

REVIIJA
Đakovačkih vezova
2023.

Djakački vezovi

REVIJA broj 53

Godište LIII.

Dakovo, srpanj 2023.

NAKLADNIK

Grad Dakovo

UREDNIŠTVO

Marija Burek, Katarina Bušić,
Robert Francem,
Jasmina Jurković Petras

GLAVNA UREDNICA

Jasmina Jurković Petras

LEKTURA I KOREKTURA

Krasanka Kakaš

OBLIKOVANJE NASLOVNICE

Symbol d.o.o.

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Marinko Hardi

TISAK

Tiskara, Budrovci

ISSN 0351 – 1553

Revija je otiskana uz financijsku potporu
Ministarstva kulture i medija
Republike Hrvatske

Za stručne podatke, mišljenja i stavove
u tekstovima odgovaraju autori

Digitalno izdanje Revije:
www.djakovacki-vezovi.hr

Drage sugrađanke i sugrađani, dragi sudionici i gosti, dobro došli na 57. Đakovačke vezove!

Slavonska ravnica na početku ljeta opet širi ruke i u svoje toplo, majčinsko krilo zove djecu sa svih strana svijeta. Ta majka ratara i bekrija, vrijednih ljudi žuljevitih ruku, 57. put zove u srce ravnice na njezine, nadaleko poznate, Đakovačke vezove. Jer čim se podno crvenih tornjeva njezine katedrale okupaju u zlatu prizori zrelog žita, svatko zna da je došlo vrijeme Vezova. Vade se stare nošnje i rubine, stežu bećari žice na tamburici, gizdaju se lipicanci, a dukati sjaje.

Naš grad, Srce Slavonije, ove godine domaćin je brojnim folklornim skupinama odasvuda, a osobito će atraktivan biti nastup gostiju iz dalekog Meksika. Već sam ranije u uvodnicima Revije spominjao da smo, kako bismo obogatili program Đakovačkih vezova, dodali novu dimenziju, uveli zemlju partnera. Dva puta to je bila Ukrajina, zatim Mađarska te Slovačka.

Ove godine s ponosom najavljujemo kako će naši sugrađani i svi gosti koji dođu na najveću tradicijsku manifestaciju u ovom kraju Hrvatske uživati u tradicijskoj kulturi zemlje partnera 57. Đakovačkih vezova – Republike Sjeverne Makedonije. Oni se, uz folklorni dio, predstavljaju i svojom nadaleko poznatom gastronomskom ponudom.

Uz bogat program koji njeguje tradicijsku kulturu, neizostavan je već godinama i zabavni program na prostoru iza župne crkve Svih svetih. Vezovi svojim programom nude svakoj generaciji, svakom ljubitelju Slavonije dio za njega. Pozivam i ove godine sve naše sugrađane koji žive sa svojim Đakovačkim vezovima na ulice našega grada, na događanja kojima obiluje ova manifestacija, i da još jednom pokažu svoje veliko srce svim gostima koji dođu u Đakovo u vrijeme Vezova.

GRADONAČELNIK GRADA ĐAKOVA
I PREDSJEDNIK ĐAKOVAČKIH VEZOVA
Marin Mandarić, dipl. oec.

Riječ urednice: Ponosni na tradiciju

Jasmina Jurković Petras

Pozitivne primjere i dobre prakse očuvanja tradicije vezane za naš grad, folklornu manifestaciju i baštinske programe koje dijelimo i njegujemo s brojnim suradnicima iz cijele Hrvatske predstavljamo i u ovogodišnjem broju Revije. Donosimo tekstove značajne za naš grad i regiju, kao i tekstove koji povezuju nas s drugima, druge s nama. Zemlja partner Makedonija otkriva nam bogatstvo svojeg naslijeđa: ponosno je recitirana pjesma *T'ga za jug* Konstantina Miladinova, antologijskog književnika i folklorista makedonskoga romantizma, a koju objavljujemo i u hrvatskom prepjevju. Nadovezujemo prikaz izuzetne izložbe iz fundusa makedonskih narodnih nošnji i vezova u realizaciji Etnografskog muzeja u Dubrovniku.

Prvi tematski dio tekstova posvećen je lipicanima, jer smo ponosni zbog upisa tradicije uzgoja lipicanaca na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne baštine čovječanstva. Veseli nas što možemo objaviti i tekst o zanimljivoj opremi alkarskih konja iz Sinja, kao i dobra iskustva manifestacije „Kod konjarskih vatri” u Županji, gdje ove plemenite životinje imaju osobitu ulogu.

Predani rad na očuvanju i prezentiranju narodnih elemenata predstavljen je kroz stručne tekstove o nakitu, lokalnoj zajednici i narodnoj nošnji, zatim kroz privatne zbirke čiji predmeti otkrivaju slojevite načine nekadašnjeg odijevanja, i u konačnici, kroz očuvanu fotografsku građu prepunu zanimljivih detalja narodnoga ruha. Malo zastupljena tema pučke pobožnosti povezala je istraživanje i prikupljanje građe s dobrodošlim savjetima o scenskoj primjeni što će, vjerujemo, folklornim društvima biti od pomoći pri budućim promišljanjima i predstavljanju srodnih običaja. Vođeni ovim smjernicama, objavljujemo i tekst naše cijenjene etnomuzikologinje koji naglašava doprinos istraživanju slavonske glazbene tradicije i opusa slavonskog melografa iz 19. stoljeća, a što je prepoznao i Institut za etnologiju i folkloristiku i objavio ovu vrijednu građu.

U nastavku Revije predstavljeni su radovi nastali suradnjom s lokalnom zajednicom. Kao osobit primjer interpretacije baštine istaknut

je nedavno otvoren Muzej bećaraca za koji su vezani brojni suradnici, interdisciplinarni i višeslojni rad uz promišljanja o današnjoj primjeni baštine. Gostovanje etnografske izložbe u Muzeju Đakovštine o dječjim igračkama Etnografskog muzeja Zagreb upotpunjuje zapis prisjećanja na djetinjstvo i bezbrižnu igru u Selcima Đakovačkim. O doprinosu zaštiti nematerijalnog kulturnog dobra doznajemo iz teksta o edukativnim radionicama u muzejskoj zajednici koprivničkoga kraja.

Aktivna suradnica iz strukovne škole ponosno piše o slavonskim običajima svinjokolje u Đakovštini, ali i kulinarskim vještinama dobivanja prepoznatljivih delicija. Folklorasiče i neumorne promotorice tradicije našega kraja pripremile su tekst o pokladnim običajima, posebno naglasivši podatke dobivene kazivanjem sumještana i, naravno, ponosno pozirajući u tradicijskim pokladnim maskama.

Umješnost, preciznost i estetiku rukotvorskog umijeća donosi etnologinja broskog kraja, pokazujući divne primjerke bogate zbirke, kao i stručnim tekstom naglašavajući značaj ovih jedinstvenih drvenih čaša. Iz Moslavine predstavljen nam je dio tradicije staklenog materijala u predmetima rado viđenima u seoskom interijeru. Posljednja dva teksta prvog dijela posvećena su slavonskim glazbalima i glazbeno-plesnoj ostavštini koja će, među ostalim, biti dobrim uporištem brojnim i vrijednim folklorasima.

U ovogodišnjoj cjelini *Revija predstavlja* odlučili smo tekstom i fotografijama naglasiti današnji značaj *zlatnih ruku* našega kraja. Ponosno predstavljamo tradicijske i umjetničke obrte koji nas zadužuju svojim rukotvorskim umijećima, požrtvornim radom i slavonskom ustrajnošću. Sretno im i uspješno i dalje!

I na kraju, uz popise ovogodišnjih ponosnih sudionika Malih i „velikih” Vezova te predstavljanje prošlogodišnjih pobjednika u konjičkim natjecanjima, ponosno predstavljamo i goste iz Like. Njihove nastupe pratili smo na prošlim Vezovima te se s njima veselimo novim uspjesima i radu na očuvanju baštine Like. Čuvajmo zajedno i ponosno našu tradiciju!

REVIJA
ĐAKOVAČKIH VEZOVA

REVIJA 2023.

57. Đakovački vezovi

- 3 Pozdravna riječ gradonačelnika
- 4 Riječ urednice: Ponosni na tradiciju
- 7 Uredništvo Revije: Tradicija uzgoja lipicanaca upisana na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne baštine čovječanstva
- 10 Natalija Popovska: Republika Sjeverna Makedonija – zemlja partner Đakovačkih vezova
- 14 Branka Hajdić: Skriveno blago Makedonije – Ljepota koja ne poznaje granice
- 20 Tomislav Barhanović: Oprema i značaj alkarskih konja – tradicija koju čuvamo
- 27 Zvonimir Stjepanović: Ljubav prema zavičaju nadilazi sve prolaznosti – osvrt na manifestaciju i monografiju „Kod konjarskih vatri”
- 31 Uredništvo Revije: Ukrašavanje lipicanaca *otarcima*: Vezovska tradicija od 1967.
- 34 Marija Muškić: „Bitka kod Gorjana” – kraljica izložbe „Oton Iveković – retrospektiva”
- 36 Klementina Batina: Hrvatski tradicijski nakit od staklenih perli – Primjer revitalizacije, zaštite i promocije bistranskog tradicijskog nakita
- 42 Vesna Peršić Kovač: Baština Peteranca – više od dva desetljeća istraživanja, prezentiranja i čuvanja
- 55 Lucija Halužan Hačić: Lovci i sakupljači – tko danas brine o narodnim nošnjama?
- 60 Antun Lešić: Odijevanje Bošnjachana na starim fotografijama početkom 20. stoljeća
- 64 Ivana Dević: Bogatstvo bojanih marama u Etnografskoj zbirci Muzeja Đakovštine
- 67 Miroslav Šarić: Istraživanja pučke pobožnosti na našičkom i slatinskom području i njezina scenska primjena
- 72 Srđan Đuričić: O pučkoj pobožnosti – Osvrt na izložbu „Kad cvatu bijeli ljiljani”
- 76 Miroslava Hadžihusejnović Valašek: Pjesme iz Slavonije u prvoj hrvatskoj tiskanoj zbirci tradicijske glazbe Karla Catinellija *Južno slavljske pučke pjesme iz 1849.*
- 84 Marija Gačić: Muzej bećarca: primjer interpretacije baštine za budućnost
- 93 Ivana Dević: Gostovanje izložbe „Dječje igračke iz zbirke Etnografskog muzeja” u Muzeju Đakovštine
- 96 Vladimir Matoković: *O dječjim sagračkama*
- 98 Marija Mesarić: Program Koprivničko medičarstvo – edukativne kreativne radionice kao doprinos zaštiti i očuvanju umijeća nematerijalnog kulturnog dobra medičarskog obrta
- 101 Dubravka Scharmitzer: Slavonski običaj svinjokolje: tradicija i budućnost
- 109 Anamarija Sarić i Matea Brlošić: Bušari – peto godišnje doba – Prikupljena kazivanja o pokladnim običajima
- 114 Karolina Lukač: Pastirske čaše *kepčije*
- 118 Slavica Moslavac: Staklo u svakodnevnoj upotrebi – primjeri staklenih proizvoda u tradiciji
- 123 Stjepan Večković: Više o glazbalima s mješinom – četveroglasne i peteroglasne dude
- 128 Barbara Franić: Skoči kolo. Tradicijsko ruho i glazbeno-plesna ostavština novljansko-jasenovačkog kraja – 34. naslov u edicijama o narodnim plesovima i nošnjama Hrvatske u izdanju Hrvatskog sabora kulture

Fotografija na prethodnoj stranici: Uredništvo Revije

Tradicija uzgoja lipicanaca upisana na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne baštine čovječanstva

Uredništvo Revije Đakovačkih vezova

Fotografije Silvija Butković

Luzetna vijest i značajna potvrda svjetskih razmjera objavljenja je na službenim mrežnim stranicama Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske početkom prosinca 2022. godine, a s pravom je vežemo za naš grad i Vezove. Đakovo i Đakovština, Vezovi i folklor, pojedinci i organizirani uzgoj konja dobili su tako još jedno veliko priznanje i osobit zalog za buduće naraštaje. U marokanskom gradu Rabatu na sjednici UNESCO-ovog Međuvladinog odbora za nematerijalnu kulturnu baštinu donesena je odluka kako se na Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva upisuje multinacionalno nominirana „Tradicija uzgoja lipicanaca (*Lipizzan horse breeding traditions*)”.

Značaj uzgoja lipicanaca i tradiciju koju vežemo za njih u Slavoniji, Baranji i Srijemu prepoznali su i domaći stručnjaci koji su ovo dobro u ožujku 2017. godine upisali u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Time je uključivanje u navedenu multinacionalnu nominaciju bilo olakšano i bolje provedivo. Inicijativu za izradu nominacije pokrenula je 2017. godine Slovenija, a uz nju i našu zemlju pridružene su i Austrija, Mađarska, Italija, Rumunjska, Slovačka te Bosna i Hercegovina.

Hrvatski uzgoj lipicanaca najveći je u svijetu, a jedini je nacionalni uzgoj koji sadrži lipicance s dva uzgojna cilja: „zaprežni” u Đakovu i privatnom uzgoju te „klasični” u Lipiku. U prilog nominaciji i značaju tradicije uzgoja lipicanaca govori i činjeni-

ca da su lipicanci kroz 20. stoljeće postali dijelom narodnog uzgoja, folklora, načina življenja i baštinske kulture koju negujemo u Slavoniji. Đakovački vezovi zasigurno su znatno pridonijeli u ovom dijelu, promičući snažene veze lipicanaca i Šokaca, uzgoja i tradicijskog načina života.

Đakovački vezovi od svojeg osnutka 1967. godine u službenom programu podržavaju nastupe jahača i vozača zaprega s lipicancima kako s Državne ergele tako i privatnih uzgajivača. Od Vezova do Vezova u nedjeljnoj svečanoj povorci uživamo u bogato ukrašenim tradicijskim svatovskim zapregama,iskusnim vozačima i odličnim jahačima svih uzrasta. Prisjetimo se kako je prošlogodišnja povorka 56. Vezova brojila 44 svatovske zaprege i 62 jahača iz Slavonije, Baranje i Srijema. Također, službeno otvorenje Vezova uključuje i podržava vješte jahače lipicanaca koji u središnjem dijelu svečane manifestacije donose i predstavljaju službene zastave.

Osim na Đakovačkim vezovima, u Đakovštini (Široko Polje, Novi Perkovci) neguje se i pokladno jahanje, izuzetno popu-

larno posljednjih desetak godina u Slavoniji, čime se djelomično obnavljaju stariji slavonski običaji. Pokladne povorke, obilasci dvorišta, čašćenja slavonskim delicijama, pjesma, ples i običaji dio su pokladnih druženja u kojima ipak glavnu ulogu imaju lipicanci i njihovi jahači. Stoga su od osobite organizacijske važnosti i konjičke udruge. Konjogojska udruga Široko Polje osnovana je 1937. godine i najstarija je konjogojska udruga za uzgoj lipicanaca i hladnokrvnih konja.

Zaključujemo kako smo ponosni što su Đakovo, Đakovština, Vezovi i folklorna baština dio velike, multinacionalne priče o tradiciji uzgoja lipicanaca koja je uvrštena u nematerijalnu svjetsku baštinu. Zasigurno ćemo i dalje njegovati ovaj dio folklorne baštine: u Reviji kroz tekstove i fotografije, zatim na Vezovima kroz nastu-

pe, povorku, predstavljanja i natjecanja, te na pokladnim jahanjima kroz tradicijske običaje. S nestrpljenjem očekujemo ovogodišnje službene dodjele certifikata i priznanja nositeljima ove značajne tradicije. Također, u Reviji se veselimo svim budućim stručnim radovima na ovu temu.

REPUBLIKA SJEVERNA MAKEDONIJA – ZEMLJA PARTNER ĐAKOVAČKIH VEZOVA

dr. sc. Natalija Popovska

Ravnateljica Kulturno-informativnog centra
Republike Sjeverne Makedonije u Zagrebu

*Što to naše ljude veže kao konca zlatna nit,
Priča mati dok mi veze, zlatoveza rubi nit.
Mi od uvijek tu smo bili, uvijek uridno radili,
Nediljom na svetoj misi zlatovezom se dičili.*

Iz pjesme „Zlatovez”

Zlatovez, simbol je ljepote, znanja, umijeća i tradicije, metaforičnom zlatnom niti utkan je i u manifestaciju Đakovački vezovi. Ove je godine Republika Sjeverna Makedonija zemlja partner 57. izdanja ove važne europske i svjetske manifestacije. Velika je čast biti zemlja partner Đakovačkih vezova, manifestacije na kojoj će se Sjeverna Makedonija predstaviti bogatim programom. Nastupit će KUD „Orce Nikolov”, koji će se uz plesni i glazbeni program predstaviti i izložbom na otvorenom. Bit će tu bogatoga gastronomskog doživljaja, vinskih čarolija i lijepih iznenađenja koja će biti dio bogate ponude na prekrasnim prostorima diljem grada Đakova.

U kontekstu Republike Sjeverne Makedonije, zemlje partnera manifestacije izvornog narodnog folklora međunarodnog karaktera Đakovački vezovi, ističem da je uloga manifestacija u povezivanju država i naroda velika. One su same po sebi potencijalna zajednica i imaju konotaciju zajedništva.

Makedonsko-hrvatske kulturne i povijesne veze imaju kontinuitet, a izvori se nalaze u globalnim civilizacijskim i povijesnim tijekovima, od antičkih vremena do danas. Zajedničko i makedonskom i hrvatskom identitetu jest to što su nastajali u sklopu velikih imperija, a kroz te procese razvijale su se njihove kulture i

tradicije te naposljetku stvarale veze na različitim razinama. Hrvatsko-makedonske veze mogu se sagledati i kroz aktualne teme egzila i migracija, o čemu govori brojna makedonska zajednica u Republici Hrvatskoj.

U gradu Đakovu, biseru istočne Slavonije, nedvojbeno se spajaju primjeri tih poveznica. Jedna je vrlo poznata, a to je podrška kulturnoj djelatnosti braće Miladinov. Njihov *Zbornik narodnih pjesama* poseban je spomenik makedonskog folklornog bogatstva, a postoji zahvaljujući hrvatskom biskupu i prosvjetitelju Josipu Jurju Strossmayeru. U katedrali sv. Petra u Đakovu, impresivnoj izgledom i dimenzijama, koju je Strossmayer počeo graditi tijekom svoje biskupske službe, sačuvan je originalni primjerak riznice makedonske poezije, književnosti i kulture. Stručna i znanstvena javnost s pravom to djelo naziva zlatnom knjigom makedonske renesanse koja predstavlja značajan folkloristički, književni, lingvistički, teorijski, etnološki i kulturološki doprinos makedonskoj kulturnoj povijesti.

Drugi primjer iz novije povijesti jest zajednička antifašistička borba, na čijim načelima počivaju naše suvremene države, Republika Sjeverna Makedonija i Republika Hrvatska. Značajno je spomen-obilježje zajedničke grobnice 210 makedonskih boraca, poginulih u napadima na Budrovoce 14. travnja 1945. godine. Poginuli makedonski borci bili su vojnici 15. makedonskog korpusa, koji je imao značajnu ulogu u oslobađanju Posavine. U njemu su najbrojniji bili Makedonci, ali je bilo i mnogo Albanaca, Turaka, Roma i pripadnika drugih nacionalnosti i etničkih skupina s područja Makedonije.

Ovi primjeri jasno govore o kontinuitetu i različitim razinama makedonsko-hrvatskih kulturnih i povijesnih veza te pokazuju iskrenost, povjerenje i zajedničku borbu za univerzalne humanističke i civilizacijske vrijednosti. Svakako su dobra osnova za zajedničko suočavanje sa suvremenim izazovima.

U svijetu folklora

Ansambl narodnih igara i pjesama „Orce Nikolov”

*Š*naga kulture leži u njezinoj sposobnosti da svoje ideje pretoči u djela, te kontakt s drugim kulturama pretvori u trenutak stvaranja nove vrijednosti. Narodno stvaralaštvo stalni je pratilac našeg naroda, kako u prošlosti tako i danas. Živi s nama i nastaviti će pratiti naše sadašnje i buduće generacije. Folklor je sinteza jedne kulture ljudi kroz stoljeća, a njegovo predstavljanje trenutak je stvaranja i suočavanje sa samim sobom i cijelim svijetom. U svjetskoj folklornoj riznici makedonski folklor sa svojom karakterističnom meloritmičnošću, temperamentom, raznolikosti i šarmom ima svoje posebno mjesto. Makedonija je s pravom ponosna na svoj folklor, zato što je on „izvor i ušće makedonske duše”. U njemu su utkana tisućljeća našeg postojanja, protkana nitima ljubavi, radosti i nade.

Ansambl narodnih igara i pjesama „Orce Nikolov” iz Skoplja, Sjeverna Makedonija, osnovan je 1945. godine kako bi njegovao i prikazivao običaje, narodne igre, pjesme, glazbu, instrumente i nošnje Makedonije, a i šire. Proteklih godina Ansambl „Orce Nikolov” postigao je zapažene rezultate i uspjehe na polju folklornog stvaralaštva o kojima svjedoči više od 400 domaćih i međunarodnih nagrada i priznanja, a gostujući na velikom broju manifestacija u svijetu stekao je visok ugled i svjetsku afir-

ciju. Više od 15 000 članova prošlo je kroz Ansambl „Orce Nikolov” te su održali oko 6800 koncerata u zemlji i svijetu. Koncerte je pratilo više od 10 milijuna gledatelja, pa i više desetaka milijuna gledatelja pratilo je nastupe na televizijskim kanalima u zemlji, ali i u SAD-u, Kanadi, Brazilu, Kubi, DNR Koreji, Ujedinjenim Arapskim Emiratima, Engleskoj, Belgiji, Francuskoj, Nizozemskoj, Švicarskoj, Španjolskoj, Švedskoj, Njemačkoj, Italiji, Češkoj, Slovačkoj, Poljskoj, Portugalu, Rumunjskoj, Cipru, Turskoj, TR Sjevernom Cipru, Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori, Albaniji, Bugarskoj, Bosni i Hercegovini.

Prateći svjetske trendove i folklorna iskustva, Ansambl „Orce Nikolov” primjenjuje nove obrazovne metode u poučavanju i očuvanju izvornosti i autentičnosti folklornog stvaralaštva, ostavljajući svoj pečat na suvremenom scenskom prikazu, jer makedonski folklor nije samo kulturna baština, on i dalje živi i postoji kao sastavni dio bića svakog suvremenog Makedonca. On je njegov identitet, a Ansambl „Orce Nikolov” svojim djelovanjem njegova je legitimacija u svijetu. Misija ansambala kao što je „Orce Nikolov” jest da očuvaju svježinu i izvornost, jer folklor treba ne samo voljeti nego i razumjeti. Samo tako možemo razumjeti sami sebe!

Т'ГА ЗА ЈУГ

Орелски крилја как да си метнех,
И в наши ст'рни да си прелетнех!
На наши места ја да си идам,
Да видам Стамбол, Кукуш да видам,
Да видам дали с'нце и тамо
Мрачно угревјат како и вамо.

Ако как овде с'нце ме стретит,
Ако пак мрачно с'нцето светит
На п'т далечни ја ќе се стегнам
И в други ст'рни ќе си побегнам,
К'де с'нцето светло угревјат,
К'де небото свезди посевијат.

Овде је мрачно и мрак м' обвива
И темна м'гла земја покрива:
Мразој и снегој и пепелници,
Силни ветришча и вијулици;
Околу м'гли и мразој земни,
А в гр'ди студој и мисли темни.

Не, ја не можам овде да седам,
Не, ја не можам мразој да гледам!
Дајте ми крилја ја да си метнам,
И в наши ст'рни да си прелетнам:
На наши места ја да си идам,
Да видам Охрид, Струга да видам.

Тамо зората греит душата
И с'нце светло зајдвит в гората:
Тамо дарбите природна сила
Со с'та роскош ги растурила:
Бистро езеро гледаш белеит
Или од ветар сино – темнеит;
Поле погледниш или планина,
Сегде божева је хубавина.

Тамо по срце в кавал да свирам,
С'нце да зајдвит, ја да умирам.

Константин Миладинов

TUGA ZA JUGOM

Orlovskim krilima ja bih poletio,
I u naše strane sretan doletio!
Milim mjestima našim da pođem
Da vidim Stambol, i Kukuš da prođem;
Da vidim da l' sunce i u mom kraju
Rađa se ko ovdje u zamrzlom sjaju.

Ako i tamo isto sunce gori
I mrak isti ako dušu mori,
na put daleki ja ću se dići
i u strane druge ojađen stići.
Gdje sunce svijetlo licem grije,
gdje nebo zvijezde blistave sije.

Mračno je ovdje i tama me skriva
I maglu zemlja ovija siva;
I mraz, i snijeg, i ledene ptice,
Vjetrovi silni i vijavice,
Svijet bez vidika i oči plačne –
U grudima studen i misli mračne.

Ne, ja ne mogu ostati tude
gdje pogledi ledom beznadnim blude!
Na krila orlovska kada se sjetim,
u naše krajeve želim da poletim,
u naša mjesta mila da pođem,
i u Ohrid, Strugu sretan da dođem.

Tamo gdje duša raste iz zore
i sunce svijetlo izlazi iz gore;
tamo je priroda sva rasula dare,
raskoš svoje i zamamne čare:
jezero mirno u visini blista,
vjetrom krenuta voda mu čista;
kud pogledaš: polje il planinu,
ljepotom božjom oko ti sinu.

Sviralom da srce tamo udahnem,
Sunce da zađe, ja da izdahnem.

Prepjevao Zlatko Tomičić

Skriveno blago Makedonije – Ljepota koja ne poznaje granice

Branka Hajdić

Etnografski muzej „Rupe“, Dubrovnik

U rujnu 2020. godine u Etnografskom muzeju u Dubrovniku otvorena je izložba *Skriveno blago Makedonije – Ljepota koja ne poznaje granice*, koja je predstavila bogatu tekstilnu, ali i drugu građu, prikupljenu na području Makedonije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće i tijekom 50-ih i 60-ih godina prošlog stoljeća, koja se kao dio kolekcija ili muzejskih zbirki sačuvala u Dubrovniku. Izložbom se želio istaknuti doprinos hrvatskih istraživača u prikupljanju, zaštiti, očuvanju i prezentaciji makedonskih narodnih nošnji kao nacionalne kulturne baštine i zajedničkog dobra svih slavenskih naroda s područja jugoistočne Europe. Izložba je bila dio projekta osnaživanja međuinstitucionalne i međunarodne suradnje s Makedonijom, te istraživanja tekstilnog rukotvorstva i njegovih transformacija, koje ono prolazi u različitim kulturno-povijesnim zbiljama.

Krajem 19. stoljeća na području Austro-Ugarske Monarhije javlja se zanimanje za skupljanje motiva narodne umjetnosti i ukrašavanje odjeće aristokracije, građana i dekora interijera. Upravo je tekstilno rukotvorstvo seoskog stanovništva bilo najveći izvor ornamenata, tehnika i motiva za novu reinterpretaciju nacionalnog identiteta kroz prizmu egzotičnoga i drukčijega.

Posebnu ulogu u povijesti istraživanja i prikupljanja makedonske narodne nošnje imala je učiteljica Jelka Miš (1875. – 1956.), koja je potaknuta duhom nacionalnog buđenja na svojim putovanjima po Makedoniji prikupila brojnu građu, koju je 1932.

godine darovala Dubrovniku sa željom da se osnuje Etnografski muzej.

Povijest skupljanja makedonskoga tradicijskog ruha kao predmeta iznimne umjetničke i folklorne vrijednosti na području Dubrovnika može se podijeliti na tri faze. Prve skupljačke pothvate organizirala je učiteljica Jelka Miš, čija je Zbirka i danas najbrojniji i najvažniji fondus za istraživanje tradicijskog odijevanja u Makedoniji. U razdoblju od kraja 19. stoljeća

Narodne nošnje iz Bitoljskog i Prilepskog polja, 19. st., Dubrovački muzeji

Ženske suečane košulje grabena, Prilepsko-bitoljsko polje; crni poli, Železnik, Kičevija; nevjestinska, Donja Prespa, Žegligovo, Kumanovsko, 19. st., Dubrovački muzeji

do početka Prvoga svjetskog rata Jelka Miš na terenu je prikupila 197 komada nošnji i ulomaka veza. Na temelju prikupljene građe, u Općinskom ateljeu za narodno vezi-vo, koji je djelovao u razdoblju od 1929. do 1949., a osnovala ga je Jelka Miš, izrađeno je tri stotine „uzornika” s originalnim motivima za primjenu veza na odjeći i drugim tekstilnim predmetima. Zbirka Jelke Miš imala je veliko značenje za očuvanje makedonske vezene ornamentike, ponajviše nakon Drugoga svjetskog rata, kada je zbog bombardiranja stradao Narodni muzej u Skoplju, a s njim i zbirke makedonskih vezova. S obzirom na to da je Zbirka Jelke Miš bila poznata među stručnjacima, etnolozi iz Skoplja doputovali su u Dubrovnik, gdje su precrtali motive koje više nisu pronalazili na vlastitom terenu.

U sklopu velike međunarodne izložbe „Narodna umjetnost Jugoslavije” predstavljen je i znatan dio tekstilnog rukotvorstva, nošnji i predmeta umjetničkog obrta s područja Makedonije. Izložbu je organizirala Komisija za kulturne veze FNRJ u više europskih gradova: Londonu,

Edinburghu, Den Haagu, Amsterdamu, Zürichu, Oslu, Kopenhagenu, Stockholmu, Bruxellesu, Parizu i Ženevi (od 1949. do 1952.). Po završetku izložbe odlučeno je da se izlošci daruju Dubrovniku za novi postav Etnografskog odjela u žitnici Rupe. Svih 805 predmeta, njih stotinjak s područja Makedonije, koje je Etnografski muzej zaprimio, okupljeno je u novonastalu zbirku Izložba narodne umjetnosti. Osim tekstilne građe, darovan je veći broj drugih predmeta, nakita, posebice *pafti* – pojasnih kopči.

U cilju stvaranja vlastitog fundusa, Folklorni ansambl Lindo započeo je 1965. godine prikupljanje narodnih nošnji na terenu i izvan granica Hrvatske. Prepoznatljivost Dubrovnika bila je razlogom da se osnuje ansambl koji će predstavljati folklor svih naroda tadašnje države. Uz ostale nošnje, na početku su kupljene i prve nošnje s područja Makedonije – za plesove iz Skopske kotline i regije Mariovo. Nešto poslije nabavljene su bitoljske nošnje te one iz Skopske Blatije, Galičnika i Osogova, koje čine bogat fundus narod-

nih nošnji jugoistočne Europe Folklornog ansambla Lindo.

Zanimanje za makedonske nošnje i vezeve i skupljačka aktivnost privatnih kolekcionara te udruga građana u Dubrovniku počinju početkom 20. stoljeća. Priкупljanje i otkup makedonskih tekstilnih rukotvorina trajali su sve do 70-ih godina. Posebno mjesto u tome, uz Jelku Miš, imale su i članice Narodne ženske zadruge Dubrovnik, koje su svojim izlošcima uz ostale udruge i ustanove sudjelovale na izložbi „Narodna umjetnost”, održanoj u Kneževu dvoru 1933. godine. Tada su po prvi put u Dubrovniku predstavljeni narodne nošnje i vezovi s područja Makedonije.

Ljepotu i bogatstvo makedonskih narodnih nošnji predstavlja sedamdeset od etnologa prepoznatih tipova nošnji, koje su još od 19. stoljeća bile predmet zanimanja brojnih svjetskih muzeja i privatnih kolekcionara. Zajedničke karakteristike ovih nošnji jesu bijela boja tekstila, oblik odnosno kroj i složenost veza izrađenoga uglavnom u crvenoj i crnoj boji. Uz dodatak drugih ukrasa – zlatne i srebrne srme, metalnih ukrasa, staklenih perla – *monista*, *kîta*, ženska nošnja izgleda jedinstveno i raskošno. Muška je nošnja jednostav-

na, s malo ukrasa. Do Prvoga svjetskog rata bila je uglavnom bijele boje, izrađena od domaćega pamučnog tkanja i *klašne*, tkanja prirodne bijele i smeđe vune, s ukrasom od crnih gajtana.

Na makedonske Slavene koji su naselili središnji dio Balkana velik utjecaj ostavila je grčko-rimska, a zatim bizantska kultura života i odijevanja. Upravo u to vrijeme, u ranom srednjem vijeku, ona doživljava svoj procvat u proizvodnji dekorativnih zlatnih, svilenih i purpurnih tkanina. Pisani izvori iz srednjeg vijeka potvrđuju da je vez bio neizostavan dio odijevanja balkanskih Slavena te je postojao u kontinuitetu sve do kraja 19. stoljeća. U ponešto izmijenjenoj i reduciranoj izvedbi taj vez traje do sredine 20. stoljeća kao dio kulture odijevanja seoskog stanovništva. Orijentalni elementi koji prodiru s dolaskom Turaka zastupljeni su u gradskom odijevanju, a taj je utjecaj poslije vidljiv u odjeći seoskog stanovništva, osobito u 19. stoljeću.

Makedonske nošnje dijele se na istočne i zapadne, a s obzirom na pripadnost pojedinoj etničkoj skupini razlikujemo: mijačko-debarsku, brsjačku, južnomakedonsku, strumsko-mestansku, makedonsko-šopsku i gornjovardarsku nošnju. Sve

Građansko odijevanje, a la turka, 19. st.

Nevjestinski prevezi, sokaji, Bitoljsko i Struško polje, 19. st., Dubrovački muzeji

su one bile predstavljene na izložbi. Prepoznatljivost makedonskih narodnih nošnji ponajprije se očituje u velikom broju različitih tehnika veza te simboličnih struktura koje nam govore o duhovnoj kulturi zajednice i društvenom uređenju. Vez je svoj najljepši izraz dosegao na svečanim ženskim košuljama, koje su temeljni odjevni predmet ženske narodne nošnje. Te su se košulje oblikovale pod utjecajem ilirsko-romanske *tunicae dalmaticae*, slavenske vezene košulje *srake* te bizantskih dekorativnih tkanina. Obilježje makedonskog veza jesu njegova gustoća i ornamentalna složenost. Vez je rađen brojem duž žica u platnu, uglavnom s naličja, što je odlika visokorazvijene vezilačke tehnike. Za vezenje rabio se vuneni konac, a za svečanu odjeću koristile su se svilena pređa i srma. U fundusu Muzeja nalazi se 21 svečana ženska košulja koje je na terenu otkupila učiteljica Jelka Miš.

U širokom koloritu vezova dominira crvena boja s velikim brojem nijansi. Osim crvene, druga po važnosti je crna boja, koja se često kombinira s crvenom, dok su akcenti postignuti uporabom žute, zelene i modre boje, a za nevjestu zlatnom i srebrnom srmom. Posebno se ističu motivi *vijulka*, *vrteška* i *krstot*, koji predstavljaju tri simbola: svastiku, sunce i križ.

Za razliku od vezova koji se u 20. stoljeću boje industrijski dobivenim bojama, stariji vezeni predmeti iz 19. stoljeća bojeni su prirodnim pigmentima. Kada se govori o tehnici veza, osnovna je *crneto* ili *lozeno*, *grabeno*, *sokaečko*, *travci* ili *trašci*, *prediglica* ili *sindirečko*, *kreni-pokloni*, *krstinja*, *polnež* – vrsta goblenske tehnike. O dugovječnosti vezenja govore mnoga narodna vjerovanja koja sežu u daleku prošlost, a vezana su za sam postupak, kao i za određene prakse prije započinjanja vezenja. Makedonski vezovi imali su simbolično i magijsko značenje, koje se s vremenom izgubilo, a do danas je očuvana samo dekorativna funkcija.

Najljepši primjer veza na ženskim oglavljima nalazimo na prijevoju ili *sokaju*. Riječ je o tehnički vrlo složenom vezu s razvijenom ornamentalnom strukturom. *Sokaj* ili prijevoj najstarije je sačuvano rogato nevjestinsko oglavlje na području Makedonije. Izrađen je od pravokutnog komada tkane konoplje ili čohe, kojemu je kraj spojen šivanjem u kukuljicu *glavinku*, a donji je dio završavao dugim crvenim i crnim resama, okovanim metalnim ukrasima. Kukuljicu u obliku roga nosila je konstrukcija od drvenih štapića. Tehnika veza na *sokaju* vrlo je stara i nosi naziv *sokaečko*, a sam *sokaj* imao je i ma-

Svečana košulja za mladu ženu košula saani, Skopska Blatija, gornjovardarski kraj, 19. st.; nevjestinska košulja, guvealnica, Skopska Blatija, gornjovardarski kraj, 19. st.; svečana košulja za mladu ženu, provezlija, Skopska Blatija, gornjovardarski kraj, 19. st., Dubrovački muzeji; dugi prsluk, kurdija, Skopska Blatija, gornjovardarski kraj, prva polovica 20. st., FA Lindo

gijska značenja. Pokrivanje glave udane žene predstavlja zaštitu glave i kose, u kojoj se, prema vjerovanju, nalazila životna energija, te oznaku braka i podčinjenosti mužu. Motivi nazočni na *sokaju* dovode se u vezu s božanstvima plodnosti, koja su imala ulogu zaštitnika od utjecaja zlih sila. Posljednji *sokaji* zadržali su se u uporabi do kraja 19. stoljeća na području Reka, koje su naseljavali Mijaci. U Etnografskom muzeju u Zbirci Jelke Miš među darovanim predmetima nalazi se sedam *sokaja* iz Bitoljskog i Strušskog polja.

Za razliku od pokrivanja glave žena na selu, u urbanim sredinama imućne žene glavu su pokrivale svilenim burgun rupcem. Podjednako su ih rabile i kršćanke i muslimanke u 19. stoljeću. Ovi orijentalni rupci bili su uvozna roba iz tekstilnih manufaktura na Bliskom istoku. Prozirno svileno tkanje s utkanim rasterom gustih pruga na svojim krajevima ima raskošan vez srmom i raznobojnom svilom. Vezeni motivi su florealni, a vez je identičan s lica i naličja, tzv. *haremski vez*. Jelka Miš otku-

pila je i darovala Muzeju petnaest skupocjenih orijentalnih rubaca velikih dimenzija, do dva metra, koji su služili kao pokrivala za glavu ili kao dekoracija interijera.

U gradskim sredinama Makedonije nosila su se dva stila odjeće: *a la turka*, do 60-ih godina prošlog stoljeća i *a la franga*, europski stil odijevanja od konca 19. stoljeća do dvadesetih godina prošlog stoljeća. Veliki makedonski gradovi, primjerice Skoplje, Bitolj, Ohrid, Tetovo, Veles, Štip, Prilep, imali su istu građansku modu kao i drugi gradovi na Balkanu pod osmanskom vlašću.

Žensko odijevanje stila *a la turka* uključivalo je tri tipa odijevanja: *fustanski*, *anterijski* i *a la turka* tip odijevanja. Prvi, *fustanski tip*, činila je duga tunika sašivena od kadife, ukrašena srmenim vegetabilnim vezom na prednjem dijelu i rukavima. Uz *fustan*, taj tip nošnje imao je u drugim verzijama *ćurak* s krznom ili *polku*, gornji haljetak dugih rukava otvoren sprijeda, dužine do ispod kukova. *Anterijski tip* činili su platnena ili svilena košulja, duga do

koljena, *čintijane* – široke duge orijentalne hlače, opasane svilenim pasom – *tarabulosom*, kratki kaputić do pojasa – *anteriče*, prsluk *elek* i bogato izvezena *anterija*. Na to se pripasivao srebrni filigranski pojas – *kolan fišeklije* ili *kolan parčelije*. Žene su glave pokrivale svilenim *kavracima* ili *burgun* rupcima ukrašenima haremskim vezom. Nevjeste su na glavi nosile crvenu kapicu – *fes* ukrašen novčićima i srebrnim *tepelukom*. Tip *a la turka* bio je najrasprostranjeniji i obuhvaćao je najveći broj odjevnih predmeta koje su izrađivali obrtnici krojači – *terzije*, *kazazi*, *abadžije*, a za izradbu odjeće služili su različiti manufakturni materijali: čoha, samt, svila, atlas, brokat, pamučno platno i svilene tkanine iz domaće proizvodnje. Uz košulju i hlače – *čintijane*, odijevali su se i prsluci – *čepken*, kaputići dugih rukava ili bez rukava, različitih krojeva: *kapaklije*, *mintani*, *čepken dolame*, *zlatne dolame* i *džube*, raskošno ukrašeni vezom i aplikacijama od srme ili gajtana. Oko struka žene su omatale svileni pas *tarabulos*, a preko njega pripasivale *pafti-čapraze* – metalne kopče od srebra te već spominjane *kolane*. Oko vrata nosile su ogrlice urešene zlatnim novčićima. Nevjeste su glavu ukrašavale *fesom*, kao i kod *anterijskog tipa*, a na nogama su nosile papuče – *crevje*, ili sandale – *nalani*, ukrašene inkrustacijom sedefa.

Muško gradsko odijevanje može se podijeliti na gradsko tradicijsko ili *a la turka*, te europsko, odnosno *a la franga*. Tradicijsko gradsko odijelo muškarca uključivalo je široke hlače – *poturi-čakšire*, bijelu košulju, tuniku od platna, rjeđe svile, s bijelim vezom na poprsju. Oko pasa nosio se svileni pojas *tarabulos*, a od gornjih odjevnih predmeta *mintan*, *čepken*, *libade* i *anterija*. Glava se pokrivala plitkim kapama – *tunus fesom* ili običnim *fesom*.

Izložba je gostovala u Tehničkom muzeju Nikola Tesla u Zagrebu povodom Međunarodne smotre folkloru 2021., a nadamo se da će biti prezentirana u Bitolju i Skoplju.

Gradsko oglavlje mlade udane žene, burgun, Osmansko Carstvo, 19. st., Dubrovački muzeji

Literatura:

- Hajdić, Branka. 2010. Jelka Miš – život posvećen baštini, Dubrovnik: Dubrovački muzeji, Etnografski muzej.
- Kličkova, Vera. 1963. Makedonski narodni nosii, Skopje.
- Krsteva, Angelina. 1975. Makedonski narodni vezovi, Skopje: Institut za folklor – Skopje, str. 7–9.
- Matovska, Penka. 1999. Od makedonskata riznica, Bitola: Združenie Makedonska riznica, str. 12–50.
- Zdravev, Gorgi. 1996. Etnologija na Makedonците, Skopje: Tipologizacija i klasifikacija na makedonskite narodni nosii, str. 177–184.
- Zdravev, Gorgi. 1996. Etnologija na Makedonците, Skopje: Makedonskite narodni nosii spored namenata i funkcijata, str. 185–198.

Oprema i značaj alkarskih konja – tradicija koju čuvamo

Tomislav Barhanović

Muzej Sinjske alke

Wvije velike manifestacije, Đakovački vezovi i Sinjska alka, potpisnice su Povelje o prijateljstvu¹, a objavljivanjem ovog rada približit ćemo čitateljima Revije Đakovačkih vezova značaj manifestacije, povijest uzgoja konja u Sinju, kao i specifične načine ukrašavanja i opreme ovih plemenitih životinja. Sve to nudi Muzej Sinjske alke u Alkarskim dvorima, jednim od rijetko očuvanih mletačkih kvartira, vojarni za smještaj konjice, u Dalmaciji.

O viteškom natjecanju

Sinjska alka jedinstveno je konjaničko viteško natjecanje u Europi, koje se svake godine u mjesecu kolovozu održava u Sinju. Trči se u spomen na slavnu bitku 1715. godine i opsadu grada Sinja u kojoj su se Sinjani, od 7. do 15. kolovoza, junački oduprli osmanlijskom osvajaču, te u slavu Gospe Sinjske koja je tada, na blagdan Njenoga uzašašća, sačuvala grad od pada u ruke neprijatelja.

Alkarsko natjecanje počinje svečanom povorkom koju predvodi *arambaša* i odabrana četa alkarskih momaka, za kojima slijede bubnjari te sinjska limena glazba. Arambaša i alkarski momci u povorci idu pješice. Alkarsku četvu predvodi barjaktar koji nosi zastavu Viteškog alkarskog društva, na kojoj je i lik Gospe Sinjske, sa

Alkar kopljanik, Muzej Sinjske alke

šestoricom pratitelja barjaka. Iza njih su *buzdovandžije* i *štitonoša* koji nosi trofejni turski štit te vodiči Edeka. Edek je konj bez jahača kojeg u povorci ispred vojvode i njegovog ađutanta vode dvojica momaka. To je zamjenski vojvodin konj, s iznimno bogato ukrašenom opremom. Ime mu dolazi od turskog izraza *yedek*, koji označava konja na povodcu, tj. zamjenskog konja. Pučka predaja smatra ga zarobljenim ko-

¹ Povelju su 2016. godine u Đakovu potpisali Stipe Jukić, predsjednik Viteškog alkarskog društva Sinj, i tadašnji gradonačelnik Grada Đakova Zoran Vinković, predsjednik Organizacijskog odbora Đakovačkih vezova.

Alkari, Muzej Sinjske alke

njem turskog paše iz bitke 1715. godine. Slijedi adutant te alkarski vojvoda (zapovjednik alkarske povorke). Za njima u dvoredu jaše četa alkara s kopljima. Na začelju povorke je *alajčauš* (zapovjednik čete alkara kopljanika). U alkarskoj povorci su-

djeluje najmanje 11, najviše 15, a iznimno 17 alkara kopljanika.

Alkarska četa je na bogato urešenim konjima, odjevena u izvornu vitešku odoru sinjskih branitelja s početka 18. stoljeća. Na glavi alkara je kapa, *kalpak* od

Alkarska povorka, Muzej Sinjske alke

kunovine i *čelenka* od čapljina perja, *gaće* i *dolama* su od najbolje modre čoje, bogato vezeni srebrnim ukrasom. Ispod dolame je brokatni *krožet* i bijela košulja, a na nogama čizme s mamuzama. Naoružani su kopljem i sabljom na lijevom boku. Alkar mora biti rođeni Cetinjanin, imati oko sokolovo i čvrstu desnicu, a ponajviše, mora biti častan i pošten čovjek.

Uzgoj alkarskih konja

Alku ne bi bilo moguće održati da nije konja koji su nedjeljivi dio ovog viteškog natjecanja, u kojem zauzimaju svoje istaknuto mjesto i imaju važnu ulogu. Do sredine 19. stoljeća uzgoj konja na području Cetinske krajine bio je bez kontrole te se uglavnom vezao za individualni uzgoj. Međutim, kao i svugdje, rad, život i običaji kao i povijesni trenuci ljudi ovoga kraja imaju velik utjecaj na uzgoj konja. Tek osnutkom određenih pripusnih stanica pokušalo se utjecati na kvalitetu, ali i na kontinuitet konjogojstva.

Uzgoj konja u Cetinskoj krajini u modernom smislu riječi počeo je 1859. osnutkom pripusne postaje u Sinju. S vremenom se više puta organizacijski transformirala, da bi stotinu godina poslije, 1956., Viteško alkarsko društvo i konjički klub „Alkar” ponovno formirali pripusnu stanicu. U okviru VIII. Mediteranskih igara održanih 1979. godine u Splitu, konjička su natjecanja održana u Sinju. Tako je ovom prilikom omogućena realizacija izgradnje konjičkog centra.

Osnivanjem Alkarske ergele 2005. godine, Viteško alkarsko društvo nastojalo je osigurati potreban broj kvalitetnih konja koji jamče čuvanje 300-godišnje tradicije. Zbog prilika u Društvu uzgoj konja u Ergeli počeo je rasplodnim materijalom kojim se tada raspolagalo. Nije bila moguća kupnja ni ciljani odabir kvalitetnog rasplodnog materijala. Zato se u uzgoj krenulo sa začnim grlima. No, danas Viteško alkarsko društvo kroz svoju Ergelu skrbi o 50-ak konja koji se koriste za potrebe Sinjske alke. Osim konja u vlasništvu Viteškog alkarskog društva, za potrebe natjecanja kori-

Svečani ures na alkarskom konju,
Muzej Sinjske alke

*Svečani ures na
alkarskom konju,
Muzej Sinjske alke*

ste se u Alki i konji u privatnom vlasništvu pojedinih alkara koji su u mogućnosti osigurati vlastitu skrb nad svojim grlom tijekom cijele godine.

Prema pisanim podacima, u priprema i održavanju Alke u razdoblju od 1974. do danas sudjelovalo je više od 300 konja različitih pasmina i tipova. Dakako, Alkarski statut i pravilnik Viteškog alkarskog društva postavljaju određene zahtjeve i u pogledu upotrebljivosti konja u alkarskim nadmetanjima. Zahtjevi su konstantni i stoljećima nepromijenjeni te sadrže mjerljive vrijednosti koje mogu poslužiti pri uzgoju i selekcijskom odabiru najkvalitetnijih konja za potrebe Sinjske alke. Iz Alkarskog statuta mogu se izdvojiti odredbe bitne za odabir i ocjenjivanje upotrebljivosti konja, koje su itekako utjecale na formiranje Uzgojnog programa Alkarske ergele 2005. godine.

Danas se provodi i ispit radne sposobnosti svakog konja kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri uzgajana grla iz Alkarske ergele stvarno odgovaraju postavljenom

uzgojenom cilju, za koji se namjenjuju, te kako bi se u daljnjem uzgoju koristile te najplemenitije životinje. Ne smije se zaboraviti ni činjenica kako svake godine dio konja tijekom alkarskih priprema i viteških nadmetanja otpadne uslijed ozljeda, neki zbog bolesti, te neki zbog svoje neprikladnosti za sudjelovanje u trčanju Alke. Upravo iz tih razloga u praksi se pokazalo kako je za održavanje tradicionalne viteške igre Sinjske alke potrebno uvijek imati najmanje oko 32 kvalitetna konja koja će od početka priprema u svibnju do dana održavanja viteških nadmetanja u kolovozu dati 17 najboljih konja za kopljanike natjecatelje i ostale potrebe, što ukupno broji 27 konja.

Cijeli projekt vezan za Alkarsku ergelu iznimno uspješno vodi bivši alkar-kopljanik i dvostruki slavodobitnik Sinjske alke (1993. i 1994.), doktor veterine i direktor Alkarske ergele, gospodin Stipe Šimunđić. Također, navodi nam dosta drugih bitnih činjenica i karakteristika konja korištenih u alkarskom natjecanju. „Riječ je

o proizvodnji kvalitetnog alkarskog konja s upotrebom vrijednosti, a nikako o stvaranju nove pasmine. Može se govoriti samo o tipu konja namijenjenom za Alku. Zapravo, Sinjsku alku može trčati konj bilo koje pasmine ako zadovolji kriterije prema Alkarskom statutu iz 1833. godine. No svaki alkarski konj mora biti brz, siguran, stabilan i blagog temperamenta, te jak kako bi mogao nositi alkara kopljanika; dakako i pametan, lijep, ali i skladna izgleda. Ne smije se plašiti buke, mačkula, ukrasa, koplja, ljudi na trkalištu te da s natjecateljem čini cjelinu u galopu. Samo takav konj može zadovoljiti alkarske kriterije, odnosno kriterije alkarskog konja", ističe doktor veterine Stipe Šimundža. Dodaje: „Alkarski je konj laki, plemeniti, orijentalni tip konja, fine suhe i plemenite glave, visoko nasadenog vrata, jako izraženog grebena, dugih i ravnih sapi, visoko nasadenog repa i mekane grive svilastog sjaja.”

Upoznaje nas kako na tržištu svakim danom ima sve više engleskih punokrvnih

konja koji su jako zahtjevni, uglavnom uzgajani za potrebe galoperskih trka, a ne i ciljano za Alku. Kako se u svijetu nitko nikad nije bavio (niti se bavi) uzgojem konja za potrebe Alke, jer se ona igra samo u Sinju, Šimundža kaže da su u VAD-u odlučili sami sebi uzgajati takve konje. Zaključuje kako je najbolji konj koji se od malih nogu uzgoji u ergeli Viteškog alkarskog društva, jer su tako najveće šanse da prihvati Alku. Objašnjava kako Udruga tako ima i manje troškove, bez obzira na klimatske i ine uvjete, čak od momenta kako se oždrijebi. Drži kako se takav konj neusporedivo lakše može uzgojiti i pripremiti za viteška nadmetanja. „Kako se Alka čuva u svojoj izvornosti tako se mora misliti i na originalnost alkarskog konja. Na trkalištu sigurno ne bi bilo lijepo vidjeti 17 kopljanika na 17 andaluzijskih konja. Ujedno mora zadovoljiti i potrebe u pogledu nošenja alkara kopljanika tijekom nadmetanja. No svima je manje-više poznato kako su konji nekada u Alki bili znatno manji, niži nego sada”, tvrdi Šimundža, napominjući: „Alkarski konj

*Detalj sa Sinjske alke,
Muzej Sinjske alke*

treba zadovoljiti jedan od prvih zahtjeva – nositi težinu alkara kopljanika bez naprezanja i da se zbog toga ne muči. Takav konj također mora zadovoljiti još neke gabarite koje mu zadaje i starinska nošnja, primjerice onaj pokrivač, *abaja* kojom se pokriva alkarski konj. U povorci na trkalištu nije lijepo vidjeti konja veličine 1,75 m s abajom koju je u 17. i 18. stoljeću imao konj od 1,60 m. To bi izgledalo kao kad bih ja obukao jaketu dječaka desetogodišnjaka. Znači, neukusno bi bilo vidjeti sadašnjeg ogromnog konja pokrivenog abajom koju je nosio mali konj u 17. i 18. stoljeću. Zapravo, alkarski konj bi trebao biti živi suvenir na trkalištu i u mimohodu ulicama grada Sinja na dan održavanja viteštva”, utvrdio je Šimundža.

Ističe kako je od prvih pokušaja priпитomljavanja do danas uspješno uzgojen i svijetu poznat iznimno velik broj različitih pasmina i tipova konja. Neke od njihovih pasmina, koje su češće korištene u viteštvu na sinjskom Alkarskom trkalištu, jesu konji: engleski punokrvnjak, arapski konj, holstein, lipicanac, nonius, gidran, andaluzijski konj budoni, trakener... kao križanci unutar navedenih pasmina. Govori kako viteška natjecanja nikad nisu bila vezana za određenu pasminu ili tip konja, pa tako ni alkarska povorka. Jer, korišteni su konji koji su bili dostupni za potrebe održavanje Alke.

Iskustvo iz natjecanja govori da je za trčanje Alke najprikladniji domaći polukrvni konj, nastao dugotrajnim utjecajem arapskog konja, te uzgojem engleskog punokrvnjaka. Tradicionalno konjogojstvo i konjaništvo u Sinju i Cetinskoj krajini bilo je pod jakim orijentalnim utjecajem, pa su primjerice i danas u uobičajenoj upotrebi mnogi nazivi otomansko-turskog podrijetla. To se odnosi i na konjsku opremu.

Oprema

U alkarskom natjecanju oprema konja ne zaostaje za ljepotom alkarske nošnje na kojoj se zadržalo sve ono što se običa-

Svečani ukras, Muzej Sinjske alke

valo stavljati na njega. Ono što se danas sačuvalo od konjske opreme u Viteškom alkarskom društvu u Sinju može datirati od 17. do 19. stoljeća. Svaki od 27 konja koji sudjeluju u alkarskim svečanostima na sebi nose istu opremu. Svi ti dijelovi osim svoje praktične namjene jesu i ukrasi koji pridonose ljepoti same opreme i izgledu konja.

Bogatoj i blistavoj nošnji, naoružanju i ukrasima alkara odgovara i oprema njihovih konja.

Alkarski konji opremljeni su ukrasnom opremom koju čine *oglavić*, *pusat* i *abaja*.

Oglavić je ukras glave konja, a sastoji se od čeone ploče srebrne ili zlatne boje okruglastog oblika (načinjene od srebra ili pozlaćenog srebra) s koje vise vrpce u boji s kiticama na krajevima, kao i kožnatog remenja ukrašenog srebrnim pločicama, te srebrnih lančića i ukrasa biljnih motiva.

Pusat je trokraki remen koji stoji konju na prsima i koji je ukrašen srebrnim (ili srebrnim pozlaćenim) pločicama, koje same za sebe također mogu biti ukrašene. U sredini pusata nalazi se *jabuka* – *đulbek*, veće ukrašeno, srebrno ili pozlačeno dugme zvjezdastog oblika ili oblika cvijeta.

Abaja je pokrivač pravokutnog ili trapeznog oblika, od vunene tkanine čoje i bogato ukrašen. Uglavnom su svjetlocrvene ili zagasite crvene boje. Natiče se preko *unkaša* (prednjeg kraja) sedla te djelomično pokriva trup konja. Na otvorima gdje dolazi sedlo nalaze se obrubi koji su najčešće izvedeni crnim svilenim koncem, a ponekad zlatnom ili srebrenom srmom. Po gornjoj površini abaje su ukrašene različitim ukrasnim motivima, uglavnom vezenim, ali i od metala, u visokom reljefu.

Na kraju možemo zaključiti da tijekom tri stoljeća kontinuiranog trajanja svojim suvremenicima, žiteljima Sinja i Cetinske krajine, Alka je služila kao istinsko etičko mjerilo u ljubomornom čuvanju viteškog

duha i zavičajnosti. U Alki su se sinkretički isprepleli drevni lokalni, orijentalni i mletački utjecaji u raskošnim nošnjama i vojnički strogo razrađenim pravilima natjecanja. Alka je istinski amalgam pokreta, zvukova i boja – strogo stilizirani oblik teatralizacije društvene zbilje. Cijeli taj natjecateljski ritual vjekovnim je ponavljanjem urastao u sami identitet Sinja i Cetinske krajine.

Na više drugih mjesta u Europi, pa i u Hrvatskoj, pokušalo se obnoviti slične viteške turnire (potvrđene arhivskim ispravama), ali nigdje organizatorima nije istinski uspjelo nadoknaditi prekinuti povijesni kontinuitet. U velikoj većini tih pokušaja spektakularnost obnovljenih natjecanja nije mogla nadoknaditi gubitak autentičnosti igre, niti uspostaviti istinsku povezanost viteškog natjecanja i viteškog duha u konkretnoj socijalnoj sredini, što je trajna i najvidljivija odlika Sinjske alke.

Literatura i izvori:

Arhiv Viteškog alkarskog društva. Sinj.

Audiovodič muzeja Sinjske alke. Sinj. 2015.

Jurić, Šime. Dokumenti i književna građa o Sinjskoj alki. LOGOS, Split. 1988.

SINJSKA ALKA. Beograd. 1987.

Mrežna stranica Agroklub, „Sinjska ergela”. 2012.

Ljubav prema zavičaju nadilazi sve prolaznosti – osvrt na manifestaciju i monografiju „Kod konjarskih vatri”

Zvonimir Stjepanović

Slavonac je oduvijek volio svojega konja, smatrao ga je prijateljem, bilo da ga je koristio za obradu njiva, kirijanje ili kada ga je jahao kao graničar na Savi. Konj mu je uzvraćao ljubav, bio mu je vjeran i u polju i u boju! Konj za Šokca ima mitsko značenje.

Etnograf i svećenik Josip Lovretić kazuje da ljudi vole životinje, a osobito konja i psa. Najjači kult kod Šokaca je kult konja. „Od sve marve Šokac voli samo konja”, zapisat će Juraj Lončarević. Koliko je to jak kult vidi se, recimo, i po tome što jahači i konjske zaprege predstavljaju udarne i najatraktivnije točke na svim tradicijskim

manifestacijama. U pjesmi Miroslava Slavka Mađera *Pjevat će Slavonija*, neslužbenoj slavonskoj himni, spominju se konji: *Pjevaj, majko ratara i bekrija, pjesmu onu što nam život vara. Konje urane kad osedla Šokadija, vrisne pjesma od plamena i žara.*

Treba razjasniti i reći da *mašale* (vituljače) i *konjarske* vatre nisu iste vatre. Mnogi te vatre zamjenjuju ili poistovjećuju. Mašale (tur. *meş'ale* – baklja, zublja, luč, buktinja) palili su graničari u vrijeme Vojne krajine kada su osjećali neprijateljsku (tursku) opasnost. Straža je davala signale za uzbunu kada bi opazila kretanje

Promocija monografije *Kod konjarskih vatri*, 2022.

vojnika na bosanskoj strani, pripremanje čamaca za prijelaz ili već u nekoj drugoj opasnosti. S dugačke motke, omotane slamom ili sijenom, širio se dim, vatra je svijetlila, pucketala i brzo gorjela. Ta svjetlosna uzbuna bila je praćena pucnjavom ili crkvenim zvonjenjem. Početkom 19. stoljeća Županja je imala izgrađenih osam čardaka (stražarnica) otprilike na svaki kilometar nasipa po jedan, no početkom 18. stoljeća bila su samo dva, nešto kasnije tri čardaka, što je uistinu bilo malo.

Konjarske vatre nešto su drugo. Njih su opisali u pripovijestima još davne 1906. godine književnik Ivan Kozarac pod nazivom *Kod konjarskih vatara*, županijski pisac Ferdo Bačić u pripovijetki *Mjesečina* 1955. godine, zavičajni pisac i povjesničar Ilija Lešić Bartolov 1977. godine pod imenom *Kod konjarskih vatri*. Dakle, nekad u predvečerja, a najviše uoči nedjelje i blagdana, konačili su na seoskim pašnjacima i presušenim barama mnogi konji i konjari, bilo iz običaja, bilo iz nužde i štednje gotove hrane. Konačenja s konjima bijahu nezamisliva bez konjarskih vatri, što zbog svježih noći i obrane od komaraca, što zbog navike i ljepote noćnog ugođaja. I dok su konji pasli, konjari su sjedeći uz vatru pržili slaninu, pijuckali rakiju, pripovijedali i, naravno, pjevali. Naizmjenično su spavali i bdjeli nad konjima. Bili su jedni uz druge.

Austrijske vlasti uspostavljaju vojno-obrambeni sustav Vojnu krajinu 1700. godine i nakon toga Županja uskoro postaje „vojno selo“. Khevenhullerovom uredbom provedenom 1735. godine ustanovljena je i Županijska konjanička kompanija (satnija) koja je brojila 158 konjanika (husara). Županja je godine 1755. imala 136 bračnih parova sa 708 duša. Ustrojena je 11. županijska satnija 7. brodske pukovnije. Austrijski činovnik Franc Stefan Engel opisuje Županju 1786. godine, te kazuje da ona broji 89 kuća, da se u njoj nalaze stanovi za časnike i dočasnike, prostori za vježbu vojnika, škola, konjušnice, stražara, ured za carinu, solara te skela za prijevoz preko

Save u Tursku. Da postrojavanje hrvatskih vojnih postrojbi kod Save ima i svoju povijesnu utemeljenost, pokazuje nam i sljedeća spoznaja: Županja je bilo mjesto gdje su se održavale promocije vojnih činova, pa je tako 27. ožujka 1789. godine županijski svećenik Gabro Babić, „služio vojničku misu pod Savom“.

Konjički maraton „Od stana do stana“ organiziran je unutar manifestacije „Kod konjarskih vatri“ poslije pogibije trojice konjogojaca Marka Filipovića, Josipa Krznarića i Marka Kobaševića. Njima u spomen s konjima se obilaze šokački stanovi, organiziraju konjičke igre i druženja. Petu sastavnicu ove čudesne priredbe čini prebogat, raznovrstan umjetničko-zabavni program. U njemu se spominju slavonski autori koji su opisivali konje, čitaju crtice iz povijesti i zavičajne baštine, priređuju predstavljanja knjiga, izvode kazališna djela – igrokazi, u formi scenarija ujedanju se književnopovijesne činjenice i uprizoruju, nastupaju vrsni estradni umjetnici. Sve je ovo popraćeno kvalitetnim voditeljstvom i razdraganom, mnogobrojnom publikom. Ova se jedinstvena manifestacija u Hrvatskoj održava od 2005. godine u parku Zavičajnog muzeja „Stjepan Gruber“, pokraj Save, gdje je smješten jedini očuvani graničarski čardak u Hrvatskoj još iz vremena Vojne krajine, sagrađen početkom 19. stoljeća kao stražarnica na granici prema Osmanskom Carstvu; na „turskoj međi“, kako kaže povjesničar Ivan Martinović.

Manifestacija „Kod konjarskih vatri“ dobila je Zlatnu povelju „Suncokret ruralnog turizma“ u kategoriji ruralno-turističke manifestacije. Svečana dodjela priznanja održala se 19. prosinca 2018. godine u Zagrebu, gdje su nagradu preuzeli članovi Konjogojske udruge „Stari graničar“ Marko Maroševac, Vinko Filipović te ravnateljica Zavičajnog muzeja „Stjepan Gruber“ Janja Juzbašić, osobe koje su ponajviše zaslužne što se iznjedrilo, uspješno obnovilo i razvijalo ovo kulturno-povijesno događanje. Prošlost ne može nestati, ona postoji u

Konjarske vatre

svakoj sadašnjosti. Ljudi, a tako i kulturne manifestacije, niču iz prostora i vremena. Svatko od nas ima pravo napraviti vlastito vrednovanje svijeta, ima pravo podsjetiti na vrijednosti koje čine županjski, šokački, slavonski i hrvatski identitet. Ova naša priredba „Kod konjarskih vatri” po mnogim je obilježjima istinska i iskonska. Ona govori emotivnim jezikom, puna je strasti, služi u svrhu ispovijedi, zorno pokazuje za čim žude naše duše. Ljubav prema zavičaju nadilazi sve prolaznosti!

Iz pogovora urednice Janje Juzbašić:

U ovom izdanju autor Zvonimir Stjepanović na izuzetno zanimljiv i osebujan način opsuje nastajanje i „odrastanje” manifestacije „Kod konjarskih vatri” u Županji. Datum i godina njezina utemeljenja, 14. siječnja 2005. godine, povezuje se s otvorenjem izložbe „Drvo u tradicijskoj kulturi županjskog kraja”, kada je bila organizirana i prezentacija dovoza hrastovog trupca na specifičnim zaprežnim kolima – *parizeru* pred zgradom Muzeja – čardakom, u organizaciji Muzeja i Konjogojske udruge

„Stari graničar” u Županji. Nakon otvorenja prethodno navedene izložbe, u parku Muzeja prikazano je pečenje slanine i kobasice na otvorenoj vatri, žari, koje u ovim krajevima nazivaju *mađarenje*. Upravo je taj običaj mnoge Županjce i goste na otvorenju izložbe podsjetio na neka prošla vremena kada su se Šokci u ovom kraju uz vatru, osobito u zimsko vrijeme, a nerijetko i tijekom godine, družili, stariji muškarci mladima prepričavali neka prošla vremena ili događaje, a nerijetko se uz vatru i zapjevalo. Upravo je tako bilo i prve godine jer su se odmah oko vatre okupili konjogojci iz Županje sa svojim konjima, vatra je pucketala, a pjesma se orila još dugo u noć.

Dakle, možemo slobodno reći da je do početka ove manifestacije došlo potpuno nenadano, a priču o tome kako su se nekad čuvali konji na paši i palile vatre, u narodu zvane *konjarske vatre*, kasnije nam je pojasnio i opisao, prema kazivanju svojih preda, dugogodišnji konjogojac i ljubitelj tradicije Vinko Filipović – Đipanov.

U sljedećim godinama organizatori manifestacije, najviše zahvaljujući nese-

bičnom trudu autora ove monografije i dugogodišnjem suradniku Muzeja Stjepanoviću, pronašli su i u objavljenoj literaturi mnoge zapise slavonskih pripovjedača i pjesnika o običajima *konjarskih vatri*, koje su u ovoj publikaciji na određeni način predstavljene, pa dijelom i citirane. Nadalje, u ovoj publikaciji autor nam donosi kratak pregled razvoja konja i konjogojstva u Slavoniji, neke zanimljive predaje, vjerovanja, priče i zapise, posebice iz razdoblja Vojne krajine, koji će odigrati ključnu ulogu u osmišljavanju programa manifestacije i novih scenskih sadržaja. Osim neizostavne prezentacije druženja uz vatru i običaja čuvanja konja na paši, nekoliko godina kasnije u sklopu manifestacije organizirano je i uprizorenje uzbune koja se provodila za vrijeme Vojne krajine. Prema riječima povjesničarke i kustosice Muzeja Marte Huber, budući da se prezentacija odvija u parku Muzeja, koji se nalazi uz rub nasipa na rijeci Savi (i na granici s Bosnom i Hercegovinom), a sam Muzej u jedinom sačuvanom graničarskom čardaku u Hrvatskoj, izgrađenom za potrebe Vojne krajine, lokacija je itekako pridonijela pojačanju izvornosti povijesnih prikaza koji se u sklopu manifestacije odvijaju.

Nadalje, autor u ovom izdanju ističe hvalevrijednu suradnju Muzeja i Konjogojске udruge „Stari graničar” te kasnije osnovane Vojno-povijesne postrojbe „Serežani” iz Županje. Prema povijesnim izvorima, serežani su bili specijalizirana vojna postrojba granične policije koja je imala zadaću nadzora graničnog područja, a jedna od najvažnijih uloga bila im je podizati uzbunu ako bi se uočila opasna kretanja s neprijateljske (osmanske) strane. Razlozi uzbune mogli su biti i drugačiji (od nedopuštenog prelaska granice mladića i djevojaka zbog udaje do zabranjene trgovine i razmjene, prodaje soli i slično) pa su organizatori ove manifestacije pokušali svake godine promijeniti razloge uzbune i tako manifestaciju učiniti još atraktivnijom.

Osim uprizorenja povijesnih događaja, autor s ponosom navodi da se u novije vri-

Paljenje vatre

jeme na manifestaciji održava i mimohod konjanika i hrvatskih vojno-povijesnih postrojbi, a manifestacija se iz zimskoga razdoblja preselila u mjesec lipanj te se nekoliko godina održala u sklopu obilježavanja Dana državnosti RH. Da je manifestacija poprimila šire okvire, govori i podatak kako iz godine u godinu sudjeluje sve više povijesnih postrojbi iz raznih krajeva Hrvatske (Dubrovnika, Bakra, Zagreba, Pregrade, Osijeka, Požege, Vinkovaca i dr.) te rado sudjeluju u programu manifestacije (mimohodu, postrojavanju i dijelu scenarija podizanja uzbune). Manifestacija „Kod konjarskih vatri” imala je svih proteklih godina i mnogobrojne popratne programe: izložbe, promocije, sajmove i turnire, među koje je od 2018. godine, kao uvodni ili završni dio programa Vatri, uvršten i Konjički maraton „Od stana do stana”, u spomen na tri poginula konjogojca.

Ukrašavanje lipicanaca otarcima: Vezovska tradicija od 1967.

Uredništvo Revije Đakovačkih vezova

Među osobite tekstilne predmete naše bogate prošlosti i rukotvorskih umijeća izdvajaju se tkani ručnici zvaní *otarci*, *otarčići*, *peškiri*, ali i *klinovnik* i *uterk* (slovačka sela Đakovštine). O njima su priređivane etnografske izložbe predstavljene u Muzeju Đakovštine (Ručnici Đakovštine i našičkog kraja, 1976. i Otarci đakovačkog kraja. Iz zbirke obitelji Benašić donirane Muzeju Đakovštine Đakovo, 2009.). Također, pisani su radovi o tkanim ručnicima u Reviji Đakovačkih vezova¹ i objavljene brojne fotografije.

Od prvih Vezova u svečanoj nedjeljnoj povorci sudjeluju tzv. zaprege s konjima. I zaprege odnosno kola i konji svečano su ukrašeni, a sve s ciljem naglašavanja važnosti ovoga izuzetnog događaja u godišnjem kalendaru i domaćina i gostiju. Naša tradicija poznaje svečano ukrašavanje *otarcima* konja i seoskih kola u svadbenim običajima. Stoga je ukrašavanje „svatovskih zaprega” glavni uzor pri ukrašavanju konja i zaprega za Đakovačke vezove. Dok jedni njeguju bogato ukrašavanje kako ručnim i tkanim predmetima, jastucima *vanjkušima* tako i cvijećem, ži-

Đakovački vezovi, 1968., Muzej Đakovštine

¹ Usp. Branka Uzelac: Tradicijski tekstil u: Revija Đakovačkih vezova, 2006., str. 86.

tom i biljnim aranžmanima, drugi smatraju ukrašavanje kola i konja pretjerivanjem i odstupanjem od nekadašnje tradicije: „kitimo k'o na tursku kobilu”.

Dio fotografske dokumentacije koja se čuva u Muzeju Đakovštine i u arhivi Turističke zajednice grada Đakova prikazuje kako su se konji nekada ukrašavali. Lipicanci upregnuti u kola imali su svaki s vanjske strane po jedan otarak, namješten od glave do sredine tijela. Sugovornici i stariji kazivači napominju da se za ukrašavanje birao otarak koji bi bio manje zahtjevan za čišćenje, ali i s mogućnošću

ponovne upotrebe, uzimajući u obzir nekadašnju nemogućnost održavanja tekstila. Žene su cijenile svoj rad na tekstu i uloženi trud, čemu u prilog ide i izjava da „nisu Šokci budale, pa samo najrođenijem rodu kad se ide u svatove imaju konji otarke”. A ako se nešto radilo za „najrođeniji rod”, onda se pomno biralo kakav će se otarak koristiti (i pokazati), kao uostalom i u svim drugim prigodama.

U nastavku donosimo dio fotografija iz šezdesetih godina 20. stoljeća koje nam otkrivaju tradiciju ukrašavanja konja na Vezovima.

Fotografije: Silvija Butković

„Bitka kod Gorjana” – kraljica izložbe „Oton Iveković – retrospektiva”

Marija Muškić

Grad Đakovo

U najvećoj galerijskoj instituciji u Hrvatskoj, Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu, otvorena je 16. ožujka 2023. izložba „Oton Iveković – retrospektiva”. Nakon brojnih uspješnica našega modernog slikarstva – izložbi o Vlasi Bukovcu, Mati Celestinu Medoviću, Menciju Clementu Crnčiću, izložba u Klovićevim dvorima donijela je djela još jednog od vodećih umjetnika hrvatske moderne, unutar koje se istaknuo kao najplodniji i najistaknutiji autor povijesnoga slikarstva. Oton Iveković (1869. – 1939.) osobito je proučavao hrvatsku povijest i povijesne kostime i nošnje te nastojao realistično prikazati povijesne događaje. Uz

domoljubni zanos koji ga je krasio, slikao je velike zidne slike folklornoga, alegorijskog i vjerskog sadržaja. To je razlog što su mnoge povijesne kompozicije bile poznate „u narodu” i među hrvatskim domoljubima. Riječ je o brojnim reprodukcijama tehnikom oleografije.

Posebno su na otvorenju izložbe bili ponosni Đakovčani, jer prostorom Galerije dominirao je jedan od najvećih eksponata, Ivekovićeva „Bitka kod Gorjana”, slika nastala 1907. godine koja je nakon niza desetljeća prvi put privremeno napustila prostor Male gradske vijećnice u Gradskoj upravi Grada Đakova. Slika prikazuje bit-

Gradonačelnik Marin Mandarić sa suradnicima u Galeriji Klovićevi dvori

*Pripremanje slike
za transport*

ku kod Gorjana, koja se dogodila 25. srpnja 1386., kada je nedaleko od tog mjesta, u Garovom dolu, u zasjedi dočekan i ubijen palatin Nikola Gorjanski, najslavnija ličnost poznate obitelji Gorjanski, koja se tu doseljava u 13. stoljeću. Naime, uoči bitke iz Budima su na poziv palatina Nikole Gorjanskog put Gorjana krenule hrvatsko-ugarska kraljica Marija, kći pokojnog kralja Ludovika I. Anžuvinskog, i majka joj Elizabeta, rođ. Kotromanić. U Garovom dolu u zasjedi su ih dočekali nezadovoljnici, osvetnici ubijenog kralja Karla Dračkog pod vodstvom bana Ivana Horvata. U bitci su palatin Nikola i njegovi pristaše ubijeni.

Sliku su krajem veljače iz Male gradske vijećnice prema propisanoj proceduri sa zida skinuli djelatnici Galerije Klovićevi dvori i Hrvatskog restauratorskog zavoda. Više sati trajalo je skidanje slike, nakon čega je pažljivo namotana na za to predviđen valjak te otpremljena u Klovićeve dvore.

Do polovice ožujka ovo su impresivno djelo mogli vidjeti samo posjetitelji koji bi se našli u đakovačkoj Maloj gradskoj vijećnici, no od 16. ožujka sve do 11. lipnja ove godine, do kad je bila otvorena izložba, u njenoj ljepoti mogli su uživati svi posje-

titelji Klovićevih dvora. Otvaranju izložbe nazočili su brojni Đakovčani predvođeni gradonačelnikom Grada Đakova i saborskim zastupnikom Marinom Mandarićem. Izložba je sadržavala više od 230 eksponata, a održala se pod visokim pokroviteljstvom predsjednika Hrvatskog sabora Gordana Jandrokovića.

Pripremanje slike za transport

Galerija Klovićevi dvori jedna je od najznačajnijih kulturnih institucija u Hrvatskoj, a retrospektivna izložba velikana Otona Ivekovića zasigurno je odlična promocija našega grada i osobito značajnog djela koje čuvamo.

Hrvatski tradicijski nakit od staklenih perli

Primjer revitalizacije, zaštite i promocije bistranskog
tradicijskog nakita

dr. sc. Klementina Batina

Odsjek za etnologiju Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU

Uvod

U poraba šarenih perli u ljudskoj kulturi vrlo je raznolika. Osim u svrhu ukrašavanja, perle su se koristile u vjerske i magijske svrhe – za zaštitu i sreću onoga tko ih je nosio, a tijekom povijesti imale su i ulogu zamjenskog platežnog sredstva. Za umijeće kojim se nižu perle na niti ili tanku žicu te spajaju odnosno apliciraju na druge materijale, koristi se u engleskom jeziku termin *beadwork*. *Beadwork* je umijeće, zanat, vještina, ali i umjetnost „pletanja” perlama. Za „pletanje” koristi se posebno izrađen tkalački stan ili se niti pletu izvan razboja, drugim tehnikama učvršćivanja niti. Perlama se ukrašavaju odjevni predmeti, pojasevi, kape, oglavlja, obuća, namještaj, a u novije vrijeme od perli se izrađuju i manje skulpture.

Izrada staklenih perli – tradicija duga 5000 godina

Otkriće prvih staklenih predmeta – neprozirnih perli u boji i šupljih posudica izrađenih namatanjem staklenih niti na glinenu jezgru veže se za Bliski istok i Egipat (3000 god. pr. Kr.), odnosno područje Mezopotamije (2500 god. pr. Kr.), gdje su pronađeni obimniji arheološki nalazi koji potvrđuju primjenu tehnologije proizvod-

Bistranski kraluš izrađen prema originalu sa stare fotografije. Izradio i fotografirao: Ante Knezović (2022.)

nje stakla. Najranija proizvodnja stakla u Europi dokumentirana je u Italiji (Frattesi-
ni) oko 1200 god. pr. Kr. (usp. Franjić i Free-
stone 2017: 135–6). Staklarsko umijeće bilo je u primjeni na području Rimskog Carstva od I. st. pr. Krista, a od srednjeg vijeka nastavilo se širiti ostatkom Europe. U Europi su osobito bili poznati staklari na otočiću Muranu u vencijskoj laguni, gdje je industrija stakla bila zastupljena od kraja 13. stoljeća, a proizvođači staklenih perli djelovali su okupljeni u cehu *Arte de' Margariteri*. Od 16. stoljeća istaknuti proizvođači stakla su Francuzi, Španjolci, Belgijanci i Nizozemci te Englezi od posljednje četvrtine 17. stoljeća. U Češkoj, odnosno na po-

dručju neovisne pokrajine Bohemije, proizvodnja stakla je pokrenuta u 7. i 8. st. pr. Krista, tijekom razdoblja vladavine Kelta. Ta se djelatnosti, uz duža razdoblja prekida, kontinuirano razvijala, a procvat je doživjela tijekom 16. stoljeća kada se otvara veći broj tvornica za proizvodnju stakla u kojima se proizvodi potpuno prozirno i bezbojno staklo. U industriji proizvodnje perlica prednjači češki grad Jablonec nad (rijekom) Nisou u kojem je prva staklana otvorena 1548. godine, a tu tradiciju njeguje i danas. Stoga su češki obrtnici i proizvođači koji su staklarske, porculanske i tkalačke proizvode izvozili u različite dijelove jugoistočne Europe osobito značajni za hrvatsko tržište.

Prva tvornica stakla u Hrvatskoj djelovala je od 1729. do 1737. godine na području današnjeg naselja Vela Voda kraj Crnog Luga u Gorskom kotaru. Naselje je tada imalo naziv Perlsdorf, prema osnivaču Rajmundu Perlasu de Rialpi. U tvornici su uglavnom češki majstori izrađivali prozorsko staklo i predmete za kućanstvo. Osim u Gorskom kotaru, staklane su u 18. stoljeću osnovane i u Podravini i Slavoniji. U 19. stoljeću pokreće se industrijska proizvodnja stakla, a staklane su djelovale u Mrzloj Vodici kraj Lokava, Ivanovom Polju kraj Daruvara, Jankovcu, Mirin Dolu kraj Našica, Zvečevu, Osretku kraj Samobora i Humu na Sutli (usp.: Kurajica 2021). Proizvodnja stakla od 20. stoljeća masovna je i automatizirana.

Regionalne i lokalne tradicije ukrašavanja staklenim perlama

Regionalne i lokalne tradicije kićenja razvijale su se ovisno o vrsti i dostupnosti materijala, o mogućnostima posredovanja i transporta, statusu kupaca te o vještini i ukusu izrađivača nakita. Kontinuitet izrade nakita i kićenja na prostoru Hrvatske moguće je pratiti od kasnog brončanog doba, odnosno tijekom željeznog doba (1300. – 750. g. pr. Kr.) u arheološkim nalazištima ilirskih plemena na obalnom poja-

su Jadranskog mora i japodskim naseljima u zaleđu te kasnijim širenjem antičke civilizacije (od 4. st. pr. Kr.) na obalama Jadrana i u zaleđu te u rimskoj Panoniji. Materijali, vrste i tehnologija izrade nakita mijenjali su se s obzirom na stilska razdoblja i kulturno-povijesne regionalne značajke, a sukladno ovoj podjeli, hrvatski tradicijski nakit klasificira se kao nakit gorskog, središnjeg, nizinskog i primorskog područja (usp.: Ivančić 2001). Za panonsku etnografsku zonu (središnja i istočna Hrvatska) posebnost su koraljne, sedefne, granatne te porculanske i staklene nizane ogrlice kao nešto dostupniji vratni nakit. Izrada ovih ogrlica jednostavna je – perle se nižu na kraću ili dužu nit ovisno o tome koliko se nizova oko vrata želi postići. Bogatiji primjerci ogrlica imali su i do 60 nizova, poput koraljne ogrlice u Posavini. Ovakav tip ogrlice naziva se *struka*, *biseri*, *zrnje*, *dund*, a postoje i drugi lokalni nazivi. Mrežaste vratne ogrlice u obliku ovratnika izradene nizanjem šarenih staklenih perli primjenom različitih tehnika i

Replike originalnog bistranskog tradicijskog nakita (izradila Barica Špoljar). Izložba povodom manifestacije Dani europske baštine (KC Bistra, 20. listopada 2022.).
Autor fotografije: Andreja Kolić

motiva nazivaju se *kraluš, kraluž, kraljuž, klaruš, klaruž, kragulj, koladra, grlinček*, i dr., a izrađuju se u bistranskom, sveto-nedeljskom, samoborskom, zelinskom, jaskanskom, posavskom, podravskom, pokupskom, moslavačkom, križevačkom i bjelovarskom kraju te u Turopolju.

Staklene perle aplicirale su se i na *iglice* (spona ili broš kao prsni nakit) te na svadbene krune, vijence i poculice, zajedno s ostalim ukrasnim materijalom, a samo u Slavoniji perlice su se uživale na široke narukvice pletene od vune (*narukve, štic-le*). Iako se na području Slavonije, Baranje, Posavine i Pokuplja nakit ponajviše izrađivao od srebrnih i zlatnih novčića (*cvan-cige, škude, petaki, dukati*), česte su kombinacije kovanog novca i staklenog zrnja, a takve su ogrlice radili posebni majstori. Slavonski etnograf Josip Lovrečić u monografiji *Otok. Narodni život i običaji* opisuje žensku ogrlicu od staklenih zrnaca, ali ne navodi njezin naziv: „I zrne sitno stakleno: plavo, žuto ili bilo, nose dica, dok još dukate ne vežu, a i divojku je često viditi u poslen dan sa zrnem pod vratom, a koje nemaju dukata, vežu zrne i u svečane dane, da ne idu gola vrata u crkvu.” (Lovrečić 1897: 14).

Mrežastim ogrlicama od šarenog zrnja kitile su se i žene u središnjoj Bosni, a takvu ogrlicu nazivaju *ogra* (usp. Martić 2006: 105). Osim ogrlica, od staklenog zrnja izrađivale su i pojaseve, narukvice, broševe te ukrase za lice (*cmilje*). Za izradu tradicijskog nakita staklene perlice koristili su i drugi europski narodi (Česi, Bugari, Mađari, Rumunji, Rusi, Turci, Ukrajinci). Važno je istaknuti da se tradicijski (narodni) nakit, za razliku od građanskog nakita, ne doživljava kao „potpuno samostalna kvaliteta”, nego svoju funkciju i vrijednost ima samo kao dio, odnosno kao oprema narodnog ruha (Ivančić 2001: 258). Nakit se nosio u svečanim prigodama i za vrijeme blagdana. Nakit i kićenje simboli su inicijacije i pokazatelji ekonomskog statusa, a nije zanemariva ni zaštitna funkcija nakita, koji u slučaju vjenčanja štiti mladenku

od zlih sila kojima je ona, prema tradicijskom vjerovanju, izložena (Ibid.).

Umijeće izrade bistranskog tradicijskog nakita

Umijeće izrade bistranskog tradicijskog nakita od 2021. godine ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra te je pod oznakom Z-7453 upisano u *Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske na Listu zaštićenih kulturnih dobara*. Sintagma „bistranski kraj” odnosi se na područje podgorja Medvednice i obuhvaća osam naselja koja su tijekom dugog razdoblja pripadala istoj, bistranskoj fari (župi), i dijelila istu tradiciju. Danas je u sastavu Općine Bistra (od 1995. godine) šest naselja: Bukovje Bistransko, Donja Bistra, Gornja Bistra, Novaki Bistranski, Oborovo Bistransko, Poljanica Bistranska, dok naselja Ivanec i Jablanovec administrativno pripadaju Gradu Zaprešiću.

U bistranskom kraju tradicijska tehnika ručnog nizanja višebojnih zrnaca na isprepletene niti od konjske strune počela se primjenjivati na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Tom se tehnikom izrađivala ženska ogrlica (*kraluš*), ženski pojas (*pās*), prsna iglica u obliku leptir-mašne (*mašlin*), koju su koristili i muškarci i žene, te muška kravata (*kravatlin*).

Izrada muškog i ženskog tradicijskog nakita od staklenih zrnaca vještina je kojom su se na području bistranskoga kraja bavile isključivo žene. Nakit se nosio uz tradicijsko ruho u različitim svečanim prigodama vezanim za životne i godišnje običaje te povodom liturgijskih svečanosti i hodočašća. Mrežasti vratni i prsni nakit od staklenog zrnja bio je posebno cijenjen i vrijedan, a mogli su ga priskrbiti samo dobrostojeći pojedinci i obitelji.

Tehnika izrade ovih ukrasnih predmeta prenosila se s koljena na koljeno – starije žene podučavale su mlađe. Za izradu ovog nakita tradicionalno se koristila struna (konjski rep) od muškog konja bijele boje ili bijela tanka pređa (*preja*) te staklena

zrnca prozirna ili crvene, plave, zelene, crne i zlatne boje. Konjska struna i pređa nabavljale su se u Bistri, a zrnje od putujućih trgovaca (tzv. torbara, sitničara, fer-tretera) ili na sajmovima. Danas se koristi i stakleno i plastično zrnje koje se niže na najlonski konac. Materijal za izradu nakita kupuje se u *hobby art* trgovinama ili se nabavlja iz uvoza.

Struka – ogrlica od staklenih perli koju je izradila Kata Bolkovac rođ. Grgić (1894. – 1978.) iz Markovca Križevačkog 20-ih godina 20. st. Autor fotografije: Snježana Cerjak (2023.).

Revitalizacija, zaštita i promocija umijeća izrade bistranskog tradicijskog nakita

Umijeće izrade bistranskog tradicijskog nakita izgubilo se u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata budući da su pod

utjecajem mode mlađe generacije žena *reskopale kraluše* svojih baka kako bi napravile đund – dugačku jednostavnu ogrlicu koja se nosila oko vrata u više nizova. Ipak, pojedine, i to starije, žene još su prilikom liturgijskih svečanosti i slavlja nosile svoje *kraluše*. Muškarci na području Bistre već od 30-ih godina 20. stoljeća, pod utjecajem građanske mode, prestali su nositi tradicijsko ruho, a kravatu od staklenih perli postupno su zamijenili građanskom klasičnom kravatom.

Umijeće je revitalizirala Barica Špoljar (nositeljica umijeća) u okviru djelatnosti Kulturno-umjetničkog društva Bistra, kojega je predsjednica postala 1983. godine. Nakon što je usvojila zaboravljenu tehniku *starinskog načina napleta*, izradila je prve rekonstrukcije i organizirala nekoliko tečajeva i radionica u okviru djelatnosti KUD-a Bistra i drugih bistranskih udruga te je na taj način osposobila više žena za izradu tradicijskog nakita, ali i upotpunila fundus Društva. Paralelno su se u okviru djelatnosti Etnografske sekcije KUD-a Bistra i u suradnji s Josipom Forjanom provodila terenska istraživanja tijekom kojih su u starim škrinjicama pronađena četiri *kraluša*, jedna kravata, jedna leptir-mašna i tri ženska *pāsa*. Originalni primjerci tradicijskog nakita datirani su u rasponu od 1900. godine do 20-ih godina 20. stoljeća. Prema originalima izrađene su rekonstrukcije koje se čuvaju u Zbirci narodnih nošnji KUD-a Bistra, Zbirci nakita Etnografskog muzeja u Zagrebu te u Posudionici i radionici narodnih nošnji KC Travno.

Na istraživanju, zaštiti, revitalizaciji i promociji ovog umijeća osobito je radila Udruga Ekomuzej Bistra. Udruga je 2016. godine, uz partnere Općinu Bistra i KUD Bistra, ponovno pokrenula istraživanje, prikupljanje podataka i snimanje video-materijala u svrhu pokretanja nominacije umijeća za nematerijalno kulturno dobro, budući da je i za nositelje i za lokalnu zajednicu bilo važno prepoznavanje i valorizacija ovog umijeća kao izvorno bistranskog. U tu je svrhu u Gradskoj knjižnici u

Zaprešiću organizirana i izložba tradicijskog bistranskog nakita koji je izradila Barica Špoljar (*Da se ne pozabi – falačec starina z Bistre*, 7. travnja 2017.) te promocija umijeća u raznim medijima.

Istraživanjem geneze tradicijskog vratnog nakita na području Bistre na temelju prethodno pronađenih originalnih primjeraka utvrđeno je da postoje razlikovna obilježja u odnosu na samoborski i svetonedjeljski *kraluš* te da je bistranski *kraluš* u svojoj izradi kompleksniji i raskošniji. Budući da su znanje i vještina izrade samoborskog *pletanog kraluša* i *kraluša na košic*, kao i ogrlice *svetonedjeljski kraluš*, već bili prepoznati i zaštićeni kao nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske, nije bilo jednostavno utvrditi i opisati razlikovna obilježja. Osim toga, tradicijska izrada bistranskog muškog vratnog nakita *kravatlina* od staklenih zrnaca potvrdila je da se žensko umijeće i vještina izrade nakita ostvarila u novoj formi koja se u takvom obliku ne nalazi ni na jednom području Hrvatske.

Povodom i nakon proglašenja kulturnog dobra 2021. godine, Udruga je intenzivno radila na medijskoj promociji, a u 2022. godini je pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske održala radionicu izrade ženskog tradicijskog nakita.

Do kraja 2023. godine pod istim pokroviteljstvom organizirat će i radionicu umijeća izrade kravate od staklenih perli. Zanimljiva je činjenica da su u godini nakon proglašenja ovog umijeća nematerijalnim kulturnim dobrom pronađena još dva originalna *kraluša*, jedan *pās* i jedan *prevezač* za mladenkinu krunu izrađen istom tehnikom – svi su datirani oko 1920. godine.

Zaključne napomene

Rješenjem Ministarstva kulture o upisu nematerijalnog dobra u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske utvrđen je sustav mjera zaštite za kulturno dobro,

Majka Agata i sin Dragutin Špoljar u bistranskom ruhu i s tradicijskim nakitom oko vrata (Zagreb, oko 1915.). Vlasnik fotografije: Miroslav Špoljar.

koje uključuju osiguranje dostupnosti, održivosti, prenošenja, popularizacije i promocije dobra. Na temelju ovog Rješenja umijeće izrade bistranskog tradicijskog nakita postalo je „važan segment identiteta bistranskog kraja” i „jedinstveno blago koje na lokalnoj i nacionalnoj razini osigurava kulturnu raznolikost”.

Revitalizacija tradicijskog umijeća utjecala je na velik interes žena (i ponekog muškarca!), koji su nakon uspješne primjene osnovne tehnike počeli samostalno izrađivati nakit koristeći nove motive i kombinacije boja služeći se vlastitim kreativnim potencijalom i razvijajući ga. Iako je nakon stjecanja osnovne vještine

izrade ovog tradicijskog nakita otvorena i mogućnost invencija i varijacija, za izradu nakita koji se koristi za opremanje i nastupe članova folklornih društava potrebno je organizirati kontinuirane radionice na kojima će se izrađivati nakit na temelju rekonstrukcije originalnih uzoraka nakita.

Osim dokumentiranja umijeća i donošenja rješenja o zaštiti, važan korak u očuvanju kulturnog dobra je njegova pohrana, trajno čuvanje i prezentacija. Nekoliko originalnih primjeraka nakita koji su u vlasništvu Udruge Ekomuzej Bistra i bistranskih obitelji bit će trajno izloženi u budućem stalnom muzejskom postavu Ekomuzeja Bistra nakon njegove uspostave krajem 2023. godine. Osim kontinuiranog održavanja radionica, u Ekomuzeju Bistra važan segment kulturno-turističke ponude bit će prodaja replika originalnog tradicijskog nakita kao bistranskog i hrvatskog suvenira, te kreiranje novih proizvoda na temelju suvremenog (re)dizajna tradicijskog nakitnog inventara.

Literatura i izvori:

Franjić, Ana; Freestone, Ian C. 2017. „Japodske staklene perle iznutra i izvana”. U: Lidija Bakarić (ur.), *Japodi – zaboravljeni gorštaci* / katalog izložbe. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 135–139.

Ivančić, Sanja. 2001 „Nakit u Hrvatskoj pučkoj kulturi i tradiciji”. U: Zorica Vitez i Aleksandra Muraj (ur.), *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*. Zagreb: Barbat d. o. o., Galerija Klovićevi dvori, IEF, 255–279.

Kurajica, S. 2022. Portal hrvatske tehničke baštine. Hrvatska tehnička enciklopedija *on-line*, Leksikografski zavod M. Krleža / natuknica: *staklo*. Datum preuzimanja: 2023-04-15.

URL: <https://tehnika.lzmk.hr/staklo/>

Lovretić, Josip. 1897. „Otok. Narodni život i običaji”. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 2, str. 14.

Martić, Zvonko (ur). 2006. *Tradicijska odjeća i nakit Hrvata Bosne i Hercegovine iz zbirke samostana i duhovnog centra „Karmel sv. Ilije”*. Zagreb: KIZ Karmelska izdanja.

Baština Peteranca – više od dva desetljeća istraživanja, prezentiranja i čuvanja

Vesna Peršić Kovač

Muzej grada Koprivnice

Udruga žena i kulturno-umjetničko društvo „Fran Galović” Peteranec

Peteranec, naselje i općinsko središte, nalazi se na području Koprivničko-križevačke županije, a smješteno je 6 kilometara sjeveroistočno od Koprivnice. Najstariji arheološki nalazi pronađeni južno od Peteranca pripadaju Seče kulturi (3500.

– 3200. godina prije Krista). Prvi spomen srednjovjekovne župne crkve svetog Petra po kojem je mjesto dobilo ime zabilježen je 1267. godine. Kasnije se spominje istoimeno selo nastalo na mjestu prijelaza preko rijeke Drave. Navedeno selo stradalo je u osmanskim prodorima sredinom 16. stoljeća, a obnovljeno je početkom 17. stoljeća. Župa je ponovno utemeljena 1789. godine. Do sredine 18. stoljeća mjesto je sastavni dio Koprivničkog vlastelinstva, takozvanog Provincijala, a tada je pripojeno

Članice Udruge za vrijeme otvorenja izložbe Okusi, mirisi i zvuci jeseni 2016. godine

Vojnoj krajini u okviru koje ubrzo postaje satnijskim središtem Đurđevačke pukovnije te školskim središtem za Peteransku i Sokolovačku satniju. Godine 1765. Peteranec je proglašen slobodnim krajiškim vojnim komunitetom, ali navedeni status ubrzo gubi i biva vraćen u rang seoskog naselja. Od 1871. do 1875. središte je istoimenog kotara, a potom velike općine koja je obuhvaćala istočni dio koprivničke Po-dravine.¹

Procvat društvenog života Peteranec doživljava u 20. stoljeću, točnije između dva svjetska rata kada jedan od elemenata procesa prevladavanja ratnih posljedica koje su vidljive u velikoj neimaštini i teškim životnim uvjetima postaje pojačano djelovanje žena *šlengerica* koje izradom tekstilnih predmeta ukrašenih bijelim vezom i njihovim plasmanom na zagrebačko tržište pridonose poboljšanju ekonomskih uvjeta života obitelji u Peterancu.

Ovdje treba naglasiti kako upravo žene imaju značajnu ulogu u provođenju programa Škole narodnog zdravlja, koja od svojeg osnutka 1926. godine intenzivno radi na provođenju tečajeva u okviru Seljačkog sveučilišta, a među kojima posebno mjesto zauzimaju higijensko-domaćinski tečajevi namijenjeni ženama i djevojkama. Oni se provode po selima tijekom zimskih mjeseci kada vlada zatišje od poljoprivrednih poslova na gospodarstvu, a ženama pružaju mogućnost da usvoje znanja i vještine vezane za pripremu hrane, održavanje higijene, njegu djece i bolesnika, šivanje i izradu ručnih radova. Organizatori tečajeva pri tome vrlo promišljeno koriste teme i područja bliska i zanimljiva mladim ženama kako bi ih potaknuli na usvajanje dobrih higijenskih navika i provođenje preventive u čuvanju zdravlja. U tu svrhu izdaje se i različita, korisnicima prilagođena literatura koja

tekstualno i slikom utječe na promjene u načinu razmišljanja.²

Djevojka u bluzi ukrašenoj fileom,
foto Valerija Ljubić

Potrebno je naglasiti kako su u to vrijeme ženama u Peterancu, zahvaljujući aktivnostima knjižnice, bile dostupne knjige i časopisi koji su isto tako mogli imati utjecaj na promjene u načinu razmišljanja. Hrvatska knjižnica i čitaonica u Peterancu osnovana je 1928. godine i imala je bogat fond od preko 2500 primjeraka knjiga, časopisa i druge građe. Uz knjižnicu djelovala je i diletantska sekcija koja je novcem zarađenim od predstava kupovala knjige. Priređivana su predavanja i tečajevi iz različitih područja (astronomija, agronomija, socijalna medicina, esperanto, šah i drugo).³ Društveni život i razvoj mjesta stagnira nakon Drugog svjetskog rata, osobito iza 1955. kada prestaje biti

1 Peršić Kovač, Vesna: Rekonstruirana ženska nošnja sela Peteranca. Podravski zbornik 44/2018, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2018., Navedene podatke o povijesti Peteranca ustupio je povjesničar Hrvoje Petrić.

2 Dugac, Željko; Pećina, Marko: Dnevnik Andrije Štampara – 120. obljetnica rođenja i 50. obljetnica smrti. Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, broj 19, 2008, str. 151–155.

3 Loborec, Božena; Feletar, Dragutin: Bibliotekarstvo u općini Koprivnica. Podravski zbornik (urednik: Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1986., 87–100.

općinskim središtem. Status općine dobiva ponovno 1993., kada i počinje proces oživljavanja društvenog života.

Mlade žene s djecom iz Peteranca, oko 1920. godine

Naša priča počinje ipak desetak godina prije navedenog osamostaljivanja, točnije 26. prosinca 1986. godine kada grupa mještana na čelu s Dragutinom Habušem i Katicom Erdec osniva Aktiv žena Peteranec koji 1991. godine mijenja naziv u Društvo žena Peteranec, a 1997. u Udruga žena Peteranec. U okviru Udruge 1999. godine osnovano je Kulturno-umjetničko društvo „Fran Galović” Peteranec, što omogućuje okupljanje djece i mladih. Od samih početaka provođenja aktivnosti naglasak je stavljen na djelovanje u području kulture, tradicije i baštine mjesta. Izdajamo 1987. godinu i izložbu ručnih radova na svečanoj akademiji organiziranoj u čast pjesnika Frana Galovića koji je stvarao na zavičajnoj kajkavštini. To je bila prva „Galoviće

jesen” u Peterancu, manifestacija koja se održala sve do danas i koja okuplja brojne zaljubljenike u književnost, kajkavsko narječje i kulturnu baštinu Peteranca i Podravine. Kako bi svoje članice, ali i ostale stanovnike mjesta uputile na sadržajno provođenje slobodnog vremena, žene su organizirale dane mode, koncerte, kazališne predstave, književne susrete, folklorne večeri i nastupe, a nastojale su utjecati i na uređenje i uljepšavanje javnih prostora sadnjom cvijeća i blagdanskim ukrašavanjem. Brinule su i o zdravlju svojih članica te su u tu svrhu organizirale brojna predavanja, preglede i akcije.⁴

Istraživanje i prezentiranje baštine putem izložbi

Prva aktivnost ove vrste provedena je 2001. godine kada Udruga sudjeluje u pripremi etnografske izložbe „Podravski svati” u Muzeju grada Koprivnice. Priča pod nazivom *Ja sam sama odlučila da idem za njega* kazivačice Terezijske Galović uvrštena je u katalog izložbe, a opis uređenja svečane mladenkine postelje iz navedene priče korišten je kod postavljanja izložbe. Prikaz peteranske svadbe članova KUD-a „Fran Galović” izveden je tijekom otvorenja izložbe, kao i u svečanom programu turističke manifestacije „Podravski motivi”.

Iste godine počeo je ciklus božićnih izložbi, u čijoj pripremi Udruga aktivno sudjeluje.⁵ Muzej grada Koprivnice 2003. godine organizirao je izložbu „U snu i na javi – krevet kao dio tradicijske kulture Podravine” u sklopu koje su članice Udruge sudjelovale u pripremi eksponata pod nazivom *snehina postel*. Sljedeće, 2004. godine članovi dječje folklorne skupine sudjelovali su u snimanju fotografskog materijala koji je prikazivao različite tra-

4 Podatci navedeni u ovom dijelu teksta dobiveni su uvidom u arhivu Udruge.

5 Izložba „Božićno drveće” održana je 2001. godine u Hlebinama, a slijede „Božićni stol” 2002. u Novigradu Podravskom te 2003. „Božićne jaslalice” u Goli.

dicijske dječje igre za katalog i izložbu „Dječje igre i igračke u Podravini”, koju je organizirao Muzej grada Koprivnice. Vrlo uspješne izložbe Muzeja grada Koprivnice u kojima Udruga sudjeluje bile su i „Oglavlja u Podravini” 2007. te „Nošnje u Podravini” 2008. godine. Ipak, od presudne važnosti za rad na području istraživanja i prezentiranja tradicije i običaja bila je izložba „Zvezdari”, koju Udruga organizira u prosincu 2004. godine u prostoru Galerije skulptura Ivan Sabolić u Peterancu. Izložbom je prikazan istoimeni ophodni običaj iz božićnog ciklusa, a sudjelovalo je više udruga iz različitih sela u okolici Koprivnice i Đurđevca. Posebno vrijedna aktivnost organizirana u okviru izložbe bio je rad s članovima dječje folklorne skupine, koji su proveli istraživanje u vlastitoj obitelji kroz razgovor s djedovima i bakama o sjećanju na sudjelovanje u običaju te je svatko od njih prema podacima iz tog istraživanja izradio zvijezdu. Tom je izložbom pokrenut ciklus etnografskih izložbi u Peterancu, koje se od 2007. godine do danas održavaju u kontinuitetu.

U ovom radu osvrnut ćemo se na teme svih izložbi kako bismo ukazali na opsežna istraživanja koja su provedena, zapisana u katalozima te prezentirana posjetiteljima, čime je dan značajan doprinos očuvanju tradicijske kulture i običaja. Osim istraživanja provedenih razgovorom sa stanovnicima Peteranca, prikupljene su brojne vrijedne fotografije, a formirana je i manja etnografska zbirka. Provedeno je fotografiranje i snimanje nekoliko rekonstrukcija poslova i običaja, organizirane su i snimljene brojne radionice, a više predmeta nužnih za izložbe, ali nedostupnih na terenu, rekonstruirano je i sačuvano u zbirci. Sve aktivnosti uključivale su velik broj suradnika, volontera, kazivača, donatora, majstora i umjetnika. Osim informacija o tradicijskom ruhu, zabilježeno je i dosta podataka o običajima životnog i godišnjeg ciklusa, vrsti i načinu obavljanja poslova tijekom cijele godine, svakodnevnom životu u obitelji, uređenju kuće i okućnice,

odgoju djece, odnosu i komunikaciji među članovima zajednice, moralnim stavovima

i kreativnom izražavanju. Izložbe su često pratile i radionice namijenjene djeci i mladima.⁶

Ciklus je nastavljen 2007. godine izložbom pod nazivom „Na glave je robec crleni – snehina postel u Peterancu”. Istraženi su i prikazani običaji, izrada i upotreba kreveta i krevetnine te je utvrđeno kako je njegova osnovna uporabna funkcija da služi za spavanje dopunjena različitim značenjima na simboličkoj razini. Kao sastavni dio mladenkinog ruha, krevet i njegova oprema prevoženi su prije svadbe u svečano okićenim kolima cijelim selom kako

6 Navodimo samo neke od njih: radionica krpenih lutkica (2004. i 2013. u Muzeju grada Koprivnice), više puta tijekom godina u Dječjem vrtiću „Lestavica” Peteranec i PŠ Frana Galovića Peteranec, radionice na temu šlinganja, *fodrukanja* i frizura (2007. u Peterancu), radionice nakita (2012. u Peterancu), radionice tradicijskih svirala (2013. u Muzeju grada Koprivnice i 2019. u Galeriji naivne umjetnosti u Hlebinama), radionice pisanja pisanica, a radionice ručnoga rada započele su 2014. i traju još i danas.

bi se pokazalo bogatstvo djevojčine obitelji. Bogato izvezeni prekrivači i jastučnice svjedočili su pak o vještini i marljivosti djevojke i njezine majke. Svečano pospremljen krevet u kući nedjeljom i blagdanima bio je jedinstven ukras životnog prostora. Sve do sredine dvadesetog stoljeća krevet je mjesto u kojem se rađa, boluje i umire. Uz njega se vežu brojna vjerovanja i postupci koji čovjeka u stanju sna i različitim prijelaznim razdobljima čuvaju od zlih sila i uroka.

Sljedeće, 2008. godine izložbom „Iz snehine škrinje” prikazana je škrinja kao dio pokućstva, ali i predmet koji djevojka prilikom udaje donosi u novu obitelj uz poštovanje strogih pravila o vrsti i broju predmeta koje mora sadržavati. Uobičajeno je bilo da svaka djevojka dobije nekoliko kompleta posteljine ukrašene trima tehnikama, u to vrijeme osobito omiljenima: *šlinganjem*, *heklanjem* i *toledom*. Osim toga, bilo je potrebno pripremiti dvadeset krpa novog platna koje je služilo za izradu odjeće, pelena za djecu, plahti i sličnog te ručnike za brisanje. Obvezna je bila i *ponjava* za žito te dvadeset vreća. Osim tekstila, nezaobilazni predmeti koji su morali biti osigurani svakoj mladenki kako bi mogla raditi i pridonijeti svojim radom boljitku i urednosti nove obitelji bili su motika, glačalo i češalj, a katkada se tu našla i preslica ili kolovrat.

Djeci je bila posvećena izložba „Ove ide v lov”, 2009. godine. Prikazani su običaji i vjerovanja za zdravlje i sreću djece, predmeti namijenjeni djeci, odgoj kroz rad i pomoć u kući i na gospodarstvu te provođenje slobodnog vremena u igrama i s igračkama. Sljedeća izložba, „Bakina kuhinja”, održana je 2010. godine i tematski se nadovezuje na prethodnu, i to nastojanjima da se prikaže razdoblje djetinjstva ispunjeno ugodnim mirisima jela koja bake najbolje pripremaju. Baka kao središnja osoba velike patrijarhalne seoske obitelji često je doživljavana i kao čuvarica običaja, ali i tradicionalnih vrijednosti. Prostor u kojem ona dominira upravo je kuhinja, a

posao spravljanja jela i čuvanja hrane njezino je glavno zanimanje. Sva znanja i vještine stjecane dugogodišnjim iskustvom kuhanja za obitelj ili pak za radnike kod obavljanja sezonskih poslova, odnosno uzvanika pri obiteljskim slavljinama i obredima, ona nesebično dijeli i prenosi na mlađe generacije unutar obitelji. Najčešće je riječ o znanjima koja se ne zapisuju, već se pokazuju vlastitim primjerom, a oni rijetko zapisani recepti čuvaju se u starim bilježnicama koje svojom istrošenošću i mrljama nastalim listanjem prstima uprljanim maslacem šarmantno podsjećaju na neka prošla vremena. Izložba „Bakina kuhinja u Peterancu” prikazala je upravo to mjesto prepuno čarobnih mirisa i neobičnih predmeta pomoću kojih su bake spravljale čudesna jela ni iz čega.

„Ako očeš gospon biti, moraš dobro stolca zgreti!” naziv je izložbe održane 2011. godine. Predstavljanjem na prvi pogled običnog i svakodnevnog, ali nezaobilaznog predmeta u svakom domaćinstvu, prikazan je isječak iz svakodnevnog života u kojem su djelovali domaći majstori *tišlari*⁷, koji su svoje stolce cifrali i rezbarili, a bilo ih je različitih vrsta: *štokrlin* – kuhinjski stolac bez naslona, s četiri noge, *šamrlin* – niži stolčić izrađen od jedne daske pravokutnog oblika koja je služila za sjedenje te dvije manje umjesto nogu, *stolček* – sličnog izgleda, namjene i izrade kao i *šamrlin*, samo što umjesto dasaka ima četiri grubo obrađene noge, *tronožec* – niski stolčić s okruglom udubljenom sjedalicom te tri noge, *stolec klepač* – koji se koristio prilikom klepanja kòse, *kobilica* – stolac za izradu držaka za metle, lopate i slično te *stolec z naslonom* – finije izrade, često nacifran i ukrašen koristio se u svečanim prilikama i bio je dio mladenkinog miraza.

O tome kako se održavala higijena u Peterancu tijekom prve polovice dvadesetog stoljeća govorila je izložba pod nazivom

7 Lokalni naziv za stolare. U Peterancu su upamćena i prezimena najboljih majstora iz razdoblja prije Drugog svjetskog rata, Tišljarića i Šimotova.

„Ruka ruku mijе, obraz obadvije“, održana 2012. godine. Obrađena su poglavlja: osobna higijena, čišćenje prostora, pranje, sušenje i glačanje rublja, provjetravanje, presušivanje i čišćenje odjeće i posteljine, a govorilo se i o pranju i čišćenju kao dije-lu obreda. Navedena izložba tijekom 2013. godine bila je postavljena i u Likovnoj galeriji Gradskog muzeja Križevci. Tijekom listopada iste godine u Peterancu je održana izložba „Stolek, prestri se!“, kojom je predstavljen još jedan, na prvi pogled običan svakodnevni predmet – stol. Posjetitelji su mogli saznati kako se pripremao i za što je služio svakodnevni stol, kakvi su bili blagdanski stolovi (božićni, uskrсни i stol za *prošćenje*⁸) te što se sve događalo oko obrednog stola za zaruke i svadbu.

Potpuno drukčijoj temi bila je posvećena izložba „To se ti prejde“ iz 2014. godine, a prikazivala je vjerovanja o vremenu: mjerenje vremena (načini i naprave za mjerenje, mjerne jedinice), vremenske prilike (predviđanje vremena, postupci za osiguravanje povoljnih vremenskih prilika, najpovoljnije vrijeme za obavljanje poslova) i protok vremena tijekom ljudskog života.

O specifičnoj vrsti bijelog veza pod nazivom *file*, koju je osmislila i počela početkom dvadesetog stoljeća izrađivati pete-

rančanka Bara Cimerman, bilo je riječi tijekom izložbe „Peteranski bijeli vez – file, Umijeće i tradicija“, koja je održana 2015. godine. Stihovima Frana Galovića započeo je opis jesenskih poslova, običaja i vjerovanja vezanih za jesen u izložbi „Okusi, mirisi i zvuci jeseni“ iz 2016. godine. Svadbeni običaji u Peterancu prikazani su izložbom „Snočka sem se zaručila“ 2017. godine, a slijedilo je istraživanje žetvenih običaja, poslova i postupaka vezanih za žetvu i vršidbu u okviru izložbe „Želi smo žito i pšenicu“, postavljene 2018. godine.

„Tiha voda brega gloda“ bila je posvećena istraživanju vode u vjerovanjima, običajima i svakodnevnom životu. Izložba je realizirana 2019. godine i bila je posljednja u kojoj je svoj autorski doprinos dala dugogodišnja predsjednica i dobri duh Udruge – Katica Erdec. Nakon njezine smrti, osmišljavanje izložbi u cijelosti preuzima autorica ovog teksta, teme i realizaciju prilagođavajući mogućnostima suradnika te uvjetima epidemioloških mjera koje su diktirale postupanje, ali nisu obeshrabrile organizatore da ustraju u kontinuiranom provođenju aktivnosti. Tako je 2020. godine realizirana izložba „Vez kao slika“, koja je dala pogled na bijeli vez iz potpuno drugog kuta, naglašavajući njegovu ulogu u promjenama načina života te utjecaj na status i mjesto žena u obitelji i lokalnoj zajednici. Sličan pristup primijenjen je kod pripreme izložbe „Reci mi to vezom“ 2021. godine, kojom je analiziran utjecaj vezenog posoblja, osobito onog s pisanim porukama, na promjene u načinu razmišljanja i svakodnevnom obiteljskom životu u Peterancu tijekom razdoblja koje je uslijedilo po završetku Prvog svjetskog rata. Posljednjom izložbom iz 2022. godine vratili smo se prikazivanju predmeta koji se svakodnevno koriste na drugačiji način pa smo tako ispričali „Priču o jastuku“, od pripreme perja, opisa jastuka kao dijela mladenkine opreme, ukrasnih jastučića ukrašenih vezom, jastuka namijenjenih djeci do vjerovanja o perju i jastucima.

8 Glavni zaštitnici župe u Peterancu jesu sveti Petar i Pavao, čiji se god obilježava 29. lipnja kada je u Peterancu veliko *prošćenje*. Osim svečane mise *poldanice*, održavaju se zabave i druženja. Još sredinom prošlog stoljeća stanovnici su se pridržavali strogih pravila koja su uključivala pripreme u trajanju od nekoliko dana prije *prošćenja*. Žene i djevojke pripreme su počinjale detaljnim čišćenjem kuće i stavljanjem najljepših ručnih radova, a završavale metenjem dvorišta i staza ispred kuće. Tamo gdje su djevojke bile osobito vrijedne, mele su i ulicu. Dan prije pripremali su se kolači i pečenke, a valjalo je prirediti i novu odjeću za ukućane. Do tog običaja osobito su držale djevojke, kojima su seoske *šnajderice* šivale haljine po najnovijoj modi, pazeći da ne izaberu isti model za dvije djevojke. Prije mise obitelji su primale goste iz okolnih župa. Najčešće su to bili rođaci koji bi s kolima i konjima dolazili na cijeli dan. Poslije mise i ispijanja obveznog *gverca* gosti su odlazili kući, a mladarija se okupljala na vatrogasnoj zabavi na otvorenom. To je bila dobra prilika za *zagledanje* djevojaka i mladića, koji su djevojkama koje bi izabrali za ženidbu poklanjali licitarska *srčeka*.

Rekonstrukcija nošnje Peteranca

Rekonstrukcija nošnje Peteranca

Neovisno o tome nazivamo li način odijevanja i odjevne predmete korištene u seoskim zajednicama narodnom nošnjom, seljačkim odjevnim stilom, domaćim odijelom, tradicijskom odjećom ili narodnim odijelom, moramo se osvrnuti na razdoblje druge polovice devetnaestog stoljeća kada se tom i takvom odijevanju počinje pridavati značaj u procesu isticanja nacionalne svijesti i u kojem ono postaje političkim, kulturnim i društvenim simbolom. To je razdoblje u kojem se među obrazovanim pripadnicima građanskoga društvenog sloja seljačko tekstilno umijeće počinje smatrati kulturnim dobrom te se ističu i cijene vještina njegove izrade kao i visoka estetska razina ukrašavanja. Istodobno s navedenom pojavom polagano počinje napuštanje tradicijskog načina izrade odjeće seoskog stanovništva te uvođenje pojedinih odjevnih predmeta izrađenih pod znatnim utjecajem gradske mode. Veliku ulogu u tom procesu imaju

seoski trgovci židovskoga podrijetla, koji u svojim dućanima nude nove tkanine i pozamanteriju. Seoska se odjeća našla u procjepu između ručne i industrijske izrade, a njezini autori i vlasnici tijekom nekoliko desetljeća koja su uslijedila sve teže odolijevaju procesu serijske izrade trudeći se zadržati originalnost.⁹

Prije više od dvadeset godina prvi put sam se susrela s vrijednim članicama Udruge žena Peteranec, i to nakon osnivanja Kulturno-umjetničkog društva „Fran Galović”, čijim članovima je trebalo osmisliti i nabaviti nošnje.¹⁰ Odmah na početku pokazalo se kako to nije nimalo lak zadatak budući da originalnih dijelova nošnje u Peterancu nije bilo te je trebalo pristupiti istraživanju. U tu svrhu provedeno je prikupljanje portretnih fotografija iz obiteljskih albuma nastalih tijekom prva tri desetljeća dvadesetog stoljeća. Osim njih, pronađeno je i više svatovskih fotografija te manji broj fotografija društvenih događanja, obiteljskih okupljanja i svakodnevnih druženja. Tek nekoliko njih prikazivalo je obavljanje većih poljoprivrednih radova poput vršidbe žita. Osim fotografija, kao izvor za izradu nošnji poslužili su i razgovori sa starijim stanovnicima Peteranca. Nakon prikupljanja podataka proveden je odabir varijante koja će se rekonstruirati, a odnosio se na onu temeljenu na fotografijama koje datiraju iz drugog desetljeća dvadesetog stoljeća. Osim u Peterancu, ovaj tip odjeće karakterističan je i za nekoliko susjednih mjesta: Drnje, Sigetec i Torčec, koja gravitiraju gradu Koprivnici, što je omogućilo usporedbu s nekoliko originalnih primjeraka odjeće tih mjesta koji se čuvaju u privatnim zbirkama. Ova varijanta odjeće specifična je po tome što

9 Muraj, Aleksandra: Odnos građanstva spram narodne nošnje i seljačkog tekstilnog umijeća. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 43/2, 2006., 7–40.

10 Postupak rekonstrukcije opisala sam u već navedenom tekstu *Rekonstruirana ženska nošnja sela Peteranca*, objavljenom u Podravskom zborniku. Ovdje donosim skraćenu verziju tog opisa, upotpunjenu opisom muške odjeće.

je u odabiru tkanina i krojeva za njezinu izradu vidljiv vrlo jak utjecaj građanskih modnih stilova, koji je kod muške odjeće prevladavajući.

Ženska odjeća iz navedenog razdoblja sastojala se od tri glavna gornja odjevna predmeta: bluze *tušlinke*, suknje i pregače *frtunja*. Za izradu *tušlinki* korištena je svila, pliš ili tanja vunena tkanina *štof* tamnijih boja, a krojene su na nekoliko različitih načina. Najzastupljenije su one koje su krojem pratile liniju tijela, osobito struk, koji je morao biti jako naglašen. Prednji dio bluze sastojao se od dva dijela s kopčanjem na sredini, a na prsima je najčešće imao četvrtast umetak bijele tkanine obrubljene čipkom ili ukrasnim trakama. Rukavi su bili uski, uz rub ukrašeni istom vrstom čipke ili ukrasnih traka kao i prednjica. Ovakve *tušlinke* bile su namijenjene djevojkama i mlađim udanim ženama. Starije su žene nosile bluze bez previše ukrasa i nešto šireg kroja koji toliko ne naglašava struk. Način nošenja ovisio je o prilici, a nosile su se iznad suknje ili *upasane* ispod. Druga vrsta bluze bile su one namijenjene nošenju tijekom ljetnih mjeseci. Krojene su i ukrašavane kao i one ranije opisane, ali su za njihovu izradu korištene tanje pamučne tkanine svjetlijih boja. Ove *tušlinke* nisu bile tako naglašeno uske, a najčešće su se nosile *upasane* u suknju. Sve vrste bluza obvezno su morale imati duge rukave te ovratnike s visokim kopčanjem pod bradu, što je očito bilo povezano s pravilima pristojnosti. Suknje su izrađivane od tankog *štofa* crne, plave, crvene ili smeđe boje, sitno plisirane po cijeloj širini i morale su prekrivati cijelu dužinu nogu, do vrha cipele. Pregače su šivane od crne, smeđe ili tamno modre atlas svile, a ukrašavane su čipkom, svilenim trakama te širokim volanom uz donji rub, koji je mogao biti nabran ili plisiran. Tijekom hladnijih mjeseci žene su se ogrtale velikim maramama pletenim od vune *vunjenakima*, a nosile su i različite kratke kaputiće *jakline*, sašivene od debljeg štofa ili pliša. *Jaklini* su bili krojeni od nekoliko

dijelova, u struku su bili vrlo uski da bi se od struka prema kukovima naglo širili naglašavajući struk.

Donji dijelovi odjeće bili su: bluza *opleček*, *podsuknjenke* i gaće. Izrađivani su od tankog, lanenog, ručno tkanog platna i bogato ukrašeni bijelim vezom. *Opleček* je krojen od jednog komada platna preklopljenog na ramenom dijelu, s otvorom za glavu na sredini. Otvor je na prednjem dijelu najčešće izrezan u četvrtast oblik i bogato izvezen jednom od nekoliko tehnika bijelog veza. Najčešće su vezeni cvjetni motivi ili kombinacija cvjetnih i geometrijskih. Otvori za ruke samo su zarubljeni ili im je dodan uski rukav, uz rub ukrašen vezom. *Podsuknjenke* su šivane od nekoliko *pola* platna¹¹, u pojasu bogato nabranog i prišivenog na traku platna čijim se produžetcima i vezivala oko struka (traka je obično bila dovoljno duga da se njome tijelo moglo jednom omotati i s prednje strane vezati). Donji rub bio im je ukrašen vezom, najčešće vegetativnim motivima.

Oglavlje udanih žena činile su različite vrste marama. *Svilnjaki* – svečane marame čija je boja bila usklađena s ostalim odjevnim predmetima, a ovisila je i o prigodi u kojoj se nosila. *Plišenjaki* su bili uobičajeni tijekom zimskih mjeseci, izrađeni od pliša tamnijih boja i s utisnutim cvjetnim uzorkom. Obje vrste marama vezale su se urednim čvorom ispod brade s krajevima dignutim uz bradu i po potrebi pričvršćenim pribadačama. Specifičnost ovog područja bile su velike marame od tanke svile crvene boje, uz rub ukrašene linijom ili sitnim cvjetnim uzorkom. Nazivali su ih *šamijama* i vezivali na specifičan način na zatiljku, a nosile su ih isključivo mlade, tek udane žene. Uz *šamiju* nosile su specifičnu vrstu frizure s kosom pletenom u dvije pletenice, koje su se iznad svakog uha pričvršćivale u *punt*.¹² U navedenom

11 Naziv za širinu platna rađenog na tkalačkom stanu.

12 Lokalni naziv za kosu upletenu u pletenicu i omotanu u oblik puževe kućice. *Punt* se češće nosio na

Rekonstrukcija žetve

razdoblju žene su nosile pamučne, ručno pletene čarape bijele boje. Od obuće, uobičajene su bile *firtle* – niske cipele crne boje, s jednim ili dva ukrasna remenčića preko stopala.

Kod rekonstrukcije muške odjeće, a zbog nedostatka financijskih sredstava, izabrana je jedna varijanta kojoj su raznolikost omogućivale različite boje tkanine. Ona se sastojala od bijele košulje sašivene od ručno tkanog lanenog platna specifičnog širokog kroja, s bogato nabranim širokim rukavima stegnutim trakom platna na zapešću. Jedini ukras na ovom odjevnom predmetu mali je ovratnik te četvrtasti umetak na prsima s otvorom za kopčanje, ukrašen sitnim porubima. Uz košulju nose se hlače od crnog ili tamnije modrog vunenog štofa uskih nogavica te prsluk od tanjeg štofa ili svile crne, sive, smeđe ili bordo crvene boje. Hlače su ugurane u visoke čizme mekih sara. Oglavlje čini crni

zatljku, ali mlade djevojke i tek udane žene rado su nosile i ovu varijantu frizure.

šešir, često ukrašen grančicom *asparagusa*¹³ i sezonskim cvijećem. Građansko odijelo izrađeno je i nošeno samo u prikazu svatovskih običaja i bilo je namijenjeno mladoženji.

Peteranski bijeli vez

Narodni vez u hrvatskoj tradicijskoj kulturi čest je način ukrašavanja odjeće te, u manjoj mjeri, posteljnoga rublja i posoblja. Među najčešćim vrstama veza ističe se bijeli vez kojim se na nitima platna na različite načine stvaraju šupljikavi motivi, ovijeni bijelom pamučnom niti.¹⁴ Već

13 Riječ je o sobnoj biljci – ukrasnoj šparogi. Najčešće se uzgajala vrsta *Asparagus desinflorus Sprengeri* koju karakteriziraju viseće grane i bodljikavi listovi. Cvate sitnim bijelim cvjetićima iz kojih se kasnije razvijaju plodovi, male crvene bobice. Izvor: <https://gospodarski.hr/rubrike/ostalo/sobna-spargosa-biljka-za-svako-mjesto/>.

14 Vez, narodni. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 16. 3. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64434>>.

početkom 20. stoljeća u literaturi se piše o hrvatskim narodnim vezovima (pa tako i o bijelom vezu) i rade se različite analize njihove izrade. Donosimo zanimljivo viđenje prema kojem se vezovi dijele u dvije velike skupine: vez brojem i vez po pismu. Autorica članka ističe kako je vez brojem stariji jer je inspiriran tkalačkim tehnikama i motivima. Za vezove brojem traži se vještija i strpljivija ruka, nego za vez pismom. Stoga fascinira sposobnost neobrazovanih seoskih žena da barataju kompliciranim matematičkim operacijama potrebnim za izradu pojedinih ornamenata. Motivi za vez brojem najčešće su geometrijski te stilizirani biljni i životinjski. Stiliziranje podrazumijeva uzimanje samo osnovnog oblika, te izostavljanje detalja. Još jedna osobina ovakvih vezova je da s obje strane izgledaju gotovo potpuno jednako pa ih često nazivaju i *opačnim vezom*. Odlikuje ih originalnost i izostanak šablone i oponašanja.¹⁵ U navedenim opisima prepoznamo sve vrste bijelog veza koji se izrađivao u Peterancu i susjednim mjestima, pri čemu bismo *file* svrstali u vezove brojem, dok bi svi drugi spadali u skupinu vezova po pismu. Za izradu vezova iz obje skupine *šlingerice* su koristile skice i crteže koji zajedno s izvezenim predmetima predstavljaju vrijedno nasljeđe i svjedoče o nadarenosti i snalažljivosti autorica.

Prilikom analize radova posebnu pozornost treba posvetiti motivima koji imaju elemente likovnog izraza i prema nekim autorima spadaju u područje likovnog folklora. Nastali u procesu građanskog utjecaja i valorizacije likovnih ostvarenja narodne umjetnosti uz evidentan srednjoeuropski kulturni utjecaj, zaslužuju pozornost stručne javnosti. S obzirom na to da su rađeni kako bi bili plasirani na tržište koje je određivalo motive i način izrade, vezeni predmeti oblikom i ukrasom podsjećali su na tradicijske predloške, ali su

prilagođavani građanskom ukusu, građanskoj kulturi stanovanja i odijevanja. Iako strani seoskom načinu života, kućnom inventaru i načinu odijevanja, ovako oblikovani predmeti neminovno su utjecali na promjene u načinu života u Peterancu i mjestima gdje je njihova izrada bila intenzivna. Te promjene nisu se odražavale samo na uvođenje novih vrsta i oblika tekstilnog posoblja i odjeće u uporabu već i na način njihovog čišćenja te održavanja higijene rublja općenito. Kroz desetljeća koja su uslijedila, ta urednost i pedantnost počela se isticati kao osobina po kojoj su žene iz Peteranca specifične i na koju su ponosne.

Motivi za izradu bijelog veza najčešće se izrađuju prema uzorku nacrtanom na papiru ili uzimaju s već gotovog rada. Zanimljiv je podatak o izvoru nabave uzorka prema kojem su ih pribavljale žene specijalizirane isključivo za taj postupak. One su svoju arhivu uzoraka popunjavale kod časnih sestara u Zagrebu, a prenošenje na platno naplaćivale su. Cijena je ovisila o veličini platna i uzorka. Za prenošenje na platno koristile su indigo papir ili tehniku *fodrukanja*, odnosno pretiskavanja mustre pomoću ulja i aluminijske žlice. Omiljeni i najčešće korišteni za izradu posoblja i ukrašavanje odjeće bili su cvjetni motivi, i to osobito motiv ruže *okulanta* i krizanteme u svim varijantama. Po zastupljenosti ih slijede biljni, a izrađuju se motivi žita, grožđa, lišća u različitim oblicima, grančice i vitice. Za rubljenje ili popunjavanje veza koriste se i potpuno stilizirani cvjetni i geometrijski motivi poredani u pravilan niz.

Posebnu skupinu čine predmeti sakralne tematike ukrašeni odgovarajućim motivima poput križa, kaleža ili anđela. Njihova je namjena već pri izradi bila određena i čine dio crkvenog tekstilnog inventara. Osim njih, u taj inventar danas spadaju i predmeti čija je prvobitna namjena bila potpuno drukčija, ali su voljom autorica ili nasljednika nakon njihove smrti darovani

15 Belović Bernadzikowska, Jelica: Vezilačka umjetnost u Hrvata i Srba. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 11 (ur. D. Boranić), Zagreb, 1906., 1–51.

Svatovska povorka u Peterancu oko 1930. godine

župi sa željom da budu sačuvani i da njihovoj ljepoti svjedoči šira zajednica.

Iako o samoj pojavi izrade *filea* nema zapisa, u sjećanju stanovnika Peteranca do danas se sačuvalo ime Bare Cimerman koja je početkom dvadesetog stoljeća započela i osmislila ovu rijetku tehniku izrade veza. U tom su razdoblju djevojčice u vlastitom domu, ali i kao polaznice pučke škole tijekom redovne nastave usvajale različite tehnike veza. U Peterancu se posebno isticao bijeli vez, i to sljedeće tehnike: *šlinganje*, *štkanje* i *toledo*. Iako naizgled sličan ostalima, *file* je nastao kao njihova kombinacija te je stoga po načinu izrade i nastanku motiva potpuno originalan. Kao i kod drugih vrsta bijelog veza motivi za *file* izrađuju se prema uzorku nacrtanom na papiru ili se uzimaju s već gotovog rada, ali rijetko ćemo sresti dva potpuno identična rada, budući da je svaka vezilja nastojala nešto dodati motivu, promijeniti njihov raspored ili ubaciti element po kojem bi njezin rad postao originalnim i prepoznatljivim. Ponekad su u potpunosti

osmišljavale motive i uzorke prilagođavajući ih obliku i namjeni predmeta na kojima se izrađuju.

U nastavku slijedi kratak opis postupka izrade *filea*. Izrada veza počinje se *pučanjem* niti, pri čemu se izvlači po pet niti potke i osnove dok se pet niti ostavlja nedirnutima. Na taj način dobije se svojevrsna mreža na kojoj se svaki prazan kvadrat prvo obrađuje koncem, a potom ispreplitanjem popunjava kako bi se dobio željeni motiv. Za preplitanje koriste se dvije vrste konca različite debljine, a za izradu različitih motiva i naglašavanje boje, odnosno postizanje efekta dviju nijansi koristi se razlika u gustoći ispreplitanja. Izrada motiva završava se *oplitanjem*, odnosno učvršćivanjem ruba mrežice. Izrada *filea* zahtijeva veliku preciznost u svim fazama izrade kako bi se postigao pravilan oblik i potpuna ljepota motiva. Omiljeni i najčešće korišteni su cvjetni motivi, i to osobito motiv ruže, zatim biljni motivi poput žita ili grozda, a javljaju se i sakralni: kalež, križ, anđeli. Neizostavan

motiv kojim se ukrašavala posteljina za mladenku bio je njezin monogram, a on se katkada stavljao i na rupčice.

Kao i ostale tehnike bijelog veza, *file* se u Peterancu koristio kako bi se ukrasila posteljina, stolnjaci, zavjese, rupčići, donje rublje i dijelovi odjeće. Osim posoblja, *file-om* su ukrašavani i dijelovi odjeće, i to ponajprije žensko donje rublje, ali i djevojačke košulje, ovratnici i rupčići koje mladići nose u džepu kaputa, a djevojke zajedno s molitvenikom u ruci. Osobitom ljepotom ističu se predmeti crkvenog ruha, često korišteni kod služenja svećanih blagdanskih misa ili pak uređenja Božjeg groba tijekom Velikog tjedna.

Izdavačka djelatnost

Na početku ovog poglavlja moram istaknuti kako je svaku od ranije opisanih izložbi pratio deplijan ili katalog manjeg obima koji je sadržavao stručni tekst vezan za temu izložbe. Opseg i izgled navedenih publikacija ovisio je o financijskoj potpori lokalne zajednice. Prva ozbiljnija publikacija kojoj je nakladnik Udruga žena Peteranec iz tiska je izašla 2013. godine. Riječ je o knjizi pod nazivom *Zableni zvoni – Djelići baštine Peteranca*, autorice Marine Njerš. Riječ je o zbirci zapisa uspomena iz djetinjstva i mladosti kazivača i suradnika, koja opisuje danas već zaboravljene načine obavljanja poslova, običaje, vjerovanja i epizode iz društvenog života. Obima sedamdeset stranica, podijeljena je u više poglavlja od kojih je prvi dio posvećen običajima godišnjeg ciklusa koji su opisani detaljno i s tračkom nostalgije. Slijedi poglavlje posvećeno običajima životnog ciklusa poput svatovskih, posmrtnih ili onih vezanih za rođenje djeteta. O gradnji i uređenju kuća, okućnica i vrtova, svakodnevnim poslovima kao što su priprema hrane i zimnice, izrada tkanine, uzgoj povrća i domaćih životinja te obradi vinograda riječ je u poglavlju nazvanom Gospodarstvo. Na kraju knjige autorica piše o odjeći, vezu, dječjim igrama, pjesmi i plesu.

U okviru pripreme izložbe „Želi smo žito i pšenicu“, održane 2018. godine, snimljen je polusatni istoimeni film u kojem su članice i članovi Udruge rekonstruirali postupke žetve i vršidbe na način kako se ona obavljala tijekom prve polovice dvadesetog stoljeća, koristeći originalna pomagala, alate i strojeve. U filmu je prikazana i djelomično rekonstruirana radna odjeća iz tog razdoblja. Autorica scenarija i teksta je Katica Erdec, a u filmu ga je čitala izvorna govornica lokalnog govora Peteranca – Marina Njerš. Kao glazbena podloga korištena je tradicijska glazba iz Podravine.

Umijeće izrade peteranskog veza filea – Priručnik za početnike, čiji je nakladnik Muzej grada Koprivnice, tiskan je 2019. Udruga žena Peteranec bila je partner u projektu, a predsjednica Katica Erdec pružila je stručnu pomoć u njegovoj izradi. Autorice vodiča, Vesna Peršić Kovač i Valerija Ljubić, na šesnaest stranica pisale su o povijesti vezenja, peteranskom vezu, društvenoj ulozi veza, a opisan je i rad u radionicama umijeća izrade *filea* provedenim u Muzeju grada Koprivnice. Drugi dio vodiča sadrži objašnjenja svake od faza izrade *filea* popraćena detaljnim crtežima. Opisane su sljedeće faze izrade: materijal i pribor potreban za izradu *filea*; priprema shema za izradu motiva; prvi korak u izradi veza: stvaranje mreže *pukanjem* niti; drugi korak u izradi veza: obrada mreže ili *štanganje*; treći korak izrade veza: popunjavanje praznina preplitanjem i četvrti korak u izradi veza: omatanje rubova mreže. Publikacija osim crteža sadrži i fotografije koje je snimila Valerija Ljubić. U okviru projekta *Umijeće izrade peteranskog veza filea* i u partnerstvu s Muzejom grada Koprivnice iste godine nastao je dvadesetominutni film kojim je prikazana priča o *fileu* od početaka do današnjih dana, kroz koju je vodila *šlingerica* Katica Erdec, a sudjelovali su svi članovi Udruge te polaznici radionica održanih iste godine u Muzeju grada Koprivnice. Autori scenarija su Vesna Peršić Kovač i Dinko Šimac, koji potpisuje i kameru i montažu.

Posljednje izdanje u nakladi Udruge svjetlo dana ugledalo je u studenom 2022. godine. Riječ je o knjizi pod nazivom *To se ti prejde* autorice Vesne Peršić Kovač, u kojoj su na jednom mjestu objavljeni svi stručni tekstovi koji su pratili izložbe postavljene u Galeriji skulptura Ivan Sabolić u Peterancu. Neke od tema dodatno su istražene kako bi tekstovi objavljeni u deplijanima i katalozima mogli biti dopunjeni i prošireni, a prikupljen je i veći broj originalnih fotografija stanovnika Peteranca iz razdoblja prve polovice dvadesetog stoljeća. Dio fotografija snimljen je tijekom priprema izložbi prilikom rekonstrukcija poslova i običaja i one su autorski rad članica Udruge Valerije Ljubić i Petre Gašparić. Knjiga je posvećena uspomeni na dugogodišnju predsjednicu Udruge Katicu Erdec.

Zaključak

Na kraju ovog teksta nameće se zaključak kako nabrojene aktivnosti koje su provedene posljednjih dvadesetak godina u Peterancu, u nastojanju da se zavičajna baština zapiše, očuva i prenese mlađim generacijama, ni izdaleka nisu dovoljne budući da je još puno toga ostalo neistraženo. Uzmemo li u obzir kako je riječ o podacima koji se uglavnom čuvaju još samo u sjećanju kazivača, krajnje je vrijeme za njihovo bilježenje. Brojni su suradnici koji su pomogli istraživanju i postavljanju izložaba. Neki od njih snimljeni su fotografskim aparatom i kamerom, a ostale nalazimo u izrazima, anegdotama i stihovima koje su s nama nesebično podijelili. Jedini

način da se svima njima odužimo jest taj da nastavimo s istraživanjima, izložbama, njegovanjem pjesme, plesa i običaja. Pri tome treba posebno naglasiti obvezu istraživača, etnologa i drugih stručnjaka koji se profesionalno bave ovim poslom da se još više uključe i pruže podršku članovima udruga i svim volonterima koji u ovu plemenitu nakanu troše svoje slobodno vrijeme ne pitajući za naknadu.

Literatura:

- Belović Bernadzikowska, Jelica: Vezilačka umjetnost u Hrvata i Srba. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 11 (ur. D. Boranić), Zagreb, 1906., 1–51.
- Dugac, Željko; Pećina, Marko: Dnevnik Andrije Štampara – 120. obljetnica rođenja i 50. obljetnica smrti. Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, broj 19, 2008., str. 151–155.
- Loborec, Božena; Feletar, Dragutin: Bibliotekarstvo u općini Koprivnica. Podravski zbornik (urednik: Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1986., 87–100.
- Muraj, Aleksandra: Odnos građanstva spram narodne nošnje i seljačkog tekstilnog umijeća. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 43/2, 2006., 7–40.
- Peršić Kovač, Vesna: Rekonstruirana ženska nošnja sela Peteranca. Podravski zbornik 44/2018, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2018., Navedene podatke o povijesti Peteranca ustupio je povjesničar Hrvoje Petrić.

Lovci i sakupljači – tko danas brine o narodnim nošnjama?

Lucija Halužan Hačić

Centar za tradicijsku kulturnu baštinu

Uvod

Izložba *Lovci i sakupljači – narodne nošnje iz privatnih zbirki* postavljena je u Kulturnom centru Travno u prosincu 2022. godine u organizaciji Centra za tradicijsku kulturnu baštinu, a uskoro će zaživjeti i u virtualnom obliku. Izložba prikazuje predmete iz zbirki četvero mladih folklorista koji su svojim angažmanom i ljubavlju prema tradicijskom tekstilnom ruhu stvorili zbirke u kojima se nalaze reprezentativne narodne nošnje određenih kulturnih područja. Dugim radom i prikupljanjem narodnih nošnji njihove su zbirke postale vrijedan izvor originalnih uzoraka i kompleta narodnih nošnji nastalih u različitim razdobljima i pod različitim kulturnim utjecajima.

Prilikom pripreme izložbe uočena je zanimljivost da se u novije vrijeme sve više mladih muškaraca bavi prikupljanjem i čuvanjem narodnih nošnji. Stoga je ova izložba bila posvećena upravo predstavljanju zbirki petorice muškaraca: Darija, Gorana, Ivana i Josipa, a u virtualnom izdanju izložbe pridružiti će im se i Mato. Za nešto za što se uvriježeno smatralo kao žensko interesno područje, budući da su u prošlosti većinom žene bile te koje su proizvodile odjeću za obitelj, danas možemo reći da se sve više muškaraca bavi upravo ovom djelatnošću. Daljnjim promišljanjem o rodnoj podjeli aktivnosti vezanih za brigu o tekstilu upitali smo se postoji li ona uopće danas i u kojem obliku.

Rublje kao ženska djelatnost

„U hrvatskoj tradicijskoj kulturi tekstilno rukotvorstvo uglavnom je bilo djelatnost vještih seoskih žena koje su kod kuće izrađivale gotovo sve odjevne predmete za svoju obitelj, kao i tekstilne predmete za kućnu i gospodarsku uporabu. To je bio dug i mukotrpan posao koji je započinjao pripremanjem tekstilne sirovine i postupcima dobivanja niti, a potom njenoga tkanja i ukrašavanja na različite načine.” (Vojnović Traživuk, 2021: 19).

Prikaz građanske obitelji u svečanim nošnjama iz Kreševa, kraj 19. st. Nošnje su iz zbirke Darija Puljića.

Uvodne riječi članka o tekstilnom rukotvorstvu u Dalmaciji autorice Branke Vojnović Traživuk odlično sažimaju predodžbu o ženi kao onoj koja brine o tradicijskom tekstilu. Kako autorica navodi, žena je većinom vodila cjelokupan proces od pripreme i obrade sirovine do ukrašavanja ruha. Na to se nastavljala i kasnija briga o gotovom, izrađenom tekstilnom predmetu, njegovo pranje, uređivanje i spremanje. Bio je to dio tzv. *ženskih poslova*, one skupine djelatnosti koje su u obiteljskim zadrugama i manjim obiteljskim zajednicama sve do nedavno, uz čast pokojim iznimkama, obavljale isključivo žene. Riječ je o skupu poslova i vještina ponajprije vezanih za pripremu jela, spremanje kuće i brigu o tekstilu, koji su se od najranije dobi prenosili s jedne generacije žena na drugu. U obiteljskom sustavu u kojem su poslovi i zaduženja bili jasno određeni prema rodnoj i dobnoj skupini logično je da su djevojčice od djetinjstva postupno usvajale vještine izrade i ukrašavanja tekstila, kako i navodi Marijeta Rajković u prikazu istraživanja života žena u okolini Senja (2003: 551).

Žene su, dakle, bile one koje su vodile brigu o tekstilu: od sijanja, uzgajanja i žetve sirovine, prerade sirovine u tekstilnu nit, izradu i ukrašavanje odjevnog predmeta sve do pranja, glačanja, uređivanja i spremanja odjevnih predmeta. U pojedinim je lokalitetima bilo iznimaka gdje su se muškarci tradicionalno bavili jednom određenom vještinom u izradi tekstilnih predmeta; tkanjem. Tkanje je bila djelatnost koju su, na primjer, u Baranji ili Hrvatskom zagorju muškarci učili od svojih očeva i djedova. Čak nam i neka arheološka nalazišta sugeriraju da su se muškarci još u antičkim vremenima bavili tkanjem (Migotti, 2009: 73). Pokoji obrtnici koji su izrađivali određene odjevne predmete (npr. od kože) također su većinom bili muškarci. No, daljnje involviranosti muškaraca u izradu i brigu o rublju nije bilo. Ako su se muškarci bavili tkanjem, sve ostale aktivnosti oko pripreme i daljnje

*Ženska nošnja iz Brezovice, Turopolje, druga polovica 19. st.
Nošnja je iz zbirke Gorana Postića.*

obrade materijala obavljale su žene. Prema arheološkim podatcima i mitološkim te ikonografskim prikazima, predenje niti (Migotti, 2009: 75), ali i sve ostale aktivnosti vezane za tekstil, predstavljale su žensku domenu. Još jedan dobar primjer te muško – ženske podjele jest briga o rublju, pogotovo pranje. Pranje rublja bilo je isključivo ženski posao (Beović, 2019: 35), muškarci su u određenim situacijama usputno pripomagali noseći veće i teže količine rublja ili razbijajući led na potocima za hladnijih mjeseci, ali nikada zapravo nisu prali rublje.

Tekstilna djelatnost koju su žene obavljale imala je i određenu ekonomsku vrijednost. Jedan razlog zašto su djevojčice od malena učile obavljati sve aktivnosti vezane za rublje jest zato da bi ih mogle nastaviti obavljati nakon udaje i nakon ulaska u novu obitelj u kojoj su je čekala jednaka zaduženja. Drugi je pak razlog bio izrada miraza kojeg kao nevjesta donosi u novu obitelj. Rajković navodi kako su si u selima okoline Senja žene same izrađivale *dotu*, ali nakon udaje njome nisu mogle raspolagati samostalno, već je ona

pripadala obitelji (2003: 558). Iako se po lokalitetima razlikuje ženina mogućnost upravljanja mirazom kao svojom ili obiteljskom imovinom, miraz je nesumnjivo bio velik simbol žene i njezinog statusa. Kako kaže Vojnović Traživuk, miraz je pokazatelj imovinskog statusa, a vještina izrade predmeta mjerilo je ženine sposobnosti i vrijednosti (2021: 20). Ženina je individualna vrijednost stoga bila neraskidivo vezana za njezin miraz, tj. uz tekstil jer je svojom umješnošću i kvalitetom rada pokazivala koliko pridonosi društvenom statusu i ugledu obitelji. Još je jedan bitan ekonomski element bila ženina mogućnost da svojom vještinom zaradi novac. One koje su bile izrazito vješte u određenoj tekstilnoj tehnici (vezu, čipkarstvu, izradi nakita od perlica i sl.), svoj su rad mogle naplaćivati. Također, pranje rublja bilo je jedna od djelatnosti kojom je žena mogla zaraditi dodatan novac (Beović, 2019). Primjerice, poznat je slučaj pralja iz naselja Šestine koje su prale rublje zagrebačkih građanskih kućanstava. Od obitelji do obitelji te o mnogim drugim elementima ovisilo je može li žena samostalno raspolagati zarađenim prihodom ili ne, no naplaćivanje ženine vještine i rada svakako je dodatno osvijestilo zajednicu o važnosti njezine djelatnosti.

Nisu samo primjeri iz tradicijskog ruralnog života relevantni u promišljanju brige o tekstilu kao o inherentno ženskoj djelatnosti. Jean-Claude Kaufmann propituje odnos prema rublju u suvremenom društvenom životu kroz analizu dvadeset parova s područja Francuske (2004). Kroz svoju studiju (koja je prvi put objavljena 2000. godine) zaključuje kako u suvremenom svijetu u kojem se susrećemo s različitim definicijama obitelji i zajedničkog življenja upravo briga o zajedničkom rublju predstavlja prekretnicu u daljnjem razvijanju zajednice muško – ženskog para. Kroz istraživanje pokazao je kako je u pravilu žena ona koja preuzima brigu o rublju, koja razumije način na koji radi perila rublja, koja brine o grupiranju sličnih

materijala za pranje itd. Iako je u određenim razdobljima samostalnosti muškarac primoran sam brinuti o vlastitom rublju (samostalan, samački život ili odrađivanje vojnog roka), prilikom formiranja braka ili romantične veze, brigu o rublju on ostavlja u *ženskoj domeni*.

Žena s poculjicom u jaklinu i dupljanoj suknji i fertunu iz Svetog Ivana Žabna, Bilogora, kraj 19. st. Nošnja je iz zbirke Ivana Vinkovića.

Naravno, moramo spomenuti da u svakom navedenom slučaju, bilo da je riječ o primjerima iz tradicijskog života hrvatskih sela ili iz života suvremenih francuskih mladih parova, postoje iznimke. No to su upravo bile iznimke koje potvrđuju pravilo jer one nikada nisu bile dio uvriježenog i standardnog načina postupanja, nego rezultat određenih životnih okolnosti koje nisu dopuštale drugačije opcije. Svakako možemo konstatirati kako je danas situacija ipak mnogo fluidnija. Postoji mnogo više primjera u kojima iz najrazličitijih razloga muškarci brinu, odnosno žene ne brinu o rublju. Napuštanje tradicionalne podjele *muških* i *ženskih poslova*, veći broj žena koje su u radnom odnosu te podjednako pridonose obiteljskim prihodima, osobne preferencije, interesi ili uvjerenja; sve su to razlozi koji danas mijenjaju dosad ustaljenu predodžbu o tekstilu kao isključivo ženskoj djelatnosti.

Ženske nošnje s kožuvima i muška nošnja sa surkom, zimske varijante, Bizovac, kraj 19. st. Nošnje su iz zbirke Josipa Štefića Kefe.

Muški ili ženski teritorij

Iako su vještine potrebne za izradu i ukrašavanje nošnji bile opće raširene početkom 20. stoljeća, u njegovoj drugoj polovici „pod utjecajem ekonomskih promjena i migracija u gradove ruralno tekstilno rukotvorstvo zadržalo se tek kao sporadična djelatnost starijih žena” (Vojnović Traživuk, 2021: 20). U novije vrijeme više nije bilo potrebe izrađivati tekstilne predmete u kućnoj radinosti, nego su oni zahvaljujući tvorničkoj proizvodnji i općenitom promjenom gospodarskih uvjeta postali dostupni širem pučanstvu u trgovinama. Stoga se polako počelo gubiti znanje o tekstilnim tehnikama potrebnima za izradu i ukrašavanje tekstila jer ono više nije bilo nužno. Kroz godine te su tekstilne tehnike, kao i pravilnu brigu o tekstilnim predmetima, vodili pojedinci koji su se tom djelatnošću bavili iz ponajprije nematerijalnih, vlastitih interesnih pobuda. Takve primjere predstavljaju i izlagači na izložbi *Lovci i sakupljači*. Njih je u prikupljanju zbirke tradicijskog tekstila vodio pojedinačni entuzijazam za očuvanjem pojedinog aspekta tradicijske kulture svojega rodno kraja, a ne više jasno rodno uvjetovane uloge u obitelji. Taj ih je interes ponukao da istražuju dalje i da se educiraju u vještinama izrade narodnih nošnji, dok su žene u prošlom stoljeću inherentno učile tradicijske tekstilne tehnike od starijih generacija iz obitelji.

Svi su se izlagači s tradicijskim ruhom prvotno susreli i upoznali kroz sudjelovanje u kulturno-umjetničkim udrugama. Taj ih je hobi potaknuo da istražuju dalje, a većina ih je prikupljanje započela u krugu svoje obitelji. Prve predmete u svojoj zbirci Dario i Goran dobili su od svojih baka, a Ivan je razvio interes za šivanjem promatrajući svoju baku koja je šivala. Gorana je njegova baka naučila tehniku izrade šupljeg veza *grbeža*. Josip kaže da mu je prvi susret s narodnim nošnjama bio u ormaru njegove bake. Svaki od njih naglašava kako im upravo obitelj pruža veliku podršku u njihovoj djelatnosti. Obitelj im nudi pomoć u brizi o tekstilu, ali ponajprije razumijevanje za njihov interes. Obitelj je ta koja tolerira „zatrpanu obiteljsku kuću kada god da je kakva prezentacija nošnji i ostalog tradicijskog tekstila u pripremi” (Goran).

Obilazeći teren u razgovoru s lokalnim ljudima, izlagači su ponekad naišli na čuđenje da itko uopće pokazuje interes za takve predmete i za njihove obiteljske povijesti. „Starijem pučanstvu vrlo je zanimljivo pa i čudno da se jedan mladi čovjek, a k tome još i muškarac, toliko zanima za narodno ruho u ova moderna vremena” (Josip). „Nikada mi nije bilo žao dati određenu svotu na (tradicijske op. a.) predmete koje sam želio, dok s civilnim stvarima imam upravo taj problem” (Ivan). Posebno je zanimljivo da su upravo žene one kojima najviše odlaze po informacije s terena. Žene, poglavito one starije dobi, i dalje su osobe koje posjeduju znanje o tekstilu. One su te koje znaju kako bi neki predmet trebao izgledati, one su te koje znaju kako ga kombinirati, one znaju kako se ti predmeti izrađuju. Njima istraživači i kolekcionari dolaze kako bi prikupili njihovo znanje.

Kroz prikupljanje predmeta izlagači su proveli brojna terenska istraživanja i stvorili razgranatu mrežu suradnika na terenu. Kako je većinom riječ o manjim naseljima, a zahvaljujući stalnim suradnicima na terenu, informacije o prikupljanju tra-

dicijskog tekstila brzo se prošire sredinom tako da su svi izlagači spomenuli kako su im katkada razne osobe znale poklanjati tekstilne predmete vjerujući da će ih predati u ruke osobama koje znaju pravilno brinuti o tekstilu i koje će im podariti novi život. „Znate, kao da ti predmeti nađu vas, a ne vi njih. Dosta njih sam dobio na poklon od ljudi koji su vjerovali da će kod mene biti sigurniji, da će se pokazivati i živjeti svoju priču” (Dario). „Dosta (mi je) ljudi poklonilo zaista vrijedne komade narodnih nošnji iz obiteljskih riznica” (Josip). Ljudi su ih očito prepoznali kao kolekcionare koji će njihovom obiteljskom nasljeđu omogućiti da se očuva, da se pokaže kao vrijedan kulturni element ili simbol identiteta, a ne da samo stoji spremjeno u ormaru i propada. Izlagači su oni koji simbolički, a u nekim slučajevima i doslovno, spašavaju tekstilne predmete od zaborava i propadanja, barem na neko vrijeme.

Možemo li kroz iskustva ovih izlagača zaključiti kako se u novije vrijeme briga o tradicijskom tekstilu smatra *muškim poslom*? Nipošto. Njihov spol i rod u ovom su slučaju čista slučajnost i posebnost, a nikako pravilo. Spomenuli smo već da su u suvremeno vrijeme briga o rublju, pa samim time i o narodnim nošnjama, nevezani za rod i ne pripadaju određenoj podjeli poslova, nego ovise ponajviše o interesima i mogućnostima pojedinca. Napuštanje tradicionalnih podjela rada nije samo oslobodilo žene od brige o rublju, nego je i muškarcima otvorilo vrata za takvu djelatnost.

U djelovanju Centra za tradicijsku kulturnu baštinu koji prilikom izrade narodnih nošnji surađuje s brojnim suradnicima na terenu u posljednje vrijeme uočava se podjednak broj muških i ženskih suradnika. Također, prilikom organizacija brojnih radionica i seminara o izradi, ukrašavanju, primjeni i održavanju narodnih nošnji u Centru, uočava se da ima podjednako muškaraca i žena zainteresiranih za navedene teme. Iako statistički gledano na takvim programima brojčano sudjeluje više

Muška narodna nošnja iz Smokovljana, Dubrovačko primorje, 19. st., Nošnja je iz zbirke Mate Katičića.

žena, ne možemo nikako govoriti o isključivo ženskoj djelatnosti.

Literatura:

- Beović, Branka. 2019. „Iz povijesti vodnog gospodarstva: Kako su prali naši stari – voda i pranje rublja kroz povijest” u *Hrvatske vode* vol. 27 br. 107, str: 35–42.
- Kaufmann, Jean-Claude. 2004. *Život u dvoje. Analiza uspostavljanja para kroz odnos prema rublju*. Jesenski i Turk, Zagreb.
- Migotti, Branka. 2009. „Tkanje u rimskoj antici – ženska vrlina ili gospodarska stvarnost?” u *Zbornik Muzeja Đakovštine* vol. 9 br. 1, str: 69–84.
- Rajković, Marijeta. 2003. „Život žene u selima Senjskog bila” u *Senjski zbornik* br. 30, str: 539–586.
- Vojnović Traživuk, Branka. 2021. „Tekstilno rukotvorstvo u Dalmaciji” u *Ethnologica Dalmatica* br. 28, str: 19–49.

Odijevanje Bošnjačana na starim fotografijama početkom 20. stoljeća

Antun Lešić

KUD „Branimir“ Bošnjaci

U nazad nekoliko godina Kulturno-umjetničko društvo „Branimir“ Bošnjaci u djelokrugu svojega rada, uz redovnu djelatnost, vodi brigu i o istraživanju i publiciranju povijesne građe, što se ponajviše sagleda u prikupljanju starih fotografija. Tako je u dva navrata organiziralo tematske fotografske izložbe, a upravo potonja, upriličena 5. ožujka 2019. godine u Domu kulture i naziva „Ivo u Nišu, Mara u plišu“, bila je povod nastanku jedinstvene fotomonografije.

Na prijedlog predsjednika Kulturno-umjetničkoga društva „Branimir“ Bošnjaci i kasnijega urednika Ivana Lešića (Bartolova) povjerena mi je zadaća da se sadržaj navedene izložbe proširi uz stotinjak novih fotografija, a plod toga rada jest knjiga „Širi mi se, suknjo moja tanka – Fotografije Bošnjačana u narodnoj nošnji početkom 20. stoljeća“. Uz svesrdnu pomoć autorice osvrta Katarine Bušić iz Etnografskoga muzeja u Zagrebu te nedavno preminuloga publicista i suradnika Revije Đakovačkih vezova Vinka Juzbašića iz Bošnjaka, fotomonografija je dobila konačni oblik, a objedinila je 120 originalnih i reprezentativnih fotografija nastalih na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće pa do kraja Prvoga svjetskog rata kada u Bošnjacima dolazi do promjene izgleda narodne nošnje.

Želja da ona ima dokumentarnu vrijednost ponukala me je na istraživanja ponajviše crkvenih knjiga („Status animarum“, odnosno „Stanje duša“) koje se čuvaju u Rimokatoličkome župnom uredu, u Bošnjacima, pa tako opisi fotografija sadr-

žavaju podatke poput imena i prezimena, prezimenskoga nadimka, ondašnjega kućnog broja i godine rođenja pojedine osobe te godinu fotografiranja i autora. Tamo gdje nije bilo moguće doći do navedenih podataka, upisan je današnji vlasnik fotografije kao pomoć budućim istraživačima, a cjelokupni popis vlasnika našao se na kraju knjige.

Marija Šumanovac – Fajkina (stoji desno), (r. 1881., ud. Gačić). Foto: S. Zentner, Brčka.

Cilj našega Društva kao izdavača ove publikacije bio je objavom fotografske građe osvijestiti mještane kako se izgled narodne nošnje prije stotinjak godina razlikovao od primjeraka kakvi se nose danas. Isto tako, želja nam je bila potaknuti na rekonstrukciju primjera s prikazanih fotografija, a čije dijelove i sada pronalazimo u pojedinim starosjedilačkim obiteljima.

Marica Lešić – Bartolova (r. Juzbašić – Matkova) i Kata Lešić – Đurakova (kbr. 536, r. Juzbašić – Matkova).

Činjenica da se prikupljanjem starih fotografija bavim od 2006. godine bila mi je olakotna okolnost u nastanku publikacije. Dio njih već sam imao u obiteljskome albumu i privatnome fotoarhivu, a ostale fotografije prikupio sam u prvoj polovici 2021. godine kontaktirajući osobno ili putem prijatelja i poznanika pedesetak osoba. Odaziv je bio zadovoljavajuć, puno je fotografija iz toga vremena sačuvano, a držim da ih se još dosta nalazi u obiteljima bošnjačkih starosjedioca.

Osobe opisane na fotografijama ciljano su odjevene za fotografiranje, što dokazuje

odabir bolje, odnosno svečanije odjeće, a nekima je nastala fotografija bila i jedina u životu. Kako rijetko koja ima kasnije intervencije u smislu imenovanja osoba, bilo je nužno od vlasnika (gdje je to bilo moguće) saznati o kome je ili o kojoj prigodi riječ, a dodatno potvrditi podatkom crkvenoga zapisa (prezimenski nadimak, ondašnji kućni broj i godina rođenja). Objavljene fotografije u većini su slučajeva dobro očuvane, visoke su kvalitete, a dobar dio njih nakon izrade zalijepljen je na fotografski karton, pa s njime čini jednu cjelinu.

Prikazane i opisane osobe u narodnoj nošnji tada su živjele u Srijemskoj županiji Kraljevine Hrvatske i Slavonije, u Austro-Ugarskoj Monarhiji, a nekolicina njih rođena je u vremenu dok su Bošnjaci bili vojnograničarsko mjesto pod okriljem 7. brodske pukovnije. Društveno-povijesni kontekst koji je prethodio vremenu nastanka fotografija obilježile su značajnije promjene: od razvojačenja Vojne granice, unosa novoga kapitala povezanog s doseljavanjem stranaca, iskorištavanja hrastovih šuma u spačvanskom bazenu i s tim povezanim poboljšanjem imovinskoga stanja domaćega stanovništva. Upravo pojačano novčano poslovanje (često plaćanje u ducatima) uvelike će se odraziti i na bogatstvo tipoloških i stilskih inačica narodne nošnje, što je prepoznatljivo u napuštanju autarkične odjeće, preuzimanju građanske mode, sve izraženijoj upotrebi tvorničkih tkanina (raznovrsne svile, štofova, pliša i dr.) i pozamanterije pri izradi i ukrašavanju odjeće.

Statistika pojavljivanja na fotografijama govori u prilog ženama, potom muškarcima i na koncu djeci. Ženska narodna nošnja specifičan je oblik narodne nošnje u ondašnjim Bošnjacima jer bilježi različite inačice. Te različitosti primjetne su u odijevanju djevojaka i žena, koje je i u razmatranom razdoblju doživjelo određene transformacije. Izgled oglašava kod žena razlikovao se po tome je li osoba bila udana ili ne. Neudane djevojke imale su

kosu počeshljanu u frizuru, ponekad su nosile maramu na glavi, ali ispod nisu imale *kukmu* kao one udane. Udane žene imale su pokrivenu glavu maramom ili *zavojem*, odnosno bile su *nagrontite*. Marame su bile jednobojne ili višebojne, ispod njih primjetljiva je *kukma*, koja je bila u razini čela pa se kosa mogla vidjeti samo sa strane (*usuke*).

Zavoji su mogli biti manji ili veći, kao i od različitih materijala te često ukrašeni zlatovezom i srmanim trakama na rubovima, a u svečanim prigradama bili su zaključeni cvijećem ili *ružicama*. Oglavlja, kakva se tada pojavljuju u Bošnjacima, tipična su za ogavlja koja se danas mogu zamijetiti u selima Cvilferije. Riječ je o starijem sloju slaganja ogavlja koji se kasnije transformirao u danas prepoznatljivu i očuvanu inačicu. U vremenu žalosti žene su nosile bijele marame koje su vezivale na vrhu glave ili crne marame koje nisu bile vezane *na gulicu*, a često su padale preko razine očiju. Kad je u pitanju bila radna odjeća, onda se marama zadizala, a neke svečane marame imale su *prandže* ili prišivenu čipku.

Vrat je kod žena uvijek bio skriven, a na prsima su, u boljim prigradama, bili istaknuti mali i veliki dukati, odnosno lančići s križem i medaljonom ili pak ukrasna kopča. Na gornjem dijelu nosile su *oplećke*, koji su mogli biti izrađeni od svile ili domaćega tkanja s ukrašenim nastalim tehnikom *šlinganja* ili bez ukrasa ako je *oplećak* bio radnoga karaktera, a u pravilu su imali široke rukave, koji su ponekad skupljeni trakom. Na *oplećak* se i oko vrata stavljala *marama*, koja je mogla biti od svile s *prandžama*, ukrašena zlatovezom sa srmanim trakama na rubovima ili od domaćega tkanja s bijelim vezom. Umjesto marame primjetljive su *reklje*, koje su bile od svile, pliša ili kojeg drugog materijala s uskim rukavima i u pravilu kratke, a neke su imale zlatom vezeni ovratnik.

Žene su nosile i svilene jakne ukrašene zlatovezom sa srmanim trakama na rubo-

vima ili bez ukrasa izrađene od jednostavnijega materijala, plišane ili obične kapute te bunde s krznom (*pelcom*). U donjem dijelu nosile su široke podsuknje i suknje, koje su u pravilu sezale do poda, osim kad je žena bila trudna, a načinjene su od svile s prišivenom čipkom ili od domaćega tkanja sa *šlinganim* ukrašenim. Ako su bile višebojne, suknje od svile mogle su se samostalno nositi, a ako su bile jednobojne, ispred se vezao *zapreg* od svile ili *kecelja* od domaćega tkanja sa *šlinganim* ukrašenim. U rukama su držale maramicu, cvijet, lepezu, krunicu, molitvenik, kišobran, novčanik, tkanu torbicu, primjetljivo je i prstenje, na zapešćima narukvice *šticne*, a na nogama najčešće opanci. Žena se u prisutnosti muškarca u pravilu nalazila na lijevoj strani fotografije, odnosno muškarcu s desne strane.

Antun Juzbašić – Stajkić (kbr. 1027, r. 1875.).

Muška narodna nošnja slabo je zastupljena u fotografskome materijalu, ali daje dobar uvid u tadašnje muško odijevanje. Muškarci na glavi nose niske i visoke šešire (*kape*) široka oboda s trakom, koja se na vlasnikovoj desnoj strani znala zakriti cvijećem ili pozlaćenim ukrasom (*špenodlom*). Šešire nisu uvijek stavljali na glavu, pa ih tako ne primjećujem na ispraćaju pokojnika, ali i u svečanim prilikama prilikom fotografiranja. Na sebi nose tkane košulje (*rubine*) u pravilu zakopčane do posljednjega gumba, dok oko vrata ponekad nose svilene ili zlatom vezene mašne (*poše*).

Na nogama nose *gaće*, koje često znaju biti podignute, potom jednoboje ili višebojne prsluke (*kamizole*), obične kapute ili kapute kojima je *kragna* načinjena od krzna (*pelca*), a u čijim džepovima zna biti umetnuta maramica ili sat. Tu su i valjani kaputi (*špenzleti*) sa šarama i bez njih, kožusi bez ukrasa i s ukrasima koji se kopčaju po sredini ili sa strane (*pršnjaci*) i uske hlače (*cvilojzne*). Oko pasa primjetljive su *tkanice* s *gombicama* ili bez njih ili kožni remen s nitnama (*šljokani kajiš*), koji se često nosio preko tkanice. Na rukama su vidljive *šticne*, a na nogama muškarci nose čarape od valjane vune (*fusekle*), štrikane čarape sa zrcima često i do koljena (*štrinfe* s *gulicama*) ili *obojke*, dok su na stopalima opanci (poneki na vezanje), *cifrane papuče* ili čizme.

Smatram da je izgled dječje narodne nošnje ovisio, kao i kod odraslih, o imovinskome stanju same obitelji. Kod dječaka na glavi prevladava šešir, dok je kosa djevojčica najčešće počesljana u određen oblik frizure, a ponekad i bez formirane frizure. Najmlađa djeca nose svojevrsnu kapicu, koja je pokrivala cijelu glavu, te često haljinice. Od odjeće tu su hlačiće, kaputići, *gaće*, *rubine*, *špenzleti* i *tkanice* oko pasa kod dječaka te *reklje*, suknje i *kecelje* kod djevojčica, koje ponekad nose dukate i lančiće. Na nogama se mogu zamijetiti opanci, cipele, a čest je slučaj da su djeca i bez obuće.

Eva Jakšić – Đurina (kbr. 407, r. 1891. Lešić – Đurakova). Foto: Photographie Étienne à Vinkovce.

Fotografski materijal prati kronološko-tipološki slijed, obuhvaća sve dobne strukture, s naglaskom na žensku populaciju, te bilježi različite kadrove nastale u fotografskome studiju i izvan njega. U većini slučajeva prikazan je izgled svečane narodne nošnje različitih tipoloških i stilskih inačica, iz čega je razvidna kultura odijevanja mještana Bošnjaka, u kojoj se primjećuje građanski utjecaj. Upravo društveno-gospodarske okolnosti nakon ukidanja Vojne granice, kako navodi i autorica osvrta, potom prodor stranoga kapitala povezan s iskorištavanjem stoljetnih hrastovih šuma spačvanskog bazena, posljedično doseljavanje stranih radnika i obrtnika, jačanje ekonomske moći domaćega stanovništva i razvoj građanskoga društva odrazili su se na sve sastavnice seoskoga života, pa tako i na odjevnu kulturu Bošnjaka.

Bogatstvo bojenih marama u Etnografskoj zbirci Muzeja Đakovštine

Ivana Dević

Muzej Đakovštine

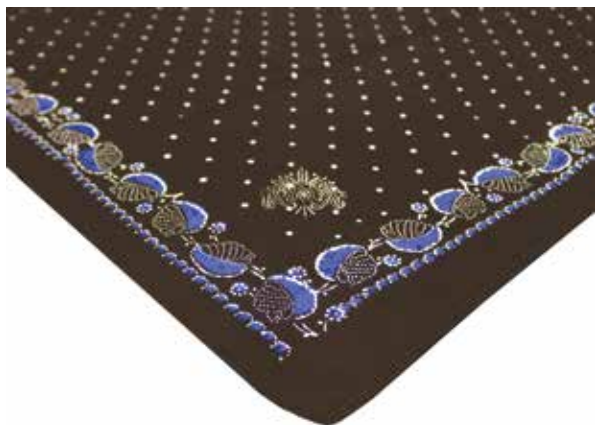

Vogodišnji program 57. Đakovačkih vezova Muzej Đakovštine obogatio je gostujućom etnološkom izložbom „Molovanje i farbanje – prikaz tradicijskog umijeća bojenja tekstila”, nastalom u suradnji Zavičajnog muzeja „Stjepan Gruber” iz Županje i Gradskog muzeja Virovitica. Izložbu su na temelju istraživanja osmislile dvije etnologinje, mr. sc. Janja Juzbašić, muzejska savjetnica Zavičajnog muzeja „Stjepan Gruber” Županja, i Jasmina Jurković Petras, viša kustosica Gradskog muzeja Virovitica. U dijelu realizacije izložbe sudjelovao je i Muzej Đakovštine: posud-

bom vrijedne etnografske tekstilne građe i ustupanjem zabilježenih podataka iz Đakovštine. Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine čuva četrdesetak primjeraka bojenog tekstila – *turske šamije*, *marame farbarice (bojarice)*, *zetinarke*, *granare* te *molovanu* maramu i *šalange*. Svakako treba istaknuti kako je izložba premijerno postavljena u okviru manifestacije 55. Šokačko sijelo (veljača 2022.) u Županji te u Gradskom muzeju Vinkovci u okviru 57. Vinkovačkih jeseni (rujan 2022.). Također, etnologinja Juzbašić nastavila je istraživanja o crkvenom tekstilu i njegovom boje-

nju na području Slavonije te u suradnji sa s. Esterom pripremila stručni rad koji naglašava značaj ove tehnike u Đakovštini, kako u svjetovnom tako i crkvenom dijelu.

Muzej Đakovštine ovu je međumuzejsku izložbu obogaćenu predmetima iz Slavonije ugostio u svojem prostoru, a zahvaljujući autoricama i dobroj suradnji etnologinja izloženo je nešto više predmeta iz Đakovštine kako bi se pokazalo bogatstvo i raznovrsnost predmeta koje kao muzej domaćin čuvamo.

Zdenka Lechner (1958) navodi da su *turske šamije* najvjerojatnije još krajem 18. st. bile sastavni dio ženske opreme. *Turska šamija* naziv je za kupovnu pamučnu maramu kvadratnog oblika, koju su žene kupovale od trgovaca iz Bosne koji su dolazili u slavonska sela. Ploha marame podijeljena je na četiri jednaka polja ispunjena stiliziranim biljnim motivima, a obrubljena istim ili sličnim motivima. *Turske šamije* bojene su tzv. batik tehnikom, gdje se voskom prekriva površina za koju se želi da zadrži osnovnu boju, a potom se ostatak marame boji u drugu željenu boju (usp. Juzbašić i Jurković Petras, 2022). Svoj naziv *farbana*, *pravita* ili *topara* dobiva kada je žene u kućnoj radinosti boje nakon što izbljedi. Prema istraživanju Zdenke Lechner, 1958. godine žene iz Gorjana i Vuke izbljedjele motive natapale su crvenom bojom koju su dobivale iz rumenila za lice. No, već u vrijeme provođenja istraživanja turske šamije nisu se više nosile, ali žene su ih još uvijek čuvale na dnu ormara, a podatci su zapisani prema sjećanjima

starijih žena. Muzej Đakovštine ima dvije turske šamije. Jedna je iz Gorjana i može se vidjeti u stalnom etnografskom postavu gdje je prikazana Badnja večer. Druga marama je u čuvaonici te se na njoj mogu vidjeti *topovi* i *topići* te *grozdovi*. S obzirom na to da se razlikuju tri vrste motiva, šamija je *od tri kraja*, a ovisno o broju motiva, odnosno *krajeva*, mogao se mijenjati sam izgled povezane šamije. Turske šamije nosile su se u vrijeme korizme i adventa ili kada je žena *kajala* pokojnika.

Farbarske marama ili *bojarice* javljaju se sredinom 19. st. Na početku kada se ova tehnika pojavila, majstori su *fordrukovali* platno, sredinom 20. st. žene su već same precrtavale motive preko žlice i/ili indigo papira, a ubrzo zatim bojenje postaje strojno (usp. Juzbašić i Jurković Petras, 2022). U Muzeju se čuva nekoliko ovakvih marama ručno bojениh kalupima. Platno je tamno, crne ili smeđe boje, a motivi su bijele, žute i/ili plave boje. Jedna takva marama otkupljena je od učiteljice Lucije Karalić iz Gorjana, a opisana je kao *gasita marama s bobicama*. Na smeđoj pamučnoj podlozi otisnuta je cvjetna lozica u bijeloj i plavoj boji, na dva suprotna kuta marama otisnuti su cvjetni buketići u bijeloj boji, a unutar granica lozice otisnute su sitne bijele točkice.

Zetinarke, *zetinke*, *lapaskinje* čine drugu veliku skupinu bojениh marama u fundusu Muzeja Đakovštine. One su obrtnički odnosno industrijski proizvod, a bile su vrlo česte. U Muzeju se nalaze *zetinarke* sa središnjim poljem smeđe boje i malim ili velikim okvirom s cvjetnim motivima bije-

le, žute, zelene, plave boje, te crvene *zetinarke* s cvjetnim okvirima, ali i središnjim poljem otisnutim cvjetnim motivima bilo samo bijele boje ili kombinacijama bijele, žute, zelene i plave boje. Za većinu ovih *zetinarki* za koje su dostupni podatci zapisano je da su s početka 20. stoljeća iz Selaca Đakovačkih i Gorjana.

Uz crvene *zetinarke*, sačuvane su i *mrke granare*. Za jednu takvu *mrku granaru* navodi se da je iz 1890. godine, što je čini jednom od starijih marama u Muzeju. Otkupljena je iz Selaca Đakovačkih, a nošena na prvi dan Uskrsa i na zavjetne dane.

Molovanje je naziv za poznatu tehniku ukrašavanja zidova, ali su žene u 20. st. *molovale* i svilu raznobojnim tekstilnim bojama pomoću šablone i/ili kistom. *Molovanje* je prisutno ponajviše u vinkovačkom tipu nošnje, i to najčešće ovratnika na bluzama, a zatim šamija, pregača i suknji. Poznato je da su časne sestre u Nuštru i Đakovu *molovale*, tako da je *molovanje* prisutno i na raznom crkvenom tekstilu (usp. Juzbašić i Jurković Petras, 2022). Od *molovanog* tekstila u Muzeju Đakovštine sačuvane su šalange iz Kešinaca, na kojima su ruže bojene uljnom crvenom, žutom i zelenom bojom i opšivene su *pulijicama*, a

radila ih je Ana Bošnjaković za svoju udaju 1927. godine. Sačuvana je i marama smeđe boje na kojoj su bijelo-ružičaste ruže sa zelenim listovima, no podatci o vremenu i mjestu nastanka nisu zabilježeni.

Gotovo četvrtina marama iz etnografske zbirke Muzeja Đakovštine, bilo da su marame za pokrivanje glave ili ramena, pripada nekoj vrsti bojenog tekstila. Iako su većinom obrtnički proizvodi, ne nedostaje im raznolikosti i šarolikosti motiva.

Literatura:

- Juzbašić, J. i Jurković Petras, J. 2022. Molovanje i farbanje – prikaz tradicijskog umijeća bojanja tekstila. Vinkovci: Zavičajni muzej Stjepan Gruber Županja, Gradski muzej Virovitica.
- Lechner, Z. 1958. Turske šamije. Osječki zbornik VI, 189–203.
- Kelava, M. 2022. Prikaz izložbe „Molovanje i farbanje – prikaz tradicijskog umijeća bojanja tekstila”. Revija Đakovačkih vezova, broj 52, Đakovo, 91–92.

Fotografije iz arhiva
Muzeja Đakovštine

Istraživanja pučke pobožnosti na našičkom i slatinskom području i njezina scenska primjena

Miroslav Šarić

Zavičajni muzej Našice

Uvod

Istraživanja pučke pobožnosti pripadaju novijim temama u hrvatskoj etnologiji. Najraniji radovi iz ovog područja sežu u osamdesete godine 20. stoljeća. Godine 1991. na poticaj Dunje Rihtman-Auguštin Hrvatsko etnološko društvo u Zagrebu održalo je znanstveni skup pod nazivom *Istraživanje pučke pobožnosti*. Uz pojedine teologe i sociologe religije, hrvatski etnolozi pridružili su se sa svojim radovima na temu pučkih pobožnosti.¹

Kulturno-umjetnička društva uvrstila su na svoj repertoar pojedine segmente pučke pobožnosti, a svjedoci smo kako upravo oni od zaborava čuvaju crkvene pučke pjesme, od kojih se veliki dio njih nije zadržao u današnjem liturgijskom slavlju. U plesnim nastupima susrećemo prikaze crkvenih godova, procesija, molitvi i tome slično. Često se na revijama narodnih nošnji mogu čuti običaji i prakse iz pučke pobožnosti određenog kraja. U ovom radu navest će se samo neki od primjera pučke pobožnosti s našičkog i slatinskog područja, koji su već desetljeće zastupljeni na folklornoj sceni.

Molitva kod raspela u selu Vukojevci, rujan 2019.

¹ Španiček, Žarko. Slavonski pučki proroci i sveci, Slavonski Brod 2002, str. 5.

O pučkoj pobožnosti

Pučka se pobožnost stoljećima baštini i prenosi s koljena na koljeno te pridržava pravila Rimokatoličke crkve. Prati čovjekov život od rođenja do smrti, prožima sve godišnje blagdane, običaje i svakodnevni život. Označava različite izvanjske prakse, kao što su molitveni tekstovi i popijevke, čašćenje posebnih mjesta, znakovlje, medalje, odjeću, običaje, procesije i slično. Također, označava različite bogoštovne oblike, javne ili privatne, koji ne slijede liturgijske modele, nego posebne oblike u skladu s duhom i kulturom pojedinog naroda.

Jednostavnijim molitvama i vježbama okupljeni vjernici iskazuju štovanje pojedinih Božjih svojstava ili Isusa Krista, Duha Svetoga, Majke Božje ili pojedinog svetca. Tako, primjerice, postoje pobožnosti Srcu Isusovu, simbolu Kristove ljubavi prema čovječanstvu, svetom Josipu i drugim svetcima. Cilj svih pobožnosti je da vjernik unaprijedi svoju vjeru i odanost Bogu. Najuzvišenije mjesto u pučkoj pobožnosti zauzima pobožnost prema Bogu, zatim pobožnost prema Isusu Kristu, njegovoj Majci Mariji te potom svetcima i anđelima.²

Drugi vatikanski koncil definirao je Crkvu kao narod Božji, koji ima zajedničko svećenstvo i osjećaj vjere. Upravo takav način promišljanja drži narod Božji djelatnim subjektom Crkve i u Crkvi. Koncil navodi kulturnu zadaću u kojoj se ostvaruje liturgijska i izvanliturgijska dimenzija katoličkog bogoštovlja kroz živu vjeru. Pobožnim vježbama ostvaruje se izvanliturgijska pobožnost kojoj pripada i izvanliturgijsko katoličko bogoštovlje koje nazivamo pučka pobožnost.³

Istraživanja pučke pobožnosti na našičkom i slatinskom području

Istraživanja o pučkoj pobožnosti na području našičkoga i slatinskoga kraja prijašnjih godina bila su tema nekolicini etnologa koji su proučavali pojedine segmente iz pučke pobožnosti. Žarko Španiček u selima našičkoga kraja istražio je pučke proroke i svetce te malu sakralnu arhitekturu, a etnologinja Zavičajnog muzeja Našice Jasna Jurković bila je autorica izložbe „Mala sakralna arhitektura u našičkom kraju”. Na slatinskom području istraživanja i prikupljanje predmeta za fundus Zavičajnog muzeja Slatina vršila je nekadašnja ravnateljica Dragica Šuvak, a vlč. Mladen Štivin, koji je deset godina bio upravitelj Župe Pohoda Blažene Djevice Marije u Voćinu, istraživao je pučku pobožnost na širem slatinskom području.

Pučka pobožnost na našičkom i slatinskom području tema je mojih istraživanja posljednjih 15 godina. Dosadašnjim istraživanjima obuhvaćeno je nekoliko segmenata pučke pobožnosti, no potrebna su daljnja istraživanja kako bi se što više podataka prikupilo i dobio detaljan uvid u ovu temu. Osim što postoje stručna istraživanja, nekoliko entuzijasta također je zapisivalo određene običaje i prakse na ova dva područja.

Pučka pobožnost na sceni

Pojedini segmenti iz pučke pobožnosti zastupljeni su na folklornoj sceni dugi niz godina. Kulturno-umjetnička društva posežu u vlastite običaje i prakse kako bi obogatila svoj scenski nastup. Pri svakom scenskom prikazu potrebna su terenska istraživanja kako bi istraživač dobio kompletan uvid u određeni običaj ili praksu. Osim toga, potrebno je poznavati rad s folklornim skupinama kako bi se običaj ili praksa dobro prilagodili za scenu. S obzirom na to da je vrijeme na pozornici ograničeno, treba zadovoljiti izvedbu običaja i folklornog plesa kako bi publika dobila jasnu poruku iz izvedbe.

2 Šimić, Josip. Pučka pobožnost (2019), str. 14.

3 Šimić, Josip. Pučka pobožnost (2019), str. 13.

Pjesme

Jedan od glazbenih izričaja u crkvi jest i crkvena pučka glazba. Crkvena pučka pjesma najljepši je oblik obraćanja Bogu, gdje vjernici osobno mole i zahvaljuju. U svakome mjestu postoji crkva, kapelica ili poklonac gdje su se vjernici okupljali na molitvu i pjesmu, a upravo je na tim mjestima, koja su inspirirala narod, nastajala i pjesma kao oblik čašćenja i zahvale.

Crkvenim pučkim pjesmama nazivamo napjeve koji su nastali u narodu, najčešće su se prenosili usmenim putem. Brojne su zbirke crkvenih pjesama iz 17. stoljeća u kojima se odražava stvaralački duh našeg naroda, a koje potvrđuju jaku tradiciju pučkog pjevanja u hrvatskim krajevima, na hrvatskom jeziku, i to u svim oblicima života pa tako i u liturgijskom izražavanju preko pjesme koja je nikla za crkvu.⁴

Radom u kulturno-umjetničkim društvima na području našičkog i slatinskog kraja, uvrstio sam crkvene pučke pjesme u repertoar kako bi se sačuvali napjevi koje sam prikupio tijekom terenskih istraživanja. Pjesme su bile za svaki dio crkvene godine te su se izvodile kroz nastupe ili tematske koncerte. Ovdje treba izdvojiti HKD „Lisinski” Našice i HKUD „Dika” Slatina koji su tradicionalno izvodili korizmene i božićne koncerte u crkvama, popraće-

Istraživanje pučke pobožnosti u selu Bakić kod Slatine, rujan 2016.

ni određenim praksama koje su zapisane na terenu. Jedan od primjera je pjesma *Tiha noć se, eto, spusti*, gdje kazivači navode kako su ovu pjesmu pjevali najčešće pri odlasku s večernje mise ili neke od pobožnosti, a izvodili su je tako da su izlazili iz crkve ili odlazili od kapelice hodajući unatrag. Upravo je ovaj primjer s terena uvršten kao posljednja pjesma na koncertu te su pjevači izlazili na ovakav način iz crkve.

Proslave crkvenih godova i hodočašća

Najčešći prikaz nekog oblika pučke pobožnosti u folklornim nastupima jesu proslave crkvenih godova i hodočašća. Kulturno-umjetnička društva prikazuju posebnosti proslave crkvenoga goda iz svoje sredine. Prikazi najčešće počinju crkvenom pjesmom usko vezanom za svetkovinu koja se prikazuje, a nastavljaju plesovima koji su se plesali nakon misnog slavlja.

Poneki koreografi u prikaz su uključili i prodaju licitarskih i medicarskih proizvoda, obrtničkih proizvoda i drugog, što još vjernije prikazuje ugođaj proslave crkvenog goda. Na području našičkog kraja za sada nijedno kulturno-umjetničko društvo nije izvelo ovakav scenski prikaz, no u pripremi je postavljanje koreografije koja prikazuje proslavu Antunova u Našicama. Na slatinskom području KUU „Voćin” iz Voćina izveo je koreografiju *Ide jesen, ide Gospa mala*, koja prikazuje ovu tematiku. Koreografija prikazuje crkveni god u Voćinu.

Nabožna slika Gospe Voćinske bila je ukrašena tkanim ručnikom i ružicama od krep-papira, a nosili su je na drvenom postolju koje je imitiralo postolje i sliku iz crkve Pohoda Blažene Djevice Marije u Voćinu. U obliku procesije, plesači su s hodočasničkom pjesmom *Isus, Josip, Marija* ušli na pozornicu, što je imitiralo nekadašnji dolazak hodočasnika u voćinsku crkvu. Daljnjim tijekom koreografije prikazani su plesovi i pjesme kojima se nakon mise slavilo u neposrednoj blizini crkve.

⁴ Šarić, Miroslav. Kad cvatu bijeli ljiljani, katalog izložbe, Našice 2022. str. 12.

Mala sakralna arhitektura

Nakon oslobođenja Slavonije od Osmanlija krajem 17. stoljeća, na ovom području tijekom 18. stoljeća dolazi do obnove vjerskog života. Intenzivno se podižu objekti koje ubrajamo u malu sakralnu arhitekturu, a tema su istraživanja etnologa zbog veze s tradicijskim graditeljstvom i običajima pučke pobožnosti. Pod terminom mala sakralna arhitektura misli se na križeve, raspela, poklonce, kapelice, kalvarije, fasadne kapelice te pilove sa skulpturama svetaca.⁵

Primjeri male sakralne arhitekture mogu se iskoristiti u folklornom nastupu kojeg prati određena tematika samog prikaza. KUU „Voćin” iz Voćina za svoj nastup iskoristio je taj primjer. Raspelo je bilo postavljeno u kutu pozornice s drvenom ogradom, a izradilo se na primjeru raspela koje se nalazi u dijelu sela koji nazivaju Prebenda. Koreografija *Na Prebendi kod križa* prikazala je nekadašnji običaj i praksu sastajanja kod raspela i plesanja kola oko njega.

Primjere poklonaca i kapelica susrećemo u kazališnim prikazima slavonskog sela, no oni se mogu uvrstiti i u folklorne nastupe. S raznovrsnošću današnjih građevinskih materijala može se rekonstruirati poklonac koji se vrlo brzo može sastaviti i postaviti na pozornicu te uklopiti se u izvođenje određene koreografije.

Devocionalije

Predmete koji se koriste u poticanju i očitovanju pobožnosti te koji se koriste pri molitvi nazivamo devocionalije. Ovdje ubrajamo predmete poput raspela, krunica, skulptura, nabožnih slika, nabožnih sličica i slično. U pučkoj pobožnosti blagoslovljene predmete doživljava se kao jednu vrstu zaštite te se koriste u poticanju pučke religioznosti. Takvi predmeti trebaju obogaćivati duhovni život. Crkva ih

je uvela u uporabu kako bi vjernike uvela u dublju vezu s Bogom, kako bi njemu željeli posvetiti svaki dio života. Kad se koriste s vjerom, blagoslovljeni predmeti mogu nas očuvati od duhovne štete ili nas nadahnuti da živimo svet, Bogu posvećen život.⁶

Procesija na svetkovinu Srca Isusova. Donja Motičina, prije II. svjetskog rata.

Najzastupljeniji primjeri devocionalija na folklornoj sceni jesu krunice i molitvenici. Često ih susrećemo na revijama narodnih nošnji, ali i u scenskim prikazima crkvenoga goda ili drugih pobožnosti. Molitvenici i pjesmarice zbirke su religijskih tekstova namijenjene pučkim pobožnostima. Tekstovi u molitvenicima i pjesmaricama bili su prilagođeni emocionalnoj i duhovnoj predanosti vjernika.⁷ Krunicu svrstavamo u najrašireniji oblik pučke pobožnosti u Katoličkoj crkvi. Molitva krunice koristi se svakodnevno i za različite nakane ili kao zagovorna molitva za određene nakane ili određene osobe.⁸

Među sakralnim predmetima u opremanju kuće nalazile su se i nabožne slike, najčešće rađene u tehnici oleografije⁹, na kojima su prikazani likovi Isusa, Djevice Marije, svetaca, ali i prikazi biblijskih do-

5 Španiček, Žarko. Mala sakralna arhitektura u Slavoniji. Etnološka tribina 18, (1995) str. 9 i 16.

6 Šarić, Miroslav. Kad cvatu bijeli ljiljani, katalog izložbe, Našice, 2022. str. 19.

7 Klarić, Dijana; Marić, Ljiljana: Kruh nebeski: katalog izložbe: Požega: Gradski muzej Požega, 2021, str. 7.

8 Šarić, Miroslav. Kad cvatu bijeli ljiljani, katalog izložbe, Našice, 2022. str. 24.

9 Naziv za reprodukciju slikarskih dijela, osobito biblijskih i povijesnih kompozicija.

gađaja poput Isusovog rođenja, Marijinog uznesenja na nebo, Bijeg u Egipat i drugo.¹⁰ Nabožne slike također se pojavljuju u folklornim nastupima, a taj primjer iskorištio je KUU „Voćin” iz Voćina za koreografiju *Ide jesen, ide Gospa mala*, koja je opisana ranije u tekstu.

Sakralnu plastiku susrećemo u crkva-ma, ali i u domovima vjernika jer je donose s različitih crkvenih godova i hodočašća te im koristi kao posrednik pri vizualizaciji u molitvi. Moć tih predmeta sastoji se u tome da potaknu u vjerniku istinsku prisutnost prikazanog lika. Upravo je fizička prisutnost nabožnih predmeta pružala puku osjećaj zaštite i sigurnosti od bolesti i svih drugih nedaća koje su ga pogađale.¹¹

Zbog pojave pandemije bolesti COVID-19 HKD „Izvor” iz Donje Motičine nije uspio izvesti koreografiju *Isuse blaga i ponižna srca*, gdje je trebao biti zastupljen kip Srca Isusova i prikaz procesije. Mještani sela Donja Motičina imaju dugu tradiciju čašćenja Srca Isusova, koja svoje početke datira na početak 20. stoljeća, a idejni začetnik bio je pučki svetac Ivo Garvanović.¹² Kip Srca Isusova Ivo je kupio u Máriagyűdu u Mađarskoj na jednom od svojih hodočašća na koje je išao pješke i bosonog. Osnovao je i Vojsku Srca Isusova, muško društvo koje se borilo protiv psovki. Nekada je za svetkovinu blagdana Srca Isusova procesija dolazila do kuće Ive Garvanovića te iz *sobice*¹³ uzimala kip, nakon čega se pro-

cesija nastavljala do crkve.¹⁴ Ispred kipa nalaze se djevojčice odjevene u bijelo, koje nose srce načinjeno od cvijeća iz kojega su visjele bijele vrpce, a ispred njih mlađe djevojčice posipaju put ružinim laticama.

Zaključak

Neiscrpno je bogatstvo našega naroda i ljepota pučkih pobožnosti koje iščitavamo iz različitih područja ove teme. Lokalne karakteristike pojedinih mjesta, njihovi običaji i vjerske prakse folklornim nastupom mogu se otrgnuti od zaborava, ali i podučiti nove generacije njihovoj baštini kako bi se ona sačuvala i dalje. Malo je kulturno-umjetničkih društava koja nisu za potrebe svojih nastupa posegnula upravo u riznicu pučkih pobožnosti, i to uspješno predstavila kroz svoje nastupe. Neraskidiva je veza tradicijske baštine i religije s kojom su naši predci, ali i mi, živjeli i još uvijek živimo. Odgovornost je na nama da svojim daljnjim istraživanjima i prezentiranjima što kvalitetnije prikažemo više segmenata iz tradicijskog života, pa tako i pučke pobožnosti.

Literatura:

Klarić, Dijana; Marić, Ljiljana: Kruh nebeski: katalog izložbe: Požega: Gradski muzej Požega, 2021.

Šarić, Miroslav. Kad cvatu bijeli ljiljani: katalog izložbe: Našice, Vlastita naklada, 2022.

Šimić, Josip. Pučka pobožnost. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2019.

Španiček, Žarko. Slavonski pučki proroci i sveci, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2002.

Španiček, Žarko. Mala sakralna arhitektura u Slavoniji. Etnološka tribina 18, 1995.

Terenski zapisi: Miroslav Šarić.

10 Šarić, Miroslav. Kad cvatu bijeli ljiljani, katalog izložbe, Našice, 2022. str. 21.

11 Šarić, Miroslav. Kad cvatu bijeli ljiljani, katalog izložbe, Našice, 2022. str. 4.

12 Ivo Garvanović rođen je u Donjoj Motičini 1858. godine i bio je kovač. Prijelomni trenutak u njegovom životu nastupio je oko 1895. godine kada je imao viziju i bio pozvan na obraćenje. Pozivao je ljude što da rade, kako da mole, za koga da plate mise, zalazio u kuće, propovijedao i opominjao. Kroz molitvu pred oltarom na kojemu je slika Presvetog Trojstva pomagao je ljudima koji su došli tražiti pomoć. Ivo je kronološki prvi pučki svetac na našičkom području, a ujedno i najveći mistik čija je karizma i danas prisutna. Umro je 1929. godine.

13 Naziv *sobica* kazivači koriste za prostoriju gdje je Ivo Garvanović imao oltar i provodio vrijeme u molitvi.

14 U današnje vrijeme kip Srca Isusova dan prije prenese se iz kuće u obližnju kapelu Srca Isusova i postavi na nosila. Okupljanje vjernika je kod kapele na sam dan svetkovine te procesija ide od kapele do crkve.

O pučkoj pobožnosti – Osvrt na izložbu „Kad cvatu bijeli ljiljani”

Srđan Đuričić

Zavičajni muzej Slatina

Pučka pobožnost kao termin

Pučka pobožnost kao pojam pojavio se iz potrebe za objašnjenjem određenih pojava u svakodnevici života, a vezan je za neliturgijsko iskazivanje religijskih uvjerenja i osjećaja. Sam proces definiranja ove pojave prošao je kroz brojne faze, koje su djelomično uvjetovane stajalištima s kojih je promatrano. Gledano s religijskog (crkvenog) stajališta, ovaj oblik pobožnosti predstavlja iskaz duhovnih težnji ljudi i znak vjerovanja minulih generacija.¹ Etnografsko stajalište vezano za pojam pučke

pobožnosti počinje se iskazivati u radovima o navedenoj temi koji datiraju iz 90-ih godina 20. stoljeća.² Različita stajališta i pristupi promatranju ovog termina doveli su i do pojave različitih definicija koje je sublimirala Mirjana Belaj. Definirala je to kao fenomen koji se odnosi na izvanliturgijsku i neliturgijsku, odnosno izvaninstitucionalnu religioznost (neformalne i neslužbene prakse, vjerovanja i stilovi religijskog izražavanja); koji zahvaća sve slojeve društva; koji se naslanja na službenu religiju i u stalnom je prožimanju s njome; te koji je uokviren određenim kulturnim, društvenim i povijesnim okvirom.³

Otvaranje izložbe u Slovačkom centru za kulturu u Našicama

1 Ž. Puljić, 2011, str. 86.

2 M. Belaj, 2014.

3 M. Belaj, 2014, str. 17.

Pučka pobožnost u svojoj pojavi predstavlja dio materijalne i nematerijalne baštine. Kao takva iskaz je povijesnih i kulturnih promjena i utjecaja na pojedinu zajednicu koja ih prihvaća, te u ponekim slučajevima prilagođava svojem već postojećem folklornom izričaju.

Detalj s izložbe u Našicama

Od ideje do realizacije

Osnovna misao svake izložbe je prikazati rezultat nečijeg istraživanja, izričaja ili pak rada te kao takva predstavlja krajnji cilj svakoga autora. Kroz izložbu autor progovara javnosti o pojedinoj temi i prikazuje, na razumljiv način, podatke do kojih je došao. Upravo na tragu ovih riječi započeo ćemo razmatranje o začetku ideje izložbe „Kad cvatu bijeli ljiljani – pučka pobožnost sv. Antunu Padovanskom u našičkom i slatinskom kraju” autora Miroslava Šarića. Sam autor više od 20 godina proučava tradicijsku materijalnu i nematerijalnu baštinu našičkoga, slatinskoga, orahovačkoga i donjomiholjačkoga kraja. Rezultat ovoga rada je više od 2000 prikupljenih predmeta tradicijskog karaktera, kao i brojna terenska istraživanja među kojima posebno mjesto zauzima dokumentacija vezana za pučku pobožnost. Broj prikupljenih predmeta vezanih za pučku pobožnost kao i količina terenskih zapisa koji ih prate predstavljaju veliku bazu podataka. Posebice se to odnosi na predmete, pje-

sme i zapise koji su vezani za iskaze pučke pobožnosti sv. Antunu Padovanskom, a koji su duboko ukorijenjeni u tradicijsku kulturu našičkog i slatinskog kraja.

Kataloškom obradom predmeta autor je u svojoj zbirci definirao oko stotinu predmeta koji su vezani za štovanje sv. Antuna Padovanskog, a koji su ga naveli na promišljanje o izložbi i objavi kataloga ove tematike. Kada promatramo motive, tada sam autor u svojem životopisu navodi primarne razloge koji su ga naveli na realizaciju ove izložbe. Osnovni motiv i pokretač interesa je za tradicijsku kulturu, s naglaskom na pučku pobožnost na području djelovanja Zavičajnog muzeja Slatina i Zavičajnog muzeja Našice, u kojem radi kao muzejski tehničar. Osim ljubavi prema tradicijskoj kulturi, jedan od motiva je i osobna povezanost s pučkom pobožnošću štovanja sv. Antuna Padovanskog u Našicama, mjestu autorova rođenja. Kao dodatni motiv autor navodi blisku povezanost brojnih kazivača sa sv. Antunom i Antunovom kako u našičkom tako i u slatinskom kraju.

Otvaranje izložbe u u Centru za kulturu Grada Belog Manastira

Od početne ideje do realizacije prošlo je određeno vrijeme u kojem je autor kontaktirao nadležne muzeje u Našicama i Slatini

oko realizacije i postavljanja izložbe. Također i Župu i samostan sv. Antuna Padovanskog u Našicama i Župu sv. Nikole u Podgoraču oko arhivskih podataka i predmeta, te brojne pojedince koji su ustupili predmete autoru za potrebe izložbe.

Kad cvatu bijeli ljiljani

*Kad cvatu bijeli ljiljani,
svetog je Ante dan,
i on je bijeli ljiljan
od Boga odabran.⁴*

Naslov pjesme *Kad cvatu bijeli ljiljani* iz mjesta Sopje autor je prigodno iskoristio za ime izložbe kojom donosi prvi objedinjeni prikaz pučkog štovanja sv. Antuna na našičkom i slatinskom prostoru. Izložba s pripadajućim katalogom obuhvaća 117 kataloških jedinica od kojih je jedan dio prikazan na 17 panoa s tekstovima, dok je ostatak prezentiran u obliku izložbenih predmeta. Izložba počinje uvodnim plakatom iz kojeg dobivamo tehničke podatke o izložbi. U nastavku na 4 plakata autor donosi biografske podatke o sv. Antunu, širenju njegovog štovanja i ulogu koju su franjevci u tome imali te štovanje ovog svetca na navedenim prostorima s posebnim fokusom na Našice i Sladojevce. Na ostalih 12 plakata autor obrađuje materijalnu i nematerijalnu baštinu vezanu za pobožnost sv. Antuna. Nematerijalna baština prikazana je tekstovima i notama pjesama posvećenih ovom svetcu, a među kojima je izdvojio pjesmu *Kad cvatu bijeli ljiljani*, koja se pjeva u sopjanskom kraju.

Autor je posebnu pozornost usmjerio na temu karitativnih organizacija koje su u svojem nazivu nosile ime sv. Antuna, pa je tako prikazao rad dva društva: Društvo svetog Antuna u Našicama i Društvo svetog Antuna u Podgoraču. Zasebnu izlož-

Otvaranje izložbe u Kulturno-turističkom centru Lucija Karalić u Gorjanima

benu cjelinu koja je zbog svojih karakteristika svedena samo na plakat predstavljaju poklonci, kapelice i fasadne kapelice posvećene sv. Antunu, koji su zastupljeni na našičkom i slatinskom prostoru. Autor donosi opise i fotografije ovih oblika male sakralne arhitekture iz naselja: Razbojište, Bukovački Antunovac, Gaziye i Jelisavac.

U nastavku izložbe prikazani su predmeti različitog karaktera koji su svojim postankom i značenjem blisko vezani za štovanje sv. Antuna. Među ovim predmetima autor je uvrstio i sakralnu plastiku u kojoj razlikuje skulpture privatnog i liturgijskog karaktera, od kojih su potonje korištene u procesijama. Upravo su procesijski kipovi iz župa u Našicama, Podgoraču, Novoj Bukovici i Sladojevcima opisani i fotografirani. Kategoriji predmeta pripadaju devocionalije među kojima su prikazani i vrlo dobro objašnjeni pojmovi kao što su: metalni odljevi, nabožne slike, nabožne sličice, medaljice i krunice koje prate kataloške jedinice s fotografijama. Kao zasebne cjeline obrađeni su kućni oltari koji predstavljaju poveznicu doma i crkve te mjesto intimne molitve. Riječ je većinom o predmetima u obliku kutije unutar koje je umetnuta manja skulptura ili reljefni prikaz.

Vezani za molitvu jesu i molitvenici posvećeni sv. Antunu od kojih je kataloški obrađeno 11 predmeta. Pretposljednju tematsku cjelinu čine liturgijski predmeti od tekstila koji su najčešće bili zavjetni dar, a na našičkom i slatinskom prostoru

⁴ Tekst pučkog napjeva iz mjesta Sopje; općina Sopje, Virovitičko-podravska županija; snimio: Miroslav Šarić, transkripcija: Duško Topić.

evidentirani su u Podgoraču i Sladojevcima.

Posljednja cjelina blisko je vezana za Antunovo, a predstavljaju je svijeće i zavjetni darovi, odnosno predmeti izrađeni od voska, uz njih su predstavljeni i licitarski obrti koji su nositelji ovog oblika pobožnosti. Ovaj oblik voštanih ili parafinskih zavjetnih darova ujedno predstavlja najzanimljiviju kategoriju, a među votivnim predmetima autor kataloški obrađuje ruke, noge, oči, kuću, životinjske prikaze i automobile.

Otvaranje izložbe u Zavičajnom muzeju Slatina uz nastup HKUD-a „Dika” Slatina

Putujuća izložba – od Našica do Slatine

Iako izložba u svojem naslovu jasno definira prostorne gabarite (našički i slatinski kraj), ona svojom izvedbom omogućuje predstavljanje i u drugim sredinama i na taj način dobiva didaktičku i promocijsku ulogu. Izložba je javnosti prvi put predstavljena 25. listopada 2022. godine u Slovačkom centru za kulturu u Našicama zbog adaptacije i uređenja Zavičajnog muzeja Našice. Na otvaranju izložbe HKD „Lisinski” Našice prigodno je izveo pjesmu *Kad cvatu bijeli ljiljani*, a broj prisutnih osoba na otvaranju dodatno je naglasio aktualnost ove teme i prisutnost u svim sferama društva. Nakon Našica izložba je 30. studenoga 2022. godine postavljena u Centru za kulturu Grada Belog Manastira, te 26. svibnja 2023. godine u Kulturno-turističkom centru Lucije Karalić u Gorjanima. Nadalje, 12. lipnja 2023. godine izložba

je otvorena u Zavičajnom muzeju Slatina s nastupom HKUD-a „Dika” Slatina, a planirano je njezino predstavljanje i u ostalim krajevima Republike Hrvatske.

Umjesto zaključka

Pučka pobožnost kao pojava duboko je utkana u tradiciju cjelog prostora Republike Hrvatske pa tako i našičkog i slatinskog kraja u kojima posebno mjesto zauzima štovanje sv. Antuna. Koliko je ova tradicija i danas živa svjedoči broj hodočasnika koji u današnje vrijeme pohode mjesta čašćenja ovog svetca. Kao što izložba prikazuje, pojedini segmenti pučke pobožnosti zadržali su isto značenje, ali izmijenjen oblik što je uzrokovano društvenim i kulturnim promjenama. Ponajbolji svjedok tome su materijali koji se koriste za upotrebu, ili pak pojava novih votivnih predmeta kao što je automobil. Ovom izložbom autor je po prvi put obuhvatio i obradio ovaj segment tradicijske kulture, te na vrlo poučan i razumljiv način prikazao je široj javnosti.

Literatura:

- Belaj, Marijana; Religijske teme u hrvatskoj etnologiji u proteklih četvrt stoljeća, *Zbornik radova sa naučnog skupa „Etnos”, religija i identitet: naučni skup u čast Dušana Bandića 2014.*
- Puljić, Želimir; *Pučka pobožnost i liturgija prema crkvenim dokumentima*, Vrhbosnen-sia: časopis za teološka i međureligijska pitanja, Vol. 16 No. 1, 2012.
- Šarić, Miroslav; *Kad cvatu bijeli ljiljani – pučka pobožnost sv. Antunu Padovanskom u našičkom i slatinskom kraju* – katalog izložbe, 2022.
- Šimić, Josip; U potrazi da definicijom pučke pobožnosti, *Etnološka tribina 17*, 1994, 43–52.
- Volarević, Domagoj; Liturgijsko-pastoralni osvrt na pučku pobožnost nakon II. vatikanskog koncila 1970. – 1980. *Služba Božja 54* (2014), br. 2, str. 208–226.

Pjesme iz Slavonije u prvoj hrvatskoj tiskanoj zbirci tradicijske glazbe Karla Catinellija *Južno slavljsanske pučke pësme iz 1849.*

mr. sc. Miroslava Hadžihusejnović Valašek

etnomuzikologinja

Uvod

Zapisivanje, odnosno bilježenje napjeva i općenito zvuka u prošlosti sve do akustičnih pomagala bio je problem koji se teško i sporo rješavao. Tijekom stoljeća koristila su se različita grafička rješenja u zapisivanju crkvene glazbe, a suvremeno notno pismo ostalo je osnovni način pismenog znaka za zvuk. Ipak, tradicijska svjetovna glazba, posebno popijevka koja je u Slavoniji živjela punim životom, rijetko se bilježila.

Teško je danas pretpostaviti na koje su se načine prenosile popijevke na nove generacije jer je usmena predaja zahtijevala osobne kontakte, odgovarajuću sposobnost izvođenja, zainteresiranost primatelja. Također, ovisila je o geografskoj udaljenosti, o pripadnosti društvenoj skupini ili staležu, uglavnom nepismenog stanovništva.

Prvi zapisi

Do pred kraj prve polovice 19. stoljeća u Slavoniji je notno zapisano samo nekoliko napjeva tradicijske glazbe. Prvi notni zapis svjetovne popijevke jest *Laudonova zdravica* kojom završava epska pjesma Antuna Ivanošića (1748. – 1800.) *Pisma koju piva Slavonac uz tamburu a Liscanin odpiva*

(...) iz 1789. godine. Jednoglasi napjev zapisan je neumatskom notacijom. Završni stihovi Ivanošićeva epa kazuju da se zdravica pjeva uz piće (*Komu Domovina draga je / za Laudona zdravje nek pie!*) (Hadžihusejnović 1994: 161–174).

Među slavonske franjevence koji su zadužili hrvatsku znanost i kulturu spada latinist i književni teoretičar Matija Petar Kantčić (1750. – 1825.) Autor je prve rasprave o hrvatskom pjesništvu pisane s estetskog stajališta: *Knjižice o ilirskom pjesništvu izvedene po zakonima estetike* iz 1817. godine, važne u povijesti slavonske tradicijske glazbe. U svoju raspravu uvrstio je svjetovne i nabožne stihove na hrvatskom jeziku i priložio 15 notnih zapisa koji su nažalost izgubljeni (Hadžihusejnović 1999: 86–100).

Tradicijski svjetovni napjevi prepoznati su u crkvenom igrokazu Grgura Čevapovića (1786. – 1830.) *Josip, sin Jakoba patrijarke*, koji je izveden 1819. u Vukovaru, a objavljen 1820. godine u Budimu. Od 23 notna zapisa napjeva koji se pjevaju uz Čevapovićev autorski tekst, 2 odgovaraju narodnim pjesmama (*Mila moja* i *Smiljanicu*), a još je jedan unesen u Slavoniju iz srednje Europe i spojen s tekstom na hrvatskom jeziku (*Djevojka je ružu brala*) (Županović 1990).

U Osijeku je sredinom 19. stoljeća Pajo Kolarić (1921. – 1876.) skladao desetak po-

pijevaka čije je napjeve Kuhač zapisivao i objavio u svojoj zbirci.

Karlo Catinelli – notna zbirka

U prvoj polovici 19. stoljeća nastale su u Slavoniji prve notne zbirke tradicijske glazbe: zbirka iz ostavštine Ignjata Alojza Brlića u Slavonskom Brodu i zbirka Karla Catinellija u Požegi.¹ Pionirsko djelo na polju melografije napravio je Karlo Catinelli: 25 notnih zapisa svjetovnih popijevaka objedinio je u zbirku i objavio u Beču, 1849. godine pod naslovom *Južno slavljske pučke pjesme*. To je prva tiskana notna zbirka tradicijske glazbe u Slavoniji, u Hrvatskoj i na „cijelom slavenskom jugu”, kako je zapisao najpoznatiji hrvatski melograf i povjesničar glazbe Franjo Ksaver Kuhač.²

Naslovnica notne zbirke

Karlo Catinelli³ rodio se u Valpovu 12. listopada 1807., a umro u Zagrebu 11. ožujka 1864. Nižu gimnaziju završio je u Požegi, gdje je i dobio poduku o glazbi, a gimnaziju i pravo u Zagrebu. Službovao je kao sudski vijećnik hrvatskog Banskog stola u Slavonskoj Požegi i Zagrebu. Kuhač bilježi da je Catinelli koncertirao, komponirao violinske kompozicije i skupljao stare glazbene rukopise.⁴

Jedino Catinellijevo sačuvano djelo notna je zbirka *Južno slavljske pučke pjesme* (*Sudslawische Volks – Lieder*) za *pianoforte priredjene i svim prijateljima narodnih napevah posvetenje po Katineli-u*. Objavljena je u Beču bez godine izdanja. Uvezana je u korice polutvrđog papira s ukrašenom naslovnom stranicom koja sadrži sljedeće podatke: „Čisti dobitak pripada na korist bolnice požeške”, „Dobivaju se u Beču u svih prodavaonicah od umetnih i muzikalnih stvari”, „Ovde stavljene pjesme izdat će se čele u posebnoj knjižici”, „CK dvorska kamenoreznica i tiskarnica Augusta Grube-a u Beču”.

Iz lijevog gornjeg ugla širi se bogata biljna ornamentika, u kojoj je valovitom vrpcom upleteno osam grbova južnoslavenskih pokrajina: Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u vodoravnom slijedu, te Vojvodine, Srbije, Bugarske, Bosne i Dubrovnika u okomitom slijedu. Ornamentikom dominira kruna sv. Stjepana.

Prva unutarnja stranica nosi naziv: *I. pjesme iz Slavonije. (Lieder aus Slawonien.)* Zbirka se sastoji od 25 harmoniziranih tradicijskih napjeva koji su poredani u neprekidnom nizu. Popijevke nemaju naslova, te se imenuju prema prvom stihu prve pjevane strofe. Iako je Catinelli najavio da će cijele tekstove pjesama izdati „u posebnoj knjižici”, to se nije dogodilo, tako da je bilo potrebno naći odgovarajuće tekstove

1 Rukopisna notna zbirka iz ostavštine I. A. Brlića nastala je 30-ih godina 19. stoljeća, a objavljena je tek 1888. u V. svesku knjižice *Uspomene na stari Brod*.

2 Franjo Ksaver Kuhač (1834. – 1911.)

3 Njegovo se ime pojavljuje u različitim verzijama od kojih koristim oblik Catinelli, sukladno zapisu izdanja Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža.

4 Kuhač 1893: 273.

u izvornoj povijesnoj građi i vremenski bližim izvorima.

Odgovore na pitanja tko je zapisivač napjeva, gdje su i kada zapisani te kada je zbirka objavljena potražila sam u Catinellijevu pismu objavljenom u *Narodnim novinama* godine 1849., br. 5, kao propagandni tekst za vlastitu, netom tiskanu zbirku narodnih popijevaka. Tekst je objavljen bez posebnog naslova s napomenom uredništva: „Od vrijednog našeg domorodca g. D. Katineli-a u Beču.”

Pisan u duhu ilirskih *domorodnih* težnji, Catinellijev tekst iskazuje njegove želje, stremljenja i njegovu ljubav prema južnoslavenskim narodima.: „Svaki domorodac tersi se, da u onom krugu u koji ga udes postavi, i po krieposti, koju mu dodijeli, svoju dužnost učini, i to je i moja želja.” U nastavku pisma Catinelli je izložio jasan cilj svojega rada na prikupljanju narodnih napjeva. U njega se, kao i drugih pregalaca iliraca, uočava razvijena svijest o vrijednosti narodnih umotvorina kao temelja nacionalnog identiteta. Ali, još više osjeća se svijest o važnosti dokumentacije kao potvrde tih vrijednosti, kako za suvremenike tako i buduće generacije: „Sa zbirkom dakle ovom želim postići da bratji mojoj južnoslavljanskoj krasne naše stare pjesme uvijek pred očima ostanu, i serdce njihovo razveseli, i da i narodi prilike imadu cieniti ih, i uz njih veseliti se.”

Trebalo je utvrditi i lokalitet, odnosno područje iz kojeg potječu zapisani napjevi. U samoj zbirci, kao ni u Catinellijevu pismu, mjesto nije označeno. Ako se prihvati činjenica da je Catinelli živio i radio u Požegi, najlogičnije je taj grad smatrati lokalitetom zapisivanja (kako je tvrdio Kuhač), tim više što sav dobitak ostavlja požeškoj bolnici koja je 1842. godine vatrom uništena.⁵

5 Nije slučajno da je upravo Požega mogla postati kolijevkom prve hrvatske tiskane zbirke tradicijske glazbe. O Požegi kao o jakom kulturnom i glazbenom centru mnogo je povijesnih podataka: o crkvenoj glazbi, crkvenom i gradskom orkestru, zabavama i zabavnoj glazbi, o plodnom *izhitriocu*

Potrebno je zadržati se na Catinellijevoj ideji o izdavanju zbirke popijevaka i drugih jugoslavenskih naroda. Sam naslov *Južno slavljanske pučke pjesme* i naslovna stranica, ukrašena bujnom biljnom ornamentikom u koju je upleteno osam grbova južnoslavenskih pokrajina, upućuje na to.⁶ Osim toga, zbog nedostatka detaljnih biografskih podataka ne može se utvrditi na koji se način, gdje i kada Catinelli upoznao s napjevima iz drugih krajeva pa da bi mogao oduševljeno uskliknuti: „Koliko pako krasnih napjevah ima puk naš, koji svi za našu diku i radost na svietlost doći mogu.” Moguće je da je to originalna Catinellijeva ideja, potpomognuta saznanjem o vrijednosti i ljepoti narodne pjesme, njegovom glazbenom spremom i ilirskim težnjama o ujedinjenju slavenskog juga, te Catinelli piše: „Trudit ću se dakle da započeto dielo s izdavanjem sličnih svezakah doveršim...”

Drugo je pitanje na koji je način Catinelli zamišljao realizaciju ove ideje. Osjetio je već u početku da sam neće moći prikupiti svu planiranu građu: „Zadaću tako velikog posla, kao što je sabiranje, riešiti, ne stoji u mogućnosti jednoga jedinoga čovjeka (...).” To je, moguće, i bio razlog što se Catinelli tako opširnim tekstom obratio čitateljima s molbom za pomoć: „Što se mene tiče, želim, da što sam počeo i sveršim; – ali ako bi vieštii, ako bi (...) oni, koji više znanosti, krieposti, vremena i prilike imadu taj posao na sebe uzeti hotiti: to bi, bez dvojbe, samo na veću korist domovine naše služilo (...) zato želio bi, da bi se

Ferdi Matakoviću. Podatke o tzv. narodnom životu i običajima požeške okolice sakupili su budimski profesori Piller i Mitterpacher još 1782. Sačuvane su u HAZU-u dvije požeške opsežne rukopisne zbirke tekstova narodnih pjesama: Babukićev i Kraljevićev zbornik. Kao suradnici u izradi Topalovićeve knjige *Tamburaši ilirski* spominju se Dragutin Tunić i Ovnićev iz Požege, a suvremenik Catinelliju bio je i Luka Ilić iz Oriovca nedaleko od Požege, prikupljač i autor zbirki varoških i drugih narodnih pjesama.

6 S razlogom se postavlja pitanje podrijetla te ideje, kada je poznato da su zbirke tekstova narodnih pjesama, koje su u to doba objavljivane u Hrvatskoj, imale više ili manje lokalni karakter.

A vertical decorative border featuring a repeating pattern of stylized red flowers and yellow-orange leaves on a white background. The flowers have five petals and a brown center, while the leaves are elongated and pointed with a yellow-to-orange gradient. Small green stems and leaves are interspersed between the larger elements.

Pjesme

zanimanjem, da su veze (obiteljske, egzistencijalne i dr.) sa seoskim zaleđem bile vrlo čvrste, logično je da su tradicijski i autohtoni glazbeni sadržaji seoske sredine, u većoj ili manjoj mjeri, bili prisutni i u gradu. S druge strane, u tim varošicama sve se više udomaćila i druga vrst glazbe, koja nije tradicionalno i regionalno omeđena, već je, uz izvjesne razlike, bila prisutna u svim, približno sličnim društvenim sredinama, koja se nazivala *varoškom*.⁹ Moguće je ustvrditi da se u tadašnjim varošicama Slavonije istodobno izvodila i tradicionalna glazba ruralnog porijekla (prema današnjem poznavanju ove problematike) i ona koja je spajala urbane sredine u panonskom području.

7 Može se pretpostaviti da je jedan od razloga bio i nedostatak pomoći u prikupljanju građe. Teško je vjerovati da je koji glazbenik iz drugih krajeva bio upoznat s Catinellijevim planovima i da je ponudio svoju suradnju. Catineli nije bio jedini koji se bavio u to doba zapisivanjem tradicijske glazbe: U Hrvatskoj to su bili Vraz, Lisinski, Brlić, a u Srbiji Šlezinger, Stanković, Kalauz.

9 Termin se mijenjao u gradsku folklornu glazbu, starogradsku i dr.

Catinelli 1
Zo - ra - bi - li, zo - ra - bi - li, du - šo, ho - će da sva ne...

Catinelli 2
Ja u - mn' ra - no na vo - du, ja nij d'o zlat - tu ja - bu - ka...

Catinelli 3
O, je - sen - ske du - ge no - či, re - k'o dra - gi da će do - či...

Catinelli 4
Kad ja poj - dem, dra - ga, iz Po - že - ge gra - da...

Catinelli 5
I - mam vo - lju da - nas ve - sel bi - ti, ku - će - gaz - di li - po zah - va - li - ti,

Catinelli 6
Do - bra ve - ćer, du - šo ljub - lje - na, e - vo sa - da pr - va go - di - na...

Catinelli 7
I - de dra - gi tu - gu - ju - či i pri - gor - ko uz - di šu - či...

Catinelli 8
Znaš li, du - to, kad si mo - ja bi - la, znaš li, du - šo...

Catinelli 9
Bra - te, što si tu - žan, va - lja - da si du - žan...

Catinelli 10
Čar - na go - ro, čar - na go - ro, pu - na ti si hla - da...

Catinelli 11
Do - ma - či - ne dra - gi, gos - to - lju - p - će bla - gi...

Catinelli 12
Ne tu - guj, dra - ga, tu - ko ža - los - no...

Catinelli 13
Sje - čas li se o - nog sa - ta, kad si me - ni o - ko vra - ta...

Catinelli 14
Teš - ke tu - ge, ža - lo - sti, tko će bi - ti dje - li - telj...

Allegro Catinelli 15
Maj - ka Ma - ru hop, hop, hop, maj - ka Ma - ru cup, cup, cup,

Catinelli 16
Ki - ša pu - da, ki - ša pu - da, 'la - dan vje - tar pi - ri,

Catinelli 17
Pri - ja - te - lji, bra - ćo, na - šu gos - po - ju, nek' nas o - pet pri - mi u mi - lost svo - ju,

Catinelli 18
Na - to - pi gr - lo sa vi - nom vr - lo, pro - ti - vu bo - les - ti,

Catinelli 19
Zar te ni - su još ga - nu - le o - ne su - ze mo - je,

Catinelli 20
Gos - ti mo - ji, gos - ti mo - ji, dob - ro ste mi doš - li...

Catinelli 21
Dje - vo, zaiš' mi tvo - ju lju - bav kru - tiš, zaiš' mi lju - bav lju - bav lju - bav vra - tiš...

Catinelli 22
Si - noć sam pred ve - ćer špan - ci - ra - o...

Catinelli 23
Si - ni, žar - ko od is - to - ka sun - ce...

Catinelli 24
Još - te i - mam jed - nu re - či, ko - ja spa - da kna - šoj sre - či...

Catinelli 25
Ah, je - li gdi ko - ja još lju - bav... k'o mo - ja...

vanih pjesama: *Slavonske varoške pjesme* (1844. – 1847.).

U sadržajima tekstova i funkciji varoških popijevaka iz prve polovice 19. stoljeća ističu se tri skupine: ljubavne, napitnice i domoljubne pjesme. Osnovna tematika varoških pjesama je ljubav: ljubav prema voljenoj osobi, najčešće ženi u ljubavnim pjesmama, ljubav prema društvu, prijateljstvu i životu u napitnicama i zdravica i ljubav prema domovini u domoljubnim pjesmama.

Ljubavne pjesme ističu se sentimentalnim sadržajem i pjevnim napjevima. Najbrojnije su i jedine su se u Slavoniji zadržale i razvijale tijekom povijesti sve do današnjih dana.¹⁰ Tekstovi najčešće imaju strofni oblik, često s velikim brojem stro-

fa, koje su uglavnom katreni složeni od deseteračkih ili osmeračkih stihova. Melodije se kreću tonovima durskog tonskog načina i odgovaraju vodećem glasu dvoglasnih napjeva koji se izvode u paralelnim tercama. Ljubavne pjesme kadenciraju na trećem ili prvom stupnju durskog tonskog načina. U glazbenoj literaturi spominju se muzikalne ritmičke strukture i taktne podjele napjeva koje su kod Catinellija (C 3, 4, 25) dokaz stručnih kvaliteta zapisivača, koje se izdižu iznad Kuhačevih (Županović 1982: 8). Ljubavne pjesme u Catinellijevoj zbirci: broj 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 19, 21, 22, 23, 25.

Pjesma *Sječas li se onog sata* (C 13) koja se neizmijenjena izvodi već 170 godina, jedna je od predstavnica popularne gradske folklorne pjesme, veže se za autora Sparidona Jovića i smatra se „našom”. Čini se da je najpopularniji i najrasprostranjeniji napjev vezan za naslov *Lijepo ti je rano uraniti* (C 7). Zabilježen je u velikom broju varijanata i uz različite tekstove. Prema

10 U Slavoniji je omiljeno nekoliko ljubavnih pjesama koje se pjevaju već desetljećima, prilagođavajući se vremenu i prigodama. 80-ih godina 20. stoljeća ljubavne starogradske pjesme ulaze u program popularnih solista zabavne glazbe i snimaju se na nosače zvuka.

Kuhaču, tragove ovog napjeva može se naći u Osijeku iz 18. stoljeća, pa preko zapisa Vraza, Kube, Žganeca i Bezića do 20. stoljeća.

Napitnice i zdravice bile su vrlo popularne u 18. i 19. stoljeću na cijelom prostoru kontinentalne Hrvatske. Tematika ovih popijevaka slavi prijateljstvo, vino, dobro raspoloženje, veselje i pjesmu. Određeni tipovi melodijskih obrazaca živjeli su kao napitnice u različitim varijantama više od stotinu godina, na što ukazuje srodnost s brojnim zapisima Catinellija, Brlića, Kuhača i drugih. Slavonski melografi 20. stoljeća nisu zapisali napitnice pa se teško može pratiti daljnji život ove pjesničko-glazbene vrste, ali zadržane su još u kajkavskom dijelu kontinentalne Hrvatske.

Pjevani stih napitnica, kao i ljubavnih pjesama, najčešće obuhvaća čisti poetski stih, a napjevi pripadaju durskom tonskom načinu. Većina napjeva kojima se pjevaju napitnice kadencira na prvom stupnju durskog tonskog niza, a u većini napitnica početni metroritamski obrazac jedini je koji čini osnovu cijele popijevke.

Napitnice od zdravica razlikuju se po strukturi teksta i glazbe. Napitnice se temelje na strofnom tekstu, a zdravice su monostrofične pjesme s karakterističnim završetkom kojim se nazdravlja pojedinoj osobi ili se društvo poziva na piće (C 17). Napitnice u Catinellijevoj zbirci: broj 5, 9, 11, 17, 18, 20 i 24.

Varijante napjeva *Brate, što si tužan* (C 9) i *Domaćine dragi* (C 11) zapisao je Kuhač u više varijanti iz Slavonije i Karlovca. Međutim, najviše varijanti sačuvano je za napitnicu *Domaćine dragi* (C 11) u Marinkovićevoj antologiji (1966, 2: br. 424), i to iz slavonskog i vojvodanskog područja. Napjev napitnice *Imam volju danas vesel biti* (C 5) kazuje njezina rasprostranjenost na veoma velikom prostoru i uz različite tekstove. Kuhač je zapisao cijeli niz iz Zagorja, Slavonije i Srijema.

Zbog njihove prisutnosti u mnogim zbirkama iz različitih krajeva Hrvatske i šireg

panonskog područja, može se zaključiti da su napitnice i zdravice do kraja 19. stoljeća bile uvelike prisutne u građanskim krugovima, da su imale svoje poklonike među zapisivačima, da su bile jednako cijenjene kao i druge vrste folklornih pjesama i da su očuvale tradiciju zbog svoje namjene, primjenjivosti i psihološkog učinka.

Osim pjesama s osobinama starogradskih pjesama u zbirci se nalaze i popijevke s glazbenim osobinama slavonskog, odnosno panonskog područja, koje su bile autohtoni glazbeni sadržaji seoske sredine. Temelje se na pripovjednim tekstovima ili dvostisima, imaju durske značajke, raspon je relativno malen, a često završavaju na drugom stupnju tonskog niza.¹¹ Seoske (narodne) u Catinellijevoj zbirci: broj 1, 2, 15 i 16.

Prema broju zapisanih tekstova među poznatije mogu se ubrojiti popijevke *Zora zabijeli* (C 1) i *Majka Maru* (C 15). Veliki broj gotovo istovjetnih tekstova govori o popularnosti popijevke *Zora zabijeli* na cijelome panonskom području. Uz Babukića i Ilića, najviše varijanata donosi Borivoje Marinković (1966, 2: br. 456).

Posebnu skupinu čine popijevke zabilježene jedino u Catinellijevoj zbirci, a čije je tekstove bilo moguće pronaći samo u slavonskim pjesmaricama iz prve polovice 19. stoljeća.¹² One najčešće imaju izuzetnu vrijednost i važnost jedinstvenih notnih zapisa, kako u ovom tako i u budućim istraživanjima hrvatske tradicijske glazbe u cjelini. Ovoj skupini pripada sljedećih deset zapisa iz Catinellijeve zbirke, uz

11 Komparacija je pokazala da dio građe u Catinellijevoj zbirci posjeduje glazbene karakteristike koje će postati dominantne u novijoj slavonskoj ruralnoj glazbi. To se odnosi na finalni ton na 2. stupnju tonskog niza koji nalazimo u Catinellijevoj zbirci u 3 zapisa, te kadenciranje na ponovljenom finalnom tonu u istim notnim trajanjima ili punktiranom ritmu, što je u Catinellijevoj zbirci zastupljeno u 8 zapisa.

12 Prema tome, ovu skupinu čine one Catinellijeve popijevke koje nije bilo moguće pronaći (a ni njihove melodijske i tekstovne varijante) u građi koja je prikupljena izvan Slavonije i izvan vremena kojem pripadaju.

koje navodim i njihove tekstovne varijante pronađene u zapisima Ilića, Babukića i/ili Deželića: C 3: *O, jesenske duge noći* (Ilić, Deželić), C 6: *Dobra večer, dušo ljubljena* (Ilić, Babukić), C 8: *Znaš li, dušo, kad si moja bila* (Babukić, Deželić), C 10: *Cerna gora, puna ti si lada* (Babukić), C 14: *Teške tuge žalosti*, C 16: *Kiša pada, ladan ujetar puše* (Ilić), C 19: *Zar te nisu još ganule* (Ilić, Babukić), C 20: *Gosti moji, dobro ste mi došli* (Ilić, Deželić), C 22: *Sinoć sam prid večer* (Ilić, Deželić), C 25: *Ah, je li gde koja* (Ilić, Babukić).¹³

Danas

Zbirka Karla Catinellija objavljena još u prvoj polovici 19. stoljeća ostala je neobrađena i nepoznata do 1990., kada sam obranila magistarski rad *Notni zapisi folklorne glazbe iz Slavonije od početka 19. stoljeća do Kuhačeve zbirke*. Temeljnu građu rada čine dvije notne zbirke: rukopisna zbirka iz ostavštine Ignjata Alojza Brlića iz Slavonskog Broda (objavljena 1888.) i Karla Catinellija iz Požege (objavljena 1849.). Rukopis radnje, tada umnožen u deset kopija i ukoričen, čekao je 30 godina na sljedeći korak. Institut za etnologiju i folkloristiku s urednicom dr. sc. Nailom Ceribašić objavio je 2022. godine (na temelju moje magistarske radnje) samostalnu knjigu pod naslovom *Najstarije zbirke tradicijske glazbe iz Slavonije*. Knjiga sadrži: studijsku analizu, reprint prvotiska i notne zbirke pjesama obiju zbirki prilagođene suvremenom načinu izvođenja.¹⁴

Zaključak

Zaključno treba naglasiti da melografski zapisi u Catinellijevoj zbirci imaju višestruku vrijednost ne samo u istraživanju slavonske glazbene tradicije nego i cije-

log panonskog područja. Kao najstariji iz Slavonije, oni su djelomično i jedini zapisi tradicijske glazbe koja nije nigdje drugdje zabilježena ni tada, a ni poslije. Osim toga, većina njih kroz usporedbu s drugim izvorima omogućuje sagledavanje života zapisanih napjeva u geografskoj i povijesnoj dinamici, djelomično i do današnjih dana.

Suvremenim načinom predstavljanja Catinellijevih zapisa u knjizi *Najstarije zbirke tradicijske glazbe iz Slavonije* omogućen je njihov novi život. Za razliku od stotine lirskih tekstova zapisanih u Slavoniji za koje se zna da su se pjevali, ali se ne zna kako, zahvaljujući Catinelliju danas možemo pjevati isto kao i naši stari – prije dva stoljeća.

Literatura i izvori:

- Babukić, Vjekoslav: Rukopisna ostavština, Odsjek za etnologiju HAZU, sign. MH 187 a i b.
- Brlić, Ignjat Alojz. 1884, 1885. *Uspomene na stari Brod*, 1-3 Zagreb, 4-5 Đakovo.
- Čevapović, Grgur. 1820. *Josip sin Jakoba patriarke*, Budim.
- Deželić, Đuro. 1867. *Pjesmarica ili Sbirka rado pjevanih pjesamah*. Zagreb.
- Fancev, Franjo. 1937. Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova. *Zbornik za narodni život i običaje* 31/1, Zagreb, 67–168.
- Hadžihusejnović Valašek, Miroslava. 1994. Laudonova zdravica, Najstariji poznati melografski zapis iz Slavonije, *Osječki zbornik br. 21*, Osijek, 61–172.
- Hadžihusejnović Valašek, Miroslava. 1999. O poeziji i glazbi u djelu Matije Petra Katančića, *U Glazba, folklor i kultura, Svečani zbornik za Jerka Bezića*. Institut za etnologiju i folkloristiku i Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 86–100.
- Hadžihusejnović Valašek, Miroslava. 2018. Napjevi Ilićevih varoških pjesama – O pjevanju i popijevkama u slavonskoj glazbenoj baštini. U *Zbornik radova o Luki Iliću Oriovčaninu*. Jozo Marević ur. Novljansko akademsko društvo, Novska, 131–165.

¹³ U ovoj skupini našla se i danas popularna pjesma *O jesenske duge noći* (C 3) zbog oblika napjeva kojeg je zabilježio jedino Catinelli.

¹⁴ Notna zbirka prema Catinellijevoj građi nalazi se u knjizi *Najstarije zbirke tradicijske glazbe iz Slavonije* na str. 169–197.

- Hadžihusejnović Valašek, Miroslava. 2022. Prvi zapisivači slavonske tradicijske glazbe. U *Pajo Kolarić i njegovo doba. Zbornik rada Međunarodnog interdisciplinarnog umjetničko-znanstvenog skupa*, Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 217–238.
- Hadžihusejnović Valašek, Miroslava. 2022. *Najstarije zbirke tradicijske glazbe iz Slavonije. Uspomene na stari Brod Ignjata Alojza Brlića (1830-ih) i Južno slavljan-ske pučke pjesme Karla Catinellija (1849)*. Naila Ceribašić ur., Istitut za etnologiju i folkloristiku Zagreb.
- Ilić Oriovčanin, Luka. 1844, 1845, 1847. *Slavonske varoške pjesme. Sabrane po Slavoljubu Slavončeviću* 1(1844a), 2: *Slavonske napitnice. Sabrao i Vinko lozić* (1844b), 3(1845), 4(1847). Zagreb.
- Ilić Oriovčanin, Luka. 1846. *Narodni slavonski običaji*. Zagreb.
- Ivanošić, Antun. 1789. *Pisma koju piva Slavonac uz tamburu...* Zagreb.
- Katančić, Matija Petar. 1984. *Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike (De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus)* Osijek.
- Kuhač, Franjo Š. 1878, 1879, 1880, 1881. *Južno-slovjenske narodne popievke*, 1, 2, 3, 4, Zagreb.
- Marinković, Borivoje. 1966. *Srpska građanska poezija 18. i s početka 19. stoleća*, 1–2. Beograd.
- Topalović, Mato. 1842. *Tamburaši ilirski ilitu prva kitica narodni ilirskih pesamah...* Osijek.
- Županović, Lovro. 1980. *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb.

Prilog 1.

R. b.	Prvi stih	vrsta	tekst
1.	Zora zabili	narodna	Ilić 1845:101
2.	Ja uran' rano na vodu	narodna	Catinelli: br. 2
3.	O, jesenske duge noći	ljubavna	Kuhač 1879: br. 604
4.	Kad ja pođem, draga	ljubavna	Kuhač 1880: br. 962
5.	Imam volju danas sretan...	napitnica	Ilić 1844b: 40
6.	Dobra večer, dušo ljubljena	ljubavna	Ilić 1844a: 78
7.	Ide dragi tugujući	ljubavna	Ilić 1847: 37
8.	Znaš li, dušo, kad si...	ljubavna	Kuhač 1879: br. 305
9.	Brate, što si tužan	napitnica	Ilić 1844b: br. 51
10.	Čarna goro, čarna goro	ljubavna	Dobronić 1922: 87
11.	Domaćine dragi	napitnica	Ilić 1844b: 78
12.	Ne tuguju, draga	ljubavna	Ilić 1844a: 76–78
13.	Sjećaš li se onog sata	ljubavna	Ilić 1844a: 16
14.	Teške tuge, žalosti	ljubavna	Catinelli; br. 14
15.	Majka Maru	narodna	Kuhač 1880: br. 1142
16.	Kiša pada, kiša pada	narodna	Ilić 1846: 200
17.	Prijatelji, braćo	napitnica	Kuhač 1881: br. 1322
18.	Natopi grlo	napitnica	Ilić 1844b: 64
19.	Zar te nisu još ganule	ljubavna	Ilić 1844a: 74
20.	Gosti moji	napitnica	Ilić 1844b: 60
21.	Djevo, zaš' mi	ljubavna	Ilić 1844a: 42
22.	Sinoć sam pred večer...	ljubavna	Ilić 1844a: 22
23.	Sini žarko od istoka sunce	ljubavna	Ilić 1844a: 33
24.	Jošte imam jednu reči	napitnica	Kuhač 1881: br. 1368
25.	Ah, je li gdi koja	ljubavna	Ilić 1844a: 56–60

Muzej bećarca: primjer interpretacije baštine za budućnost

Marija Gačić

Heritage Chaser – obrt za promidžbu i savjetovanje u kulturi

ko svega u životu u nekom trenutku se zamislimo i zapitamo što će s tim biti u budućnosti. Roditelji se to pitaju za svoju djecu, sami sami za sebe, poduzetnici za svoje poslove, a osobe angažirane u baštinskim procesima s mukom gledaju kako se njihova baština (ne) čuva. Rezultira to onda strahom, brigom, ali i željom da se nešto poduzme kako bi se osigurali uvjeti i što duža opstojnost, u ovom slučaju, kulturnog dobra. Etnološka znanost prati i prepoznaje suvremene procese koji nastoje štiti i spasiti nematerijalnu kulturu, poglavito u medijima i na sceni (usp. Nikočević 2008).

Poznata nam je podjela (tradicijske) kulture na materijalnu i nematerijalnu. Materijalna kultura već stoljeće ima svoje mjesto u muzejima, postoje sustavni pri-

stupi i naučili smo kao civilizacija kako brinuti o njoj. Ipak, etnološka znanost svjesna je važnosti nematerijalne sastavnice predmeta. Ta svijest, između ostalog, objašnjena je u raspravi autorice Lidije Nikočević: „Predmeti svakodnevne uporabe, kako iz prošlosti tako i sadašnjosti, često ne govore puno ukoliko su izloženi bez uvida u njihova nematerijalna značenja. Kako su izrađeni, tko ih je izradio, koju su ulogu u društvu imali, što se i kako pomoću njih radilo – samo su neka u nizu nematerijalnih značenja svakog predmeta” (Nikočević 2012: 7). Unatoč značaju nematerijalne sastavnice materijalne kulture, svijest o važnosti nematerijalne kulture i potreba za sustavnim pristupom u njezinom očuvanju i promociji u Hrvatskoj je dobila službeni predznak 2004. godine

Svečano otvorenje Muzeja bećaraca u Pleternici 2023.

utemeljenjem Odsjeka za nematerijalna kulturna dobra pri Ministarstvu kulture te Povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu (usp. Ibid).

Ovom kratkom kontekstualizacijom dolazimo do teme ovoga teksta koji opisuje najnoviji pristup nematerijalnoj kulturi, tj. bećarcu – kroz interpretacijski centar Muzej bećarca.

Prije svega, o bećarcu: pozitivni odjeci u kulturi bećarca

Svi mi pripadnici tzv. kulture bećarca, svjesni smo njegove vrijednosti. Upis bećarca u nacionalni Registar nematerijalnih kulturnih dobara značio je važan korak prema upisu bećarca na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne baštine čovječanstva 2011. godine. Bili smo sretni i ponosni. Dogodio se određeni uzlet na širem području Slavonije, Baranje i Srijema. Pokrenut je Bećarfest u Babinoj Gredi, festival posvećen isključivo bećarcu, koji već više od deset godina okuplja nositelje kulture bećarca u prezentaciji svojih pjevačkih umijeća i vještine kreiranja novih tekstova bećaraca. I sama sam bila zadovoljna smjerom kojim se priča s bećarcem razvija. Činilo se da smo kao društvo postali svjesni svoje baštine.

Onda se 2015. dogodila prva „Afera Bećarac“, koja je podignula na noge i zaljubljenike u baštinu, i stručnjake, i zagovornike, i opoziciju. Sjećamo se bećara iz Valpova koji je kao sudionik mimohoda na folklornoj manifestaciji ispjevao bećarac policajki koja je bila na dužnosti osiguranja mimohoda. Bećar je završio na sudu i presuđeno je da mora platiti kaznu. Svi smo u većoj ili manjoj mjeri promišljali tu situaciju (usp. Gačić, 2016). O bećarcu se pisalo u medijima glavne struje, snimani su televizijski prilozi, bećarac je bio vijest u dnevniku. Afera, kao i svaka druga, nakon određenog razdoblja napuhanih novinskih naslova i ponavljanja istog sadržaja u člancima, prestala je biti zanimljiva. A s njome široj javnosti i bećarac.

Opet smo ostali „sami“ mi Šokci – Slavonci, Baranjski i Srijemci, sa svojim bećarcem. Nastavili smo ga pjevati u povorkama, na pozornicama, ali i u svatovima i na privatnim „feštama“. Ostavili smo „Aferu Bećarac“ iza sebe i opet se opustili i ne razmišljajući o bećarcu i njegovoj budućnosti.

Onda se dogodila druga afera. 2022. godine jedna je umjetnica uzela prosti, bezobrazni, šovinistički bećarac kao inspiraciju za svoj performans i javno progovorila o njegovoj neprimjerenosti. Opet smo se osjetili napadnutima. Opet smo svi skočili u obranu bećarca. Ovaj put nisam pratila internetske rasprave, ali sam dala izjavu za veliki tekst o bećarcu koji je izašao u Jutarnjem listu. No, tada sam se zamislila. Umjetnica je u svojim izjavama tvrdila kako je vrijeme da se paradigma bećarca promijeni, da on više ne može biti šovinističko sredstvo i kako je sramota da je tako nešto upisano u UNESCO¹.

1 Usp. <https://www.jutarnji.hr/kultura/art/po-slusajte-samo-ovaj-stih-zar-to-nije-sokantno-nema-zene-bolje-od-krmace-mos-je-klati-mos-je-je-15220794>

Pitala sam se tada kako smo došli do toga da umjetnica koja poseže za bećarcem zapravo ne zna da se njegova paradigma odavno promijenila? Umjetnica je u ovom slučaju predstavnicica šire hrvatske javnosti. Njezinom mišljenju priklonile su se i druge javne ličnosti. Nije cilj ovoga teksta raspravljati s umjetnicom, nego još jednom ponoviti pitanje: kako smo došli do toga da šira hrvatska javnost zapravo ne zna gotovo ništa o bećarcu? I, što ćemo po tom pitanju poduzeti?

Odgovor je bio jednostavan. Iako je bećarac sveprisutan izvedbeni oblik u lokalnim zajednicama Slavonije, Baranje i Srijema, suvremena stručna i znanstvena produkcija o njemu je skromna. O bećarcu, dakle, moramo puno više pisati, puno više istraživati ga i o njemu javno govoriti. Srećom pa se istodobno u pozadini realizirao jedan za bećarac iznimno važan projekt: Muzej bećarca.

Muzej bećarca – od inicijative do realizacije

Interpretacija baštine suvremeni je pristup predstavljanju materijalne i nematerijalne kulture. Prema Priručniku za interpretaciju baštine, mnogo je definicija interpretacije, a istaknula bih onu koja će nas najbolje uvesti u kontekst Muzeja bećarca: „Interpretacija je suštinski element kreiranja iskustva/doživljaja nekog mjesta koje ima kulturni i povijesni značaj. Da bi privukli posjetitelje, doživljaji koji im se nude moraju proizvesti snažne emocije i reakciju posjetitelja, i treba ih uključiti, što je više moguće, putem svih osjetila” (Ratković Aydemir et. al. 2021: 25).

Muzej bećarca interpretacijski je centar koji na inovativan način pristupa temi bećarca. Inicijator i osnivač mu je Grad Pleternica, a tamo se, konačno, i smjestio: na Trgu bećarca. Ovaj projekt primjer je temeljitog pristupa te promišljene suradnje lokalne zajednice, stručnjaka i šire zajednice nositelja kulture bećarca. Što to konkretno znači?

U projekt sam se uključila 2017. godine, kao kustosica Muzeja Đakovštine. Odazvala sam se općem pozivu na prvu radionicu za javnost koja je održana u Pleternici. Upoznala sam tamo osobe za koje se kasnije ispostavilo da su bile ključne u realizaciji cijeloga projekta. Tada sam već imala iza sebe vrijedne projekte vezane za bećarac, a cijeli najavljujivani proces zvučao mi je iznimno zanimljivim i izazovnim. Tako sam se uključila u rad tima kojeg je predvodila Dragana Lucija Ratković Aydemir, vlasnica tvrtke Muze d. o. o. i njezine djelatnice. Angažirale su me kao stručnu suradnicu. Kroz više mjeseci intenzivnog, gotovo svakodnevnog rada, došli smo do idejnog rješenja. Bio je to izazovan proces, jer smo nematerijalnost bećarca, i sve što ona donosi, morale posjetiteljima predstaviti kroz materijalnost izložaka, tekstova na pločama, panelima, kroz slušalice i ekrane.

Odabirom izrazito antropološkog pristupa, došli smo do rješenja o čijem će uspjehu javnost i posjetitelji s vremenom donijeti sud. Razjasnimo detaljnije spomenuti antropološki pristup. On podrazumijeva predstavljanje bećarca kroz ljude: kroz njihova iskustva, predmete koje su koristili, situacije u kojima su se nalazili, običaje koje su održavali, načine na koje žive danas itd. Ovaj pristup podrazumijevao je temeljito istraživanje, ne samo literature o bećarcu nego svih aspekata šokačke kulture koje smo odlučili prikazati u Muzeju kako bismo ispričali priču o bećarcu. Dodatni faktor, koji je zahtijevao poseban pristup, bila je činjenica da Muzej

bećarca u svojem početku formalno nije muzejska ustanova, nego interpretacijski centar.

Interpretacijski centar, u definiciji, dio je turističke ponude nekog mjesta koji na prikladan način posjetiteljima predstavlja resurse toga kraja (kulturu, prirodu itd.), uključujući i kulturno-obrazovni pristup lokalnom stanovništvu te već spomenutu turističku funkciju (usp. Ratković Aydemir, 2021). U osnovi nam je, dakle, interpretacija. Samim time, kroz proces realizacije morali smo zadovoljiti slobodnu formu interpretacijskog centra, a istodobno ozbiljno utemeljiti elemente Muzeja u stručnoj faktografiji o bećarcu kroz sve aspekte kroz koje smo ga odlučili predstaviti.

Odabrani elementi Muzeja bećarca – motivacija za posjet

Tako ćete ulaskom u Muzej bećarca prvo moći posjetiti Malu kuću graševine, koja posjetitelja uvodi u pleternički kraj, vrata Zlatne doline. Osim informacija o lokalnom vinarstvu i vinogradarstvu, u ovom prostoru možete poslušati desetke bećaraca i ostalih deseteračkih napjeva o vinu. Kroz njih otkrivamo ulogu vina u šokačkoj kulturi, odnos ljudi prema vinu, ali i neke vinogradarske prakse poput *pu-darenja*.

Silaskom u podrum, dolazimo u postav Muzeja bećarca koji intenzivno i ciljano priča o bećarcu i njegovim nositeljima: Šokcima i Šokicama s područja Slavonije, Baranje i Srijema. Cijeli muzej bogato je opremljen dizajnerskim rješenjima i umjetničkim radovima koji se protežu od instalacija preko videa do ilustracija i animacija. Tako ćete odmah na početku susresti priču o Pleternici, ali i cijeloj Slavoniji, Baranji i Srijemu. Ovaj uvodni dio nosi naziv „Dobrodošlica u svijet bećarca”. S jedne strane možete pogledati video u kojem djeca sviraju svoje prve taktove bećarca i idilične scene diljem Slavonije, Baranje i Srijema. S druge strane čeka vas šest kazivača, suvremenih ljudi koji su nositelji

kulture bećarca. Svatko od njih predstavlja se i priča svoju priču o bećarcu: što za njih znači bećarac, kako, kada i gdje pjevaju bećarce, kakve bećarce pjevaju. Oni su živi dokazi i primjeri suvremenog života bećarca.

Odmah iza ugla dolazimo do ključnog aspekta bećarca, a to je njegova izvedbenost. Na dva goleme ekrana možete pratiti *natpjevavanje* između dva bećara, bećara i bećaruše te dvije bećaruše. Ova moderna instalacija ujedno je i interaktivna te vam omogućuje da svoj glas date boljem pjevaču ili pjevačici. Ovaj izložak važan je korak u obilasku Muzeja bećarca jer posjetitelja angažira i donekle priprema za ono što ga čeka u sljedećoj, središnjoj prostoriji.

Ulaskom u središnji prostor Muzeja bećarca, koji se nalazi točno ispod Trga bećarca, posjetitelja dočekuje nešto neočekivano: vrtuljak ili *Ringišpil bećarca*. Tematski, ova prostorija počinje pričati priču o bećarcu kroz ljudski život, počevši od rođenja. Kako bi se posjetitelj uveo u tematiku, vrtuljak ga poziva na vožnju – na krug života. Na vrtuljku se mogu voziti i odrasli i djeca, a svaku vožnju prati vokalna izvedba bećarca: dječja i odrasla. Bećarci prate životne teme od djetinjstva do starosti pa, konačno, i smrti. Uz izložene predmete poput dječjih igračaka ili školskog pribora, kazivači pričaju priču. Sve prate i stihovi bećaraca pa ovaj „životni” dio završava aplikacijom zvanom *Tečaj bećarluka*. To je veliki interaktivni ekran inspiriran bećarcem:

*Dika, dečko, ogledalo bečko,
A ja mlada, njegova parada.*

Posjetitelj se ogleda i dodaje si bećarske attribute poput šešira, tambure, čizama kako bi postao bećar, a bećarušom se postaje kroz maramu, dukate, kandžiju itd.

Nastavkom dolazimo do šokačkog kola – ovoga važnog nematerijalnog kulturnog dobra koje se, poput bećarca, i danas izvodi plesom, dok mu pjesmu čini deseterački dvostih – baš kao i bećarcu. Kad odigrate kolo, s leđa vas već dočekuje i prati svatov-

ska atmosfera koja priča priču o tradicijskoj svadbi, ali nudi i pregled suvremenih svatova ispunjenih bećarcima. Svatovskoj idili prethode četiri vrste deseteračkih napjeva ljubavne tematike iz različitih dijelova Slavonije.

Još jedan krug iza ugla dovodi posjetitelja u zonu 16 + koja iza zatvorenih vrata otkriva erotske bećarce u pismenom obliku. One nešto blaže, ali ipak uvredljive, pjevaju vam bećari i bećaruše. Kad stanete pred ekran, uređaj vas skenira i procijeni spol i dob. Sukladno tome čut ćete bećarce koji bi vas mogli uvrijediti, ali ipak će vas ponajprije nasmijati. Namjera ovoga izložka bila je istaknuti provokativnost, direktnost i necenzuriranost bećarca, čak i kada pjeva o neugodnim temama ili onima društveno neprihvatljivima, poput seksualnosti ili kritiziranja nečijeg fizičkog izgleda. Prostorija se temelji na istraživanjima Friedricha S. Kraussa i Zvonimira Toldija, koji su zabilježili velik broj erotskih bećaraca, punih alegorija i različitih slikovitih iskaza požude i sličnih nerafiniranih ljudskih nagona.

Kad vas iskrenost bećarca razveseli i šokira, dolazite pred *Bećarske mudrosti*. Dojmljiva je to instalacija na kojoj posjetitelj sam otkriva mudre životne savjete iz bećaraca. Otvaranjem vratašca na kojima

su ispisane teme poput novca, ljubavi, braka, starosti, prijateljstva itd., otkrivате po jedan bećarac koji govori upravo o tim temama. Time je ujedno završen i prvi krug s bećarcem u Muzeju. Posjetitelj je doživio brojne podražaje, informacije i osjećaje koje priča bećarac. Već na samom početku otkrio je ono o čemu cijeli Muzej stalno govori: bećarac u samo dva stiha, u samo dvadeset slogova, donosi cijelu priču. Povezali smo u prvom dijelu postava bećarac kao vokalni ili vokalno-instrumentalni oblik s različitim životnim situacijama: u kojima se bećarac izvodi ili o kojima bećarac pjeva (a najčešće oboje). Predstavili smo bećarac kao tekstualni oblik koji se izvodi na brojne druge napjeve, poput svatovaca ili drumaraca, i završili mudrošću koja se krije u jednostavnosti bećarca i životnom iskustvu nositelja kulture bećarca.

Kako bismo prešli na sljedeću cjelinu, a to je *Bećarski kalendar*, posjetitelj prolazi kroz vijugavi prolaz koji vizualno i osjetilno smiruje prštavost prve prostorije. Tako posjetitelj promatra idilične scene ispaše goveda, mladića koji *laduje* pod drvetom, promatra djevojke koje uz smijeh trče poljem, čuje šuštanje lišća, osjeti miris sije na i blagi ljetni povjetarac. Kroz vinograd se spušta noć, čuje se topot konja, zveče

Posjetitelji u doživljaju bećaraca, privatna arhiva

Pripreme za multimediju postava Muzeja bečaraca, privatna arhiva

čaše u birtiji, a svjetlo na prozoru *kućara* i zvuk šuštanja perine upućuju na tajnoviti bečarski život opjevan u bečarcima.

I, evo nas na početku *Bečarskog kalendara*. On počinje zimom i *čijalom* koje je dočarano umjetničkim videouratkom i pernatom instalacijom koja podsjeća na snijeg. Nižu se zatim poklade kroz suvremeni fenomen pokladnih jahanja i umjetničku interpretaciju jahača u prirodnoj veličini. Tu su i pokladne maske i još jedan umjetnički video posvećen baranjskim pokladnim maskama. Uz zvukove i vizualne efekte, interaktivni izložak s pokladnim maskama neizostavno zainteresira svakog posjetitelja. Cijeli ovaj dio prati neprekidna izvedba bušaraca/pokladaraca iz različitih dijelova Slavonije.

Iz pokladne buke *Bečarski kalendar* vodi nas dalje u prazninu i tišinu korizme, a odmah nakon toga susrećemo još jedno hrvatsko nematerijalno kulturno dobro pod zaštitom UNESCO-a: *gorjanske ljelje*. Osim što su zajedno s bečarcem ponos Hrvatske pred cijelim svijetom, bečarac je našao svoje mjesto i unutar samog op-

hoda *ljelja* koji se održava na blagdan *Duhova*, pedeset dana nakon Uskrsa, u selu Gorjani u Đakovštini. Slijedi za njima neizostavna proljetna aktivnost u Slavoniji, Baranji i Srijemu: *bašča*. Ovaj interaktivni izložak ima zabavnu i edukativnu ulogu. Pritiskom prstom na određene biljke na ekranu, otvara se bečarac koji pjeva o toj biljci, ali uz objašnjenje i audiozapis ispjevanog bečarca. Predočujemo ovim izložkom brojne biljne i životinjske motive u bečarcima koji su uvijek simbolični i otkrivaju dublje kontekste međuljudskih odnosa, ljubavi, čežnje, šale, zamjermanja itd.

Uz *bašču* stoji i *žetva* – ovaj nekada iznimno važan događaj u životu ljudi u panonskoj Hrvatskoj, prikazan je kroz predmete i animacije. Dok promatrate spomenuto, možete sjesti i odmoriti na simpatičnim tabureima u obliku bala slame.

U šokačkom kalendaru važno mjesto zauzimaju *kirvaji*. Ove proslave lokalnih svetaca zaštitnika i danas su živuće u svim selima Slavonije, Baranje i Srijema. Uz interaktivnu kartu koja prikazuje važne kir-

vaje u pleterničkom kraju i šire, posjetitelji mogu pogledati i video o kirvaju u pleterničkom selu Zagrađu.

Pri kraju *Bećarskog kalendara* dolazi nam *Rakija i kobasica*. Proces pečenja rakije, ovog za šokački identitet iznimno važnog alkoholnog pića, predložen je kroz interaktivni izložak u koji je ugrađen pravi minijaturalni kazan, a tu je i kazivanje kazivača o njihovom iskustvu i vještini pečenja rakije, kao i izradi poznatih suhomesnatih delicija. Upravo njima završava kalendar kroz interaktivni izložak koji vizualizira sve vrste suhomesnatih proizvoda, a svaki je popraćen bećarcem.

Nakon svega, slijedi posljednja prostorija Muzeja bećarca koja otkriva njegovu modernu povijest. Upoznajemo prvo *Bećarsku kuću slavnih* koja kroz osobne predmete i videozapise predstavlja slavne pojedince koji su predstavnici kulture bećarca. Tako ćete susresti Krunoslava Kiću Slabinca; Fabijana Šovagovića kroz lik Đuke Begovića; Veru Svobodu i Mariju Pavković Snašu. Tu je i majstor bećarluka Šima Jovanovac te umjetnik Zlatko Bourek kroz svoj animirani film *Bećarac*. Dodatno, tu su i popisi *Baštinka bećarca* na kojemu se mogu naći gotovo svi KUD-ovi iz Slavonije, Baranje i Srijema te dvadesetak pojedinaca koji svojim djelovanjem i radom pridonose bećarcu i kulturi bećarca.

I u ovoj prostoriji nastavljamo se igrati pa možete ući u studio i zajedno s bećarima i bećarušama zapjevati bećarce, snimiti se i tu snimku preuzeti na izlazu. Izlaskom iz studija dočekuje vas izložak pod nazivom *Anatomija bećarca*. Velika instalacija na zidu predločuje formalne karakteristike bećarca, a ispod nje nalaze se interaktivni ekrani na kojima možete riješiti kviz i provjeriti svoje znanje o bećarcu.

U nastavku možete pogledati dvoboj bećara i repera kroz koji smo približili bećarac i rap (rep) kao dvije *impromptu* forme. Svoj glas možete dati onome tko vam se više sviđa. Nadalje su kroz desetak ilustracija predstavljene odabrane društvene

teme iz novije povijesti koje su opjevane u bećarcima, poput nogometnih prvenstava, legalizacija građevina, ulaska Hrvatske u Europsku uniju pa i suđenja bećaru zbog pjevanja bećarca. Dalje, na interaktivnoj vremenskoj lenti možete odabrati određene događaje iz posljednjih nekoliko stoljeća koji su opjevani bećarcima i takvi ostali zapisani u društvenom sjećaju. Konkretno, tu su i stručnjaci koji su se bavili ili se bave proučavanjem bećarca te veliki interaktivni stol s kartom Europe gdje možete pregledati i druga kulturna dobra koja su u UNESCO-u u društvu s bećarcem.

Igrom završava i obilazak Muzeja bećarca. Umjetna inteligencija može vam složiti bećarac, a na kraju se možete fotografirati s bećarima i bećarušama u narodnim nošnjama te si tu sliku ponijeti za uspomenu.

Muzej bećarca ima i *Bećarsku radionicu* koja krije cijeli mali tečaj upoznavanja tamburaškog sastava kroz prave tambure i videovodstvo. U radionici možete zapjevati *Bećarski karaoke* ili zasvirati bećarac na bisernici u stilu računalne igrice *Guitar Hero*.

U ovaj kratki opis nisu stali svi izložbeni elementi Muzeja bećarca, kao ni doživljaji koje svaki izložak može kod posjetitelja izazvati. Opis je ovdje u službi dočaravanja kompleksnosti pristupa i tema kroz koje je postav ovog interpretacijskog centra izrađen. Važno je istaknuti da je svaki izložak popraćen bećarcem u tekstualnom obliku ili audio ili videozapisom. Služba svakog elementa u Muzeju jest pričati priču o bećarcu kroz šokačku kulturu. Kompleksnost bećarca prikazana je kroz kompleksnost tema, zaigranost bećarca dočarana je zaigranim izlošcima, pristupačnost bećarca predložena je pristupačnim alatima.

Uloga stručnjaka etnologa u procesima nastanka interpretacijskog centra

Iz sadašnje perspektive teško je zamisliti da bi projekt poput Muzeja bećarca mogao obuhvatiti sve elemente bećarca

koje predstavlja u svojem postavu, kroz specifičan pristup, bez uključenosti stručnjaka etnologa. U prethodnom poglavlju nastojala sam prepričati većinu elemenata Muzeja bećarca kako bih čitatelje zainteresirala i potaknula da sami posjete Muzej i dožive sve što se u njemu nudi. No, važno je istaknuti da se iza svakog izložka krije cijeli tim ljudi koji je prvo imao ideju, a onda ustrajno radio na njezinoj realizaciji kroz sadržaj, dizajn i konačnu materijalizaciju i postavljanje. Kada smo uspješno premostili prvu problematiku prikaza nematerijalnosti bećarca kroz materijalnost predmeta i svega ostalog u Muzeju, došli smo do problematike kompleksnosti aspekata koje bećarac pokriva, njegovih značenja, sadržaja i identitetskih veza. Brojne izazove na tom putu uspješno smo prevladavali razumijevanjem bećarca kao identitetskog elementa stanovništva istočne Hrvatske. Duboko smo ga umjestili u šokačku kulturu i isprepleтали priču o bećarcu kroz priču o Šokcima i obrnuto.

Moja uloga u cijelom procesu bila je savjetodavna, ovjeroviteljska, ali i kreativna i konkretna u realizaciji. U projekt Muzeja bećarca uključila sam se 2017. godine, kada sam se kao kustosica Muzeja Đakovštine odazvala na prvu radionicu za javnost u Pleternici. Od tada sam sudjelovala kao stručna savjetnica na izradi idejnog rješenja, a na kraju i u procesu realizacije i implementacije postava tog interpretacijskog centra. Izrada idejnog rješenja tražila je maksimalnu kreativnost utemeljenu u stručnim znanjima o bećarcu. Sve procese u izradi Muzeja bećarca vodile su i koordinirale Muze d. o. o. Moja je uloga bila u prvoj fazi dati stručni doprinos prijedlogom tema i sadržaja koji su se konačno u Muzeju i našli. Dala sam određeni doprinos i u muzeološkom kontekstu, s obzirom na prethodno kustosko radno iskustvo u Muzeju Đakovštine. U cijelom procesu bilo je važno stalno mijenjati perspektive: promatrati fenomen bećarca kao samostalnu kulturnu specifičnost pa ga opet bogato povezivati s nositeljima kulture bećarca;

prelaziti iz šire perspektive na užu i obrnuto.

Pri realizaciji, ulogu stručne savjetnice ostvarivala sam kroz sudjelovanje u produkciji video i audiomaterijala, kroz nabavu predmeta, rekonstrukciju predmeta, savjetovanje likovnih umjetnika pri izradi ilustracija i animacija, savjetovanje prevoditelja kod prevodenja bećarca itd. Konačno, sve sadržaje koji su se u Muzeju bećarca našli, morala sam stručno (pr)ovjeriti. Iznimno važno nam je bilo uravnotežiti zastupljenost lokalnih, pleterničkih sadržaja i onih regionalnih. Konačno sam zadovoljna kako smo uspjeli u Muzej u Pleternici dovesti cijelu Slavoniju, Baranju i Srijem i predstaviti bećarac kao kulturni element koji prati cijeli život Šokca i Šokice, Slavonaca, Baranjaca i Srijemaca. Istodobno, bećarac sam o svemu tome pjeva u svojim stihovima i neprekidno inspirira na stvaranje novih.

Upravo u tom procesu bila je važna moja uloga kao etnologa, stručnjaka za baštinu, koji je u tijeku s trenutačnim stanjem na terenu. Radilo se tu o posredovanju ne samo u organizaciji nego i u posredovanju ideja i načina realizacije. Izvođačima je bilo potrebno posredovati načine rada redatelja na snimanjima i cilj njihovog sudjelovanja u projektu, a s druge strane redateljima je bilo potrebno približiti način funkcioniranja pojedinih skupina. Uspješno smo dolazili do kompromisa i na kraju dobili kvalitetne sadržaje. Bilo je tu i mnogo posla oko nabave predmeta: pronalaženje odgovarajućih predmeta, komunikacije s vlasnicima, ponekih rekonstrukcija, restauracija itd.

Cijeli proces je, dakle, interdisciplinarna suradnja u kojoj se sve ipak temeljilo na specifičnim etnološkim znanjima i istraživanjima, budući je krovna tema dio nematerijalne kulture, duboko povezana s ljudima kroz identitet, prakse i ostale aspekte života. Ukratko, uloga etnologa u kreiranju interpretacijskog centra s baštinskom temom iznimno je važna jer etnološka znanja i pristupi pridonose

kvaliteti i kompleksnosti pristupa, koji se u pročišćenom obliku predstavlja posjetiteljima. Hvale je vrijedna činjenica da su nužnost uključenja etnologa u cijeli proces prepoznali i naručitelj, Grad Pleternica, i izvođač, Muze d. o. o., a za mene je velika sreća i čast da sam taj etnolog bila upravo ja.

Zaključak

Muzej bećarca jedinstven je projekt u Hrvatskoj jer na iznimno kompleksan i temeljit način predstavlja bećarac kao nacionalno i svjetsko kulturno dobro. Nastao je u Pleternici – malom gradu na Orljavi koji je upravo kroz projekt Muzeja bećarca uspješno povezoao politiku, financije i stručni pristup kroz angažman različitih stručnjaka. Muzej bećarca tako predstavlja blagodati i čari Pleternice i njezine okolice kroz bećarac te sam bećarac kroz njegove izvedbene oblike, ljude koji ga izvode, vole i njeguju. Ta stalna kružna struktura u kojoj o bećarcu pričamo kroz bećarac, nit je koja povezuje sve sadržaje u Muzeju. Antropološki pristup ocrtava se kroz ljude: kazi-vače koji kroz svoje priče posjetiteljima uspješno prenose emocije, doživljaje i želju da bećarac nastavi svoj život i u dalekoj budućnosti. Uspjeh ovoga projekta počeo je puno prije njegove realizacije, a krije se u temeljitom interdisciplinarnom pristupu koji je rezultirao zanimljivim postavom i interpretacijskim centrom, koji je standardde za daljnji razvoj Pleternice, Požeštine i cijele Slavonije postavio vrlo visoko. To je Slavonija, konačno, i zaslužila. Muzej bećarca duboko je posvećen šokačkoj kulturi, baš kao što su Šokci duboko povezani s bećarcem.

I dok se mnogi pitaju otkuda u Pleternici, čitateljima ovoga teksta ne preostaje ništa drugo nego posjetiti Muzej bećarca, a nakon posjete ne zaboravimo da o bećarcu, kao ni o drugim našim kulturnim dobrima, neće nitko govoriti, pisati ili ih istraživati ako to nećemo sami.

Literatura i izvori:

- Gačić, Marija. 2016. „Promišljanje slučaja bećarac kroz tekstove hrvatskih internetskih portala”. U: 50. *Đakovački vezovi Prigodna revija*, br. 46. GODINA XLVII. Đakovo: Grad Đakovo. 174–178.
- Kiš Terbovc, Patricia. 2021. „Udar na bećarac – Poslušajte samo ovaj stih, zar to nije šokantno? „Nema žene bolje od krmače, moš je klati, moš je je****”. *Jutarnji list*, 10. srpnja 2022. <https://www.jutarnji.hr/kultura/art/poslusajte-samo-ovaj-stih-zar-to-nije-sokantno-nema-zene-bolje-od-krmače-moš-je-klati-moš-je-je-15220794>, pristup 14. siječnja 2023.
- Nikočević, Lidija. 2008. „Zaštita i predstavljanje nematerijalne kulturne baštine”. U: *Predstavljanje tradicijske kulture na sceni i u medijima*, ur. Aleksandra Muraj i Zorica Vitez. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, biblioteka Nova etnografija i Hrvatsko etnološko društvo. 145–151.
- Nikočević, Lidija. 2012. „Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti”. U: *Etnološka tribina 35. vol 42*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo i Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 7–56.
- Ratković, Aydemir, Dragana Lucija et. al. 2021. *Priručnik za interpretaciju baštine*. Ljubljana: ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika.

Gostovanje izložbe „Dječje igračke iz zbirke Etnografskog muzeja” u Muzeju Đakovštine

Ivana Dević

Muzej Đakovštine

Etnografski muzej Zagreb ostvario je izuzetan izložbeni projekt „Igračke – djetinjstvo zauvijek” u razdoblju od 8. lipnja 2021. do 22. svibnja 2022. godine. U sklopu autorskog projekta postavljene su dvije izložbe Etnografskog muzeja i deset gostujućih, dakle ukupno dvanaest izložbi posvećenih igračkama i djetinjstvu. S obzirom na to da najveći broj posjetitelja Muzeja Đakovštine čine upravo djeca i mladi ljudi, a u njegovom fondusu nalazi se vrlo malen broj predmeta vezanih za djetinj-

stvo, dječje stvaralaštvo, igru i zabavu, dogovoreno je gostovanje izložbe o igračkama iz Etnografskog muzeja iz Zagreba u Đakovu. Želja kustosice etnologinje bila je dodatno naglasiti u lokalnoj sredini važnost tradicijske igračke kao muzejskog predmeta i potaknuti sumještane na darivanje svojih uspomena iz djetinjstva, a kako bi se muzejska zbirka dodatno obogatila.

Izložba „Dječje igračke iz zbirke Etnografskog muzeja” otvorena je u Muzeju

Đakovštine 11. studenoga 2022. godine te su brojni posjetitelji pogledali izložbu koja je bila otvorena do 16. siječnja 2023. godine. Na otvorenju izložbe govorile su autorica izložbe dr. sc. Iris Biškupić Bašić, muzejska savjetnica iz Etnografskog muzeja Zagreb i ravnateljica Muzeja Đakovštine Marina Božić, koja je izložbu potom i otvorila. Prigodnim glazbenim brojem otvorenje je popratio dječji zbor „Librići”, koji djeluje u Gradskoj knjižnici i čitaonici Đakovo s voditeljicom Marijanom Matijević.

Autorica izložbe dr. sc. Iris Biškupić Bašić iz bogatog je fundusa Etnografskog muzeja u Zagrebu izdvojila zanimljive, reprezentativne i raritetne primjerke tradicijskih dječjih igračaka koje čuvaju u ovom značajnom nacionalnom muzeju. Posjetitelji su imali priliku vidjeti igračke izrađivane krajem 19. i početkom 20. stoljeća u hrvatskim selima. Manju skupinu izloženih igračaka činile su one koje su djeca sama sebi izrađivala. Igračke su to izrađivane od materijala iz njihove okoline, onog koji im je bio lako dostupan i lagan za oblikovanje i obradu. Pretežno su to bile različite pucaljke i svirala od drva i kore. Na izložbi svoje mjesto pronašla je i jedna drvena pucaljka izrađena davno u okolini Đakovštine. Izradio ju je učenik iz Musića 1921. godine. Drugu skupinu igračaka činile su one koje su odrasli ukućani

izrađivali za svoju djecu, pretežito od drva i šiblja. Tu su igračke kao što su kolijevka, kolica i mali tkalački stan.

Najbrojniju i najšareniju skupinu igračaka činile su one koje su izrađivali stanovnici Hrvatskog zagorja, prigorskog sela Vidovca i Zelova u Dalmatinskoj zagori u organiziranim zadrugama, a izrađivali su ih za prodaju na sajmovima početkom 20. stoljeća. Izložene su bile igračke u obliku životinja, prometnih sredstava, uma-

njenog namještaja te raznog posuđa, sve ručno izrađeno od drva i keramike, a obojeno prepoznatljivim bojama. Zanimljivost ovih drvenih igračaka s područja Hrvatskog zagorja jest da se nalaze na Popisu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske, a umijeće njihove izrade upisano je na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Osim izloženih igračaka u vitrinama, autorica izložbe osigurala je i edukativni kutak za igračke s kojima su se posjetitelji mogli poigrati, složiti predimenzionirane *puzzle*, igrati *memory* s motivima igračaka ili obojiti priređene šablone sjedeći na šarenim drvenim dječjim stolcima. Gledajući djecu kako se s oduševljenjem igraju i crtaju, može se primijetiti da „stare” igračke i igre nikako nisu stvar prošlosti, već nepresušan izvor inspiracije i zabave.

Na to upućuje i tema prošlogodišnjeg likovnog i literarnog natječaja u sklopu Malih vezova. Naime, nekoliko mjeseci prije otvorenja izložbe djeca Đakova i Đakovštine imala su priliku istražiti i saznati nešto o tradicijskim igračkama svoga kraja jer je zadana tema bila „Igračke moje bake / moga djeda”, a mnoštvo pristiglih radova ukazuje na interes za ovu temu i van okvira muzeja. Igračke su bile i ostale sastavni dio odrastanja, a izloženi (i nacrtani) stariji primjerci ukazuju na njihovu bezvremenost te nas potiču na očuvanje dijela djetinjstva prošlosti za uživanje budućim generacijama.

Gostovanje izložbe „Dječje igračke iz zbirke Etnografskog muzeja” ukazalo je na to kako u temi o igračkama mogu podjednako uživati i odrasli i djeca, zabaviti se, educirati i naučiti prenositi svoju tradiciju.

O dečjim sigračkma

Vladimir Matoković

Selci Đakovački

U vik priko zime kad nema puno posla u polju, a marva se narani, volim sjest u toplu kujnu i zapisivat u vu moju teku što sam pis'o po papirima odajeć kod naši seljana izpitivajeć o različitim običajima, svetkovinama, nošnjama, dogodovštinama kroz nji'ov život. Jer njeko mi kaz'o 'vo, njeko kaz'o 'no pa sve to treba lipo sastavit u jednu priču da to donjekle lipo izgleđe, 'ko to bude čit'o kadgod potljem mene.

A vud bi danas nješta kaziv'o o sigračkama il' bolje kast čime su se nekada u 'no urime deca sigrala. Pitam ja baku Anicu: „De mi kažite ščime ste se vi sigrali kad ste bili mali, dite?”

„Pa znaš, Vlado”, zapoćima ona men' kazivat, „ni u 'no doba bilo kupovni sigrački, neg' mama mi sašila bepku od trulja, starog oplečka, skuta, poderanog pregača, šta j' našla pri ruke. Sve ti ona to lipo s rukom sašila. A od kućenja slagali fenjere. Tako mi zvali. Igrali se panudura, lopta u rupi, a lopta u 'no doba isto bila od trulja. Curice pravile kolače od blata, ma svašta šta se dosjetimo sigrat. Muška deca pravili topove od blata, pračke, a š njima gađali vrapce. Kad su bili malo veći iz duplja vadili tičja jaja, pravili strele, vodenice od kukurušnjaka i perja, od vrbe u proljeće šravili trube za svirat, od bazge pravili pušku za pucat u koju su metalni kuglice od kudelje. Čuvajeć' marvu po selačkom ataru čulama se kužicali, rošali se sitnim orajima, takođe' sigrali se mlina sa zrnjem kukuruza i gra', a njeko i različitim pucecima. Vrtili zuju od konca i jednog puceta, dedo bi im napravio od drveta konjića, kola pod šatrama na god kupovali, šarenog drvenog leptira koji lupa s krili kad ga

Vlado Matoković pri izradi dječje igračke

se gura. A da ti pravo kažem, potljem kad malo očvrknemo i nismo imali toliko vremena za sigr. Uvik su nas tirali šta bilo radit po kuće i avliji. Mi curice čuvat guske i vest maramicu koju nas podučila učiteljka u škole 'Popanka', mislim da se zvala. Pa u kuće koješta pomagat i mest, donet drva u kujnu, dobro se sjećam koliko sam

bila mala kad sam stala na šamlicu i s mamom misila tisto, a moj bajo kazo: mamo, neću to jest. Seka pravi jelo za našeg Špiku. Tako se zv'o naš bujtar. Moj bajo bijo stariji od mene par godina. Muška deca isto išla za marvom, u 'no doba bile svinje, krave, ovce, a na ispaši znali boravit gotovo cili dan. Pa od stariji koji su isto tirali marvu, učili pravit u proljeće rog od urbe, dvojnice od kukurušnjaka, pravili egede (violinu). Potljem koj' bijo sposobniji kad je već momčić, zn'o bi napraviti samicu, gajde, svašta čega se dosjete. U našem selu bivalo taki ljudi koji su znali svašta napraviti, 'no što bi rekli: što oči vide, to ruke naprave. Pa tako pravili: kolourate, uretena, preslice, tkalačke stanove, drvena korita, drvene vile i grablje, drvene lopate za kru' metat u peć. Ma sve što j' bilo potrebno za jedno domaćinstvo. A sad, Božem' prosti, samo daj novaca i sve se ide u dućan kupit pa tako moja unučad imadu kojekaki sigrački punu škatulju. Š njima se malo sigrala i izdovoljila, a sad belenduju uz te mobitele, laptope i televiziju i ništa ih drugo ne zanima. Ja im kažem: deco, šta se ne sigrate? Tako svašta imadete, kupili vam ćaća i mater, a i nadobivali ste svašta. A oni men' vako odgovaraje: joj, bako, štos dosadna i stara, sad su njeka druga vremena nastala. Kolikoj to dobro, ne bi ti pravo znala kast, al' takoj vrime došlo i s time se moramo pomirit. A ja svaki dan čekam da me Gospodin pozove u svoje kraljevstvo nebesko jer sam vako stara i trošljiva i svakom se u kuće samo smetam."

„Joj, nemojte tako kast, pa to je grijota i sramota. Eto, neka vas dragi Bog još po-

Dječje igračke iz privatne zbirke

živi i da vam zdravlja te da ja još mogu štogod pribilježiti od vas. Fala vam lipo i zbogom."

I tako, svenu moj, ja još ispisa nekoliko stranice 've moje teke, nek' imade još nešto za uspomenu.

Nematerijalna baština_ o dječjim igračkama govori Vlado Matoković iz Selaca Đakovačkih ([https___www.youtube.com_watch_v=_NTO8sdVdB4](https://www.youtube.com/watch_v=_NTO8sdVdB4)).

Program Koprivničko medicarstvo – edukativne kreativne radionice kao doprinos zaštiti i očuvanju umijeća nematerijalnog kulturnog dobra medicarskog obrta

Marija Mesarić

Muzej grada Koprivnice

Uvrštavanje medicarsko-svjećarskog obrta 2010. godine na UNESCO-ovu Re-rezentativnu listu nematerijalne baštine čovječanstva dovelo je do razvoja programa „Kopriivničko medicarstvo”, čiji je cilj pridonijeti sprječavanju odumiranja i nestanka tog segmenta nematerijalnog kulturnog dobra prenošenjem znanja na mlađe generacije i revitalizacijom segmenta kulturnog dobra kojemu prijeti odumiranje. Program kontinuirano provodi Muzej grada Koprivnice u suradnji s nositeljima nematerijalnog kulturnog dobra obitelji Špičko, uz potporu Ministarstva kulture

i medija Republike Hrvatske i Grada Koprivnice.

Naime, Muzej grada Koprivnice od osnutka brine o predmetima (kalupi, dokumenti, fotografije, voštani zagovori itd.) materijalne baštine licitarskog obrta koji su bili među prvim predmetima prikupljenim za fundus Muzeja. Osim brige o muzejskim predmetima koji su dio fundusa, izložbom „Medičari i svjećari” iz izložbenog ciklusa Stara umijeća i znanja 2006. godine pokušao se dati što cjelovitiji uvid u problematiku tradicijskih obrta koji su dio materijalne i nematerijalne baštine,

Izrada votiva, studeni 2021.

a prijeti im odumiranje. Uvrštenje *licitarskog obrta* na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne baštine čovječanstva dodatni je poticaj koprivničkim muzealcima i nositeljima umijeća u izvornoj sredini da upoznaju mlađe generacije sa specifičnom lokalnom kulturom i umijećem koji su sastavni dio lokalnih godišnjih i životnih običaja.

Koprivnički licitarski obrt dio je više-stoljetne tradicije koju su donijele licitarske obitelji iz istočnoalpskih krajeva u sjeverozapadnu Hrvatsku u drugoj polovici 17. stoljeća, kada je djelovalo 60 radionica koje su bile dio štajerskog ceha u Grazu. U 18. stoljeću članovi štajerskog ceha u Grazu postaju i koprivnički licitari, a oni poput ostalih licitara iz drugih gradova sjeverozapadne Hrvatske imaju njemačka imena.¹ To su bili licitar Merk i Himl, koprivnički licitari 19. stoljeća, prema čijim njemačkim imenima zaključujemo da su sljednici vještina i umijeća licitarskih obrta koji su se iz istočnoalpskih krajeva prenijeli na lokalno stanovništvo Koprivnice i okolice. Od 18. pa sve do prve polovice 21. stoljeća uvijek su bila samo dva licitara obrtnika, sukladno 29. pravilu štajerskog ceha u Grazu po kojem u gradu mogu djelovati samo dva licitara majstora. Tu više-stoljetnu tradiciju u Koprivnici je očuvala obitelj Špičko, koja nasljeđuje licitarski obrt nekoliko generacija koprivničkih licitara, obitelji Merk, Himel i Ujlaki, članova štajerskog ceha u Grazu sve do kraja 19. stoljeća. Zajedno s njima djeluje i obitelj Vrban, kao druga medičarska obitelj.

Organiziranjem edukativnih kreativnih radionica pokušalo se podignuti svijest lokalne zajednice o vrijednosti nematerijalne baštine koja je uvrštena na Reprezentativnu listu nematerijalne baštine čovječanstva. Današnje mlađe generacije većinu vremena provode izvan obitelji, u školi

i na različitim aktivnostima, pa je cilj bio da se međugeneracijskim učenjem, koje je i u tradicijskoj kulturi bio neformalni oblik prijenosa znanja, umijeća i vještina unutar obitelji, mlađim generacijama približi zanimanje medičar te da ih se upozna s tradicijom i vrijednostima nematerijalnog dobra licitarskog obrta koji je najprepoznatljiviji dio identiteta i kulture lokalne zajednice. Riječ je o kreativnim radionicama, što znači da su mlađe generacije kombinacijom različitih aktivnosti poput posjeta muzeju, medičarni Špičko, kratkog uvodnog predavanja o licitarskom obrtu u Koprivnici i licitarskim proizvodima, koji su dio božićnih i uskrasnih običaja, stjecali nova znanja, upoznali vlastitu baštinu, usvojili nove vještine i izrazili svoju kreativnost, a upoznavanjem i stjecanjem vještine vježbali su motoriku, koncentraciju, točnost, usredotočenost te razvili likovnost.

Licitari Špičko, detalj

Kreativne radionice umijeća *cifranja licitara* koprivnički muzej provodi od 2011. godine u suradnji s vrtićima i koprivničkim osnovnim školama. Tema radionica je cifranje (kićenje) malih, sitnih licitara – božićnih ukrasa crvene boje, različitih oblika kojima su se kitile božićne jelke na Badnju večer zajedno s uskrsnim licitarima različitih boja i oblika kojima su se kitile rascvjetale grane vrbe i drijenka u vazi, a stajale su na stolu pokraj košare s pisanicama i bijelim zecom. Radionice su se odvijale u vrijeme adventa u Galeriji Koprivnica, u vrtićima i osnovnim školama 2011., 2013. te 2014. godine. Na radionica-

¹ Walter, Sepp: Aus der Geschichte des steierischen Lebzelter und Wachszieher u: Das steierische Handwerk, katalog zur 5. Landesausstellung, Graz, 1970., str. 454–455.

ma kustosica Marija Mesarić upoznala je djecu s licitarima, licitarskim obrtom kao zaštićenom nematerijalnom baštinom, običajima ukrašavanja božićne jelke u Podravini i darovateljima sv. Nikolom, Krampusom, te malim Isusom (Christkindl), Djedom Mrazom i Djedom Božićnjakom. Nakon toga djeca su licitarima okitila božićne muzejske jelke i božićna drvca u svojim domovima. Uz božićne, djeca su se upoznala i s uskršnjim licitarima zečićima, pilićima, jajima kojima se ukrašavala vaza s proljetnim cvijećem i *macokima*, a stajala je na stolu u koprivničkim kućama za vrijeme Uskrsa.

Prenošenje umijeća ukrašavanja licitara od strane nositelja u lokalnoj zajednici (medičarke gđe Špičko) potaknulo je djecu i učenike da se putem edukacije na neformalan način upoznaju s nematerijalnom kulturnom baštinom svojega kraja – uskršnjim i božićnim licitarima u Koprivnici, razviju kreativnost i vještine te svijest o važnosti zaštite i očuvanja nematerijalnih umijeća koji su dio tradicije i kulturne baštine njihovoga zavičaja.

Na poticaj lokalne zajednice nastavljen je suradnja na kreativnim radionicama 2018. godine u galerijama Koprivnica i Mijo Kovačić, a održana je i jedna kao dio projekta ERASMUS+ KA2 „Znam odakle sam” (*I know where I am from*), čija je glavna tema bilo očuvanje i njegovanje materijalne i nematerijalne kulturne baštine. Učenici osnovnih škola s učiteljicama i učiteljima iz Grčke, Italije, Španjolske, Mađarske, Hrvatske (partneri projekta) i Poljske (glavni koordinator projekta) upoznali su medičarski obrt Špičko, koji je od 2010. godine upisan na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne baštine čovječanstva, te izradili licitare.

Kreativne radionice umijeća *cifranja licitara* održane su i 2020. godine kada je uz licitare revitaliziran i predstavljan segment medičarskog obrta kojem prijeti izumiranje, a to je izrada votiva. Tada su prvi put predstavljeni uskršnji i božićni licitari koje su izradila djeca na izložbi

„Umijeće cifranja licitara i izrade votiva” u kratkom dokumentarnom filmu u Galeriji Mijo Kovačić u prosincu 2021. godine, a to se nastavilo u 2022. godini na kreativnim radionicama „Čarobni svijet slatkiša”.

Umijeće cifranja licitara

Djeca koja su upoznala licitare kao božićni i uskršnji nakit, sada su imala priliku upoznati još jedan segment kulturnog dobra: okuse licitarskih bombona – *salon bombona*, *šula* i *lizaljki*. Okusila su tradiciju i osjetila dašak onog luksuza u kojemu su uživali naraštaji djece s kraja 19. i početka 20. stoljeća u vrijeme zimskih blagdana. Spretnim prstićima umotala su *salone* u bijele i šarene papiriće kojima će kod kuće na Badnjak ukrasiti božićnu jelku. Bar se nadamo, jer nekima su salon bomboni bili jako slasni!

Radionice su bile dio programa „Koprivničko medičarstvo – Slatke priče”, nastavka kontinuiranog i planiranog rada na dokumentiranju, istraživanju te očuvanju i promicanju održivosti i kontinuiteta nematerijalnog kulturnog dobra medičarskog obrta. S obzirom na to da i dalje postoji interes u lokalnoj zajednici za nastavkom suradnje i sudjelovanjem na kreativnim radionicama te upoznavanjem različitih segmenata licitarskog obrta, u planu je nastavak kontinuirane suradnje s novim aktivnostima kako bi se pridonijelo održivosti i očuvanju kontinuiteta ovog vida nematerijalnog dobra u lokalnoj zajednici.

Slavonski običaj svinjokolje: tradicija i budućnost

Dubravka Scharmitzer

Srednja strukovna škola Antuna Horvata Đakovo

Meso u prehrani ljudi oduvijek je bila najvažnija namirnica dobivena klanjem, lovom ili ribolovom različitih vrsta životinja. Prema Pravilniku o klanju životinja namijenjenih potrošnji u kućanstvu (Narodne novine broj 85/2014) životinje koje poznajemo u Republici Hrvatskoj i čije se meso i mesne prerađevine koriste za prehranu ljudi u domaćinstvu jesu stoka za klanje, perad, divljač i ribe. A ugostiteljska kuhinja dodaje još i školjkaše, glavonošce, vodozemce i mekušce.

Danas u svim civiliziranim zemljama zakonom je propisano da se stoka, tj. životinje iz grupe goveda, svinja, ovaca i koza, namijenjena za prehranu ljudi mora klati u klaonicama. U njima su osigurani stručni pregled životinje prije klanja i mesa nakon klanja te higijenski uvjeti prerade i čuvanja mesa.

O klanju ovisi kakvoća mesa u prometu i preradi, a sastoji se od nekoliko faza. To su omamljivanje i iskrvarenje, skidanje dlaka, vađenje unutarnjih organa i završna obrada. Najjednostavnije rečeno,

klanje je postupak kojim se od životinje dobiva meso namijenjeno prehrani ljudi. Klanjem životinje dobiva se glavni klaonički proizvod – primarno obrađen trup, polovice ili četvrtine te jestivi i nejestivi klaonički nusproizvodi kao što su iznutrice, koža, papci, dlake i slično.

U modernim klaonicama, neovisno o kapacitetu, primjenjuje se linijska organizacija klanja. Sve operacije klanja određene su Pravilnikom o uvjetima kojima moraju udovoljavati objekti za klanje životinja, obradu, preradu i uskladištenje proizvoda životinjskog podrijetla (Narodne novine broj 20/92 i 75/93). Klanje svinja za potrošnju u vlastitom domaćinstvu u zimskom razdoblju stoljetna je tradicija naših seoskih gospodarstava, podsjećaju iz Ministarstva, ali vratimo se malo u prošlost, u 70-e godine prošlog stoljeća.

Prostor koji omeđuju četiri najveće hrvatske rijeke: Sava, Drava, Dunav i Ilova čine slavonske šume, polja prekrivena pšenicom i kukuruzom, što je uvjetovano uzgojem životinja, ponajviše krava i svi-

Svinjokolja nekada, iz privatne zbirke Vlade Matokovića iz Selaca Đakovačkih

nja. Bogate šume, plodna zemlja, obilje vode i povoljna klima dali su Slavoniji prepoznatljivost, a u srcu te Slavonije smjestilo se Đakovo i Đakovština.

Slavonija je od davnina bila hraniteljica Hrvata. Njezina plodna polja davala su hranu i ljudima i životinjama. Tu su se ljudi oduvijek bavili poljoprivredom, ne samo iz potrebe već i iz ljubavi. Mnoge nedaće stizale su u Slavoniju, mnoge sušne godine i poplave, mnoge vojske i ratovi su došli, opustošili i prošli, ali Slavonac, ostajao je na svojoj djedovini na kojoj je rođen. Još je više svoju Slavoniju, svoju djedovinu ljubio. Uz gotovo svaki događaj u životu čovjeka, uz svaki posao, za svaki značajniji dan u godini ili uz godišnje doba, za nedjeljna okupljanja, za *kirvaje* i blagdane, za rođenja i krštenja, za veselja na svadbi i za tugovanje na pogrebu treba na stol staviti plodove što su ruke seljaka, ruke slavonskog težaka na bogatoj zemlji stvorile.

Kroz stoljeća slavonski seljak je polako usavršavao i pronalazio lakše načine u obrađivanju zemlje, kao i u načinu prerađivanja i čuvanja plodova svojega rada. Žetvu i svinjokolju promijenilo je moderno doba, ali slavonski je seljak ipak uspio sačuvati tradiciju i duh starih vremena. I danas se bori s modernim vremenom da sačuva od zaborava ta dva najvažnija događaja u ubiranju plodova svojega rada.

Uzgoj svinja nekada

Dugo su se svinje uzgajale za proizvodnju slanine i masti, koje su bile najvažniji proizvodi svake slavonske obitelji. Svinje su hranjene da budu što deblje jer je trebalo nahraniti brojnu obitelj. Najjednostavnije i za seljaka najjeftinije tovljenje svinja bilo je *žirovanje*¹, temeljeno na

šumskoj ispaši u plodonosnim slavonskim šumama. U selima su bili ljudi koje su zvali *čordašima*², i oni su svaki dan prikupljali svinje po selu i tjerali ih u čordu. Veliki *utvaj*³ bili su pravi raj za svinje svih uzrasta, a često je *utvaj* bio uz šumu pa se tu našlo i žirova. U Reviji Đakovačkih vezova iz 1969. godine dr. Marko Kadić u tekstu pod nazivom *Kad su stari svinje žirovali* navodi narodne stihove tradicijske pjesme Slavonaca:

*Kad su stari svinje žirovali,
debele su krmače imali,
male prasce u panje metali,
veliku bi vatru naložili,
kruh rezali, slaninu topili.*

*Ej, svinje moje bile i debele,
Jeste l' mi se žirova najele?
Kugo, tugo, nemoj tako dugo
Mlogi braca neće zaklat bravca!*

Posljednja kitica nastaje krajem 19. i na samom početku 20. stoljća. Naime, 1894. godine zabilježen je prvi slučaj svinjske kuge u Slavoniji.⁴

Od sredine 20. stoljeća rast kupovne moći donosi i prigodne stihove koji ocrtaju vrijeme kada se ovaj svinjski proizvod kupovao i cijenio.

*Ej, svinje moje, lipe i debele
Jeste li se žirova najele?
Ej danas ljudi svinje ne žiruju
Pa na deke slaninu kupuju.*

1 *Žirovanje* je posebno bilo razvijeno u selima na području bogatom hrastovim i bukovim šumama, kao što je Spačvanski bazen. Seljaci su bili svjesni da su svinje hranjene hrastovim plodom, žirom, zdrave i otporne životinje. Danas znamo kako žir ima veliku energetske vrijednost: oko 100 grama žira sadrži približno 510 kcal. Žir u sebi sadrži 54 % ugljikohidra-

ta, 8 % bjelancevina i 32 % masti (uglavnom nezasićenih), te tek 6 % vode. Također sadrži dosta kalcija, fosfora, kalija i vitamina B3.

2 Onaj koji čuva *čordu*; govedar, svinjar; *čordaš*. Mađ. *csorda*, reg. krdo.

3 *Utvaj*, utvajt, utvalj, utvar, utvajd, untvaj istoznačnice su za pašnjak, travnjak, ledinu, a bliskoznačnica je šumski proplanak (slavonski dijalekt). Hungarizam, posuđenica.

4 O prvom pojavljivanju svinjske kuge u Slavoniji 1894. godine navodi grupa autora P. Džaja, S. Sinković, M. Palić, J. Mihalj i K. Severin u stručnom članku: Zarazne bolesti domaćih životinja u 18. i 19. stoljeću u Banskoj Hrvatskoj, u: Veterinarska stanica 52 (4), 2021., str. 475–484.

Čordaši su svinje tjerali u šumu u jesen kada je bilo izobilje žirova. Svinje su rovale šumu, jele žirove i polako taložile masnoću pod kožu. Uz vatru, rakiju i pečenu slaninu na žirovanju čordaši su najljepše bećarce ispjevali i najljepše priče ispričali. Na svinje je najviše pazio mali, crni, dlakavi i žustri pas – hrvatski ovčar.⁵ Na početku jeseni svinje iz žirovanja zatvarale su se u svinjce ili u posebno napravljene obore kako bi se odmorile od stalnog pokreta, a i da bi se polako pripremale za svinjokolju.

Kukuruz je obran i unesen u čardake i pravi tov može početi. Svinje su se toville i u posebno sazidanom objektu koji se zove svinjac. On se nalazio u dnu dvorišta, obično pokraj šupe. Svinjac je bio čvrsto građen od slavonske hrastovine, a danas su takvi svinjci od cigle s čardakom za kukuruz, a ni slama nije daleko. Bez te slame nije se moglo zamisliti ležanje svinja u svinjcu. U tovu je uvijek bilo nekoliko bravaca (kastirane svinje) i krmača stara preko četiri godine, koja više neće ići u rasplod. Bravci su bili najčešće stari preko jedne godine, jer su se stavljali u tov odmah poslije svinjokolje ili u rano proljeće. Bravci su nekada težili i preko 200 kg. Svaka kuća bila je puna čeljadi pa je i hrane poslije objeda znalo ostajati. Ta se hrana nije bacala, već se skupljala i davala svinjama tijekom tova. Tu hranu u slavonskim selima zovemo *napoj*. Svinje su dobivale još i svježije pokošenu travu, lišće repe i kukuruza. Tov se odvijao polako pa su i proizvodi dobiveni nakon svinjokolje bili bolji i kvalitetniji nego danas.

Crna slavonska svinja

Samo ime crne slavonske svinje kaže nam da je to slavonska pasmina svinja nastala u 19. stoljeću na imanju vlastelina Pfeifera u Orlovnjaku, u okolici Osijeka. Nastala je križanjem *mangulice* s *bekši-*

rom i *poland chine* pasminom, a nakon Drugoga svjetskog rata bila je najbrojnija pasmina u Slavoniji. Svrstavamo je u prijelazne ili kombinirane pasmine svinja.

Crna slavonska svinja srednje je velika pasmina svinja, čija visina do grebena iznosi od 60 do 75 cm. Glava je srednje duga s ugnutim profilom, a uši su poluklopave. Vrat je srednje dug, širok i dobre muskulature. Trup je kratak s dubokim i širokim grudnim košem. Noge su kratke i tanke, a butovi srednje obrasli mišićima. Koža svinje pepeljaste je boje i obrasla je crnom, srednje dugom, rijetkom i ravnom čekinjom. Rilo i papci crne su boje. Krmače imaju najčešće deset crno pigmentiranih sisa.

Crna slavonska svinja ima snažnu konstrukciju i prilagodljivost u lošim proizvodnim uvjetima. S njima nema mnogo posla, a i hranjenje je znatno brže i lakše nego kod obične svinje. Najčešće se uzgaja u slobodnom držanju, što podrazumijeva da životinja veći dio vremena provodi na otvorenom, krećući se po pašnjacima, livadama ili šumama. Samo za vrijeme lošeg vremena, prašenja ili tova crna slavonska svinja zatvara se u napravljene svinjce.

Krmača ove pasmine oprasi prosječno u leglu osam živih prašića, koji su po rođenju teški od 0,7 do 1,9 kg. Svi su jednobojni, sivkasti i gotovo bez dlaka. Kada prasci dobiju do 12 kg, tada počinju sa samostalnim hranjenjem.

Kakvoća mesa crne slavonske svinje, kažu stručnjaci, izvrsna je, a miješanjem s križancima dobiva se kvalitetna sirovina za proizvodnju slavonskog kulena i drugih suhomesnatih proizvoda. Kao posljedica uzgoja na otvorenom i u stalnom pokretu, svinja na liniji klanja kao polovica ima od 33 do 43 % mišićnog tkiva. Masno tkivo većinom se nalazi u potkožju (slanina) te u međumišićnim prostorima, a najmanje ga ima oko mišićnih vlakana (8 %), što govori da meso ima posebnu sočnost.

Crna slavonska svinja u novije vrijeme ima sve veći gospodarski značaj za uzga-

5 Više u tekstu: Hrvatski ovčar kao simbol Đakova – Matični klub „Hrvatski ovčar” u zadaći promidžbe tradicije, autora Blage Petrica u: Revija Đakovačkih vezova, broj 51, Đakovo, 2021., 68–71.

jivače u cijeloj Slavoniji. Osim ekonomske računice, uzgajivače veže i ljubav prema tradiciji, o čemu svjedoči osjetno povećanje brojnosti ove pasmine. Meso i mesne prerađevine od crne slavonske svinje našli su mjesto u ugostiteljskoj ponudi i turističkoj gastronomskoj prepoznatljivosti Republici Hrvatskoj. Zašto ne pretvoriti neobrađeno zemljište u uzgoj svinja na otvorenom?

Svinjokolja – ne tako davno

Danas sve rjeđe, ali sve do kraja 20. stoljeća u kasnu jesen u slavonskim dvorištima počinje najvažniji posao spremanja mesa za duge zimske dane. U dvorištima se kolje jedna, dvije pa i više uhranjenih svinja za potrebe prehrane cijele obitelji. Ovo je poznato kao svinjokolja, *klanje* ili *kolinje*. O početku pripreme mesa, odnosno o vremenu svinjokolje odlučuje domaćin kuće, a najviše se gleda po vremenskim prilikama ili bolje reći, kad zahladi i kad se zemlja počne smrzavati. I ako nema snijega, svinjokolja se ne odgađa, važna je hladnoća.

Iz generacije u generaciju smatra se kako je najbolje vrijeme za svinjokolju između svete Kate (25. studenoga) pa do Božića (25. prosinca), kada se svi poslovi u polju završe.⁶ Svaka svinjokolja počinje mnogo prije jer se za nju osim uhranjenih svinja trebaju pripremiti i naoštreni noževi, *korita*, *kotluše*, *kazani*, vješala, lanci, stolovi, mašine za mljevenje, punilice, začini, drva i kao najvažnije – majstori mesari. Ove poslove obavljali su svi ukućani, a posebno se isticala domaćica, *gazdarica* koja je uz pripremu za svinjokolju brinula i o prehrani svih sudionika ovog značajnog dana.

Uz majstore mesare i njihove vješte ruke potrebno je poznavati i recepture za sve one mirisne proizvode prepoznatljive

diljem svijeta. Majstor mesar i pomoćnici rano izjutra zagrijani od medene rakije ili čaja kreću na posao. Glavni majstor ili netko od pomoćnika ulazi u svinjac i polako, da se bravac ne naljuti, na čelo prisloni pištolj za omamljivanje i pritisne ručicu. Bravac pada omamljen, a majstor oštrim nožem presijeca vratne krvne žile. Dok krv curi, u veliko drveno korito stavljaju se lanci i iz *kotluše* malo vode koja ključa. Polako se snažnim rukama majstora i pomagača bravac prebacuje u korito na lance, okreće i polijeva vrelom vodom – poznato kao *šurenje*. Lanci se moraju naizmjenično potezati da se što više dlake očisti. Tada pristupaju i drugi pomagači koji skidaju dlake posebnim lijevcima ili starim *žlicama* uz stalno polijevanje vrelom vodom.⁷ Tronoga vješala naginju se nad bravca da se zadnje noge mogu zakačiti na posebne kuke i prava obrada počinje, uz stalno pranje jer sve mora biti čisto.

Majstor otvara trbušnu šupljinu i vade se crijeva koja se trebaju oprati i pripremiti za nadijevanje kobasica. Crijeva se prvo na stolu odvajaju od masnoće, ispiru i stružu iglama za štrikanje. Naravno da je najteži posao ulijevanje tople vode u crijeva koja drže bakine stare ruke. Tu su djeca najvažniji pomagači. Pomažu djeca i u donošenju drva za peć. Katkada djeca pomažu u poslovima pridržavanja ili donošenja alata. Najzanimljivija aktivnost djeci je pečenje ražnjića na otvorenom ložištu

6 Dijelu generacija ipak značajan datum za svinjokolju bio je nekadašnji Dan republike, kada su čak dva dana (29. i 30. studenoga) bili neradni. Riječ je o prazniku iz vremena SFR Jugoslavije.

7 U nekim krajevima poznato je i skidanje odnosno paljenje dlake slamom.

pećice za vodu i igranje nogometa loptom napravljenom od mokraćnog mjehura u blatu s čizmama.

Nakon otvaranja grudne šupljine i vađenja pluća i srca, bravac se mora presjeći na pola i reže mu se glava. Polutke se stavljaju na stol i pravi se mali odmor. Meso se mora ohladiti, poslati komadić mišićnog tkiva s ošita na trihineloskopiju u veterinarsku stanicu, a i majstore treba počastiti kavom i rakijom.

Trihineloskopija

Trihineloskopija je pretraga svježeg mišićnog tkiva u kojem se utvrđuje postojanje mišićnih nametnika *Trichinelle spiralis*. Izvodi se najčešće pomoću tzv. trihineloskopa. To je jednostavan instrument koji se sastoji od dva stakla kojima se komprimira meso i mikroskopira. Ako je meso zaraženo *trihinelom*, tada su u mišićnom tkivu vidljivi nametnici, kao mali crvići, ličinke *Trichinella spiralis*. Trihinelozu je opasna nametnička bolest zajednička životinjama i ljudima, tj. bolest koja se sa životinja prenosi na ljude, pa je zovemo zoonozom. Najviše se javlja u istočnoj Slavoniji, u područjima koja su poznata po tradicionalnom uzgoju i klanju svinja. Veliku ulogu u širenju trihineloze u domaćem uzgoju svinja ima štakor koji može donijeti

trihinelu i iz šumskih područja. Bolest kod životinja nema vidljivih vanjskih znakova pa čovjek bez trihineloskopskog pregleda ne zna da je životinja zaražena.

Kod ljudi bolest se manifestira različito, a ukoliko se ne potraži na vrijeme liječnička pomoć, izaziva i smrt. U prvoj fazi bolesti nametnici izazivaju crijevne tegobe, dok u drugoj ili mišićnoj fazi nametnici u obliku ličinke razaraju mišićno tkivo.

Kako bi se spriječila bolest u ljudi, poduzeto je niz mjera od kojih je najvažnije spomenuti obvezan trihineloskopski pregled mesa svinja u veterinarskim stanicama jer za čovjeka nema učinkovite terapije liječenja.

Prerada mesa

Svinjske polovice bez glave stavljaju se na veći stol i rasijećaju na pojedine dijelove. Određenog redoslijeda za rasijećanje mesa nema, već je najvažnije da se prema želji domaćice meso isiječe i oblikuje. Početak rasijećanja najčešće počinje vađenjem plećke i buta, zatim se oblikuje slanina, skida se salo i rebra. Svi tako oblikovani dijelovi mesa ostavljaju se na hladnom mjestu nekoliko sati, te se na kraju radnog dana trljaju solju i stavljaju u posebno pripremljeno bure. Ponekad je to bure od drva slavonskog hrasta, a u novije vrijeme

to su plastične *kace*. Uz meso i slaninu soli se i sitnež za hladetinu, kao i rebra. Važno je napomenuti da se na kraju u bure stavljaju i punjeno kulenje i kulenove seke.

Kobasice su proizvodi koji se dobivaju nadijevanjem prirodnih ili umjetnih ovitaka različitim nadjevom. Najvažnije kobasice slavonske svinjokolje jesu kulen/*kulin*, domaće svježe kobasice, kulenove seke, krvavice i švargli. Za kobasice najčešće se uzima meso od jedne plečke i meso koje je ostalo od oblikovanja druge plečke i buta, kao i različiti nepravilni komadići ostali od oblikovanja pojedinih dijelova mesa za domaćicu. Ako to nije dosta, uzima se vrat i komad leđa te sve zajedno usitnjava na sitnije komade. Dobiveni nadjev obvezno se puni u tanka crijeva. Za kulen se bira ju najbolji komadi mesa s malo masti. To je uvijek meso buta i leđa. Ti najbolji komadi posebno se usitnjavaju u mašini za mljevenje mesa, na reznjoj ploči s rupama promjera od 8 do 12 mm, a masno tkivo od 6 do 8 mm. Nekada je bio običaj da se meso za kulen sitno reže nožem, uz dodatak komadića slanine. Usitnjeno meso dobro izmiješano sa začinima puni se u slijepo crijevo. Ostatak nadjeva puni se u zadnje ravno svinjsko crijevo i dobili smo kulenovu seku.

Za hladetinu (*sulc*) spremaju se uši, nogice, repovi, njuška i nešto kožica, a većina kožica te glava, pluća, jetra, srce, slezena i kosti s mesom stavljaju se u obarine koje se kuhaju u kotluši za krvavice i švargle. Kuhane iznutrice odvajaju se od kosti, usitnjavaju, mijese sa začinima i nadijevaju u ovitke. Krvavice se pune u debela svinjska crijeva, a švargli se ručno pune u svinjske želuce, nakon čega se otvori vežu špagom. Sve ide ponovno na kuhanje i hlađenje.

U prošlosti nije se mnogo slanine topilo u mast jer je za mnoge poslove u polju sušena slanina služila kao osnovna hrana. Nosili su je *čordaši*, nosile su je snaše na kopanje, ali i težaci za oranje. Najbolja je slanina bila ona pečena na vatri uz luk i domaći kruh na slavonskom polju ili u sla-

vonskoj šumi na žirovanju. Ledno masno tkivo reže se oštrim noževima na pravilne kocke i ubacuje u *kotlušu*. Najbolje je samu *kotlušu* prije stavljanja izrezanog masnog tkiva premazati s malo masti da se čvarci ne zalijepe na početku topljenja. Uz stalno miješanje na laganoj vatri, topljenje traje oko dva sata. Pola sata prije kraja najbolje je u *kotlušu* s masnoćom i čvarcima dodati malo mlijeka tako da čvarci dobiju karakterističnu boju i miris. Najbolji su čvarci oni koji imaju i malo mesa. Kada se mast uspjesi, a čvarci isplivaju na površinu, topljenje masti je gotovo. Mast se cijedenjem odvaja od čvaraka i polako ulijeva u limene kante. Tijekom hladne noći kanta s masti ostaje na dvorištu i tek se sutra ujutro unosi u podrum ili *špajz*. Topli čvarci stavljaju se u posebne posude da se malo ohlade pa se tako hladni mogu u staklenkama ili buradima zaliti toplom masnoćom.

Dimljenje mesa način je čuvanja kobasica i komada mesa na duže vrijeme. Dim daje karakterističan okus, miris i boju kobasicama i prethodno soljenim komadima mesa. Samo dimljenje odvija se u posebno napravljenim građevinama – *pušnicama*. Pušnica je od cigle sazidana građevina koja je visoka nekoliko metara, najčešće od 4 do 5 m s podnom površinom od 3 do 4 m². Kobasice i meso vješaju se na napravljene prečke u više redova, gdje je najniža visina 2 m iznad ložišta. Pušnica ispod krova mora imati otvore za strujanje zraka i dima. Za proizvodnju dima naj-

češće se upotrebljavaju kvalitetni komadi jasena, bukve, graba i hrasta, pomiješani s piljevinom. Upotreba ugljena ili nekog drugog goriva ne dolazi u obzir jer meso poprimi neugodan miris i nije upotrebljivo za prehranu ljudi. U pušnicu se prvo vješaju kobasice i krvavice, a slanina i kulenje tek nakon tjedan dana salamurenja. Veći komadi mesa kao što su plečka i but donose se i vješaju u pušnicu nakon nekoliko tjedana. Vatra se loži svaki drugi dan uz stalno provjetravanje. Vrata pušnice obvezno su pod ključem.

Domaćica i jela na svinjokolji

Svaki Šokac, svaki gazda koji drži do tradicije, treba svoje radnike na svinjokolji počastiti najbolje što zna i može. Bez mirisnog jela i pića posao na svinjokolji ne bi se mogao obavljati. Stoga, uz dim iz pećica s kotlušama i mirisa iz kuhinje možemo poželjeti da slavonska svinjokolja još dugo potraje.

Uz mesara i pomoćne radnike, domaćica je najvažnija osoba na svinjokolji, ali i u pripremama za svinjokolju. Ona se bri-

ne za sav alat, začine, za jelo i za piće svih onih koji sudjeluju, ali i onih koji smetaju, *svituju* ili bježe od posla. Domaćica mora odrediti i *reduše* koje će raditi u kuhinji.

Jelo i piće koji se pripremaju ovise o narodnim običajima kraja. Tako je i u našoj Đakovštini. Dan počinje kuhanom rakijom s medom, a ako je hladno, čaj s rumom pravi je lijek. U vrijeme doručka na stolu su kulen i šunka od prošle godine. Glavni mesar mora svoj proizvod od prošle godine ocijeniti i popraviti ga ako kulen nije baš dobar. Miris pržene *džigerice* s bijelim lukom, pohani mozak, svježa pogača s *kajmakom*, kisela crvena paprika i cikla daju snagu za nastavak rada.

Dok glavni mesar i radnici vode brigu o svinjskim polovicama, domaćica i reduše već stavljaju juhu i čisti se hren. Nakon mljevenja mesa za kobasice miris sarme iz *kujnice* sve radnike tjera da požure. U poslijepodnevni satima domaćica svojim *redušama* daje do znanja da svinjokoljske *ružice* moraju biti pečene jer se mora probati smjesa za kobasice, a i majstori mesari moraju malo odmoriti i ugrijati ruke. Čaj s rumom i *krofne* s pekmezom od kajsije

ili šipka otvaraju apetit. Cijelo dvorište miriše na svinjokolju. Ni susjede se ne smije zaboraviti, kaže domaćica. Obvezno tanjur pun krofni završi i na njihovom stolu.

Svinjsko salo nije za bacanje, već ga treba upotrijebiti za salenjake. Ako ne stigne danas, na svinjokolji, sigurno će sljedeći tjedan za nedjeljni ručak domaćica obrađovati svoje ukućane ukusnim salenjicama s pekmezom od šljiva. U pećnici je nova kobasica i komad mesa, na *šporetu* masna juha s domaćim rezancima i mirisna sarma. Kuhano meso iz juhe poslužno je s ljutim hrenom i crvenim *sosom* od *paradajza*. Svečana večera počinje oko 19 sati, kad su iz kotluše izvađene krvavice i švargli.

Svi su sjeli za stol i baš u tom trenutku dolaze momci obučeni u *bušare* sa zašiljenim štapovima. *Bušari* prave buku lupajući štapovima i lancima na vrata. Domaćica im mora staviti krofne i kobasicu na šiljke kako bi pokazala da je posao gotov. Ako su rakija i vino dobri, uz tamburicu i čvarke večera traje do dugo u noć.

Svinjokolja danas i sutra

Krajem studenoga, ovisno o vremenskim prilikama diljem Hrvatske, a najviše u Slavoniji, kreće sezona kolinja. Bruse se noževi, s tavana skidaju korita, vješala i pećice, serviraju strojevi za mljevenje mesa i po trgovinama traže začini i crijeva koja će poslužiti za nadijevanje kobasica svih vrsta. Slaže se križaljka datuma sa susjedima i mesarima.

I dalje se po seoskim dvorištima odvija svinjokolja, doduše u manjem obimu i bez jutarnjeg *zapomaganja* svinja. Pred hrvatski ulazak u Europsku uniju strahovalo se da će ovaj naš običaj svinjokolje, klanja ili kolinja izumrijeti zbog različitih pravilnika, zabrana i inspekcija, a najviše zbog nehumanog klanja. Međutim, manje svinjokolje ima i zbog smanjenog broja uzgajivača svinja u seoskim dvorištima i zbog manje svinjogojskih farmi. Za klanje postoje upute izdane još 2014. godine koje propisuje EU za klanje svinja u vlastitom domaćinstvu, koje su

prilično jasne. U njima piše da se svinje moraju poštediti svake nepotrebne boli, nelagode ili patnje tijekom usmrćivanja, da se životinje mogu zaklati samo nakon omamljivanja, a klanje mogu provoditi samo osobe koje su primjereno osposobljene za takve poslove u uslužnim klaonicama.

Svinjogojstvo u RH ima dugu povijest pa su se tako i načini uzgoja mijenjali kroz vrijeme, od uzgoja svinja u velikim stadi-
ma, čuvanim na otvorenim pašnjacima i šumama, koji su se postupno smanjivali zbog krčenja šuma i povećanja površina pod poljoprivrednim oranicama. Svinjogoj-
ska proizvodnja uz dugu tradiciju pred-
stavlja vrlo važnu granu stočarstva kako u svijetu tako i u Republici Hrvatskoj. Odvija se na velikim farmama i na manjim obiteljskim gospodarstvima. Značaj svinjogoj-
ske proizvodnje očituje se u opskrbi stanovništva mesom i preradevinama od mesa sa željom da tradicija postane prioritet.

Vratimo svinjogojstvo u slavonsko selo!

Literatura i izvori:

- Scharmitzer, D., 2007. I Đakovo kulin imade, Novi Time d. o. o., Đakovo.
- Relković, M. A., 1998. Satir iliti divji čovik, Zagrebačka stvarnost, Zagreb.
- Kadić, M. 1969. Kad su stari svinje žirovali. Revija Đakovačkih vezova, Đakovo.
- Grizak. 1997. Zaboravljeni ili zanemareni svinjokoljski običaji. Revija Đakovačkih vezova, Đakovo.
- <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/znate-li-kako-propisno-zaklati-svinju-i-zasto-tradicija-kolinja-pomalo-nestaje-foto-20181210>
- <https://zir.nsk.hr/islandora/object/pfos:1095/preview>

Bušari – peto godišnje doba

Prikupljena kazivanja o pokladnim običajima

Matea Brlošić, Ana-Marija Sarić

KUD „Zora” Piškorevci

Bušari su vrijeme prije korizme kada se veselilo, ludovalo i odijevalo; „oblačilo naopako” – „samo da nije isto kao svaki dan”. U pokladnim danima posjećivala se rodbina, a posljednjeg dana *opohodari bušari* išli su kroz cijelo selo. Tih dana „jelo se kobasice”, rebara s kupusom, *listića* ili poderanih gaća i krofni. Bili su to dani kada se ništa nije radilo, „bilo se na sokaku”. Mnogi običaji iz Piškorevaca i danas su očuvani, pa se tako članovi KUD-a „Zora” redovno odijevaju u tradicionalne maske i dijelove narodnih nošnji, a 2019. godine obnovljen je običaj bušara po selu na inicijativu tadašnjeg člana, a današnjeg predsjednika Društva, Marka Tremboša.

Tradicionalno, zima je vrijeme kada su se Šokci odmarali od teških poljoprivrednih i gospodarskih poslova, a Šokice radile ručne radove. Bilo je i dana kada se nije vezlo, kada su se štovali svetci pa se tako na primjer na Valentinovo (14. veljače) nije radilo s iglama i vretenom, nego su se održavala čijala. Uspoređujući ostala mjesta Đakovštine, pa i Slavonije, bušari su u Piškorevcima kratko trajali, od *zadušnjaka* pa do *bolnog utorka*. Šokice iz Piškorevaca pričale su nam kako je to nekad bilo, a mi donosimo zapisana kazivanja u ovom prilogu. Neke kazivačice rođene su i udane u Piškorevce, neke su rođene u Novom Selu (ovako Piškorevčani nazivaju susjedno selo – Nove Perkove), a udane u Piškorevce, te su nam prepričavale sjećanja iz svojih djevojačkih dana. Imali smo i jednu kazivačicu iz Satnice Đakovačke. Običaji su vrlo slični, no ipak postoje neke

razlike od sela do sela. Naša želja bila je da ovdje zapisani i opisani običaji posluže kao svjedočanstvo nekih prošlih vremena te moguća usporedba s običajima drugih mjesta.

Naopako spremanje cura u momke, momaka u djevojke, Đakovački bušari, izvor: TZ grada Đakova.

Zadušnjaci

Kazivačice iz Piškorevaca prisjećaju se iz svojega sretnog djetinjstva *malih bušara* ili *zadušnjaka* koji su bili četvrtak prije *velikih bušara*. Prema pučkoj predaji naziv *zadušnjaci* (za – duše) dobili su jer se u prošlosti u znak sjećanja na pokojne članove obitelji, prijatelje i poznanike jelo sušeno meso. Spremala su se djeca do 5, 6 godina. Mlade snaše spremale su curice u male Šokice, „oblačile im rubinke”. Posebno je naglašeno kako ove male Šokice dukate nisu nosile, u ušima su imale *obočice* i bile počesljane u specifičnu frizuru *cocu*. Snaše, mame curica, spremale su se „svakidašnje u cic”. Tako spremljene išle su po kućama svojem

rodu (stricu, ujaku, kumovima), a nikako ne od kuće do kuće. Djeca su bila darovana prigodnim darovima: kobasicom, slaninom, jabukama, jajima i kalotama (suho voće, npr. šljive, jabuke).

Usporedno ovome, kazivačica baka Manda iz Satnice Đakovačke priča nam da su se na male bušare i odrasli spremali u bušare, išli drumom i pjevali:

*Bjež'te, djeco, evo su bušari,
ja sam bjež'o kad sam bio mali!*

Zadušnjake su još zvali i *lakomi četurtak*, kada se jelo čak pet puta u danu. Šokice su tada pekale slaninu, kobasicu, pripravljale ukusna rebra s kiselim kupusom, a za „na slatko” pripremale su osobite poderane gaće ili pak neobične *listiće*. Kazivačice su nam otkrile recept za *listiće* koji ćemo podijeliti s vama: zamijesi tijesto od brašna i *kajmaka*, dodaj četiri žumanjka, malo soli i ulja. Razvaljaj na tanko, reži na kockice, napravi prorez na sredini i peci na masti. U slast!

Kazivačica strina Evica iz Novog Sela prisjetila se uspomena iz svojeg djetinjstva, koje su vrlo slične, ali opet različite. U njezino vrijeme, oko 1955. godine, djeca su išla po svim kućama u selu, ne samo kod roda, i pjevali:

*Ajde, bako, na tavan polako,
pa odreži k'o dva prsta tanko!*

Djeca su se također darovala prigodnim i u svakoj kući obveznim kobasicom, jabukama i orasima. Cure su odijevale *kožuve* naopako, a momci okretali šubare na krivu stranu, samo da nije kao svaki dan. Momci su se kitili otarcima oko vrata. Sve je to izazivalo smijeh svih prisutnih i, naravno, umjeren prkos utvrđenim pravilima odijevanja i ponašanja svojstvenim našim zajednicama.

Pokladna nedilja

Na *pokladnu nedilju* momci su se spremali i išli po selu. Kazivačica baka Marija Matišića iz Piškorevaca sjeća se vremena

prije Drugog svjetskog rata kad su vatrogasci održavali priredbu na ovaj dan. Vodili su je učitelj Maštrović, kako baka Marija kaže, načitan i školovan čovjek, zatim Iva Obad, koji je bio blagajnik DVD-a Piškorevci i predsjednik Stjepan Kristek. Priredba je bila zanimljiva, bilo je bušara te su se svi zabavljali.

Bušari u Piškorevcima, arhiva KUD-a „Zora” Piškorevci, snimljeno 2023. godine.

Sramotni ponediljak

Na *sramotni ponediljak*, pretposljednji dan poklada, momci i cure „oblačili su se naopako”, i to na način da lice bude na zatiljku, leđa na prsima i kukovi na trbuhu. Cure su se spremale u momke, momci u cure. Ljepšeg momka spremili su u snašu, okitili ga otarkom oko vrata i *nalarfali*¹ ga. Tako spremljenog pratili su ga tamburaši. Kako bi dodatno izokrenuli pravila odijevanja i ponašanja, mlade snaše su se počesljale u *cup*, a cure povezale u *šamije*. Ovo je bilo izrazito kršenje nepisanih pra-

¹ *Larfanje, nalarfati se* – mazanje, namazati se, našminkati se.

vila u tradicijskom odijevanju. Za dodatni smijeh u Novom Selu, pa tako i u Piškorevcima, pokrivalo se *ponjavcima* koji su se vezali iznad glave. Oblačili su *krila* sa šlinganom čipkom, na krila štofanu crnu suknju koju su spustili ispod koljena, ali iznad krila kako bi se vidjela šlingana čipka. Umjesto pregača ispred sebe su stavili mali ponjavac. Na nogama su imali crvene čičkane *lačke* i *opanke žabičare*. Vjerovanja su bila da se u bušare išlo kako se ne bi osramotilo u nečemu, na primjer, da momak ne ostavi *devojk*u, da ne bude neprijemljenog ponašanja. Ovim danom ujedno se naglašava kako počinju pokladna ludovanja i „svakojake sramote”.

Bušari po selu – na platonu kočijaš Šimo Anđelić (Matićev), kraj njega Ivo Jović (Pacijanov), Mato Milošević (Šajić), stoje: Ivo Blažinkov Bunja, Martin Anđelić (Matićev) i Pero Anđelić (Matićev). Zapis snimljen 60-ih godina 20. st., iz arhive obiteljskog albuma obitelji Jović Pacijanovih.

Bolni utorak

Bolni utorak bio je posljednji dan bušara. Naziv *bolni* nastao je od toga što su se na taj dan spremala vretena da se ne prede i ne radi ništa s iglama i vretenom, jer ako bi se radilo, vjerovalo se da će na kuću doći zla kob ili bolest. Starije su žene i znale raditi s iglama, ali cure nikada. U Satnici Đakovačkoj u bušare su preko dana išli momci koji još nisu išli u vojsku. Oni momci koji su imali konje, jahali su po selu što je preteča današnjim pokladnim jahanjima. Išlo se samo kod onih kuća iz

kojih su bili momci koji su sudjelovali u pokladnom jahanju. Prolaskom kroz selo pjevali su *bušarce*:

*Poklade su i ludi su dani,
pa se nađe i žena pijani!*

A žene i cure su im na to odgovarale:

*Poklade su, mило janje moje,
barem da su u godini troje!*

Taj dan jeo se *sulc* ili *ladetine*, pekle kobasice i krofne. Sve se moralo pojesti jer je sutradan „počimala korizma” i vrijeme posta i nemrsa.

U Novom Selu ljepše se oblačilo, muško u žensko, pa su mu obukli svilenu bluzu, suknju i povezali ga maramom, kazuje nam strina Evica Grgina. Znalo se naći i momaka odjevenih u svakidašnju nošnju Šokica, cicanu suknju, bluzu, *kožuv* i na glavi povezana marama. Cure su se spremale u muške rubine, ogrnule se štrikantom *rekljom* ili *ancugom*, na nogama imale *rajtozne* i obuvale *čižme*. Posjećivala se veća rodbina i kumovi.

Piškorevački naopaki svatovi na 8. Đakovačkim bušarima 2002. godine, obiteljski album obitelji Brlošić.

„Jedne godine moja seka, druge i ja, spremile smo se u policajce pa smo uzeli ornice od plugova i jedna drugu vukle po selu. Po dvoje smo vukli, onda metimo dasku onako na ornice i po dvoje sjedne, jedni guraju, jedni idu sa strane i pjevamo. Ali tu nama nisu muški trebali, ne ne, mi smo same išle”, kazuje nam strina Evica Grgina kroz smijeh pa nadodaje: „Jedna druga nam se napravila kao malo fina pa se

Naopake butrave kuvačice na Đakovačkim bušarima 2023. godine, autor: Mirna Marić.

nije 'tjela tako spremit s nama. E pa nać' ćemo mi tebe drugo pa di bilo. Kad smo se raspremile, išle smo je tražit i našle smo je kod njenog ujaka u štaglju skrivenu iza vrata kod plivne. Ma kad smo mi nju uvalile i bacile u tu pljevu, mi smo nju muljali svu, ona je bila cijela od pljeve. Cijela vesta joj je bila od pljeve, ne znam ni jel ju je mogla oprati kasnije. Bome se malo i ljutila na nas."

Kazivačica baka Manda iz Satnice Đakovačke sjeća se vremena prije Drugog

svjetskog rata kada je u selu bilo puno Švaba (doseljenih Njemaca). Oni su se u bušare spremali odvojeno od Šokaca i više su se spremali u žensko. U Piškorevcima je bilo Rusina (Ukrajinaca) i Slovaka, te su i oni sudjelovali u bušarima. Rusinke su se spremale u naše, šokačke rubine, a cure Šokice oblačile su njihovu nošnju, svilenu, kratku i široku. Slovaci su namakali slamu vodom, zamotavali špagom i vezali oko sebe. Tako su se maskirali u medvjede. Takav običaj danas izvode članovi SKUD-a „Braća Banas” iz Josipovca Punitovačkog.

Pokladnog jahanja u Piškorevcima nije bilo, znala su doći dva-tri momka na konjima iz Novog Sela iz kaljuže, kako nam kaže kazivačica baka Marija Matišića, uvijek su Novoselci bili u kaljuži i dolazili blatni. Na *bolni utorak* bio je osobit običaj da se „sprema u svatove”. Našli bi visokog momka i spremili ga u mladu. Obukli bi mu svilenu suknju i bluzu, oko vrata stavili dukate i crvenu svilenu traku (*prekršće*), koju su na prsima prekržili i vezali na leđima. Na glavi bi nosio voštani vijenac.

Najbolja građanska maska na Đakovačkim bušarima, održanim 2023. godine, autor: Mirna Marić.

Nisku curu obukli bi u mladoženju, nosila bi rubinu i rajtozne, ogrnula se štrikanom rekljom ili ancugom i na noge obula čizme. Ovo je bilo sve s namjerom dobronamjernog izrugivanja i izazivanja smijeha. Bili su to kao pravi svatovi, ali sve obrnuto. Bilo je tu kumova, starog svata, *deverova* i *deveruša*. Svi su bili spremjeni u ljepša *ruva*. Pratili su ih tamburaši po sokacima i pjevali svatovce. Jedan muški koji nije bio spremljen u bušare nosio je veliku šokačku korpu i u njoj darove koje su darivali seljani. U ono vrijeme nije bilo novca za darivanje, pa su bili darivani jajima, slaninom i kobasicom.

Navečer su svi bušari išli u *gostionu*. Pjevalo se i veselilo sve do 23 sata, kada su na crkvi zvonila zvona za kraj bušara. Cure su išle svojim kućama, ali je uvijek znalo biti pijanih momaka koji su ostali uz tamburaše do sitnih sati.

*Aoj, jade, prodoše poklade,
i tako mi nestalo pomade!*

Članovi KUD-a „Zora” i dalje njeguju običaje Šokaca svojega kraja vezane za dane bušara. Društvo je obnovilo običaj bušara kroz selo, a vrijeme su prilagodili novom dobu tako da izaberu jednu nedjelju tijekom pokladnih dana. Članovi „Zore” sudjelovali su na Đakovačkim bušarima s običajem svatova u izvornom obliku kao što se nekad izvodilo. Na ovogodišnjim 29. Đakovačkim bušarima zapažene maske bile su *butrave kuvačice* – trudne kuvačice koje su *naopako spremite* i jedan momak koji je bio spremljen u snašu, čime je ujedno osvojio nagradu za najbolju građansku masku.

Zaključak

Prošla vremena bila su puna pjesme, plesa, veselja i druženja. Bušari su bili vrijeme ludovanja prije korizme koja označava vrijeme posta, mira, tišine i molitve. Svako selo Đakovštine ima svoje običaje, pa tako i za bušare, ali svima je zajed-

nička šala, radost i pjesma. Danas bušari imaju mnogo naziva, pa se kažu poklade, *šafingari*, *ćoraci*, maškare ili *fašnik*, no kako god zvali dane veselja i pjesme prije korizme, mladi naraštaji ne daju zaboravu običaje Šokaca.

Kazivačice

Evica Blažinkov Grgina (strina Evica) – rođena 1948. u N. Perkovicima, udana 1968. u Piškorevce

Marija Jović Matišića (teta Seka) – Piškorevci

Marija Brlošić Martinaševa – Piškorevci, rođena 1942.

Mara Jović Pacijanovna (Drujina) – Piškorevci, rođena 1938.

Manda Matić Terezina – Satnica Đakovačka, rođena 1928.

Pastirske čaše *kepčije*

Karolina Lukač

Muzej Brodskog Posavlja

La pripremu, konzumiranje ili čuvanje hrane od davnina su se koristili posude i pribor izrađeni od različitih materijala kao što su keramika, drvo, metal ili staklo. Ipak, drvo je do današnjih dana ostalo gotovo nezamjenjivo. Za njegovu obradu koristile su se tehnike poput dubljenja, tesaanja, piljenja, dok su se izrađeni predmeti ukrašavali duborezom, izrezivanjem, paljenjem, bojenjem. Osim obrtnika – tesara, stolara, kolara ili bačvara, neke su drvene predmete, kao što su pastirske čaše, izrađivali sami pastiri. Poznato je da su oni ukrašavali predmete od drva (kutijice, posude, žlice, drške noževa, čaše), predmete od životinjskih kosti i rogova te tikvica u kojima su nosili vodu za piće. Čuvajući stoku od ranog jutra do kasno navečer, imali su dovoljno vremena iskušati se u tehnikama ukrašavanja različitih predmeta.¹

Ukrašavanje drvenih predmeta ponajprije ovisi o namjeni samog predmeta. „Osnovni načini ukrašavanja koji se tu javljaju su urezivanje u površinu, izdubljivanje (plitko i duboko), izrezivanje (na proboj), tokarenje, bojenje, i rjeđe na našem području, intarzija, žeženje žicom, umetanje metala i inkrustacija.”² Motivi koji se javljaju najčešće su geometrijski, no Antun Matasović³ uočio je promjenu motiva i tehnika izrade drvenih predmeta u razdoblju prije i nakon Prvog svjetskog

rata. Prema njemu prije rata češći su bili geometrijski ornamenti „...i to kružnice (...) sa šestolatnim ružicama od upisanih polukrugova, što je vrlo lagano narisati šestarom, te kvadrati i pačetrovine sa raznim kombinacijama dijagonala, odnosno paralelnih i ukrštenih pravaca.”⁴ Nakon rata ističe se plastična figuracija s realističnim prikazima iz prirode.⁵

Rezbarenje drva karakterizira se isključivo kao muški posao. Dječaci se već u ranom djetinjstvu susreću s obradom drva, a predmeti koje izrađuju „...služe ponajviše igri, te ne trebaju kakve osobite vještine i znanja, da se načine.”⁶ Ulaskom u mladenačku dob počinju izrađivati složenije predmete poput pletenih košara, korica za noževe ili glazbala poput frula, dvojnica ili tambura samica.⁷ Izradom takvih predmeta pokazivali su svoje vještine. No, izradom drvenih predmeta iskazivala se i pripadnost zajednici – obitelji, te briga i skrb za nju. „Glavno je, da ukućanima покаже, kako se i on brine za kuću, kako je skrban, pa ma i neznatnim stvarima povećava kućni inventar.”⁸

Osim kroz funkcionalnost, drveni predmeti mogu se promatrati i s estetske strane. Drvene pastirske čaše – *kepčije*, koje su se prošlosti koristile kao čaše za konzumaciju vode, danas su ukras – suvenir, odnosno podsjetnik na nekadašnje vještine rezbarenja drva.

1 Juzbašić Janja, *Umijeće šaranja tikvica u Slavoniji*, (Đakovo, 1919), 5.

2 Petr-Marčec Smiljana, „Tradicijsko oblikovanje i ukrašavanje drveta”, *Tradicijsko oblikovanje i ukrašavanje drveta*, (Koprivnica, 1987), 4.

3 Profesor, ekonomist, pripovjedač, književnik. Velika Kopanica, 23. svibnja 1893. – Karlovac, 20. svibnja 1986.

4 Matasović Antun, *Seljačko rezbarstvo u slavonskoj Posavini*, (Zagreb, 1933), 161.

5 Ibid, 162.

6 Ibid, 145.

7 Ibid, 145, 146.

8 Ibid, 147.

Kepčije su plosnate drvene čaše, uglavnom elipsastog horizontalnog prereza sa širokom drškom, koje su se kožnim remenčićem vješale na remen torbe ili su se nosile u samoj torbi.⁹ Uz *kepčiju* u torbi se nosi i rasklopivi nož – *feder*, *škljoca*, željezno kresivo – *masat*, sasušena gljiva – *guba*, kremen-kamen, *duvankesa* od sasušenog svinjskog mjehura. Spremao se i *duduk* ili *dvojnica*, okrugla drvena *solenica* s poklopcem, veća drvena kutija s hranom, žigice *sumporače*, lijekovi za stoku, odnosno sve ono što je bilo potrebno za cjelodnevni boravak na pašnjacima.

Naziv *kepčija* potječe od turske riječi *kepçe*,¹⁰ dok podrijetlo samog predmeta vuče iz ranog srednjeg vijeka, pa čak i prapovijesnih vremena.¹¹ Zbog plosnatog oblika *kepčije* su bile praktične kod razgrtanja nečistoća i zahvaćanja vode, a nisu predstavljale ni smetnju pastiru pri nošenju. Izrađivali su ih pastiri tijekom čuvanja blaga na ispašama malim nožićem, tako što su ih dubili i zatim bogato ukrašavali rezbarenjem pa se ubrajaju u najljepše hrvatske narodne rukotvorine. *Kepčije* su morale biti podjednako dobro otporne na vlagu i/ili toplinu kako ne bi popucale pa su rađene uglavnom iz drva jasena, i to onog dijela na prijelazu stabla prema korijenu. Ukras se izrađivao plićim ili dubljim *rovašenjem* (duborez). Ista tehnika izrezivanja pojedinih motiva i prošupljivanjem (na proboj), koristila se i na preslicama i svatovskim čuturama. Likovnim izrazom *kepčije* s područja Hrvatske istovrsne su mađarskim i rumunjskim pastirskim čašama.¹²

Pastirske čaše Etnografskog odjela Muzeja Brodskog Posavlja

U Etnografskom odjelu Muzeja Brodskog Posavlja čuva se zbirka *kepčija* koja

sadrži četrdeset dva primjerka. Najstarija *kepčija* iz zbirke je iz 1880. godine, a potječe iz sela Klakar te *kepčija* iz 1888. godine iz sela Beravci.

Najčešći dekorativni motivi koji se javljaju na *kepčijama* jesu geometrijski – trokutići, rombovi, mrežasta polja, valovite i cik-cak linije, različiti krugovi, točke. Milovan Gavazzi takve motive, uz šesterokraku rozetu, ubraja u najstariji sloj starohrvatske ornamentike.¹³

Na *kepčijama* koje se čuvaju u Zbirci tradicijskog gospodarstva i zanata Etnografskog odjela Muzeju Brodskog Posavlja čest motiv je i svastika – simbol sunca, kao i srećonosna rozeta koja je zastupljena u obliku stiliziranog cvijeta ili križa. Križ u svojim različitim oblicima odbija grijehe i tamu pa se koristi protiv bolesti, nedaća i zlih sila. Kod pretkršćanskih naroda, primjerice kod Ilira, ali i u predilirskom razdoblju, dobro je poznata varijanta križa u obliku svastike sa značenjem stvaranja novog života.

Uz rozetu, na ovim predmetima čest je i motiv spirale kojem se od davnina pridaju oznake plodnosti. Njihova prisutnost na grobovima trebala je pokojnika povratiti u život. U srednjem vijeku i u razdoblju renesanse smatralo se da ženska utroba ima oblik dvojne spirale pa joj je anatomsko ime bilo *arbor vitae*.¹⁴

Uz geometrijske elemente na *kepčijama* su često oblikovani vegetabilni (motiv grane s listovima, vitice, cvjetne grane) i zoomorfni motivi poput motiva jelena kojega se zbog razgranatih rogova uspoređuje sa drvetom života.¹⁵ Jelen kao sveta životinja bio je poznat stanovništvu jugoistočne Europe i prije dolaska Kelta. Simbolizira plodnost i ponovno rađanje.¹⁶

⁹ Ibid, 153.

¹⁰ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31223> (Posjet stranici 15. listopada 2022.)

¹¹ Gušić Marijana, *Tumač izložene građe*, (Zagreb, 1955), 65.

¹² Ibid, 65.

¹³ Gavazzi Milovan, *Hrvatska narodna umjetnost*, (Zagreb, 1944), XIV.

¹⁴ Wenzel Marian, „O nekim simbolima na dalmatinskim stećcima”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 14/1, (Split, 1962), 93.

¹⁵ U tradicijskoj kulturi jedan od rasprostranjenijih motiva. Simbolizira život, svijet, plodnost.

¹⁶ Toldi Zvonimir, *Monografija krpanih ponjava Dvoje leglo – troje osvanilo!*, (Slavonski Brod, 1999), 48.

Od ostalih motiva pojavljuju se motivi grba i drugih državnih simbola.

Iako se svim motivima koji se nalaze na drvenim pastirskim čašama može pronaći njihovo simbolično značenje, ne znači da su rađene upravo s tim znanjem i ciljem. Ipak, osim što su imale uporabnu vrijednost, njihovom izradom prikazivala se sreća, plodnost – briga za obitelj, njezinu dobrobit i brojnost.

Osim dekorativnih elemenata, pastiri koji su izrađivali *kepčije* nerijetko su na njima urezivali mjesto ili godinu nastanka, svoje inicijale ili puno ime.

Literatura i izvori:

Gavazzi Milovan, *Hrvatska narodna umjetnost*, Zagreb, 1944.

Gušić Marijana, *Tumač izložene građe*, Zagreb, 1955.

Juzbašić Janja, *Umijeće šaranja tikvica u Slavoniji*, Đakovo, 19.

Matasović Antun, „Seljačko rezbarstvo u slavonskoj Posavini”, *Narodna starina*, vol. 12/32, (Zagreb, 1933), 145–168.

Petr-Marčec Smiljana, „Tradicijsko oblikovanje i ukrašavanje drveta”, *Tradicijsko oblikovanje i ukrašavanje drveta*, Koprivnica, 1987.

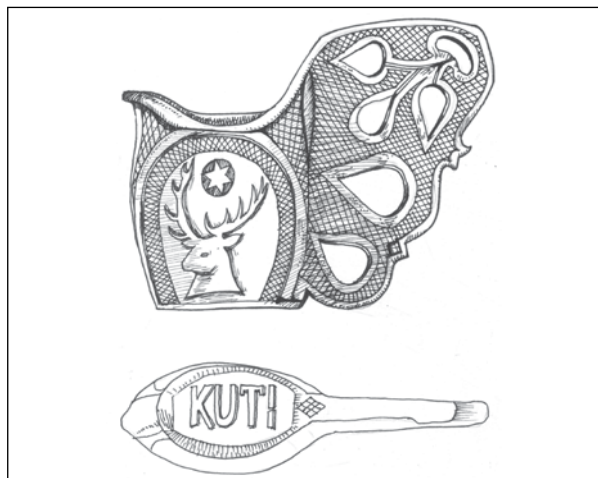
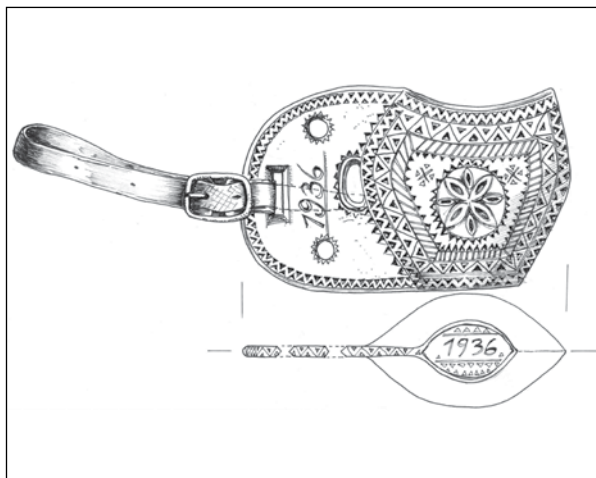
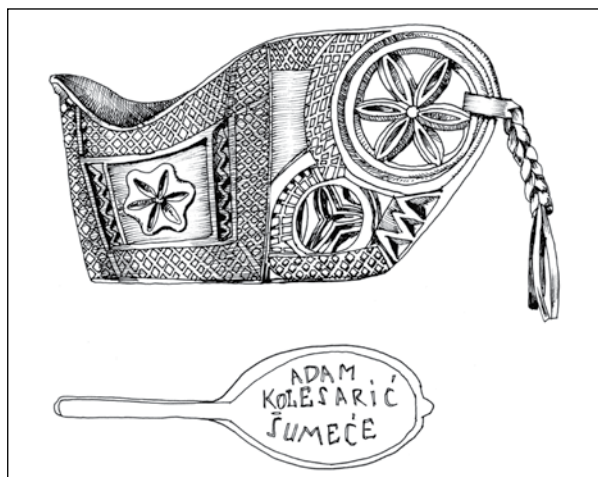
Toldi Zvonimir, *Monografija krpanih ponjava Dvoje leglo – troje osvanilo!*, Slavonski Brod, 1999.

Wenzel Marian, „O nekim simbolima na dalmatinskim stećcima”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 14/1, (Split, 1962), 79–94.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31223> (Posjet stranici 5. prosinca 2022.)

Kepčije iz Muzeja Brodskog Posavlja

Staklo u svakodnevnoj upotrebi – primjeri staklenih proizvoda u tradiciji

Slavica Moslavac

Etnologinja u mirovini

vim radom o staklu željela se skrenuti pozornost na dio bogatih primjera staklenih proizvoda koji su bili dio tradicijskog života. Dugogodišnjom obradom etnografskih materijala u Muzeju Moslavine u Kutini prikupili su se dragocjeni primjeri svjedočanstva nekadašnjeg svakodnevnog života. Dio ovog teksta nastao je na temelju teksta *Staklo i čovjek kroz vjekove* u monografskom djelu „Etnografski zapisi po Moslavini i širem zavičaju”.¹

Nastanak stakla

Staklo kao potpuno prozirna materija podobna za oblikovanje i izradbu raznovrsnih predmeta koji okružuju čovjeka od davnina stvara se miješanjem kremenog pijeska, potaše ili sode i vapna. Taljenjem se dobiva žitka masa pogodna za oblikovanje puhanjem, lijevanjem u kalup, izvlačenjem i valjanjem. Osnovna svojstva stakla jesu prozirnost, tvrdoća i krhkost kod obične temperature, žilavost i sposobnost plastičnog oblikovanja kod visoke temperature, otpornost prema atmosferilijama i većini kemikalija. Ima više vrsta stakla. Taljenjem sode i natrijevog sulfata s kremenim pijeskom i vapnom dobiva se obično natrijevo staklo; upotrebljavalo se za izradu prozorskog i običnog šupljeg stakla (čaše, boce i sl.). Dodavanjem potaše dobiva se kalijevo *turdo* staklo, dodavanjem

sode *meko*, dodavanjem olovnog oksida kalijevo olovno staklo. Dodavanjem različitih metalnih oksida dobiva se obojeno staklo: kobaltom plavo, bakrenim oksidom zeleno i crveno, manganom ljubičasto, kositrom rubinsko staklo. Prvobitno staklo, odnosno staklena pasta, neprozirna je najčešće tamnožuta ili plavozelena masa. Oblikovano je tiještenjem u kalup ili nanošenjem na jezgru od gline, odnosno modeliranjem.

Tvornica „Kristal” u Kutini

U drugoj polovici dvadesetog stoljeća u Kutini je, zajedničkom suradnjom gradova Zaječara i Kutine, izgrađena Tvornica za doradu kristala i stakla, pod nazivom „Kristal” Kutina. Tvornica je počela s radom 1979. U jednom razdoblju kapacitet u brušenju kristalnih predmeta (vaza, čaša, pepeljara, pladnjeva, pehara i dr.) bio je cca 600 t/g, a proizvodi su se uspješno plasirali na svjetska tržišta. Kutinski „Kristal” uspješno je promovirao i suvenir *Kristalna dunja* za dobitnike prve nagrade dječjeg festivala *Mali jukebox*. U tvornici je 80-ih godina 20. stoljeća bilo zaposleno od 1000 do 1200 radnika. Nakon demokratskih promjena prekida se suradnja sa zaječarskom tvornicom, a devedesetih godina kutinski „Kristal” radi sa samoborskom tvornicom kristala, te prestaje s radom. Poslije zatvaranja tvornice u Kutini nije bilo profesionalnih staklopuhača, već nekoliko majstora za staklarski obrt koji su se bavili ostakljivanjem prozora i vrata,

¹ Monografija je predstavljena u tekstu Slavice Moslavac: *Dugogodišnji stručni rad objedinjen u monografiji Etnografski zapisi po Moslavini i širem zavičaju*, u: Revija Đakovačkih vezova, broj 51, 2021., str. 131–133.

brušenjem stakla i uokvirivanjem slika, što čine i danas.

U Moslavini, pa tako i Kutini nije tijekom prošlih razdoblja bilo ni staklopuhača, ni staklarskih radionica. Gotove staklarske proizvode najprije su građani (Kutine, Garešnice, Križa, Ivanić Grada i Čazme) nabavljali u većim gradskim sredinama (najčešće u Zagrebu), da bi se tijekom vremena preko imućnijih pojedinaca proširili i na ruralna područja, najprije kao skupocjeni predmeti korišteni samo za blagdane: Božić, Uskrs, svadbe, krštenja... a kasnije kada postaju jeftiniji i pristupačniji, prelaze u svakodnevnu upotrebu. U gradskim sredinama mogu se još i danas pronaći uporabni i dekorativni predmeti od tankog kristala nabavljeni u europskim zemljama (najčešće u Njemačkoj, Italiji i Češkoj), dok su se predmeti kutinske tvornice „Kristal” dugo darivali na svadbenim svečanostima.²

Sodane u Kutini

Početkom 20. stoljeća Ivan Golub osnovao je u Kutini tvornicu soda-vode, koja se mnogo upotrebljavala u gostionicama kod priređivanja moslavačkih vina u obliku špricera.³ Osim njega, u Kutini, u Bakarićevoj ulici (danas Matoševa) sredinom 20. stoljeća *sodanu* je imao i Židov Šimun Satler. Šimun Satler doselio je 1910. iz Janja Lipe u Kutinu, najprije se zaposlio kao pipničar u gostionici židovske obitelji Singer, pod nazivom *Albert Singer i sin* na trgu Franje Ksaverskog. Sodanu do 60-ih godina, odnosno sve do zatvaranja vode zajednički Šimun i Vojko Satler. Satlerovi su svoja pića prodavali na brojnim sajmovima diljem Moslavine i hrvatske Posavi-

ne.⁴ Pića koja su nudili bila su od *krahera*, *kokte*, *šabesa*, *apakole* i prodavali su ih svima jer nisu bila osobito skupa.

Sifon - boca za soda-vodu

Soda-voda bezalkoholno je *piće* proizvedeno tako što se pod pritiskom obogaćuje obična voda ugljikovim dioksidom, kako bi se dobila gazirana voda. Ovo bezalkoholno piće ranije se proizvodilo u manjim radionicama *sodarama*, a majstori koji su to radili zvali su se *sodari*. Okus takve vode sličan je današnjim gaziranim *kiselim vodama*. Soda-voda pakirala se u *sifonske boce*, koje su se proizvodile od stakla i na

2 Danas u Kutini imamo samo jednu staklaricu, udovicu Milana Součeka koja uokviruje slike i goblene.

3 Osim ovog zapisa nema drugih podataka. Mira Kolar: Kutina i Moslavina na početku 20. stoljeća (do 1918.), u monografiji KUTINA, povijesno-kulturni pregled s identitetom današnjice, Kutina, 2002. str. 273.

4 Još i danas kći Vojka Satlera, gđa. Ljerka Ermakora, koja ima 80 godina, sjeća se kako je sa svojim ocem Vojkom obilazila sajmove, i nenaspavana i promrzla morala poslije toga odlaziti u školu!

kojima je bio pričvršćen metalni mehanizam s ručkom. Od soda-vode *sodari* su pravili i osvježavajuća pića dodavanjem ekstrakta i šećera pa se dobivao: *kraher*, *orandžada* ili *kokta*, *šabeso*, *apakola*. Ovim pićima punile su se male flašice ili litarske boce (kao za kiselu vodu ili vino) sa specijalnim zatvaračem (takozvani pivski zatvarač). Soda-voda je bila jeftino piće i koristila se za uklanjanje simptoma jake kiseline u stomaku, pravljenje *špricera* i slično. Sifonske boce koristile su se po više puta i kad bi se ispraznile, nosile su se kod *sodadžije* na ponovno punjenje.

Oblok ili prozor na tradicijskoj kući

Staklo u domaćinstvu

Danas ne možemo ni zamisliti da površine, predmeti, pregrade pa čak i dijelovi namještaja nisu od stakla. U prošlosti su to bile najčešće posudice, spremnice, čaše, boce i bočice za pića i kozmetiku, zdjele, zdjelice, pritiskivači za papire, servisi za pića, pladnjevi zvani *avzeći* za suhe kolače, tanjuri i tanjurići, vaze, ukrasni predmeti, stakleni privjesci, stakleni dijelovi rasvjetnih tijela, stakleni lusteri, laboratorijske staklene boce, zrcala ili ogledala.

Većina staklenih predmeta prolazi za vršnu fazu obradbe, koja se uglavnom izvodi brušenjem. Ostala je površinska

obradba pretežno dekorativna, a sastoji se od graviranja, poliranja, matiranja, nagrivanja i slikanja. Kao sredstvo za brušenje obično služi kreneni pijesak, a za poliranje kositrov i željezni oksid. Polirati se može i razrijeđenom fluorovodičnom kiselinom, koja jednolično otapa staklo i ostavlja glatke i sjajne površine. Nagrivanjem stakla tom kiselinom mogu se na staklu izvoditi različiti crteži. Slikati se na staklu može nanošenjem obojenih pasta, načinjenih od smjese praha različito obojenih lako taljivih stakala i ulja, te žarenjem na temperaturi od 700 °C. Neprozirno staklo dobiva se matiranjem površine jakim mlazom kremenoga pijeska, a kemijski nagrivanjem površine plinovitim fluorovodikom. Prozorsko staklo, po kemijskom sastavu natrijsko, propušta oko 90 % vidljive svjetlosti, reflektira 8 %, a apsorbira 1 %. Na tržište dolazi u pločama različite širine i kvalitete, a debljina mu je većinom 2 mm, 3 mm ili 4 mm.

Na tradicijskim stambenim objektima staklo susrećemo na prozorskim oknima, doduše kao male, četvrtaste 50 x 50 cm staklene plohe, kojima su zamijenjeni sušeni svinjski mjehuri (materijal za propuštanje svjetlosti). Za rasvjetna tijela staklo se koristilo za lampaše, lampe i cilindre petrolejki. Pučki likovni umjetnici oslikavali su sakralne i profane motive po staklu trajnim bojama te ih uokvirivali u drvene okvire koji su činili zidne ukrase seoskih domova. Najčešći motivi bili su likovi svetaca, kao Blažena Djevica Marija, sv. Valentin, sv. Florijan i drugi, ali bilo je motiva i s profanim sadržajima. Stakla su mogla imati samo rubove oslikane cvjetnim stiliziranim ukrasima, tako da su u takve vrste okvirića dolazile fotografije vlasnika.

Kod imućnijih obitelji, doduše rijetko, nailazimo i na devocionalije, tj. predmete za iskazivanje pobožnosti kod kuće, ali mogli su biti u upotrebi i u samostanima. To su posvetne slike, mali kućni oltari, skulpturice sakralnog značaja, križevi, krunice i medaljoni. U bogato ukrašenim i izrezbarenim okvirima sa središnjim

motivima Svete obitelji i Majke Božje Bistričke, muzejske posvetne slike još su ukrašene slikama na prednjem staklu, a potječu iz druge polovice 19. stoljeća. Od stakla u svakodnevnoj upotrebi našlo se sjenila za svjetiljke različitih boja, figurica, bočica za mirise s raspršivačem, staklenki za zimnicu, lijevaka, muholovki. U vinogradarsko-podrumarskoj djelatnosti u prošlosti su bile u upotrebi razne vrste drvenog posuđa, načinjenog od duga i dužica različitih oblika i veličina često s natpisom i crtežom.

Lampaš sa svijećom

O bocama

Početkom 19. stoljeća dolazi do industrijske proizvodnje boca. Kategorizirane su kao: velike, srednje, male, vitke, plosnate, okrugle i butelje od tamnozelenog i bijelog stakla. Staklena boca kemijski je postojana, što znači da ne utječe na promjenu sastojaka vina, a ima mnoge prednosti u odnosu na neke ambalaže, kao što

je moguća višekratna upotreba, prikladna je za transport, ekološki je prihvatljiva, najmanje onečišćuje čovjekov okoliš jer odbačena boca sirovina je za izradu novih boca, a u boci se vino najbolje čuva. Boca mora ispunjavati određene zahtjeve što se tiče kakvoće stakla, oblika i boje. Raznovrsnost stakla uvjetuje natrijev i kalijev silikat. Intenzitet obojenosti boce utječe na stabilnost vina u njoj, tamniji tonovi su ti koji sprječavaju utjecaj sunčevih zraka pa je najpogodnija tamnosmeđa boca. Oblikom se razlikuju butelje i boce za bijela i crna vina. Tradicionalni su tipovi boca u svim vinorodnim zemljama: rajnska butelja, bordo boca za crna vina, burgundska boca, franačka boca (područje Frankwein, sjeverno od Münchena), opletena boca – *chianti*, porto boca, tokajska boca, *cherry* boca.

Čaša

Da bismo vino doživjeli u ukupnosti svih njegovih vrijednosti (bistroća, boja, miris i okus), treba ga kušati iz primjerenih čaša. Ne želeći oblik i izgled čaša prepustiti slučaju ili samo estetskom, odnosno dizajnerskom kriteriju, svjetski su proizvođači oblikovali čaše za pojedine vrste vina uvažavajući raspored osjetila okusu u usnoj šupljini, kao i dostupnost mirisa nosnicama. Kako bi omogućile što bolju spoznaju o bistroći i boji vina, čaše moraju biti izrađene od prozirnog nebrušenog kristalnog stakla, što tanjih stijenki, oblikom varijacija cvijeta tulipana ili kaleža (simboličkog značenja obilja i posude koja sadrži piće besmrtnosti) i, naravno, moraju biti izuzetno čiste. Općenito se drži da se kvalitetnija vina piju iz manjih, a obična vina iz većih čaša. Ponos našega tradicijskog posuđa kao što su: *bukare* i *bukaletе*, *surablјivci* i *bilikumi* (od njem. riječi *willkommen* – dobro došao; dobrodošlica koja se iskazuje gostu ponudom da se zajedno ispije vino), te drugo drveno i zemljano posuđe, postali dio naše vinogradarske vinske prošlosti, te se danas koriste samo

u iznimnim zgodama kao što su različita snimanja i fotografiranja. A što se tiče upita: *Iz koje čaše bi najbolje pili?*, veseljaci bi ipak odgovorili: *Iz pune!*

Kroz stoljeća staklo je doživljavalo svoje uspone i padove, ali uvijek se obnovljeno i plemenitije vraćalo u naše živote. Bilo je prisutno u gradskim i seoskim sredinama, čuvano na posebnim mjestima i izlagano samo u posebnim prigodama. Staklo nikada nije silazilo s društvene scene zbog svoje neizvornosti, već samo zbog financijskih okolnosti. Danas je staklo ponovno značajan i vrijedan proizvod i prožima nas svojom toplinom i prozračnošću, jer izvire iz prirode i vraća nas u prirodu.

Literatura i izvori:

Anita Paun Gadža i Slavica Moslavac; *Staklo i priča o staklu*, Kutina, 2018.

Blašković; *Vijenac*, književni list za umjetnost, kulturu i znanost; staklo – tajne i beskrajne mogućnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2010.

Grupa autora: *Kutina, povijesno-kulturni pregled s identitetom današnjice*, Kutina, 2002.

Ida Horvat i Radmila Biondić: *Zbirka stakla Muzeja Slavonije 19. – 20. stoljeća, katalog izložbe*, Osijek, 2001.

Slavica Moslavac: *Život s vinogradom i vinom*, Kutina, 2008.

Slavica Moslavac: *Etnografski zapisi po Moslavini i širem zavičaju*, Muzej Moslavine Kutina, 2020.

Josip Tropčić; *Kutina*, Zagreb, 1986.

<https://www.kristalsamobor.com/crystal>

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Staklo>

<https://staklenisvijet.wordpress.com/tag/umjetnost-u-staklu/>

<https://www.muio.hr/zbirka-stakla/>

<https://zbl.izmk.hr/?p=1955>

Božićne staklene kuglice

Više o glazbalima s mješinom – četveroglasne i peteroglasne dude

Stjepan Večković

Centar za tradicijska glazbala Hrvatske

Tradicijska glazbala s mješinama u Hrvatskoj

Hrvatska je izuzetno bogata starim tradicijskim glazbalima, od kojih posebno mjesto zauzimaju glazbala s mješinama. U tu skupinu spadaju razne vrste mihova i dipli (hercegovački mih, dalmatinski mih, istarski mih, piva, susački mih, mih s poluotoka Pelješca, itd.), dude (četveroglasne i peteroglasne ili podravske) i gajde. Ako na popis uvrstimo i neke specifične otočke mihove te nekoliko izumrlih varijanti mihova i dipli, tada samo na području Hrvatske možemo naći najmanje desetak različitih vrsta glazbala s mješinama, najstarijih varijanti kao što su hercegovački i dalmatinski mih, sve do novijih kao što su gajde i dude. Sve su to izuzetno vrijedna glazbala, duboko ukorijenjena u tradiciju našeg naroda i veliko je bogatstvo što je većina tih glazbala preživjela sve turbulencije prošlih vremena te i danas na neki čudesan način privlače pažnju ljudi svojim izgledom i jedinstvenim, specifičnim zvukom.

Razlika između duda i ostalih hrvatskih, tradicijskih glazbala s mješinama

Dude su vrlo značajna glazbala naše tradicije i nekada su pokrivala veliko područje Hrvatske, sve od Zagorja i Međimurja pa do Baranje i velikog dijela Slavonije. S istoka su ih, s vremenom, potisnule gaj-

de, a sa zapada nova, moderna glazbala. U drugoj polovici dvadesetog stoljeća dude su drastično počele nestajati iz glazbene prakse našeg naroda. U Hrvatskoj postoje dva tipa duda: četveroglasne i peteroglasne. Najvažnija razlika između ta dva tipa u broju je piskova u prebiraljci te u tehnici sviranja. Četveroglasne dude imaju tri piska u prebiraljci, a peteroglasne četiri piska.

Važno je spomenuti osnovne razlike između duda i drugih glazbala s mješinama prisutnih u našem folkloru. Razlika između duda, gajdi i različitih vrsta mihova i dipli ponajprije je u tome što dude i gajde imaju trubanj (bordun), a mihovi i diple nemaju. Druga vrlo bitna razlika je u broju i rasporedu rupica za prebiranje, pa su prema tome načini i tehnike sviranja drugačiji. Treća razlika je u tome što su mihovi i diple redom netemperirana glazbala, dakle, sviraju u arhaičnoj, netemperiranoj ljestvici. Dude i gajde su temperirane i napravljene su za sviranje u durskom tonalitetu. Također, mnogi dudaši i gajdaši su unatrag stotinu godina počeli upotrebljavati laktaču za upuhivanje zraka u mješinu. I na kraju, najvažnija razlika između duda i ostalih glazbala s mješinama u broju je piskova u prebiraljci.

Dude i gajde vrlo su slična glazbala i na prvi ih pogled neupućeni ljudi teško razlikuju. Dude imaju trubanj kao i gajde, raspored rupica na prebiraljci naizgled je gotovo identičan, međutim, vrlo je bitna razlika da dude imaju veći broj piskova u prebiraljci od gajdi. Gajde, a isto tako i di-

*Tradicijsko glazbalo
dude*

ple i mihovi, imaju po dva piska u prebiraljci. Za razliku od njih, četveroglasne dude imaju tri piska u prebiraljci (prema tome i jedan ton više od gajdi), a peteroglasne dude imaju čak četiri piska u prebiraljci. Iz svega toga proizlazi da su mogućnosti i tehnike sviranja gajdi i duda različite. Postoje još neke manje razlike u dijelovima i vanjskom izgledu, no navedene su najvažnije.

Četveroglasne dude Opis i glavni dijelovi

Četveroglasne dude aerofono su, solističko, tradicijsko glazbalo. Sastoje se od sljedećih osnovnih dijelova: mješina, prebiraljka s diplicama, našak, kvaka, trubanj, puvalak (u novije vrijeme laktača) i piskovi. Mješina je štavljena životinjska koža. Svi su ostali dijelovi od drva, često vrlo

lijepo ukrašeni kositrom te rezbarenim ili paljenim ukrasima. Za vratni otvor mješine navezan je našak, u koji se nasađuje trocjevna prebiraljka (diplice, prebirača). Kopanjica prebiraljke napravljena je od drva i u nju su usadene dvije cijevi (diplice, dudice) od mrtvog šipka (žutika), bazge ili trstike. Jedna strana prebiraljke (kličnjak, petak) ima pet rupica za prebiranje različitih širina i razmaka i jednu glasnicu sa strane, a druga strana (rožnjak, samac) ima samo jednu rupicu za prebiranje. U produžetku rožnjaka nalazi se drvena, često lijepo ukrašena kvaka (ključ). Treća cijev prebiraljke (palčenjok) vrlo je kratka, završava na stražnjoj strani kopanjice, a poklapa se palcem i daje samo jedan, oktavni ton duda. U prebiraljci se nalaze tri piska s jednostrukim udarnim jezičkom od bazge ili trstike. Kopanjica prebiraljke i kvaka kod starih primjeraka duda najčešće

su međusobno spojene tanjom kožnatom trakom na kojoj visi čačkal (kvačak, kopča), napravljeno od komadića roga, drva ili metala. Puvalak (puhaljka, dulac) navezuje se na jedan nožni otvor mješine i služi za upuhivanje zraka u mješinu. U puvalku se nalazi kožnati zaklopac koji sprječava da se zrak iz mješine vraća nazad. U novije vrijeme umjesto puvalka koristi se dodatni mijeh (laktača, laktara, sufra). Laktača se sastoji od gornjeg i donjeg lopara, pete (kvaka) i zaklopca (lap). Truban (bordon, truba, prda, prdaljica, berda) sastoji se od četiri dijela koji se nasađuju jedan na drugi. Prvi dio trubnja (našak) navezan je na drugi, preostali nožni otvor mješine. U trubnju se također nalazi pisak s jednostrukim udarnim jezičkom od bazge ili trstike.

Postanak i razvoj četveroglasnih duda

Četveroglasne dude tradicijsko su glazbalo, vrlo slično gajdama, a razlikuju se po načinu izrade prebiraljke; umjesto roga imaju kvaku, a najvažnija razlika je u broju piskova u prebiraljci. Gajde imaju dva piska u prebiraljci, a četveroglasne dude tri. O nastanku i razvoju četveroglasnih duda nema gotovo nikakvih podataka, ali po arhaičnom nazivu i načinu izrade (umetanje posebnih diplica u prebiraljku) te po tome da je to glazbalo poznato gotovo isključivo u folkloru našeg naroda, moja je pretpostavka da su dude dosta starije od gajdi i da su jedno od najizvornijih hrvatskih tradicijskih glazbala. U potpunosti se slažem sa Širolom koji tvrdi da su višeglasne dude i gajde naš, hrvatski izum. To osobito vrijedi za dude. Da su dude mnogo starije od gajdi dokazuje i nekoliko vrlo arhaičnih tipova sličnih glazbala iz područja Azije. Primjerice, u Gruziji i okolnim područjima poznato je glazbalo *gudastviri* ili *čiboni*, čija se svirala izrađuje vrlo slično kao i prebiraljka na našim dudama: dvije cijevi od trstike umeću se u drvenu kopanjicu, na jednoj strani ima više rupica za prebira-

nje, a na drugoj manje. U nastavku svirale dodan je rog, ali nemaju borduna. Gotovo identično glazbalo naziva *šuvyr* nalazi se i u folkloru Marijske Republike (autonomni dio zapadne Rusije), što dokazuje da je taj način izrade vrlo star i da su takva glazbala prisutna u našem narodu još iz vremena prije doseljavanja na ove prostore.

Ovdje ne treba miješati glazbala istog naziva (dude) prisutna u drugim slavenkim narodima. Glazbala naziva *dude* prisutna u drugim narodima najčešće imaju jednocjevnu ili dvocjevnu prebiraljku kao na gajdama, dok naše dude imaju trocjevnu, pa čak i četverocjevnu (podravske dude) prebiraljku, što je vrlo važna razlika. Ako gledamo područja rasprostranjenosti glazbala s tri piska u prebiraljci u Europi, značajno je da su to najvećim dijelom područja gdje žive ili su nekada živjeli Hrvati. Izuzetak je jedino središnji dio Slovačke te mali dio Poljske uz granicu sa Slovačkom gdje se također mogu naći glazbala tipa duda s tri piska u prebiraljci. Ta glazbala vrlo su slična našim četveroglasnim dudama, a čak je i tehnika sviranja vrlo slična. Prema tvrdnjama istraživača iz 19. i s početka 20. stoljeća, takvi tipovi glazbala s mješinama naš su, hrvatski izum. Kada se i zašto dogodilo dodavanje trećeg piska u prebiraljci i trubnja na dotadašnja dvoglasna glazbala zaista je nemoguće utvrditi jer ne postoje nikakvi zapisi ni arheološki dokazi o tome. Prema najnovijim dostupnim podacima, prije nekoliko godina na području Novgoroda (zapadni dio Rusije) pronađena je drvena svirala u sloju zemlje iz 14. stoljeća na kojoj su vidljiva tri uzdužna provrta i s različitim brojem rupica za prebiranje na prednjoj strani. Dakle, prebiraljka vrlo slična našim četveroglasnim dudama. Jedini moderniji napredak (ako to možemo tako nazvati) dodavanje je laktače (laktara, sufra) umjesto puvalka, te je tako dudaš uz sviranje mogao i pjevati. To se dogodilo krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Kasnije su taj način upuhivanja zraka u mješinu preuzeli i neki gajdaši u Slavoniji i Baranji.

Jedan od posljednjih izvornih dudaša, Marko Križan iz Ždralova kraj Bjelovara, eksperimentirao je s dodatnim cjevčicama i zaklopcima na prebiraljci ne bi li tako proširio raspon tonova koji se na duda-ma mogu izvesti. Također je pokušao posebnim drvenim ili metalnim zaklopcima olakšati i usavršiti naštimavanje izlaznog tona na glasnici petaka i kvartnog tona na kvaki prebiraljke. Premda su vjerojatno starije, dude su razvijenije od gajdi jer mogu izvesti više tonova i ponuditi zanimljiviju i bogatiju svirku.

Peteroglasne dude Opis i glavni dijelovi

Peteroglasne dude aerofono su, solističko, tradicijsko glazbalo. Sastoje se od sljedećih osnovnih dijelova: mješina, prebiraljka s diplicama, našak, trubanj, puvalak (u novije vrijeme laktača) i piskovi. Mješina je šavljena životinjska koža. Svi ostali dijelovi su od drva, često vrlo lijepo ukrašeni kositrom, rezbarenim ili paljenim ukrasima. Za vratni otvor mješine navezan je našak u koji se nasaduje četverocjevna prebiraljka (diplice, prebirača). Kopanjica prebiraljke napravljena je od drva i u nju su usađene dvije cijevi (dipli-

ce, dudice) od mrtvog šipka (žutika), bazge ili trstike. Jedna strana prebiraljke (kličnjak, petak) ima pet rupica za prebiranje različitih širina i razmaka. Druga strana (rožnjak, samac) ima samo jednu rupicu za prebiranje te daje samo jedan, osnovni ton duda. Treća i četvrta cijev prebiraljke izbušene su na stražnjem dijelu kopanjice. Treća cijev (malčenjok) prolazi cijelom dužinom kopanjice te izlazi na donjem kraju prebiraljke i daje samo jedan ton – kvartu osnovnog tona duda. Četvrta cijev prebiraljke (palčenjok) vrlo je kratka, završava na stražnjoj strani kopanjice, poklapa se palcem i također daje samo jedan, oktavniji ton duda. U prebiraljci se nalaze četiri piska s jednostrukim udarnim jezičkom od bazge ili trstike. Za upuhivanje zraka u mješinu koristi se puvalak (stariji način) ili laktača (noviji način, upotrebljava se tek posljednjih sto godina). Puvalak (puhaljka, dulac) ili laktača (laktara, sufra) navezuje se na jedan nožni otvor mješine. U puvalku i laktači nalazi se kožnati zaklopac (lap) koji sprječava da se zrak iz mješine vraća nazad. Laktača se sastoji od gornjeg i donjeg lopara i pete (kvaka). Trubanj (bordun, truba, prda, prdaljica, berda) sastoji se od četiri dijela koji se nasaduju jedan na drugi. Prvi dio trubnja (našak) navezan je na drugi, preostali nožni otvor mješine. U trubnju se također nalazi pisak s jednostrukim udarnim jezičkom od bazge ili trstike.

Postanak i razvoj peteroglasnih duda

Peteroglasne dude tradicijsko su glazbalo vrlo slično četveroglasnim dudama, međutim, razlikuju se po izgledu prebiraljke, nemaju rog ni kvaku u nastavku prebiraljke, a najvažnija razlika je u broju piskova u prebiraljci. Peteroglasne dude imaju četiri piska u prebiraljci. Kao i o četveroglasnim dudama, o nastanku i razvoju peteroglasnih duda nema gotovo nikakvih podataka, ali po arhaičnom nazivu, načinu izrade (umetanje posebnih

diplica u prebiraljku) te po činjenici da je to glazbalo poznato isključivo u folkloru našeg naroda, moja je pretpostavka da je to jedno od najizvornijih hrvatskih tradicijskih glazbala. U potpunosti se slažem sa Širolom koji tvrdi da su višeglasne dude i gajde naš, hrvatski izum. To možda najviše vrijedi baš za peteroglasne dude. Takvo glazbalo, prema mojim dosadašnjim istraživanjima i saznanjima, ne postoji više nigdje u svijetu. Svakako treba napomenuti da u nekim zapadnoeuropskim zemljama postoje glazbala tipa gajdi s četiri pa i više piskova u prebiraljci (*zampogna* u Italiji ili *musette* u Francuskoj), ali to su novija glazbala s piskovima sasvim drugačije vrste te načinom izrade i izgledom prebiraljke potpuno različitim od naših peteroglasnih duda.

Prema već spomenutim podacima i izvorima (vidi istu temu o četveroglasnim dudama) sasvim je očito da su peteroglasne dude vrlo specifično glazbalo nastalo od prastarih varijanti glazbala tipa *čiboni* (Gruzija) i *šuvyr* (Marijanska Republika). Također je vrlo očito da su peteroglasne dude nastale od četveroglasnih duda jer su svi dijelovi, ornamentika i način izrade, gotovo identični, izuzev razlike u broju piskova i izgledu donjeg dijela prebiraljke. Iz konstrukcije prebiraljke peteroglasnih duda proizlazi i vrlo bitna razlika u tehnici sviranja i mogućnosti tih duda. Za razliku od svih ostalih glazbala s mješinama kod kojih tonovi iz prebiraljke izlaze dokle god se u glazbalo upuhuje zrak i pritišće mješina, kod prebiraljke peteroglasnih duda moguće je zatvoriti sve izlazne rupice na prebiraljci tako da nema izlaznih tonova te pustiti bilo koji ton pojedinačno ili u kombinaciji s nekim ili svim tonovima prebiraljke. To je vrlo intuitivna konstrukcija s velikim mogućnostima kombiniranja tonova, harmonija i ritmiziranja te ujedno i prava revolucija u izradi i sviranju glazbala s mješinama.

Ipak, treba spomenuti da takav način sviranja nije nov i nije nastao s peteroglasnim dudama. Na takav način, pokla-

panjem svih rupica na prebiraljci te otvaranjem i puštanjem pojedinih tonova, znali su svirati najvještiji svirači miha i dipli (dvoglasna glazbala s mješinama) u Dalmaciji i Istri. Možda je i to jedan trag, poveznica u nastanku prebiraljke peteroglasnih duda, kombinacija postojećih četveroglasnih duda i rijetke, ali postojeće i atraktivne tehnike sviranja prastarih varijanti mihova i dipli. Potrebno je spomenuti i jednu rijetku varijantu četveroglasnih duda (prebiraljka s tri piska) koje se sviraju u okolici mjesta Zakopane, malom dijelu Poljske uz granicu sa Slovačkom. Svirala tih duda ima tri piska, ali izrađuje se s trećim provrtom duž cijele svirale, isto kao i četvrti provrt na našim peteroglasnim dudama. Postoji li neka davna veza između ta dva glazbala za sada je još uvijek teško utvrditi. Kada se i zašto dogodilo dodavanje četvrtog piska u prebiraljci na dotadašnje troglasne prebiraljke duda zaista je nemoguće utvrditi jer ne postoje nikakvi arheološki ili etnološki tragovi i dokazi o tome. Što se razvoja peteroglasnih duda tiče, jedini moderniji napredak (ako to možemo tako nazvati) dodavanje je laktarče (laktara, sufra) umjesto puhaljke, tako da je dudaš mogao uz sviranje i pjevati. Kao i kod četveroglasnih duda, to se dogodilo krajem 19. i početkom 20. stoljeća.

Tradicija izrade i sviranja peteroglasnih duda u Hrvatskoj gotovo je nestala, zadržali su je živom samo još Hrvati u Mađarskoj. Danas se četveroglasne i peteroglasne dude polako vraćaju u život i na scenu. Bila bi zaista velika šteta da ta dva fantastična tradicijska glazbala zauvijek nestanu.

Literatura:

- Večković, Stjepan (2015): Hrvatska tradicijska glazbala: gajde, Centar za tradicijska glazbala Hrvatske, Zagreb.
- Večković, Stjepan (2017): Hrvatska tradicijska glazbala: dude, Centar za tradicijska glazbala Hrvatske, Zagreb.

Skoči kolo. Tradicijsko ruho i glazbeno-plesna ostavština novljansko-jasenovačkog kraja

– 34. naslov u edicijama o narodnim plesovima i nošnjama Hrvatske u izdanju Hrvatskog sabora kulture

Barbara Franić

Hrvatski sabor kulture

Hrvatski sabor kulture utemeljen je na stoljetnoj tradiciji i kontinuitetu kulturno-umjetničkog amaterizma, čiji počeci sežu u sredinu 19. stoljeća. Da bi se nastavio spomenuti kontinuitet te dalje razvijao kulturno-umjetnički amaterizam, a poglavito njegova kvaliteta u Republici Hrvatskoj, Hrvatski sabor kulture kao krovna udruga u svoje djelatnosti ubraja i

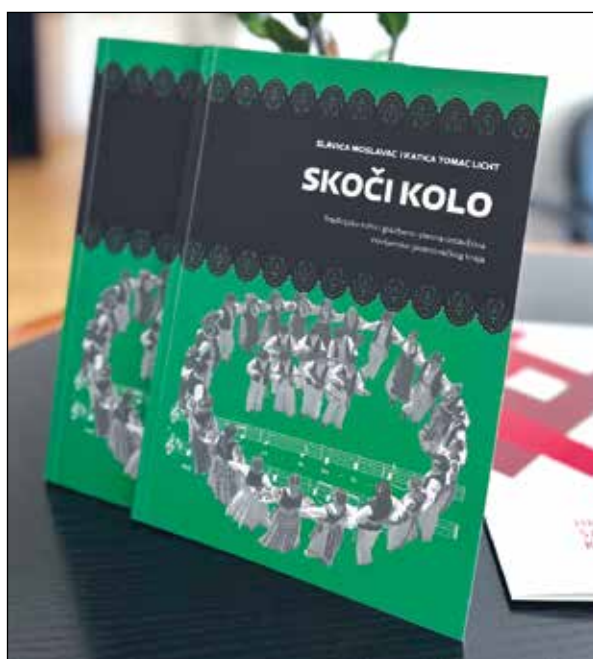
nakladničku djelatnost. Nju čine tri biblioteke: glazbena, književna i kazališna te dvije značajne edicije: *Narodni plesovi Hrvatske* i *Hrvatske narodne nošnje*.

Početke konstantne nakladničke djelatnosti današnji Hrvatski sabor kulture bilježi već 1969. godine, no i prije toga javljaju se značajna izdanja. Prve koreografije turopoljskih i posavskih plesova auto-

Sa svečane promocije, 2023.

ra Vladimira Škreblina, Ivana Ivančana i Ivana Gattina objavljuju se u „Kulturnom radniku” 1950. i 1951. godine. Namjera je bila da tada Savez kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske, uz osposobljavanje koreografa i voditelja na tečajevima, folklornim skupinama pomogne i objavljivanjem gotovih koreografija opremljenih raspisanom glazbenom pratnjom. Ubrzo se od toga odustalo. Godine 1956. izdana je knjiga pod nazivom *Narodni plesovi Hrvatske 1*, autora Ivana Ivančana, a sadrži plesove Baranje i Slavonije uz opis plesova, notni materijal, tamburaške pratnje, kao i detaljne upute pronalaženja i pristupa građi i koreografiranju. Tim djelom započinje jedna od najznačajnijih edicija Hrvatskog sabora kulture; *Narodni plesovi Hrvatske*, kojoj pripada i ovaj naslov.

Tu je i druga jednako važna edicija *Hrvatske narodne nošnje*, a ideja za pokretanje edicije kao niza priručnika za rekonstrukciju narodne nošnje nastala je kao odgovor na potrebu folklornih skupina za pravilnom primjenom nošnje na sceni, što je vrlo aktualno i danas. Najraniji priručnici datiraju iz 1984. godine („Narodna nošnja Prigorja” autorice Nerine Eckhel i „Narodna nošnja Slavonije” autora Ivice Šestana), kada u projektu sudjeluje i Etnografski muzej u Zagrebu, a edicija danas

broji 34 priručnika. Osnovni cilj priručnika je da se detaljnim stručno-znanstvenim pristupom utvrdi i opiše odabrana inačica od strane autora te da se preciznim krojevima u određenom omjeru fiksira. Priručnici nude rješenja za kvalitetnu rekonstrukciju, a kao prilog sadrže dokumentarne fotografije, rječnike lokalnog nazivlja i priloge o pravilnim načinima čuvanja i prezentiranja na sceni.

„Skoči kolo. Tradicijsko ruho i glazbeno-plesna ostavština novljansko-jasenovačkog kraja” autorica Katica Tomac Licht i Slavice Moslavac priručnik je koji je posvećen plesovima, igrama, pjesmama i kolima te narodnim nošnjama dijela zapadne Slavonije (novljansko-jasenovačkog kraja). Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske 2022. godine prepoznalo je vrijednost prijavljenog projekta „Skoči kolo” koji je obuhvatio istraživanje pjesmama i plesova novljansko-jasenovačkoga kraja, a koje je vrijedno prikupila i obradila autorica Katica Tomac Licht. Dodatnu kvalitetu i doprinos priručniku daje i obrađena tema tradicijskog ruha novljansko-jasenovačkoga kraja autorice Slavice Moslavac, koja obuhvaća detaljne opise slavonske ženske i muške graničarske nošnje te narodne nošnje jasenovačke Posavine. Spomenuto izdanje i posljednje je od brojnih knjiga o plesovima i pjesmama pojedinih krajeva tijekom proteklih desetljeća, kojima se nastoji zaštititi i očuvati ovaj osobito vrijedan segment kulturne baštine. Autorice priručnika svestrane su folkloristkinje i stručnjakinje koje su se dosadašnjim radom pokazale kao vrsne poznavateljice tradicijskih vrijednosti hrvatske glazbe, plesa, običaja i tradicijskog ruha. Izdanje „Skoči kolo. Tradicijsko ruho i glazbeno-plesna ostavština novljansko-jasenovačkog kraja” sadrži izrazito vrijedan materijal folklornoga gradiva dosad neobjavljenog i potpuno nepoznatog javnosti. Naravno, riječ je ponajviše o naslovnoj temi – pjesmama i plesovima, ali i znatno više, o nošnjama i odijevanju kao i spominjanju običaja u kojima se pleše i

pjeva, osobito ako se uzme u obzir cjelokupni kontekst u kojem se donose opisi koji obuhvaćaju područje zapadne Slavonije oko Novske. Uz tekstove pjesama u kolu kao i uz plesove, donose se odabrani notni zapisi te opis držanja plesača i izvedba koraka, kao i odabrani kinetogrami – plesni zapisi labanotacijom.

Prvo poglavlje odnosi se na uvodne napomene i zanimljivosti o novljansko-jasenovačkom kraju, pri čemu su opisane specifičnosti kraja od teritorijalnog područja do tradicijske arhitekture novljanske Posavine. Sljedeće poglavlje posvećeno je tradicijskom ruhu, pri čemu je napravljena podjela na nošnju jasenovačke Posavine, te na žensku i mušku slavonsku graničarsku nošnju. Uz tekstualni dio priručniku su dodane i fotografije ženskog i muškog tradicijskog ruha ovoga kraja. Treće poglavlje donosi iscrpan prikaz pjesama i plesova novljanskog kraja, pri čemu je napravljena podjela na *Pletena kola* i *Kola i plesovi*. Pojam „pletena kola” na širem području poznat je pod nazivom šetanih ili pjevanih kola. Šetana kola Slavonije kao nematerijalno kulturno dobro 2009. godine upisana su u Registar kulturnih dobara RH. Budući da su na ovom području ta kola poznatija kao pletena kola, taj su pojam autorice odlučile koristiti i u ovoj knjizi. Pletena kola podijeljena su na muška pletena kola s pjevanjem (*Lagano kolo*, *Ubrzano kolo*, *Skoči kolo*, *Jazavljansko kolo*), ženska pletena kola s pjevanjem (*Lagano kolo*, *Ubrzano kolo*, *Zagledno kolo*) te mješovita kola s pjevanjem (*Gurano kolo* i *Kolo na jalovo*). Dio koji se odnosi na kola i plesove odnosi se na mješovita kola i plesove uz vokalno-instrumentalnu ili instrumentalnu pratnju. U četvrtom poglavlju autorice donose prikaz pjesama i plesova jasenovačkog kraja, koji su još i danas uspješno očuvani od neminovnog propadanja, nestanka i zaborava. U petom poglavlju posvećena je pozornost mladenačkim i dječjim igrima, pri čemu su opisane igre i način njihova izvođenja, a uz one koje to zahtijevaju, nalaze se odabrani

Autorice na predstavljanju knjige, 2023.

notni zapisi kao i odabrani kinematogrami za pojedine plesove. Knjiga završava sažetkom na engleskom jeziku te je time dostupna Hrvatima izvan domovine, ali i svima ostalima zainteresiranim. U knjizi se nalazi i popis korištene literature. Priručnik je dio edicije *Narodni plesovi Hrvatske* i kao takav namijenjen je za uporabu raznim profilima korisnika, od folklornih skupina preko znanstvene zajednice do šire publike koja je na bilo koji način vezana za Novsku i dio zapadne Slavonije.

Recenziju je napisao dr. sc. Stjepan Srećmac. Redaktorsko uređenje teksta uradili su dr. sc. Tvrtko Zebec i Tomislav Habulin, mag. mus. Lektorica teksta je Silvija Kantolić, mag. educ. philol. angl. Autori fotografija su Željko Gašparović Gašo, Slavica Moslavac, prof., Marija Kos Šaka, te svoj prilog daje obiteljski album Antuna Vidakovića. Sažetak na engleski jezik prevela je Silvija Kantolić, mag. educ. philol. angl. Grafičku pripremu i prijelom napravio je

Silvio Balija, a tisk Horvat tisk d. o. o. iz Zagreba. Urednica je Barbara Franić. Priručnik je otisnut u 550 primjeraka.

Ovaj priručnik nastao je u suradnji s KUD-om „Šubić” iz Novske, koji je ujedno i sunakladnik uz Hrvatski sabor kulture, a objavljen je uz financijsku potporu: Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske, Sisačko-moslavačke županije, Zajednice kulturno-umjetničkih udruga Sisačko-moslavačke županije i KUD-a „Šubić” Novska.

U Pučkom otvorenom učilištu u Novskoj 28. travnja 2023. godine održana je svečana promocija priručnika. Na promociji su sudjelovali članovi KUD-a „Šubić” iz Novske i brojni ljubitelji tradicije, a autoricama i njihovim suradnicima prigodnim su riječima čestitali Marija Kos Šaka, predsjednica KUD-a „Šubić”, u ime župana Sisačko-moslavačke županije i Zajednice kulturno-umjetničkih udruga Sisačko-moslavačke županije gospođa Ivanka Roksandić. O priručniku su govorile Valentina Dačnik, prof. u ime izdavača Hrvatskog sabora kulture, Marija Kos Šaka, predsjednica KUD-a „Šubić” u ime suizdavača, kao i same autorice.

Recenzent dr. sc. Stjepan Sremac, koji je bio spriječen osobno nazočiti promociji, u svojoj je recenziji između ostalog napisao:

Skoči kolo je zanimljiv plesni fenomen zabilježen u mnogim našim krajevima. Počevši od dalmatinskih otoka Brača i Hvara, preko dijelova zapadne i središnje Slavonije pa do južne Mađarske, gdje se krije pod hungariziranim nazivom kochikala. Nekadašnje širenje Hrvatskom može se pratiti i po prvim stihovima pjesme uz koje se najčešće izvodilo: „Skoči kolo, da skočimo, Da vidimo ‘ko li može, ‘ko li može, ‘ko ne može.”

Najstariji zapisi spominju Skoči kolo u Dalmaciji i na dalmatinskim otocima i moguće je da je to ishodišna točka iz koje se širio prema sjeveru. Nažalost, na tom putu ostala je samo spomenuta pjesma, a plesni se dio u mnogim krajevima zagubio. Iznimka su neki dijelovi zapadne Slavonije i Slavonske Posavine: trokut Novska, Lipik, Okučani, pa dalje niz Savu do Cernika kod Nove Gradiške i potom u Požeškoj kotlini. U Cerniku Skoči kolo nazivaju karakača, a u Požeškoj kotlini krivo kolo. Od svih inačica oduvijek je najbolje sačuvana, najkompletnija i najreprezentativnija ona iz okolića Novske, točnije iz Starog Grabovca, koju sam prvi put vidio sredinom osamdesetih prošlog stoljeća na jednoj lokalnoj smotri.

Očito su to prepoznale i autorice i poklonile im punu istraživačku i publicističku pažnju, posebno Slavica Moslavac, koja se već i prije u više navrata bavila nošnjom novljanskoga kraja. Razumljivo, jer je to kraj koji neposredno korespondira s centralnim područjem njezina interesa, Moslavinom.

Nema sumnje da je u ovaj rad uloženo puno truda, od terenskoga rada do konzultacija i korištenja odgovarajuće literature. Dodatna kvaliteta je što je prezentirano manje poznato etnokoreološko područje, a najvažnija plesna tradicija, naslovni ples, predstavlja opću vrijednost u ukupnoj plesnoj tradiciji Hrvatske. Ne treba zaboraviti niti opremu, naročito kinetografske i notne zapise plesova i pjesama, što ovu građu čini dostupnom i za stranog čitatelja.

Hrvatski sabor kulture nastavlja s nakladničkom djelatnosti i ovim putem poziva sve zainteresirane autore da se jave sa svojim radovima kojima će obogatiti ove jedinstvene edicije te pridonijeti očuvanju i prezentaciji bogatog tradicijskog ruha i nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske.

Upute autorima

- ❖ Tekstovi se objavljuju na hrvatskom jeziku te ih treba slati elektroničkom poštom na adresu: urednik.revijadj@gmail.com. Slanjem tekstova autori pristaju na pravila uredničkog rada te korekture teksta Uredništva, a prema pojedinačnom dogovoru i kontaktu.
- ❖ Rok za slanje tekstova za sljedeći broj je 22. travnja 2024. godine.
- ❖ Tekstovi za objavljivanje trebaju biti uređeni i strukturirani na sljedeći način:
 - Članak – od 5 do 10 kartica teksta (kartica iznosi 1 800 znakova s razmacima)
 - Prikaz – do 5 kartica teksta
- ❖ Tekstovi trebaju sadržavati naslov rada, ime i prezime autora te ustanovu u kojoj autor radi.
- ❖ Elektronički tekst isporučuje se kao neoblikovani tekst (bez uvlaka, *Tab* označavanja i sl.) u .doc obliku. Obvezno je korištenje fonta *Times New Roman*, veličine slova 12, proreda 1,5. Priloge (tablice, grafikone, fotografije i sl. prikaze) potrebno je poslati u posebnoj datoteci s jasnom napomenom gdje bi se prilozi trebali nalaziti u tekstu.
- ❖ Prilozi – označiti rednim brojevima slijedom pojavljivanja, a u tekstu označiti mjesta s kojima su povezani (primjerice: slika 2, tablica 4 i slično). Prilozi (osobito fotografije) moraju kvalitetom zadovoljiti uvjete tiska (rezolucija od minimalno 300 dpi). Legende (potpisi pod priložima) navesti prema rednim brojevima na kraju teksta. Obvezno je navođenje naziva fotografije, vrijeme njezinog nastanka (godina ili stoljeće) i autora/vlasnika/izvora.
- ❖ „Citati” – do 45 riječi navoditi unutar teksta pod navodnim znacima regularnim fontom; ukoliko je citat duži, treba ga izdvojiti iz cjeline teksta kao zaseban paragraf uz navodne znake.
- ❖ Bilješke (napomene, fusnote) uvrštavati slijedom teksta, označavati ih arapskim brojkama.
- ❖ *Kurziv* koristiti za lokalne nazive, istaknute sintagme i sl. (npr. ženske narukvice *šticle*).
- ❖ Reference u tekstu navoditi u zagradi, uz prezime autora, godinu objavljivanja teksta i referiranu stranicu (npr. Išgum 1984: 61).
- ❖ Lekturu i korekturu tekstova obavlja Uredništvo.
- ❖ Korištena literatura i izvori (bibliografija) bilježe se na kraju teksta, abecednim redom prema prezimenu autora, a više radova istog autora navodi se kronološki.
- ❖ Za Reviju se prima jedan tekst, iznimno prema dogovoru s Urednikom i obradi teme dva.

**REVIJA
PREDSTAVLJA**

REVIJA PREDSTAVLJA

Đakovački vezovi

135

Petra Somek: Monografija *Naše zlatne ruke* slavi hrvatske tradicijske i umjetničke obrte

Fotografija na prethodnoj stranici: Uredništvo Revije

Monografija *Naše zlatne ruke* slavi hrvatske tradicijske i umjetničke obrte

Petra Somek*

Meridijani

Pod utjecajem modernih tehnologija danas, nažalost, mnoge vrste obrta izumiru jer ručni rad postaje teško naplativ i manje privlačan mlađim generacijama. No, ne treba zaboraviti da su nekoć obrtnici, uz trgovce, gotovo deset stoljeća (do pojave prve industrijske revolucije u 19. stoljeću) bili osnovni motor gospodarskog pa i društvenog razvoja našega društva. Zapravo, sve što su danas industrija i poduzetništvo, nekad je to bilo obrtništvo – glavna osnovica gospodarstva izvan poljoprivredne djelatnosti. Različiti obrtnički zanati nekoć su zadovoljavali sve životne potrebe šireg pučanstva (mlinari, kovači, lončari, užari, košaraši, krojači itd.), ali i specifične zahtjeve viših društvenih staleža (zlatari, staklari, krznari).

Svojim radom obrtnici su mogli steći visok društveni ugled te ostvariti značajan profit pa je zbog toga i dolazilo do naglog širenja i procvata obrtničkih cehova, koji su imali i značajnu političku moć. Međutim, u 19. stoljeću kada obrtničko-cehovski sustav zamjenjuje masovna i normizirana industrijska proizvodnja, počinju velike promjene u ukupnom položaju i ustroju obrtničkih zajednica, koje su se morale reorganizirati. Tako je prije punu 171 godinu, 1852. godine, osnovana Hrvatska obrtnička komora (skraćeno HOK, tada nazvana Trgovačko-obrtnička komora), koja je do današnjih dana ostala krovna hrvatska obrtnička organizacija. Ona promiče obr-

te i obrtništvo, zastupa interese svojih članova pred državnim tijelima, dodjeljuje nagrade najzaslužnijima, pruža logističku pomoć prilikom osnivanja i poslovanja obrta i slično.

Tradicijski obrti simboliziraju lokalni, regionalni, ali i nacionalni identitet

Iako je masovna proizvodnja ukinula originalnost i individualnost, jedinstvene tradicijske proizvode naših obrtnika treba i nadalje čuvati, njegovati i razvijati. Oni imaju potencijal uspjeti na suvremenom tržištu jer se proizvode već generacijama, a mogu biti i odlični suveniri u turističkoj ponudi Hrvatske. Proizvodi poput licitara i medičarskog obrta na sjeveru Hrvatske te izrađivača tradicijskih drvenih igračaka iz Hrvatskog zagorja nemaju samo lokalno značenje već i globalno, jer su uvršteni na UNESCO-ovu listu svjetske nematerijalne baštine.

Zbog toga je u Hrvatskoj obrtničkoj komori još 2007. godine osnovan Odbor za tradicijski, odnosno umjetnički obrt, koji je utemeljio strukovne i stručne kriterije kako bi obrtnici mogli steći prepoznatljiv status tradicijskog, odnosno umjetničkog obrta. Formiran je znak i potrebno pisano uvjerenje, a konačnu odluku o statusu pojedinog obrta donosi stručna komisija i Savjet HOK-a. Tradicijski obrti oni su za

* Petra Somek povjesničarka je umjetnosti i etnologinja, urednica časopisa Meridijani i direktorica izdavačke kuće Meridijani.

koje trebaju posebne zanatske vještine i umijeća, a pretežno koriste ručni rad, oslanjaju se na tradiciju te simboliziraju lokalni, regionalni ili čak nacionalni identitet. Umjetnički obrti, pak, stvaraju proizvode i usluge visoke estetske vrijednosti, naglašene kreativnosti i osobne prepoznatljivosti majstora obrta – umjetnika.

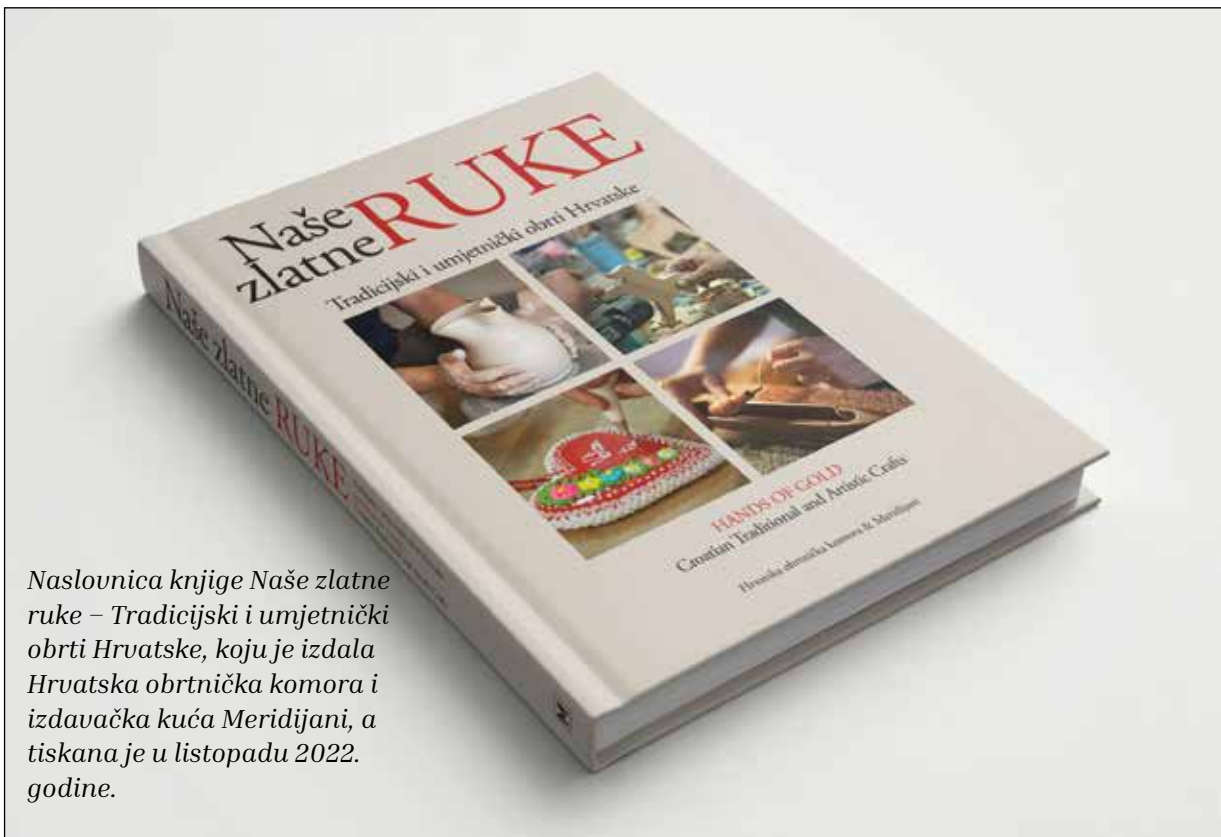
Naši licitari jedinstveni su te upisani na UNESCO-ov popis nematerijalne baštine čovječanstva (Foto: Saša Pjanić).

I jedni i drugi danas su iznimno važni za očuvanje hrvatske tradicije i kulturne baštine, pa je krajem prošle godine dio njih predstavljen u raskošnoj monografiji koja

je izašla u povodu 170. obljetnice organiziranog obrtništva u Hrvatskoj. Monografija nosi naslov *Naše zlatne ruke – Tradicijski i umjetnički obrti Hrvatske*, a nakladnici su joj Hrvatska obrtnička komora i izdavačka kuća Meridijani, poznatija po istoimenom edukativnom časopisu. Inače, u Hrvatskoj je do danas registrirano više od 100 000 obrta, no u monografiji je predstavljeno nešto više od njih 180, tj. svi oni koji su do sada stekli status tradicijskog i/ili umjetničkog obrta pri toj državnoj ustanovi.

Knjiga *Naše zlatne ruke* slavi naše tradicijske i umjetničke obrte

Uz kvalitetne tekstove koje su napisali naši istaknuti povjesničari, kulturni povjesničari, etnolozi i drugi stručnjaci, u knjizi *Naše zlatne ruke* objavljen je i raskošan fotografski materijal, od kojeg se posebno ističu fotografski portreti 40-ak naših po-najboljih obrtnika, snimljeni u njihovim radionicama. Njih su diljem Hrvatske kroz nekoliko mjeseci snimala tri profesionalna fotografa: Saša Pjanić, rodom iz Vinkovaca (koji je snimio najviše fotografija), Romeo Ibrišević iz Samobora te Jurica

Naslovnica knjige *Naše zlatne ruke – Tradicijski i umjetnički obrti Hrvatske*, koju je izdala Hrvatska obrtnička komora i izdavačka kuća Meridijani, a tiskana je u listopadu 2022. godine.

Galić Juka iz Splita. Što se tekstova tiče, o povijesti obrtništva kod nas do kraja 19. stoljeća piše akademik Dragutin Feletar, a o povijesti Hrvatske obrtničke komore povjesničar Nikola Cik.

Pojedine tradicijske i umjetničke obrte u Hrvatskoj te njihove odabrane predstavnike opisali su: Ivanka Ivkanec, prof., Katarina Bušić, prof., dr. sc. Iris Biškupić Bašić, Maja Krstić-Lukač akad. kip., dr. sc. Arijana Koprčina i mr. sc. Ivan Šestan. Tako su u knjizi kvalitetnim tekstovima i fotografijama obrađeni: krojači/šnajderi, postolari, galanteristi, tkalje, krznari, košaraši, pletari, staklopuhači, lončari, keramičari, kamenoklesari, kovači, bravari, ljevači, kovinotokari, zlatari, bačvari (*pin-tari*), stolari, tesari, glazbalari (graditelji tambura), brodograditelji (kalafati), izrađivači drvenih igračaka, kartonaža i knjigoveže te medičari i svjećari.

Tekstovi o obrtnicima oblikovani su afirmativno, u revijalnom tonu, tako da čitatelji mogu doznati osnovne informacije o njihovu radu na prijemljiv i zanimljiv način, s primjerima dobre prakse. U poglavlju *Obrti koji nestaju* predstavljeni su još i: čizmari i opančari, kišobranari, klobučari, perjari, obrt za presvlačenje gumba i umjetno stopanje, filcanje runa/vune, kotlari, urari, ugljenari, vapnari i užari. Knjiga završava preglednom tablicom po županijama, koja donosi popis svih hrvatskih tradicijskih i umjetničkih obrta prema županijama, registriranih u HOK-u. Knjiga je stvarana pune dvije godine, uredila ju je autorica ovih redaka, a urednički odbor činili su tadašnji predsjednik HOK-a Dragutin Ranogajec (koji je napisao i predgovor), mr. sc. Mirela Lekić, Darko Varga (autor pogovora) i dr. sc. Joso Vrkljan.

Obrtnici iz Slavonije s uvjerenjima o tradicijskim i umjetničkim obrtima pri HOK-u

Najveći dio obrtnika koji nose HOK-ov status tradicijskog i/ili umjetničkog obrta nalazi se u Gradu Zagrebu, njih čak 94 (!)

od 180, dok ih u istočnom dijelu Hrvatske ima točno sedamnaest.

Tambure su silno važan dio hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta, a u Bošnjacima ih izrađuje obrtnik Franjo Juzbašić (foto: Saša Pjanić).

U Vukovarsko-srijemskoj županiji HOK-ov status tradicijskog obrta stekli su Silvije Benčević i Franjo Juzbašić, pa su stoga predstavljeni u knjizi. Knjigoveško i tiskarska radionica Zebra Silvija Benčevića djeluje u Vinkovcima i bavi se tradicijskim i standardnim uvezivanjem knjižne i arhivske građe, malih naklada, ručne obrade i uveza. Njezini klijeti su naši brojni arhivi, muzeji i knjižnice. Obrtnik Franjo Juzbašić iz Bošnjaka ima pak nadaleko poznat tradicijski obrt Tambure Juzbašić, koji obuhvaća izradu, popravak, reparaciju i restauraciju trzalačkih glazbala. Vlasnik ima tridesetogodišnju praksu sviranja tambure u profesionalnom Tamburaškom sastavu „Kristali” iz Županje, a zvanje glazbalara za tradicijska glazbala stekao je u Drvodjeljskoj školi u Zagrebu. Srećom, sin Marko nastavlja njegov rad.

Od tradicijskih i umjetničkih obrtnika iz Osječko-baranjske županije HOK-ovu markicu ima deset obrtnika. Iz Osijeka to su Antonija Ranogajec, vlasnica Obrta Blažeković, čiji su „medičarski i svjećarski proizvodi majstorski izrađeni i ukrašeni te su jedinstveni i nadaleko prepoznati unikatni”. Potom Mara Vakoš, vlasnica obrta za izradu rukotvorina i dijelova narodnih nošnji najvećim dijelom iz Đakovištine, te zlatarski obrt Deall Svjetlane Činčurak. Iz Đakova predstavljen je jedan od rijetkih

preostalih perjara u Hrvatskoj, Marko Vukadin, vlasnik Obrta Protex koji „izrađuje jastuke, poplune i perine od čijanog guščjeg perja i paperja/pahuljica”, potom stolar Čedomir Raguž, vlasnik Obrta za prijevoz i usluge Raguž, koji je „sretno spojio dvije djelatnosti svoje tvrtke”, stolarsku struku i rušenje starih zgrada”, a u stolarskoj radionici izrađuju i predmete suvremene funkcije: stolove, stolce, ljuljačke, ogledala, dekorativne grede i sl., te majstorski kovački obrt Franje Vinkovića.

Obrt Protex Marija Vukadina iz Đakova proizvodi ručno rađene jastuke i poplune punjene pačjim i guščjim perjem (foto: Saša Pjanić).

Potonji kovačko-bravarski majstor je dan je od rijetkih koji u svojoj radionici kuje željezo prema starim povijesnim modelima i predlošcima, te je ovlašten od Ministarstva kulture za izvođenje kovačkih i bravarskih radova na kulturnim dobrima.

Kovačko-bravarski obrt Franje Vinkovića iz Đakova jedan je od rijetkih s uvjerenjem i tradicijskog i umjetničkog obrta (foto: Saša Pjanić).

Iz Našica u knjizi se spominje Dražen Mićan, obrt za proizvodnju i distribuciju soda-vode (Alpe Soda Voda), u Marijancima (Donji Miholjac) užarski obrt Gorana Gete, koji je osnovan 1955. godine i otada sustavno proizvodi različite vrste užadi, ovisno o krajnjoj namjeni i narudžbama svojih klijenata, iz Punitovaca tu je kazandžija (kotlar) Branko Jurković Milić, te obrt za proizvodnju soda-vode Bernard Pavlović iz Sušine.

Zbog jeftine užarske proizvodnje i užara je sve manje – jedan od rijetkih koji radi ručno rađenu užad obrtnik je Goran Geto u Marijancima (Donji Miholjac) (foto: Saša Pjanić).

Ukrasne predmete i posude od bakra izrađuje kazandžija ili kotlar Branko Jurković Milić iz Punitovca (foto: Saša Pjanić).

Iz Požeško-slavonske županije uvjerenje o tradicijskom obrtu HOK je dodijelio četvorici obrtnika: Josipu Čavajdi, Goranu Marinu, Antunu Mandiću te Andrijani Katić. Josip Čavajda iz Jakšića pokraj Požege specijaliziran je za ručno kovane noževe, a izrađuje i brojne modele ručno kovanih mesarskih sjekirica – satara, kao i noževe

specijalnih namjena te raznovrsne mesarske noževe – mačete. Eko obrt Pakrac, vlasnika Gorana Marina, ručno proizvodi živo i gašeno eko vapno te betonske stupove za uređenje okoliša. Antun Mandić iz Požege talentirani je staklopuhač, vlasnik obrta Neon Reklam, a izrađuje neonske reklame i rasvjetu već više od dvadeset godina. „On na čudesan način oblikuje staklene cijevi pušuci staklo prema zadanim oblicima ili šablonama, a boju dobiva miješanjem plinova argona, helija ili neona te fluorescentnog praha.” Uvjerenje o tradicijskom obrtu ima obrt Topis strojna obrada vlasnice Andrijane Katić iz Pleternice. Njezin obrt bavi se kovino-tokarskom strukom, proizvodima za priključivanje na vodovodne mreže, vodovodnom galanterijom, lijevanjem, valjanjem i štancanjem metala.

Bruno Furić iz Davora specijaliziran je za izradu drvenih kundaka za lovačke puške (foto: Saša Pjanić).

Iz Brodsko-posavske županije u knjizi su predstavljena tri obrtnika: Darko Perković s klesarskim obrtom Kamen – Plehan iz Gornje Vrbe (Slavonski Brod), Bruno Furić iz Davora te Krunoslav Paun iz Donjih Andrijevaca. Obrt Kamen – Plehan ima osamdesetogodišnju tradiciju ručnog oblikovanja i obrade kamena. Obrt Bruno, vlasnika Brune Furića, „bavi se izradom različitih drvorezbarskih proizvoda – suvenira, predmeta za lov i lovce, kao i elemenata za uređenje interijera (rasvjetnih tijela, okvira za ogledala i slike itd.). Najvažniji dio obrtne djelatnosti vezan je za izradu kundaka za lovačke puške – karabi-

ne i sačmarice, drvene dijelove pištolja te drvene podloške za lovačke trofeje s prepoznatljivim tematskim reljefnim ukrasima (prozori iz lova, šumska flora i fauna), koji su svojevrsni zaštitni znak autorske likovne kreativnosti majstora”.

Diplomirani pravnik Krunoslav Paun iz Donjih Andrijevaca zanatsko šegrtovanje opančara izučio je u djedovoj radionici (foto: Saša Pjanić).

Paun – obrt za izradu opanaka, suvenira i lovačke opreme u Donjim Andrijevcima, vlasnika Kristijana Pauna, jedini je opančarski obrt pri HOK-u u skupini obrta s tradicijom. „Učeći od djeda o svim zamkama, teškoćama, ali i zanimljivostima ručne tradicijske izrade najrasprostranjenijeg tipa obuće na ozemlju Hrvatske... obrtnik se posvetio izradi svih tipova opanaka, sandala, cipela i čizama koje je narod obuvao i svagdanom i blagdanom”. Usprkos industrijalizaciji ovaj obrt nikada nije prestao s proizvodnjom svih vrsta i tipova narodne obuće poput: opanaka, sandala, visokih i niskih cipela i čizama visokih tvrdih sara, a koja je neizostavni dio korpusa narodne nošnje. „Odabrani primjerci obuće posebno su važni za javne nastupe kulturno-umjetničkih društava ili udruga, za folklorne ansamble diljem Hrvatske te za Nacionalni folklorni ansambl „Lado” koji stalno obnavlja svoj fundus tradicijske zavičajne obuće. Veliku potrebu za visokim čizmama pokazuju i brojna tamburaška društva, članovi pojedinih sportskih klubova/društava ili povijesnih udruga (konjički klubovi, mažoretkinje, pukovnija Kravat itd.).”

Iz Virovitičko-podravske županije u knjizi su obrađena još dva tradicijska obrta: zlatarski obrt Barčan, Edvarda Željka Barčana iz Pitomače, koji među ostalim izrađuje i dječje naušnice prema uvriježenim modelima, te kovačka radionica Marijana Trstenjaka iz Velike Črešnjevice pokraj Pitomače, koja na tradicionalan način izrađuje poljoprivredne alatke, potrošne kovane dijelove za plugove i kultivatore te raznovrsne modele kovanih ograda.

Čuvari povijesti i identiteta

Bez imalo preuveličavanja možemo zaključiti kako su obrtnici uvelike oblikovali povijest hrvatskog naroda te iza sebe ostavili značajna djela, pogotovo obrtnici koji se bave umjetničkim obrtom. S druge strane, tradicijski obrti kao rijetko koja druga djelatnost čuvari su povijesti našega naroda. Velika želja nakladnika mono-

grafije *Naše zlatne ruke*, koja je posvećena tradicijskim i umjetničkim obrtima, jest proširiti dobar glas o obrtima, osobito onima koji nestaju, te ohrabriti nove mlade snage da ih upoznaju te da se opredijele za deficitarna obrtnička zanimanja. Također, namjera monografije je da potakne i same čitatelje da više koriste usluge i kupuju proizvode naših obrtnika.

Nadamo se da će u budućnosti obrtna zanimanja biti sve važnija za održivi gospodarski razvoj Hrvatske, posebno u projektima kulturnog turizma. Tradicijski i umjetnički obrti iznimno su važni za očuvanje tradicije i kulturne baštine svakog naroda, a ova je monografija „vjerni čuvar tih vrijednosti i ukupnog hrvatskog identiteta”, zaključuje u pogovoru knjige Darko Varga, dugogodišnji predsjednik Odbora za tradicijske i umjetničke obrte pri HOK-u.

Petra Somek sa suradnicima na promociji knjige

MEĐUNARODNA SMOTRA FOLKLORA

MEĐUNARODNA SMOTRA FOLKLORA

57. Đakovački vezovi

- 143 Ivan Starčević: *A oj, Kulo, jabuko u cvijetu, ne damo te nikome na svijetu* – 10 godina rada HKUD-a „Široka Kula”
- 147 Monika Bogadi i Silvija Butković: Konjička natjecanja na 56. Đakovačkim vezovima
- 150 Bartol Bačić: Vremenske prilike u vrijeme održavanja Đakovačkih vezova
- 152 Uredništvo Revije: 56. Đakovački vezovi
- 153 Marija Ilakovac: Sudionici Malih vezova 2023.
- 154 Filipa Francem: Osobne karte KUD-ova – sudionika 57. Đakovačkih vezova
- 175 Program 57. Đakovačkih vezova

Fotografija na prethodnoj stranici: Silvija Butković

A oj, kulo, jabuko u cvijetu, ne damo te nikome na svijetu – 10 godina rada HKUD-a „Široka Kula”

Ivan Starčević

HKUD „Široka Kula”

Uvodno

P rošlogodišnji nastup HKUD-a „Široka Kula” na 56. Đakovačkim vezovima upotunio je sudjelovanje našega mladog Društva na svim prestižnim smotrama folklora Republike Hrvatske. Ove godine, obilježavajući prvo desetljeće folklornog rada, željeli smo i tekstom predstaviti rad naših članova, narodne nošnje Like koje s ponosom nosimo, bogatu tradiciju kojom se dičimo i stare običaje koje prenosimo svojim nastupima i kontinuiranim radom.

Široka Kula, malo ličko selo, smješteno je na 12 km od Gospića prema Korenici. Naseljeno je još od prapovijesnih vremena, a zbog svojega zemljopisnog, prometnog i vojno-strateškog značaja bilo je važno svim narodima i osvajačima koji su željeli vladati Likom. Za vrijeme turskih osvajanja Široka Kula, kao sjedište ličke župe s najvećom ličkom tvrđavom, bila je središte Ličkog sandžaka. Početkom 20. stoljeća Široka Kula bila je na vrhuncu moći, ali Prvi, zatim Drugi svjetski rat i poraća, kao i Domovinski rat iz kojeg je Kula izišla opustošena, popaljena, razorena, stanovništvo ubijeno, sveli su Široku Kulu na „ostatke ostataka”, gdje danas živi svega stotinjak stanovnika uglavnom starije životne dobi. Zsigurno nijedno selo u ovom kraju nije imalo burnu i tragičnu povijest kao Široka Kula i stoga je osnivanje

Hrvatskog kulturno-umjetničkog društva simbol borbe i inata hrvatskog čovjeka za svojom opstojnosti. Sretni smo što ove godine obilježavamo deset godina uspješnog rada, a nadamo se kako svojim radom i njegovim prikazom na 57. Đakovačkim vezovima osiguravamo dobru budućnost i u sljedećim desetljećima.

Osnutak i rad Društva

Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo „Široka Kula” iz Široke Kule osnovano je u prosincu 2013. godine. Osnovano je s ciljem očuvanja tradicijskih pjesama, plesova i običaja Like i drugih krajeva Republike Hrvatske. Jedan je od ciljeva Društva prikupljanje originalnih dijelova narodne nošnje, kao i izrada kvalitetnih rekon-

strukcija u suradnji s muzejima i arhivima. U radu Društva u ovih 10 godina sudjelovalo je oko 150 članova, a Društvo trenutačno broji oko 50 članova podijeljenih u folklornu, tamburašku i dramsku sekciju te etno radionicu. Trenutačna predsjednica Društva je Mandica Rukavina, a tajnik i voditelj Ivan Starčević. Voditelj dramske sekcije je Nikica Šušić, a etno radionice vodi Suzana Orešković.

Članovi Društva redovito se educiraju i pohađaju stručne seminare folkloru u organizaciji Gackog pučkog otvorenog učilišta Otočac, Hrvatskog sabora kulture te Hrvatske matice iseljenika. To nam osigurava kvalitetan rad i izvorno folklorno predstavljanje našega kraja. Desetogodišnji rad Društva temelji se na različitim, uglavnom amaterskim terenskim istraživanjima i scenskim obradama zaboravljene i gotovo izgubljene baštine Like, koju kroz sjećanja čuvaju naši stariji sumještani. Pomoć imamo i u građi Muzeja Like Gospić gdje čuvaju povijest i nošnje. Društvo je tako tijekom svojeg rada istražilo i zabilježilo veliki broj pjesama, napjeva, plesova, običaja i kazivanja o životu i narodnim nošnjama, što je pretočilo u uspjehe svojeg rada. Društvo u svojem glazbenom programu njeguje uglavnom izvorna

tradicijska glazbala, a to su lička tambura dangubica, farkaš tambure te dvojnice. Samouki svirači Društva na svojim nastupima uglavnom koriste farkašev brač 1, farkaš brač 2 te bas, a mlade sviračice pohađaju radionice sviranja tambure dangubice u Otočcu pri GPOU Otočac.

Dramska sekcija njeguje izvorni lokalni govor Široke Kule i bliže okolice te kroz djelovanje folklorne sekcije na raznim nastupima Društva prikazuje brojne skečeve iz svakodnevice Ličana. Kroz folklornu sekciju izvodili su se dramski prikazi čijanja perja, češljanja vune, komušanja kukuruza, darivanja vode za Novu godinu te različiti godišnji običaji Like. Sve ovo odlično je prihvaćeno od publike, što nam je poticaj za nastavak rada.

Etno radionica Društva kroz stare tehnike kao što su pletenje, vezenje, heklanje, tkanje i izrada nakita nadopunjuje fundus narodne nošnje HKUD-a, ali i izrađuje različite suvenire te ukrase, ovisno o godišnjem dobu. Etno radionica predstavlja se na raznim sajmovima i manifestacijama na području Ličko-senjske županije te na taj način prezentira Društvo mnogim rukotvorinama te izložbom starih predmeta Like.

O narodnim nošnjama

Naše Društvo najviše se ponosi originalnim ličkim torbama kojih u vlasništvu Društva i privatnom vlasništvu članova ima preko dvije stotine primjeraka. Krajem 2017. godine članovi Društva Ivan Delač i Ivan Starčević postavili su prvu samostalnu izložbu originalnih torbi pod nazivom „Lička torba i narodno blago Like”, a nakon toga prikupljanje torbi nastavilo se sve intenzivnije, u što su se uključili gotovo svi članovi HKUD-a. Postavljena je prva izložba torbi Društva u srpnju 2019. godine pod nazivom „Šare torbe, čarape od vune, ličke kape stoje kao krune”. I dandanas nerijetko u Društvo pristignu originalni primjerci torbi jer su ljudi prepoznali Društvo kao istinskog čuvara narodnih rukotvorina.

HKUD „Široka Kula” prvo je Društvo u Ličko-senjskoj županiji koje je krenulo u istraživanje i rekonstrukciju ženskih zimskih odjevnih predmeta kao što su: *aljina*, *šube*, *župice* i *jankela*. 2018. godine prema originalnom primjerku iz Muzeja Like Gospić napravljena je prva replika ženskog aljinca, a izradila ga je Udruga „Dota” iz Ličkog Osika.

Aljinac je ženski kaputić šivan od tanjeg vunenog sukna, ukrašen plišem na prednjicama, rukavima te ušivenim dvijema

faldama na zadnjici. Aljinac doseže malo ispod struka preko košulje i *bušta kiklje*. Jankel je ukrašen također plišem, ali i crnim gajtanima, drugačijeg je kroja od aljinca i ne kopča se, nego se može *sapeti kljukcima*.

Župica je odjevni predmet koji se nosio u jesen i rano proljeće. Župica je kraća i od jankela, aljinca i šube te doseže do struka samo da prekrije tkanicu. Župica je mogla biti i u drugim bojama, ali zagasitim. Tamnocrvenu župicu nosila bi mladenka prilikom vjenčanja. Šuba je, također vrsta kaputa, umjesto plišem bila ukrašena finim crnim janječim krznom. Osim navedenih dijelova nošnje, Društvo se može pohvaliti i istraživanjem i rekonstrukcijom ženskog svečanog *kožuna* te ženskih i muških natikača.

Svake godine od osnutka Društvo sudjeluje na izboru za najljepšu djevojku u narodnoj nošnji te najoriginalniju mušku nošnju. S ponosom možemo izdvojiti članove Društva uspješne predstavljače: 2018. godine prvo mjesto za najoriginalniju mušku narodnu nošnju osvojio je Ivan Delač u svečanom ruhu s kraja 19. stoljeća. 2019. godine prvo mjesto osvojila je Karolina Jurčević u originalnoj zimskoj narodnoj nošnji, a 2021. Katarina Ratković u svečanom ljetnoj nošnji. 2022. godine prvo mje-

sto za najoriginalniju mušku nošnju osvojio je Ivan Starčević, a titulu druge pratilje osvojila je Martina Čačić u novijoj varijanti nošnje nošene sredinom 20. stoljeća.

Predstavljanja Društva

Društvo je, kako smo istaknuli, sudjelovalo na svim prestižnim smotrama folkloru i manifestacijama na području Hrvatske, od kojih izdvajamo 55. Međunarodnu smotru folkloru u Zagrebu, 56. Đakovačke vezove, 54. i 56. Vinkovačke jeseni, 37. smotru folkloru „Na Neretvu misečina pala” u Metkoviću, državnu smotru malih vokalnih sastava Hrvatske u organizaciji Hrvatskog sabora kulture, dva puta na državnoj smotri muških pjevačkih skupina u Ivanić Gradu te tri puta u programima Brodskog kola u Slavonskom Brodu.

Za izdvojiti je, i pohvaliti se s dva sudjelovanja u HRT-ovoj emisiji *Dobro jutro, Hrvatska* te emisiji *Lijepom našom*, ali i sudjelovanjem na manifestacijama u Dubrovniku, Virovitici, Zadru, Sinju, Slunju, Polači, Sincu, Korenici, Karlobagu, Cvitoviću, Trnjanima, Vrlici, Lovincu, Čanku, Ogulinu, Zemunik, Semeljcima, Betini,

Zagrebu, Belišću, Dubravcima, Glogovcu, ali i na smotrama i večerima folkloru van granica Hrvatske u Posušju, Bačkom Monoštru i Žepču.

Za svoj rad Društvo je dobilo javno priznanje Grada Gospića za 2020. godinu, te Nacionalnog parka Plitvička jezera za 2022. godinu.

Kao najveće postignuće u svojem radu Društvo ističe izdavanje prvog nosača zvuka pod nazivom *Velebite do neba si velik*, koji je izdan u suradnji sa studijem Podmornica iz Samobora 2021. godine. Povodom izdavanja prvog nosača zvuka Društvo je počasnim članovima proglasilo članove utemeljitelje Milu Ćulumovića i Blaža Žarka. Drugi nosač zvuka izdan je 2022. godine u suradnji s već navedenim studijem, a naziv ovog nosača zvuka je *Kulo naša, pjesmom sagrađena*. Izdan je upravo povodom obljetničke godine.

Vjerujemo kako ćemo kroz stih *A oj, Kulo, jabuko u cvijetu, ne damo te nikome na svijetu* i dalje prenositi moto zavičajne ljubavi našim mlađim generacijama, ali i kroz folklorne susrete svim ljudima kojima je tradicija i Lika u srcu.

Konjička natjecanja na 56. Đakovačkim vezovima

Monika Bogadi

Voditeljica konjičkih natjecanja

Tradicionalno za vrijeme Đakovačkih vezova Državna ergela Đakovo organizira zanimljiva konjička natjecanja. Unazad nekoliko godina to su natjecanja u disciplini zaprege. U dva dana vozi se kombinirana utakmica u dva dijela. Parkur se sastoji od čunjeva i dvije fiksne prepreke. 2022. godine Ergela je bila domaćin finalnog 4. kola Croatia cupa, koji se vozio u subotu. Dok je nedjelja bila rezervirana za utakmicu „Nagrada Ergele Đakovo“, također kao kombinirana utakmica „na vrijeme“. Utakmice na vrijeme voze se tako

da se pogreške u parkuru pretvaraju u dodane sekunde pa tako plasman vozača ovisi o brzini prolaska kojem su dodane pogreške, ukoliko ih je bilo. Na službenim natjecanjima Hrvatskoga konjičkog saveza nastupaju iskusni vozači pa je time ovo natjecanje u sklopu Vezova bilo vrlo napeto i neizvjesno do samoga kraja. Vozilo se u kategoriji jednogrega i dvogrega. U jednogregu konkurenciju su činila četiri vozača, odnosno tri u nedjelju. U kategoriji dvogrega u kup utakmici bilo je dvanaest vozača, a u nedjelju devet.

Rezultati:

Jednopreg

Na utakmici Croatia cupa plasirali su se:

1. Ivan Nikolić, Konjički klub Maestoso
2. Dražen Mađarević, Konjički klub Pleternica
3. Ilija Blažević, Konjički klub Maestoso
4. Filip Nikolić, Konjički klub Maestoso.

Sličan poredak bio je i u nedjelju u utakmici „Nagrada Ergele Đakovo”:

1. Ivan Nikolić, Konjički klub Maestoso
2. Dražen Mađarević, Konjički klub Pleternica
3. Ilija Blažević, Konjički klub Maestoso.

Dvopreg

U kategoriji dvoprega plasirali su se u Croatia cupu na prva 4 mjesta vozači Državne ergele Đakovo, i to:

1. Antun Živić
2. Josip Zirn
3. Dragan Žigić
4. Tomislav Drenjančević

dok se na peto mjesto plasirao vozač Konjičkog kluba Pleternica:

Vinko Katić.

„Nagrada Ergele Đakovo”:

1. Antun Živić, Državna ergela Đakovo i Lipik
2. Tomislav Drenjančević, Državna ergela Đakovo i Lipik
3. Ivan Đurasović, Konjogojska udruga Lipicanac Ruščica
4. Antun Medvidović, Zaprežni klub Slavonac
5. Danko Drobnjak, Konjički klub Maestoso.

*Fotografije: Silvija Butković,
Državna ergela Đakovo i Lipik*

Vremenske prilike u vrijeme održavanja Đakovačkih vezova

Bartol Bačić, Đakovo

VRIJEME TIJEKOM ĐAKOVAČKIH VEZOVA

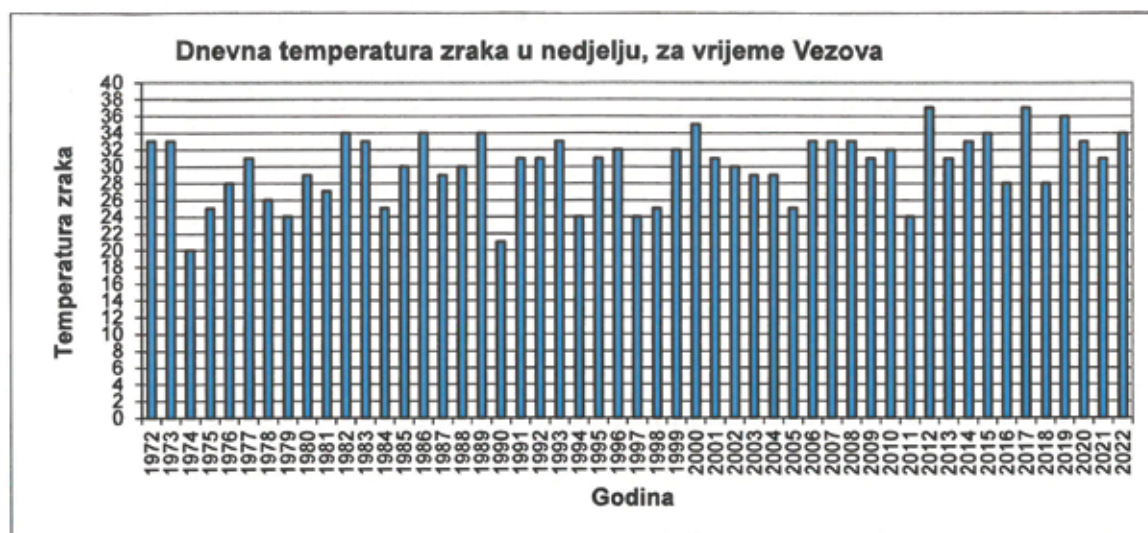
Godina	Petak				Subota				Nedjelja				Godina
	Temperatura °C		Vrijeme		Temperatura °C		Vrijeme		Temperatura °C		Vrijeme		
	U jutro	Dnevna			U jutro	Dnevna			U jutro	Dnevna			
1972	21	27			22	30			23	33			1972
1973	22	32			22	33			22	33			1973
1974	18	29			20	32			16	20			1974
1975	20	31			21	25			19	25			1975
1976	21	30			22	30			21	28			1976
1977	22	34			24	32			20	31			1977
1978	18	24			14	18			15	26			1978
1979	18	26			17	26			20	24			1979
1980	15	22			18	27			20	29			1980
1981	19	31			18	25			18	27			1981
1982	18	27			21	34			24	34			1982
1983	20	30			20	32			21	33			1983
1984	14	22			15	22			13	25			1984
1985	17	28			18	28			17	30			1985
1986	20	32			22	33			22	34			1986
1987	23	29			21	30			19	29			1987
1988	23	35			21	32			20	30			1988
1989	21	31			22	30			23	34			1989
1990	19	23			15	23			15	21			1990
1991	20	28			21	31			22	31			1991
1992	19	30			20	32			21	31			1992
1993	21	31			17	32			21	33			1993
1994	20	30			18	26			18	24			1994
1995	20	26			19	28			20	31			1995
1996	17	30			21	32			21	32			1996
1997	22	32			22	31			19	24			1997
1998	18	30			17	25			17	25			1998
1999	19	29			20	31			21	32			1999
2000	18	25			18	31			22	35			2000
2001	15	27			19	30			20	31			2001
2002	14	26			16	28			19	30			2002
2003	17	26			16	26			19	29			2003
2004	18	26			17	27			17	29			2004
2005	23	32			16	17			17	25			2005
2006	20	32			20	31			20	33			2006
2007	13	26			18	30			20	33			2007
2008	23	32			20	28			18	29			2008
2009	19	30			20	30			21	31			2009
2010	20	33			22	33			22	32			2010
2011	15	24			13	22			11	24			2011
2012	25	38			25	37			25	37			2012
2013	20	31			20	30			19	31			2013
2014	17	29			18	32			20	33			2014
2015	22	32			21	32			21	34			2015
2016	18	33			21	34			19	28			2016
2017	21	37			21	35			23	37			2017
2018	20	28			19	25							

sunčano
 kiša
 djelomično oblačno
 kiša i grmljavina
 oblačno
 magla
 poledica
 snijeg
 tuča, grad

Sustavio: Bartol Bačić, mob: 098-212-902

vihnas@gmail.com

©

RbR	Godina	temp	Godina	temp	Godina	temp
1	1972	33	1974	20	2017	37
2	1973	33	1990	21	2012	37
3	1974	20	1979	24	2019	36
4	1975	25	1994	24	2000	35
5	1976	28	1997	24	1982	34
6	1977	31	2011	24	1986	34
7	1978	26	1975	25	1989	34
8	1979	24	1984	25	2015	34
9	1980	29	1998	25	2022	34
10	1981	27	2005	25	1972	33
11	1982	34	1978	26	1973	33
12	1983	33	1981	27	1983	33
13	1984	25	1976	28	1993	33
14	1985	30	2016	28	2006	33
15	1986	34	2018	28	2007	33
16	1987	29	1980	29	2008	33
17	1988	30	1987	29	2014	33
18	1989	34	2003	29	2020	33
19	1990	21	2004	29	1996	32
20	1991	31	1985	30	1999	32
21	1992	31	1988	30	2010	32
22	1993	33	2002	30	1977	31
23	1994	24	1977	31	1991	31
24	1995	31	1991	31	1992	31
25	1996	32	1992	31	1995	31
26	1997	24	1995	31	2001	31
27	1998	25	2001	31	2009	31
28	1999	32	2009	31	2013	31
29	2000	35	2013	31	2021	31
30	2001	31	2021	31	1985	30
31	2002	30	1996	32	1988	30
32	2003	29	1999	32	2002	30
33	2004	29	2010	32	1980	29
34	2005	25	1972	33	1987	29
35	2006	33	1973	33	2003	29
36	2007	33	1983	33	2004	29
37	2008	33	1993	33	1976	28
38	2009	31	2006	33	2016	28
39	2010	32	2007	33	2018	28
40	2011	24	2008	33	1981	27
41	2012	37	2014	33	1978	26
42	2013	31	2020	33	1975	25
43	2014	33	1982	34	1984	25
44	2015	34	1986	34	1998	25
45	2016	28	1989	34	2005	25
46	2017	37	2015	34	1979	24
47	2018	28	2022	34	1994	24
48	2019	36	2000	35	1997	24
49	2020	33	2019	36	2011	24
50	2021	31	2012	37	1990	21
51	2022	34	2017	37		

Sastavio: Bartol Bačić, mob:098-212-902

56. Đakovački vezovi

Detalj sa svečanog otvorenja 56. Đakovačkih vezova, 2022. Foto: Silvija Butković

Svečano otvorenje 56. Đakovačkih vezova
([https___www.youtube.com_watch_v=P6Z60Dpg7ks](https://www.youtube.com/watch?v=P6Z60Dpg7ks))

Svečana povorka 56. Đakovačkih vezova
([https___www.youtube.com_watch_v=f6Y6F6ppE_g](https://www.youtube.com/watch?v=f6Y6F6ppE_g))

[FOTOGALERIJA] Svečana povorka 56.
Đakovačkih vezova ([httpsdjakovacki-vezovi.hr/fotogalerija-svecana-povorka-56-djakovackih-vezova-filmcave](https://djakovacki-vezovi.hr/fotogalerija-svecana-povorka-56-djakovackih-vezova-filmcave))

57. Đakovački vezovi

Popis sudionika Malih vezova

Marija Ilakovac

Folklorni odbor

Mažoretkinje KUD-a „Sklad” Đakovo

KUD „Tena” Đakovo

KUD „Veseli Šokci” Punitovci

FD „Otočac” Otočac

DS „Čerišnjice” Otočac

KUD „Zora” Piškorevci

KUD „Donji Vidovec” Donji Vidovec

KUD „Šokadija” Strizivojna

KUD „Beletinec” Beletinec

KUD „Ledina” Gašinci

FD „Kumpanija” Vela Luka

DFS „Mafrina” Vela Luka

KUD „Hrvatska čitaonica” Selci Đakovački

FA „Igrice” Nyiregyhaza, Mađarska

Mažoretkinje KUD-a „Sloga”

Satnica Đakovačka

KUD „Sloga” Satnica Đakovačka

KUD „Rečica” Karlovac

HKPD „Matija Gubec” Donji Tavankut

KUD „Gorjanac” Gorjani

KUD „Graničar” Čazma

KUD „Prugovac” Prugovac

KUD „Ivan Tišov” Viškovci

KUD „Šijaci” Bišкупci

KUD „Banova Jaruga” Banova Jaruga

KUD „Milko Cepelić” Vuka

HKD „Lisinski” Našice

SKUD „Braće Banas” Josipovac
Punitovački

KUD „Seljačka sloga” Baranjsko
Petrovo Selo

KUD „Drenjanci” Drenje

KC „Igrišće” Županja

Folklorni ansambl Broda Slavonski Brod

HKUD „Petar Zrinski” Vrbovec

KUD „Kondrićani” Kondrić

KUD „Šokadija” Budrovci

KUD „Lipa” Semeljci

Foto:
Silvija Butković

57. Đakovački vezovi

Osobne karte KUD-ova – sudionici

Filipa Francem

TZ Grada Đakova

1. HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO „FRA JOZO KRIŽIĆ”

MJESTO: ROŠKO POLJE, TOMISLAVGRAD

DRŽAVA: BOSNA I HERCEGOVINA

HKUD „Fra Jozo Križić” Roško Polje utemeljeno je 2008. godine, u povodu obilježavanja 250. obljetnice spomena župe Roško Polje. Društvo je poznato kao organizator manifestacije „Roško kulturno ljeto” i nositelj je svih značajnijih programa i projekata u Roškom Polju, od izgradnje sportskog centra do multimedijalne dvorane i glazbene škole. Nastupili smo na svim značajnijim smotrama folkloru u BiH i Hrvatskoj, uprizorili običaj brijanja mladoženje koji je specifičan i jedinstven u svijetu. Njeguemo pjesme i kola duvanjskog kraja, Zapadne Hercegovine, žensku i mušku gangu i ženski bećarac. Pri KHUD-u djeluju odrasla plesna i pjevačka skupina, dječja skupina, glazbena škola klavira i gitare. Trenutačno brojimo 30 stalnih članova. U sklopu „Roškog kulturnog ljeta” organiziramo stručne edukacije, predstavljanja knjiga, igrokaze, koncerte te akcije dobrovoljnog darivanja krvi.

VODITELJICA DRUŠTVA: IVA KRAJINA

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 35

2. HRVATSKI FOLKLORNI ANSAMBL „NOVA NADA”

MJESTO: DETROIT, MICHIGAN

DRŽAVA: SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE

Hrvatski folklorni ansambl „Nova nada” osnovan je 1995. godine s ciljem očuvanja i promicanja hrvatske kulture u Detroitu, SAD. Velika i aktivna hrvatska zajednica u Detroitu održava „Novu nadu” okupiranim nastupima tijekom cijele godine! Pod umjetničkim vodstvom Stevea Talana, „Nova nada” svojim repertoarom predstavlja Hrvate diljem Hrvatske, ali i manje u susjednim zemljama. Skupina broji 25 članova. Svake godine „Nova nada” je domaćin *Croffesta*, manifestacije na kojoj sudjeluje osam gostujućih hrvatskih folklornih skupina. Ovaj vrlo veliki događaj Hrvatima u SAD-u pruža priliku da još jednom pokažu svoj hrvatski ponos. „Nova nada” je nastupala diljem SAD-a, Kanade, Hrvatske, Mađarske, Austrije i Slovačke.

VODITELJ DRUŠTVA: STEVE TALAN

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 17

3. HRVATSKA ŠKOLA „KARDINAL STEPINAC”

MJESTO: CHICAGO, ILLINOIS

DRŽAVA: SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE

U siječnju 1973. godine pri Župi sv. Jeronima u Chicagu utemeljena je Hrvatska škola „Kardinal Stepinac”. Od tada Hrvatska škola djeluje kao aktivna zajednica u kojoj se uče hrvatska književnost, povijest, kultura, zemljopis, vjeronauk, hrvatska glazba, kolo i tamburica. Pri školi djeluje „Klub Stepinac” koji njeguje folklornu glazbu i

ples. Rad, žrtva i ljubav prema djeci i hrvatskoj kulturi povezuje učitelje, odbor i Župu u jednu živu cjelinu koja pridonosi životu hrvatske zajednice u Chicagu, životu Župe i jačanju naše povezanosti s domovinom Hrvatskom. Opći kontekst zemlje u kojoj živimo govori nam kako Amerika sve više postaje zemlja u kojoj ljudi traže i čuvaju svoje podrijetlo. Hrvatski jezik i škola upravo odgovaraju takvoj potrebi i kontekstu. Hrvatska duša i duga stoljetna povijest u nama stvaraju nove ponose i zanose koji će hrabro i s radošću odgajati nove generacije. Zemljopisne daljine nisu uvijek prepreka, čak štoviše, razlog su za čuvanje onoga što određuje čovjekov identitet.

VODITELJI DRUŠTVA: DUBRAVKA IVANČIĆ
JOE RICCIO

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 31

4. FOLKLORNA SKUPINA „KREŠIMIR”

MJESTO: STUTTGART BAD CANNSTATT I
FEUERBACH

DRŽAVA: NJEMAČKA

FS „Krešimir”, osnovana 1998., djeluje u Hrvatskoj katoličkoj zajednici Stuttgart Bad Cannstatt i Feuerbach njegujući i čuvajući od zaborava pjesme, plesove, nošnje i običaje iz svih krajeva Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Sadašnji članovi iz skupine djeluju u dvije plesne skupine s više od stotinu članova. U folklornom programu imaju koreografije Baranje, Bizovca, Posavine, Slavonije, Bosanske Posavine, Mađarske Podravine, poskočicu Lindo te plesove iz Hercegovine. Svojim nastupima uljepšavaju mnoge župne proslave, a isto tako česti su gosti na različitim proslavama hrvatskih udruga u Stuttgartu i okolici, a nerijetko i na njemačkim priredbama. FS „Krešimir” nastupa svake godine na smotrama folklora u Frankfurtu, na susretima čuvara hrvatske

etno baštine u Filderstadtu te gostuju kod drugih folklornih skupina u Njemačkoj i domovini. Do sada su sudjelovali na Đakovačkim vezovima, Vinkovačkim jesenima, Orahovačkom proljeću, a gostovali su i u Mostaru kod tamošnjeg folklornog društva.

VODITELJICA DRUŠTVA: NATAŠA PAVLOVIĆ
Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 50

5. KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO „ANTUN KLASINC”

MJESTO: LASINJA

DRŽAVA: HRVATSKA

Počeci kulturnog i javnog života i djelovanja u Lasinji sežu u davnu 1926. godinu. Dolaskom župnika Antuna Klasinca Lasinja doživljava svoj procvat u brojnim sferama društvenog života. Kupnjom instrumenata, formiranjem limene glazbe i pjevačkog zbora te kulturno-umjetničkog društva, pokrenuo je kulturnu notu zajednice. Nakon Drugog svjetskog rata Društvo mijenja naziv u „Ogranak Seljačke sloge” te proširuje svoj rad na folklornu i tamburašku sekciju. 1974. Društvo ponovno mijenja naziv te postaje Kulturno-umjetničko društvo „Dobrovoljno vatrogasno društvo – Lasinja”. Pod tim nazivom djeluje do 1991., kada su stanovnici Lasinje primorani napustiti svoje domove i ostaviti sve vrijedno. Ratno je vrijeme uvelike utjecalo na rad Društva. 1995. ponovno mijenja naziv u Kulturno-umjetničko društvo „Antun Klasinc” Lasinja, u čast i zahvalu svojem osnivaču.

Domovinski je rat odnio puno vrijednosti i uspomena pa se samim time gasi i rad Društva. 2010. godine, nakon dulje stanke, veća se skupina ljubitelja folklora ponovno skupila i osnovala Društvo pod istim nazivom. Članice i članovi KUD-a njeguju izvornu bogatu tradiciju lasinjskog kraja i rijeke Kupe. Izrađuju nove nošnje, kupuju

Sloveniji i Mađarskoj. Od 2014. godine u suradnji s Općinom Orehovica organiziraju manifestaciju pod nazivom „Orehijada – festival oreha i sega ka kcoj ide”, u sklopu koje se održava Međunarodni susret folklornih društava na koji se odazivaju folklorna društva iz različitih krajeva Hrvatske i susjednih zemalja.

VODITELJ DRUŠTVA: BRANKO SUŠEC

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 30

8. HKUD „BIJELO POLJE”

MJESTO: MOSTAR

DRŽAVA: BOSNA I HERCEGOVINA

HKUD „Bijelo Polje” Mostar – Hercegovina osnovano je 2022. godine i sastavni je dio župe Potoci-Bijelo Polje, a okuplja isključivo mladiće i djevojke bjelopoljske župe. Broji 50 članova. Društvo njeguje, pjeva, pleše, svira, igra i promovira pjesme i običaje Hrvata bjelopoljskog kraja. U Društvu postoje različite sekcije u kojima sudjeluju svi članovi: folklorna, pjevačka, glazbena, sportska i katkada još koja prema potrebi Župe. Nastupali su do sada uglavnom po Bosni i Hercegovini, a danas su prvi put na Đakovačkim vezovima. Domaćini su velike folklorne manifestacije „Večer folklor” koju organiziraju za patron Župe Srce Isusovo, kad pozivaju i brojna druga društva na ovaj susret.

VODITELJ DRUŠTVA: JURE ŠUNJIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 45

9. HKUD „KOŠKANI 1978.”

MJESTO: KOŠKA

DRŽAVA: HRVATSKA

U administrativno-pravnom smislu HKUD „Koškani 1978.” novoosnovano je Društvo, i to 2021. godine. Nakon COVID-19 karante-

ne došlo je do razilaženja među članstvom KUD-a „Koškani” te smo formirali društvo u čije smo ime implementirali godinu osnutka Društva čiji smo članovi bili 30 godina.

Dakle, formirano je Društvo koje i dalje nastavlja evocirati prošlost, naše naslijeđe, kulturnu baštinu naših predaka i konačno potrebu da sve to što u stvari određuje čovjeka i njegovu pripadnost nekom području još bolje i temeljitije ispita i sačuva. Četrdeset članova Društva radi u tri sekcije.

Folklorni segment Društva ustrojen je djelovanjem reprezentativnog folklornog ansambla koji se fokusira na izvornost i autentičnost pjesama i plesova, no bavimo se i reproduktivnim koreografiranim folklorom, pazeći da pri tome ostanemo u domeni pravilnog korištenja određenih napjeva i plesova pojedinih regija. Imamo školu tambure koja radi pod okriljem Društva, te unutar Društva djeluje tamburaški orkestar koji spaja folklorne motive s koncertnim oblicima, nastavljajući čuvati hrvatske narodne pjesme i plesove, ujedno promičući i nove izraze u tamburaškoj glazbi uz tendenciju da bude spona između pučke glazbene tradicije i glazbenog izraza današnjice. Organizatori smo međunarodnog susreta tamburaških orkestara.

VODITELJI DRUŠTVA: MAJA RIHTER

DANIJEL RIHTER

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 32

10. KUD „KRENICA” GALA

MJESTO: GALA

DRŽAVA: HRVATSKA

Počeci djelovanja KUD-a „Krenica” vezani su za rad tadašnjeg župnika fra Duška Botice. Može se reći da je upravo on osnivanjem župne folklorne skupine 4. listopada 1997. postavio temelje današnjeg kulturno-umjetničkog društva. Zbog ve-

likog interesa djece u župi se osniva još jedna folkloraska sekcija 4. prosinca 2002. za manju djecu od 2. do 4. razreda. Prvi voditelj župnog folklora bio je Stipe Jelinić, a nakon njega Ivana Pralas. Najdublji trag na rad i funkcioniranje samog KUD-a ostavio je poznati profesor Branko Šegović. Zahvaljujući njemu, prvi plesači stekli su korijene za najvažnije i najprepoznatljivije koreografije Cetinske krajine.

KUD „Krenica” službeno je kao kulturno-umjetničko društvo osnovano i upisano u Registar udruga 2005. godine. Prvi predsjednik bio je Ante Ajdučić. Društvo izvodi prepoznatljivo Cetinsko kolo te Cetinske svatove koreografa pok. Ljubomira Moće Bogdana, KUD „Krenica” Gala izvodi još i završno kolo iz opere *Ero s onoga svijeta* i stari splitski ples.

Voditelj plesne sekcije je Maja Vukman. Predsjednik Društva sada je Neven Jelavić, a dopredsjednica Ljiljana Vojković. Društvo čini dječja plesna sekcija te odrasla plesna sekcija, ženska pjevačka skupina te muški reraši. Društvo čini 50-ak aktivnih članova koji iza sebe imaju mnoštvo nastupa od Hercegovine (Uzarići, Široki Brijeg, Livno, Neum, Čapljina, Jare...), međunarodne smotre folklora u Lukavcu BiH na kojoj smo predstavljali Hrvatsku, Slavonije (Vinkovci), Dalmacije (Katuni, Drniš, Knin, Metković, Imotski, Tijarica: „Dani alke i Velike Gospe”, Vukušić, Split: „Međunarodna smotra glazbene mladeži”, Stankovci: Dani općine), Zadra, Šibenika, Zagreba, pa do inozemstva (Ehingen – Njemačka). U Gazu kod Graba 2005. godine pjevačka ženska skupina osvaja prvo, a diplar Ilija Mravak (sada pokojni) drugo mjesto u konkurenciji svirača narodnih instrumenata.

Svake godine posljednji vikend u mjesecu kolovozu KUD „Krenica”, kao što mu i ime govori, održava večer folklora baš na izvoru vode na Krenici, ispod Župne crkve Svih Svetih pod nazivom: „Oj, Krenico, ko te ni bi pio, kraj tebe me dragi zamirio”. Ove godine po trinaesti put održat ćemo večer folklora, kao i uvijek ugostiti KUD-ove iz BiH i Lijepe Naše. Naravno, treba napome-

nuti kako bez financijske potpore Općine Otok Dalmatinski, mještana Gale koji su prepoznali naš trud, teško bismo mogli ostvarivati projekte koji su usmjereni prema zajedničkom cilju, kulturnoj promociji i očuvanju tradicije i identiteta našeg mjesta, zato često s ponosom ističemo i naš moto: „Galo moja, dok ti ime traje, čuvat ćemo tvoje običaje.”

VODITELJ DRUŠTVA: NEVEN JELAVIĆ

Brojsudionikana 57. Đakovačkim vezovima:
40 – 45

11. HKD „VESELI GRADIŠĆANCI”

MJESTO: UNDA

DRŽAVA: MAĐARSKA

Hrvatska nacionalna skupina HKD „Veseli Gradišćanci” smještena je u selu Unda u Đursko-mošonsko-šopronskoj županiji. Ovo malo selo u zapadnoj Mađarskoj ima bogatu kulturu i zanimljivu tradiciju. Kulturna skupina osnovana je 1974. godine, iako je kulturni život u selu postojao već u ranim pedesetim godinama. U to vrijeme u naselju su djelovale ne samo plesna skupina nego i zbor i kazalište. Trenutačno postoje vrtičke, školske i plesne skupine za odrasle, kao i ženski zbor i tamburaški sastav. Njihov najbolji rezultat je nacionalna zlatna ocjena. Kulturna skupina 2005. godine nagrađena je Zlatnom diplomom Hrvatskog sabora za svoje kulturne i tradicionalne aktivnosti tijekom proteklih 30 godina.

2009. godine primili su nagradu „Za manjine” premijera Republike Mađarske i spomen-ploču „Za mlade”, koju je priznala Nacionalna hrvatska samouprava. U travnju 2013. godine, dodijeljen im je zlatni certifikat na državnom natjecanju u organizaciji Udruge narodnih umjetnosti Muharay Elemér za ansamble za tradicionalnu zaštitu. 2019. godine dobili su „Pro Cultura Minoritatum Hungaria” predsjednice Mađarske. 2020. godine dobili su „Povelju Re-

publike Hrvatske”, odlukom predsjednice Republike Kolinde Grabar-Kitarović.

Njihov je bend izdao audiokasetu 1990-ih, a 2006. izdali su CD pod nazivom *Blažen Božić* koji sadrži božićne pjesme. 2005. godine izdali su DVD s hodočašćem Gradišća u Đuri. 2011. godine izdali su DVD svojih tradicija iz Unde. Svake godine njihova Udruga objavljuje zidni kalendar koji bilježi običaje i narodne nošnje Hrvata u Gradišću.

Redovito nastupaju na seoskim danima, na balovima, domaćim i stranim festivalima. Njihova kulturna skupina posljednjih je godina nastupila u Austriji, Njemačkoj, Slovačkoj, Poljskoj, Rumunjskoj, Crnoj Gori, Sloveniji i u matičnoj zemlji u Hrvatskoj.

Njihovi najvažniji nastupi su: 2003. sudjelovali su na međunarodnom folklornom festivalu u njemačkom Bautzenu, gdje su izabrani među 10 najboljih od 54 izvođača. 2004. godine sudjelovali su na Međunarodnom festivalu folklora svetog Stjepana u Cluj Napoci. 2007. godine, Hrvati iz Gradišća bili su zastupljeni u Zdunya, u Poljskoj. 2008. godine njihovi tamburaški sastavi pozvani su na 6. Međunarodni tamburaški festival u Bijelom Poljunu, u Crnoj Gori. Nastupili su na najvećim folklornim festivalima u Hrvatskoj, u Zagrebu, Varaždinu, Pitomači, Pribislavcu, Pleternici, Vinkovcima, Đakovu i Semeljima.

Imaju bliska prijateljstva s kulturnom skupinom „Hajdenjaki” (Unterpullendorf), tamburaškim orkestrom „Zelenjaki” (Kroatisch Geresdorf) i kulturnom skupinom „Graničari” (Nikitsch) iz Austrije, „Bosiljakom” (Zagreb – Čučerje), „Slavkom Mađerom” (Slavonija – Cerić) i kulturnom skupinom „Šokadija” (Budrovci) iz Hrvatske, kao i tamburaškim orkestrom Čunovoi iz Slovačke. Svako ljeto imaju svoj hrvatski bal gdje svira samo hrvatska glazba, a ovo ljeto njihovi prijatelji iz Semeljca KUD „Lipa” otvorili su bal. Cilj kulturne skupine je očuvanje hrvatske tradicije i kulture te oživljavanje narodnih običaja.

VODITELJICA DRUŠTVA: CSILLA PINTER

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 28

12. KUD „ZLATNO KLASJE“

MJESTO: OPRISAVCI

DRŽAVA: HRVATSKA

Kulturno-umjetničko društvo „Zlatno klasje” osnovano je 1995. godine. Nakon višegodišnje stanke, na inicijativu mladih, Društvo je ponovno počelo s radom 2021. godine. Danas KUD broji 30-ak aktivnih članova te djeluje u tri sekcije: dječja plesna skupina, ženska pjevačka skupina te odrasla plesna skupina. Kulturno-umjetničko društvo „Zlatno klasje” nastupalo je na brojnim smotrama folklora te smotrama pjevačkih skupina diljem Lijepe Naše. Od 2021. godine Društvo je odradilo 30-ak nastupa, te su redovni sudionici programa Brodskoga kola. Društvo njeguje izvorni i koreografirani folklor te rade na očuvanju tradicijske kulture svojega sela Oprisavci. Društvo nosi izvornu narodnu nošnju svojega sela. Predsjednica društva je Maja Kovačević, a voditelj društva Josip Andrić.

VODITELJ DRUŠTVA: JOSIP ANDRIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 30

13. KUD „KOŠKANI”

MJESTO: KOŠKA

DRŽAVA: HRVATSKA

U Koški se 1979. godine obilježavao značajni jubilej: 750 godina od prvog spomena imena Koške te 126. godina škole u Koški. Ti su jubileji potaknuli kod skupine entuzijasta promišljanje o prošlosti, o našem naslijeđu, o kulturnoj baštini naših predaka i konačno, o potrebi da se sve to što u stvari određuje čovjeka i njegovu pripadnost nekom području još bolje i temeljitije

ispita i sačuva. Ime Koške od tada pronosi-mo na svim značajnijim folklornim mani-festacijama te smo redovni gosti na Đako-vačkim vezovima, Vinkovačkim jesenima, Orahovačkom proljeću itd. U posljednjih desetak godina stavljamo naglasak na rad s mlađim dobnim skupinama, a ta pomla-đena skupina gostuje i van granica Repu-blike Hrvatske. Folklorni segment društva danas je ustrojen u dvije plesne sekcije; starijoj i mlađoj, koje intenzivno rade fo-kusirajući se na izvornost i autentičnost pjesama i plesova, te svoj rad upotpunju-ju s koreografiranim folklornim izričajem, pazeći da pri tom ostane u domeni pravil-nog korištenja određenih napjeva i pleso-va pojedinih regija.

VODITELJ DRUŠTVA: MIRKO ŠAJKUNIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovi-ma: 40

14. KUD „LUKA ILIĆ ORIOVČANIN”

MJESTO: ORIOVAC

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Luka Ilić Oriovčanin” postoji od 1980. godine. Brojimo 50-ak aktivnih člano-va plesača i pjevača te svirača. Također, imamo i dječju folklornu skupinu, koja trenutačno broji četrnaestero djece te dječju tamburašku skupinu s dvanaeste-ro djece. Ponosimo se predstavljajima na svim državnim smotrama, kao i u manjim sredinama, te brojnim nagradama u svim segmentima folkloru. Njegovamo uglav-nom izvorni folklor Brodskog Posavlja, po čemu smo prepoznatljivi. Posjedujemo i zbirku narodnih nošnji i tambura, kojima upotpunjujemo cjelokupni dojam. U zbirci uspjeha su i dva nosača zvuka; *Oj, Jelas polje zeleno* i *Procvjetala grana jorgovana*, a u planu je i snimanje trećeg nosača zvuka. Organizatori smo Žetvenih svečanosti, koje će se ove godine održati 21. put. Pred-sjednica KUD-a je gospođa Zrinka Vučko-vić, umjetnički voditelj gospodin Nikola

Kramar, folklorni pedagog, a voditeljica dječje skupine gospođa Ema Raguž. Školu tambure vodi gospodin Marko Kučinić.

VODITELJI DRUŠTVA:

NIKOLA KRAMAR, folklorni pedagog

ZRINKA VUČKOVIĆ, predsjednica

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovi-ma: 35

15. KUD „HRVATSKA SELJAČKA SLOGA”

MJESTO: OPATOVAC

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD Seljačka sloga iz Opatovca izvorno je društvo koje već cijelo stoljeće njeguje pjesme i kola svojega mjesta. Opatovac je povijesno pripadao Pauriji. Početkom 20. stoljeća u Društvu su glazbenu pratnju či-nile gajde, samica i tamburaški sastav. U Opatovcu se nije pjevalo i igralo samo uz glazbenu pratnju već su mnoge pjesme i mnoga kola izvođeni i bez nje. Kulturno-umjetničko društvo „Hrvatska seljačka sloga” Opatovac osnovano je daleke 1923. godine, pod imenom koje i danas nosi. KUD njeguje izvorne pjesme, plesove i obi-čaje sela Opatovac pokraj Nove Gradiške, u sastavu općine Cernik. Sudionici smo brojnih smotri izvornog folkloru kao što su: Brodsko kolo, Đakovački vezovi, Vinko-vačke jeseni, Međunarodna smotra folklo-ra u Zagrebu te smo gostovali i izvan Lije-pe Naše u Austriji i Švicarskoj. Posebnost našeg KUD-a upravo su šetana kola, spe-cifičan vokalno-plesni izraz koji je zašti-ćen kao nematerijalno kulturno dobro pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske. Ove godine s ponosom proslavljamo 100-tu obljetnicu djelovanja, što nas čini jed-nim od najstarijih društava u Hrvatskoj.

VODITELJ DRUŠTVA: NIKOLA KRAMAR, folk. pedagog

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovi-ma: 35

16. KUD „MATIJA GUBEC”

MJESTO: SLAVONSKI Kobaš

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Matija Gubec” iz Slavonskog Kobaša osnovano je prije 55 godina, točnije 1968. godine. Zbog iznimno značajnoga geofizičkog položaja naše mjesto je kao graničarski kraj imalo burnu povijest kroz koju su njegovi žitelji pronalazili i znalački čuvali bogato kulturno nasljeđe i tradicionalne vrijednosti. Postojanost raznih društava, pjevačkih zborova, dramskih sekcija, čitaonice, glazbenika, zborovođa i likovnih umjetnika godinama je promovirala ljepotu i hranila dušu običnih ljudi umjetnošću koja je izvirala iz njih samih. Zbog toga smo nastavili u budućnosti djelovati kao društvo koje zna cijeniti i promicati naslijeđeno. Glavni nosioci programa su folklorni ansambl, tamburaški sustav i folklorni pjevački zbor. Plesali smo, svirali i pjevali na svim važnijim smotrama i festivalima diljem naše domovine, a nerijetko i na pozornicama u inozemstvu. Osim aktivnosti vezanih za folklor, često smo nosioci etnografskih izložbi, a prepoznatljivi smo po raznolikosti i ljepoti naših narodnih nošnji.

VODITELJ DRUŠTVA: ANTUN BAĆO

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 31

17. COMPANIA INTERNACIONAL DE DANZA FOLKLORICA „TIERRA MESTIZA”

(MEĐUNARODNO DRUŠTVO ZA FOLKLORNI PLES „TIERRA MESTIZA”)

MJESTO: EDO DE MEXICO

DRŽAVA: MEXICO

Tijekom ovih godina naporan rad Društva „Tierra Mestiza” rezultirao je bogatom, raznolikom i dubokom interpretacijom meksičkog umjetničkog izričaja religijskih

mitova i prizora svakodnevnog života, ljubavnih i tragičnih aluzija karakterističnih za ljude koji žive intenzivno sadašnjost i uče tešku lekciju prošlosti. Preneseni su izvrsnom koreografijom i pokretom kako bi se postigla potpuna identifikacija s početnim željama onih koji su iskovali tradiciju i običaje plesnih predstava naše zemlje. Plesovi i ritmovi predstavljaju svaki kutak naše zemlje, dok predstavljamo rad temeljen na našim korijenima, zadržavajući originalnost naših nošnji, glazbe, stepa i koreografskih pokreta, i to tako da „Tierra Mestiza” uključuje najreprezentativnije plesove i ritmove Meksika.

VODITELJICA DRUŠTVA: CAROLINA ORDAZ ORTIZ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 26

18. KUD „SALINOVEC”

MJESTO: IVANEC

DRŽAVA: HRVATSKA

Kulturno-umjetničko društvo Salinovec osnovano je 1999. godine s ciljem očuvanja i njegovanja kulture, tradicije i običaja ivanečkog kraja, Hrvatskog zagorja i domovine. Najvažniji ciljevi Društva su poticanje, razvijanje i unaprjeđenje kulture, očuvanje etno-baštine na području Salinovca, grada Ivanca, Varaždinske županije i cijele bednjanske doline u skladu s općim društvenim interesima, očuvanje folklornog plesa, tamburaške glazbe, scenskih izvedbi, ali i ostalih vidova kulturnog izričaja u okviru glazbeno-scenskog amaterizma. Društvo djeluje u tri sekcije – dječja plesna, odrasla plesna i tamburaška sekcija. Voditelj folklor je Tihomir Kukulić, pjevanja Lucija Geček, a sviranja Jurica Žibek i Vjekoslav Ptiček.

Od samih početaka odrasla sekcija KUD-a „Salinovec” redovito sudjeluje u svim lokalnim aktivnostima, manifestacijama, sajmovima, priredbama, ponosni je orga-

nizator smotre dječjeg folklora, a ujedno postiže i velike uspjehe na različitim smotrama županijske i državne razine. Mogu se pohvaliti nastupom u Njemačkoj, gdje su osvojili 1. mjesto u izvornom folkloru i nagradu za najbolje tamburaše, nastupom na smotri folklora u Metkoviću, nastupom na susretima folklornih društava u Vukovaru i nastupom u Ohridu na XII. International Music and Dance festivalu, pod nazivom *Ohrid waves*. Ujedno, mogu se pohvaliti višegodišnjim nastupima na Vinkovačkim jesenima i na Međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu. Godine 2022. sudjelovali su na županijskoj smotri izvornog folklora s koreografijom „Ideju teža-ki”, s kojom su se plasirali na 57. Đakovačke vezove.

VODITELJ DRUŠTVA: TIHOMIR KUKULIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 30

19. KUD „VRBJE”

MJESTO: VRBJE

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Vrbje” obnovljen je 2010. godine, a nastao je na temeljima izvorne družine osnovane 50-ih godina prošlog stoljeća. Broji više od 50 članova u tamburaškoj, pjevačkoj, dječjoj i folklornoj sekciji. Nastupima diljem Hrvatske bavi se očuvanjem izvorne baštine, običaja i tradicije sela Vrbje i novogradiškog kraja. Sudionici smo svih većih smotri u Republici Hrvatskoj, od kojih se posebno ponosimo sudjelovanjem na Vinkovačkim jesenima, Đakovačkim vezovima, Smotri na „Neretvu misečina pala”, Međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu i brojnim drugima.

VODITELJ DRUŠTVA: ZVONKO ŠANTIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 30

20. HKUD „BILOŠEVICA”

MJESTO: ŠIROKI BRIJEG

DRŽAVA: BOSNA I HERCEGOVINA

Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo „Biloševica”, Široki Brijeg osnovano je 1. veljače 2011. godine i broji 50-ak aktivnih članova podijeljenih u skupine po uzrastu. Njegovamo tradiciju i kulturu Hrvata u BiH, kola Zapadne Hercegovine, gangu, bećarac, brojku. Uz običaje i plesove Hercegovine, njeguemo i tradiciju Hrvata Bosne, Posavine, Međimurja itd. Iza nas su mnogi nastupi diljem BiH, Hrvatske, Mađarske i Austrije. Posebno ističemo nastupe na 48. Đakovačkim vezovima, na 19. međunarodnom festivalu folklora u Mohaču, 4. međunarodnom festivalu folklora u Pečuhu te nastup u Beču kod iseljenih Hrvata Srednje Bosne. Ponosni smo organizator kulturno-zabavne manifestacije „Hercegovina u srcu”, na kojoj smo imali priliku ugostiti veliki broj društava iz BiH, Hrvatske, Mađarske i Austrije. Značajan smo faktor javnog i kulturnog života našeg Širokog Brijega.

VODITELJ DRUŠTVA: MARIOFIL ČOLAK

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 40

21. HKUD „RODOČ”

MJESTO: MOSTAR

DRŽAVA: BOSNA I HERCEGOVINA

HKUD „Rodoč” osnovan je u svibnju 2001. godine, s ciljem promicanja i očuvanja nematerijalne kulturne baštine Hrvata Bosne i Hercegovine. Zapaženi smo član UKAKUD-a (Udruge hrvatskih amaterskih kulturno-umjetničkih društava u Bosni i Hercegovini). Društvo broji 150 članova podijeljenih u različite sekcije kao što su: folklorne skupine, mješovita pjevačka skupina, klapsko pjevanje (muška klapa),

novinarska sekcija. Također, pokrenuli smo projekt suradnje s vrtićima grada Mostara gdje djeca (njih oko 450) već u ranoj životnoj dobi ostvaruju svoje prve korake i uče o nematerijalnoj kulturnoj baštini našega naroda. Naša folklorna skupina, dio HKUD-a „Rodoč”, nosi naziv „Fra Bernardin Smoljan” po istaknutom mještаниnu koji je svoj život ugradio u razvoj našega kraja kroz svoje službe: svećeništva, učiteljstva i graditeljstva, a umro je mučeničkom smrću 1945. godine.

Društvo je nositelj kulturnih zbivanja Rodoča. Glavni ciljevi su očuvanje kulturne nematerijalne baštine našega kraja i okupljanje mladih ljudi spremnih za rad. Također, ciljevi Društva su mladima ponuditi kvalitetne sadržaje u kojima će se moći ostvariti kao pojedinci i skupina te odrasti u zdrave ličnosti. Rado smo viđeni gosti na brojnim smotrama folklora diljem Bosne i Hercegovine i šire. U svojem radu Društvo ima niz projekata koje organizira svake godine: Maskenbal, Korizmeni koncert pučkih i liturgijskih napjeva, Manifestacija Dani sv. Ivana Krstitelja u okviru koje se održava ”Dječja smotra folklora Hrvata u BiH” koju organiziramo po pravilima UHA-KUD-a u BiH, te cjelovečernji godišnji koncert „Blago naše...”.

VODITELJI DRUŠTVA:

VEDRAN VIDOVIĆ, umjetnički voditelj

MARKO ČAVAR, voditelj Društva

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 40

22. KUD „BRAĆA RADIĆ”

MJESTO: VISOKO

DRŽAVA: HRVATSKA

Kulturno-umjetničko društvo „Braća Radić” iz Visokog (južni dio Varaždinske županije) Društvo je duge tradicije. Osnovano je daleke 1971. godine i svih ovih godina uspješno je radilo na očuvanju tradicijske baštine svojega kraja, što potvrđuju brojna

gostovanja diljem Hrvatske, kao i dugogodišnja organizacija folklorne manifestacija „Lipanski susreti”. Društvo je ostvarilo i bogatu kulturnu suradnju s gradišćanskim Hrvatima. Od svojih samih početaka KUD „Braća Radić” njeguje izvornost i time stvara vlastiti izričaj kroz izvođenje izvornih pjesama, napjeva i plesova svojega kraja u izvornoj narodnoj nošnji – belini.

Društvo od zaborava čuva jurjevske običaje svojega kraja te čestitarski ophod ladarica uoči Ivanja i Petrova. Očuvanje narodne nošnje kao glavnoga vizualnog identiteta Općine Visoko zasluga je KUD-a. Jednostavna, bijela, ukrašena nabiranjem i bušenim vezom – šlingom, cvjetnom ornamentikom poculice, plavom svilom prsluka i tamnom surkom, nošnju možemo ubrojiti u skupinu najljepših narodnih nošnji Hrvatske. Unutar Društva djeluju tri sekcije: tamburaška, mješovita folklorna sekcija i dramska sekcija „Ozana”. Društvo je također organizator kulturno-vjerske manifestacije „Ozanino vu Visokom”, a u suradnji s Kulturno-umjetničkom udrugom „Magda i Luisa” iz Madžareva i Međunarodnog festivala kinča – festivala cvijeća od krep-papira.

VODITELJI DRUŠTVA: JASNA JEŽ

TIBOR MATAN

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 35

23. HKUD „SLAVONIJA”

MJESTO: JAKŠIĆ

DRŽAVA: HRVATSKA

HKUD „Slavonija” Jakšić u svojem dugogodišnjem neprekidnom radu prisutno je na gotovo svim značajnijim svečanostima, praznicima i prigodama općine Jakšić i Požeško-slavonske županije.

Sudjelovalo je na mnogim smotrama, humanitarnim koncertima i susretima folklora diljem Hrvatske; na Đakovačkim vezovima, Vinkovačkim jesenima te nekoliko

26. KUD „VESELI ŠOKCI”

MJESTO: PUNITOVCI

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Veseli Šokci” iz Punitovaca kreće s radom 1967. godine i održava se sve do ratnih godina, kada se u nekoliko navrata ponovno osnivao. Nakon dugogodišnje stanke, na inicijativu gospođe Jasne Matković, „Veseli Šokci” ponovo se osnivaju u listopadu 2012. godine. KUD broji 50-ak članova podijeljenih u dvije skupine: „Dukati”, za djecu od 6 do 12 godina te „Biseri” za djecu i odrasle od 12 do 65 godina. KUD „Veseli Šokci” iz Punitovca kroz dosadašnji rad sudjelovao je na mnogim manifestacijama kao što su Đakovački vezovi, Vinkovačke jeseni, večeri folklora u Donjem Mihaljcu, na smotrama širom Lijepe Naše te u Gabeli i Dretelju koji se nalaze u BiH. Ponosni su organizatori manifestacije „Dodi milo, dodi drago”, koja se održava svake godine krajem lipnja. Predsjednik Društva je Domagoj Marinović, a voditelj je Mato Ručević.

VODITELJ DRUŠTVA: MATO RUČEVIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 25

27. ANSAMBL NARODNIH IGARA I PJESAMA „ORCE NIKOLOV”

MJESTO: SKOPLJE

DRŽAVA: SJEVERNA MAKEDONIJA

Snaga kulture leži u njezinoj sposobnosti da svoje ideje pretoči u djela, te kontakt s drugim kulturama pretvori u trenutak stvaranja nove vrijednosti. Narodno stvaralaštvo stalni je pratilac našeg naroda, kako u prošlosti tako i danas. Živi s nama i nastaviti će pratiti naše sadašnje i buduće generacije. Folklor je sinteza jedne kulture ljudi kroz stoljeća, a njegovo predstavljanje trenutak je stvaranja i suočavanje sa

samim sobom i cijelim svijetom. U svjetskoj folklornoj riznici makedonski folklor sa svojom karakterističnom meloritmičnosti, temperamentom, raznolikosti i šarmom ima svoje posebno mjesto. Makedonija je s pravom ponosna na svoj folklor, zato što je on „izvor i ušće makedonske duše”. U njemu su utkana tisućljeća našeg postojanja, protkana nitima ljubavi, radosti i nade.

Ansambl narodnih igara i pjesama „Orce Nikolov” iz Skoplja, Sjeverna Makedonija, osnovan je 1945. godine kako bi njegovao i prikazivao običaje, narodne igre, pjesme, glazbu, instrumente i nošnje Makedonije, a i šire. Proteklih godina Ansambl „Orce Nikolov” postigao je zapažene rezultate i uspjehe na polju folklornog stvaralaštva o kojima svjedoči više od 400 domaćih i međunarodnih nagrada i priznanja, a gostujući na velikom broju manifestacija u svijetu stekao je visok ugled i svjetsku afirmaciju. Više od 15 000 članova prošlo je kroz Ansambl „Orce Nikolov” te su održali oko 6800 koncerata u zemlji i svijetu. Koncerte je pratilo više od 10 milijuna gledatelja, pa i više desetaka milijuna gledatelja pratilo je nastupe na televizijskim kanalima u zemlji, ali i u SAD-u, Kanadi, Brazilu, Kubi, DNR Koreji, Ujedinjenim Arapskim Emiratima, Engleskoj, Belgiji, Francuskoj, Nizozemskoj, Švicarskoj, Španjolskoj, Švedskoj, Njemačkoj, Italiji, Češkoj, Slovačkoj, Poljskoj, Portugalu, Rumunjskoj, Cipru, Turskoj, TR Sjevernom Cipru, Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori, Albaniji, Bugarskoj, Bosni i Hercegovini.

Prateći svjetske trendove i folklorna iskustva, Ansambl „Orce Nikolov” primjenjuje nove obrazovne metode u poučavanju i očuvanju izvornosti i autentičnosti folklornog stvaralaštva, ostavljajući svoj pečat na suvremenom scenskom prikazu, jer makedonski folklor nije samo kulturna baština, on i dalje živi i postoji kao sastavni dio bića svakog suvremenog Makedonca. On je njegov identitet, a Ansambl „Orce Nikolov” svojim djelovanjem njegova je legitimacija u svijetu. Misija ansambala kao

što je „Orce Nikolov” jest da očuvaju svježinu i izvornost, jer folklor treba ne samo voljeti nego i razumjeti. Samo tako možemo razumjeti sami sebe!

VODITELJ DRUŠTVA: SAŠO KUZAREVSKI

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 34

28. KUD „VRAPČANCI”

MJESTO: ZAGREB

DRŽAVA: HRVATSKA

Kulturno-umjetničko društvo „Vrapčanci” osnovano je 1989. godine. Danas broji oko 30 aktivnih članova plesačke i tamburaške sekcije. KUD s velikom ljubavlju i pažnjom njeguje običaje vrapčanskog kraja kao i cijele Hrvatske. Svojim brojnim nastupima u Hrvatskoj i inozemstvu predstavljaju to narodno blago široj javnosti. Sudjeluju na različitim manifestacijama diljem Hrvatske i u inozemstvu, za što su do sada dobili mnoga priznanja.

Gostovali su na međunarodnim festivalima u Češkoj, Crnoj Gori, Poljskoj, Mađarskoj i Sjevernoj Makedoniji. U protekle 34 godine djelovanja KUD „Vrapčanci” izdao je četiri nosača zvuka. Snimili su i DVD zapis stare vrapčanske svadbe, kao i videozapise starih običaja vrapčanskoga kraja, te održao pet cjelovečernjih koncerata i tri samostalne izložbe „Očuvano kulturno nasljeđe”.

VODITELJ DRUŠTVA: JOSIP ŽIVKOVIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 20

29. KUD „HRVATSKA ČITAONICA”

MJESTO: SELCI ĐAKOVAČKI

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Hrvatska čitaonica” djeluje s povremenim prekidima od 1988. godine. Trenutačno u KUD-u djeluje oko 70 članova. U

KUD-u „Hrvatska čitaonica” djeluju: dječja skupina, tamburaška skupina, odrasla skupina, skupina žena koje putem radionica prate rad KUD-a i knjižnica u sklopu koje radi i čitaonica po kojoj je nekada KUD i dobio ime. KUD u svojem radu rekonstruira stare igre, plesove, pjesme u cilju očuvanja kulturne baštine Selaca Đakovačkih i Đakovštine.

KUD „Hrvatska čitaonica” održava kontinuitet povezanosti starine i novih kulturnih događaja te razvija kod mladih naraštaja cjelokupan etički razvoj u duhu pravilne obiteljske tradicije kraja u kojem su rođeni i provode svoju mladost.

Skupina dječjeg folkloru aktivno djeluje 8 godina. U dosadašnjem radu redovito su nastupali na svim važnim događajima u Đakovštini, počevši od Malih vezova pa do svih dječjih smotri u okolici Đakova: Budrovci, Piškorevci, Kuševac, Satnica Đakovačka, Široko Polje, Vuka i Đakovo. U svojem višegodišnjem radu nastupali su na: Vinkovačkim jesenima, u Dubrovčaku Lijevom, Kutini, Čepinu, Maloj Subotici, Antunovcu i drugim mjestima.

Odrasla skupina redovito je nastupala na svim važnim događajima u Đakovu, okolnim mjestima u Đakovštini, Vinkovcima, Slavonskom Brodu, Osijeku, Našicama, Miholjcu, Požegi, Kutini, Zagrebu, otoku Pagu, Kljacima. Ostvarena je međunarodna suradnja u nekoliko navrata u Bosni i Hercegovini, Italiji, Rumunjskoj, Mađarskoj, Makedoniji. KUD „Hrvatska čitaonica” redovito sudjeluje i na Đakovačkim bušarima, gdje ostvaruje zapažene rezultate te je tako na više različitih mjesta predstavljao Grad Đakovo na uzvratnim bušarskim manifestacijama.

Skupina žena kroz svoj rad postiže zapažene rezultate jer rekonstruira dijelove narodnih nošnji i obvezno sudjeluje na svim gastronomskim sajmovima koji se održavaju u gradu Đakovu. KUD „Hrvatska čitaonica” sudjeluje i na svim radionicama koje prate Đakovačke vezove, kao i u uređenju izloga u sklopu Vezova. KUD „Hrvatska čitaonica”

taonica” uvijek ostavlja dojam vrijednog, marljivog, brižno pripremljenog društva, popunjenog mladošću u kojem se očituje ponos Slavonije. KUD „Hrvatska čitaonica” organizator je dječje smotre „U Selcima za Brašančevo”.

VODITELJ DRUŠTVA: JURICA ŠERFEZI

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 40

30. KUD „SLAVONAC”

MJESTO: FORKUŠEVCI

DRŽAVA: HRVATSKA

Društvo je osnovano 1974. godine. U svojem radu njegujemo izvornu pjesmu i ples. Za svoj rad, očuvanje tradicije i njegovanje običaja našega kraja dobili smo mnoga priznanja i diplome. Nastupali smo diljem Republike Hrvatske. Nastupali smo i na Vinkovačkim jesenima, na Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu, u Metkoviću, Dubrovniku, Rijeci, Valpovu, Donjem Miholjcu, Pitomači i mnogim drugim mjestima.

Sudjelovali smo na smotrama pučkog crkvenog pjevanja u Zagrebu u Zagrebačkoj katedrali i u crkvi svete Katarine, u Topolju, Semeljcima, Viškovcima i Đakovu. Snimili smo tri projekta u organizaciji HRT-a, i to starinske običaje: čijalo perja, komušanje kukuruza i žetvu. Snimili smo i nekoliko radijskih emisija o svatovskim običajima u Forkuševcima.

Posebno bismo istaknuli naša gostovanja i nastupe izvan Republike Hrvatske. Nastupali smo na međunarodnoj smotri folkloru u Republici Češkoj, na smotri folkloru u Bugarskoj pod nazivom „Sofijsko proljeće” te u Makedoniji na smotri pod nazivom „Ilindenski denovi”. Posjetili smo i Italiju, tj. Rimini, zatim Bosnu i Hercegovinu te Mađarsku, gdje smo se također predstavili pjesmama i plesovima našega kraja.

Ipak, posebno zadovoljstvo predstavlja nam „nastup na Đakovačkim vezovima,

čiji smo sudionici više od 40 godina. Sudjelovali smo i na otvorenju Đakovačkih vezova prikazujući običaje: čijalo perja i vinčac – svatovski običaj. Organizatori smo smotre folkloru u našem selu pod nazivom „Jesen stiže, dunjo moja”. Izvodimo isključivo izvorne pjesme i plesove Slavonije, đakovačkog kraja.

VODITELJICA DRUŠTVA: ZDENKA MIKLEUŠEVIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 30

31. KUD „GORJANAC”

MJESTO: GORJANI

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Gorjanac” iz Gorjana osnovan je 1966. godine, te je time jedno od prvih osnovanih folklornih društava u Đakovštini. Poticaj osnivanju bio je nastup skupine mještana iz Gorjana na proslavi 100. godišnjice tadašnje JAZU u Zagrebu. Nakon toga skupina entuzijasta kreće u pisanje gorjanske kulturno-umjetničke povijesti. Društvo njeguje izvorni tradicijski folklor, čemu svakako pripada i Proljetni ophod ljelja ili kraljica, koje su novijoj povijesti pronijele ime KUD-a „Gorjanac” diljem Hrvatske i svijeta. Na temelju toga upisani su na listu UNESCO-a kao nositelji svjetske nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Društvo je uz izdane dvije gramofonske ploče te jednog CD-a, 2022. godine povodom 20. obljetnice oživljavanja Proljetnog ophoda, a u suradnji s Hrvatskom poštom izdalo poštansku markicu. Prva je to izdana poštanska markica iz ovoga djela Hrvatske pod nazivom „Proljetni ophod u Gorjanimi” te ima posebnu numizmatičku, odnosno filatelističku vrijednost.

Još jedna značajna činjenica za KUD „Gorjanac” je i ta da je ovo Društvo jedino koje je do sada sudjelovalo na svim Đakovačkim vezovima, dakle 57 puta su Gorjanci poho-

dili Đakovačke vezove te svojom pjesmom i svirkom uveličali ovu manifestaciju.

KUD „Gorjanac” iz Gorjana je Društvo velike i snažne povijesne tradicije koju današnjih 50-ak članova brižno i marljivo čuva. Djeluju u dvije folklorne i dvije tamburaške sekcije. Nabrajati ili izdvojiti gostovanja i nastupe bilo bi predugo, ali pronijeti hrvatsku, slavonsku i gorjansku kulturu i tradiciju čak do dalekog Japana ili Koreje govori dovoljno samo za sebe.

VODITELJI DRUŠTVA: TOMISLAV SEITER

MARIJA ILAKOVAC

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 45

32. KUD „VESELA ŠOKADIJA”

MJESTO: KORITNA

DRŽAVA: HRVATSKA

Kulturno-umjetničko društvo „Vesela Šokadija” iz Koritne osnovano je 1950. Društvo njeguje pjesme, plesove i običaje svojega sela Koritne, te djeluje u folklornoj, tamburaškoj, pjevačkoj i dječjoj skupini. KUD „Vesela Šokadija” Koritna do sada se predstavio na mnogobrojnim smotrama folklora diljem Lijepe Naše i inozemstva. Vrijedno je napomenuti Međunarodnu smotru folklora u Zagrebu, državnu smotru folklora u Vinkovcima, državnu smotru folklora u Metkoviću, susret hrvatskih folklornih ansambala i izvornih skupina u kategoriji izvorni folklor u Sisku, međunarodnu smotru folklora u Italiji, smotru folklora u Tolisi (Bosna i Hercegovina), međunarodnu smotru Balkanski festival u Makedoniji, međunarodni festival folklora i glazbe u Crnoj Gori, Međunarodni susret čuvara hrvatske etno baštine u Stuttgartu u Njemačkoj te mnogobrojne druge nastupe. Stalni smo sudionici Međunarodne smotre folklora Đakovački vezovi. Tijekom godine Društvo organizira Smotru folklora „Poklade su, mило janje moje”.

VODITELJ DRUŠTVA: JOSIP NERALIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 36

33. KUD „KONDRIĆANI”

MJESTO: KONDRIĆ

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Kondrićani” dolazi iz malog, prekrasnog, šokačko-slavonskog sela na brdašcu, Kondrića, koje je smješteno na obroncima Dilja, u općini Trnava, Osječko-baranjskoj županiji.

Društvo je osnovano 6. siječnja 2001., a djeluje u tri skupine; plesna skupina, pjevačka i tamburaška sekcija. KUD danas broji 20-ak aktivnih članova.

Njegujući pjesmu, plesove i običaje svojeg sela i zavičaja nastupili smo na svim većim smotrama Slavonije i Baranje (Brodsko kolo, Đakovački vezovi, Miholjačko sijelo, Ljeto valpovačko, Vinkovačke jeseni), te diljem Jadrana. Osim u Republici Hrvatskoj, nastupali smo i izvan granica Lijepe Naše, to su ponajprije nastupi u Srbiji, BiH, Mađarskoj te Makedoniji.

Izrazito smo ponosni na našu smotru folklora pod nazivom „Lipanjске večeri”, koja ujedno označava početak „Bonavite”. Organiziramo Božićni koncert „Na Ivanje u Kondriću”, koji se svake godine održava 27. prosinca.

VODITELJ DRUŠTVA: IVAN BOŠNJAK

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 30

34. MATIČNI KLUB „HRVATSKI OVČAR”

MJESTO: ĐAKOVO

DRŽAVA: HRVATSKA

Matični klub „Hrvatski ovčar” Đakovo osnovan je 1992. te sustavno radi na uzgoju, promidžbi i očuvanju pasmine hrvatski ovčar, kojoj je kolijevka upravo Slavonija te sama Đakovština.

Matični klub „Hrvatski ovčar” Đakovo sustavno radi i na promociji slavonskih običaja te folkloru, izrađujući kalendare na kojima su upravo detalji iz svakodnevnog života jedne slavonske obitelji. Želja nam je sačuvati i promicati pasminu u prirodnom okruženju u kojem je i najpoznatija.

VODITELJ DRUŠTVA: BLAGO PETRIC

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 25

35. KUD „PERKOVČANI”

MJESTO: NOVI PERKOVC

DRŽAVA: HRVATSKA

Društvo je počelo s radom u prosincu 2015. godine, a nakon godinu i pol rada, 10. lipnja 2017. godine osniva se KUD „Perkovčani”. Društvo danas broji 84 člana, a od toga četrdesetak aktivnih u tri skupine: folklornoj, ženskoj pjevačkoj te muškoj pjevačkoj skupini „Faši”. Iako mlado, Društvo već broji različita priznanja: 2018. godine proglašen je najizvornijim KUD-om Đakovštine, 2019. godine također je proglašen jednim od šest najboljih u Đakovštini.

KUD je do sada nastupao na mnogim manifestacijama, a posebno ističe nastupe u Sisku 2018. godine na 25. Susretima hrvatskih folklornih ansambala i izvornih skupina, 2019. godine u Metkoviću na 35. Smotri folkloru jadranske Hrvatske „Na Neretvu misečina pala”, 54. Vinkovačkim jesenima, Đakovačkim vezovima te 55. Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu. Društvo s ponosom predstavlja svoje selo, Đakovo i Slavoniju. 2019. godine po prvi put smo organizirali svoju manifestaciju pod nazivom „Smotra folkloru na drumu”, a prošle godine drugu, koja nam je ujedno bila proslava pete obljetnice od osnutka. Cilj je KUD-a zaustaviti odumiranje tradicije i običaja svojega kraja te očuvanje nošnje koja je sva dio privatnog vlasništva i dočarava bogatstvo kraja iz kojeg dolazi.

VODITELJ DRUŠTVA: ROBERT ADRIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 35

36. KUD „TENA”

MJESTO: ĐAKOVO

DRŽAVA: HRVATSKA

Kulturno-umjetničko društvo „Tena” iz Đakova osnovano je 21. svibnja 1985. godine. U ovih 38. godina svojega rada „Tena” je zabilježila značajne uspjehe svojim koreografijama, pjesmom, plesom, prekrasnim nošnjama u domovini Hrvatskoj i diljem svijeta. „Tena” broji oko 180 aktivnih članova u nekoliko sekcija (folklornih, tamburaških MVS „Bećarine”).

Potvrđuje i čuva pradjedovsko nasljeđe te svijetu pokazuje postojanje bogate kulturne baštine. Članovi „Tene” ponajprije obrađuju pjesme, običaje i plesove svojega zavičaja Đakovštine, ali i folklorno nasljeđe cijelog hrvatskog naroda. „Tena” njeguje sve ono što je lijepo, plemenito i skladno u srcu i duši hrvatskog čovjeka od Slavonije, Baranje preko Posavine, Međimurja, Splita, Pokuplja, Mađarske Podravine, Prigorja, Bunjevaca itd. „Tena” je u proteklih 38. godina svojega rada obišla cijelu Europu, na međunarodnim festivalima sudjelovala u Meksiku, Egiptu, Kini, Indoneziji, Rusiji, SAD-u i Turskoj. Svojim nastupima oduševila je publiku prekrasnim koreografijama i prekrasnim narodnim nošnjama, što potvrđuje broj poziva na nove festivale.

VODITELJI DRUŠTVA:

DR. ENRIH MERDIĆ, FA „SLAVONSKE KRALJICE”

IVANA NIKŠI, FA „DUKATI”

STJEPAN JURIŠA, FA „ZVONČICI I PČELICE”

PR. LUKA JURIŠA – TAMBURAŠKA ŠKOLA

PR. TOMISLAV RADIČEVIĆ, MVS „BEĆARINE”

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 140

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 25

Društvo je sudionik brojnih manifestacija u Vukovarsko-srijemskoj županiji i izvan nje, a spomenut ćemo samo nekoliko: Vin-

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 23

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 35

40. SKUD „BRAĆA BANAS”

MJESTO: JOSIPOVAC PUNITOVAČKI

DRŽAVA: HRVATSKA

Društvo je osnovano 1967. godine uspo- redno s utemeljenjem Đakovačkih vezova i kontinuirano djeluje do danas, u posljed- njih 29 godina pod okriljem Matice slovač- ke Josipovac.

U radu Udruge djeluje nekoliko skupina: mlađa i starija dječja plesna skupina koja je najbrojnija s 50-ak članova, odrasla ple- sna skupina, pjevačka i glazbena skupina te tradicijska i likovna skupina. Društvo je orijentirano na njegovanje tradicije koju su razvili u vlastitoj, ovdašnjoj sredini, ali i tradicije iz Slovačke, posebice s područja Kysuca odakle Josipovčani vuku svoje po- drijetlo.

Svoj program predstavljaju u cijeloj Re- publici Hrvatskoj, sudjelujući na brojnim manifestacijama i smotrama folkloru lo- kalnog, regionalnog i međunarodnog ka- raktera, te u susjednim državama: Mađar- skoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Rumunjskoj, a najdraža destinacija im je Republika Slovačka. Organizatori su dvod- nevne, folklorne, etno-gastro i umjetničke manifestacije pod nazivom „Slovaci do Dr- laku”, koja se održava posljednji vikend u kolovozu, a koja okuplja veliki broj sudio- nika i gledatelja. Folklorni program Druš- tva dodatno se obogaćuje običajima koji su dio kulturne baštine Josipovca Punito- vačkog, a njeguju se još i danas.

VODITELJ DRUŠTVA: MARIJAN BATOREK

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovi- ma: 40

41. PRVA KANDŽIJAŠKA UDRUGA KRUŠEVICA 2010

MJESTO: KRUŠEVICA

DRŽAVA: HRVATSKA

Prva kandžijaška udruga Kruševica 2010. Prva i jedina u Republici Hrvatskoj. Osnovana je u Kruševici 2010. godine, što znači da je ušla u drugo desetljeće svojega dje- lovanja. Članovi ove Udruge promoviraju svinjarsku kandžiju i sada već možemo reći da su od nje napravili prepoznatljiv slavonski suvenir. Od osnutka Udruge članovi aktivno sudjeluju u kulturnom ži- votu svoje lokalne zajednice, ali isto tako rado se odazivaju na manifestacije diljem Slavonije kad god su u mogućnosti. Broj članova u Udruzi varira. U 13 godina po- stojanja kroz Udrugu je prošlo preko 100 članova od kojih je velika većina izvještala ovu nemalo zahtjevnju tehniku.

Članovi Udruge uspjeli su sačuvati od zaborava svinjarsku kandžiju, prenijeti je mladim naraštajima, na što su vrlo ponosi i kao što se možete i sami uvjeriti, kandži- ju više nije rijetkost vidjeti na folklornim manifestacijama, što je i bio primarni cilj.

VODITELJ DRUŠTVA: IVAN ZUBOVIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovi- ma: 30

42. KUD „DRENJANCI”

MJESTO: DRENJE

DRŽAVA: HRVATSKA

Društvo je osnovano 6. siječnja 1979. go- dine i u svojem postojanju djelovalo je na području očuvanja i zaštite kulturnih ne- materijalnih dobara izvodeći izvorni fol- klor Đakovštine na različitim smotrama izvornog folkloru u Republici Hrvatskoj (Međunarodna smotra folkloru u Zagre- bu, Đakovački vezovi, Vinkovačke jeseni, Na Neretvu misečina pala, Međunarodni festival kulture „Proljetni zvuci Jana Vla- šimskog” Virovitica itd.) i međunarodnim smotrama u Njemačkoj, Italiji, Francuskoj, Češkoj, Austriji, Bosni i Hercegovini itd.).

Društvo broji stotinjak članova u tri fol- klorne skupine, dvije pjevačke (ženska i muška) i skupine svirača.

Pjevačke skupine sudjelovale su na različitim smotrama izvornog folklora diljem Republike Hrvatske, bilo samostalno ili s folklornom skupinom.

VODITELJICA DRUŠTVA: KRISTINA FILAKOVIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 55

43. KUD „IVAN TIŠOV”

MJESTO: VIŠKOVCI

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Ivan Tišov” Viškovci osnovan je 1993. godine. Kroz Društvo je prošlo stotinjak članova, a danas broji oko 40 aktivnih članova. Društvo djeluje u 4 sekcije. Mlađa, srednja i starija plesna sekcija te tamburaška sekcija. Djelatnost društva je očuvanje i prezentiranje izvornog folklora; pjesama, plesova i narodnih običaja. Isto tako njeguju i pučko crkveno pjevanje koje članovi rado prihvaćaju. Društvo ima i svoju smotru „U Viškovce prid žetvu”, koja se ove godine održava po 13. put, te dječju smotru „Malo kolo na Utvaju”, koju smo ove godine održali prvi put. Sudjelovali su na brojnim smotrama folklora diljem Lijepe Naše te u inozemstvu, u Subotici, Somboru, Livnu, Gradačcu i drugdje.

VODITELJ DRUŠTVA: MATO RUČEVIĆ

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 30

44. KUD „SKLAD”

MJESTO: ĐAKOVO

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Sklad” Đakovo osnovan je 1863. godine kao pjevačko društvo, a to društvo osnivaju đakovački obrtnici, trgovci i intelektualci. Od kraja 19. stoljeća u Društvu djeluju kazališna družina i tamburaški orkestar. Prvi mecena Društva bio je biskup

J. J. Strossmayer. KUD „Sklad” bio je organizator i sudionik mnogobrojnih koncerata, zabava, kostimiranih zabava, a izvodili su mjuzikle, operete i opere. 1981. godine na inicijativu pok. Mije Ergotić osnivaju se folklorna, tamburaška, a kasnije i dramska skupina pri KUD-u „Sklad”, budući da je Društvo 1979. godine promijenilo Statut i postojala je mogućnost proširivanja Društva.

Suorganizatori smo „Ivanjskih krijesova” i „Smotre građanskih plesova i starogradskih pjesama”, uz organizatore Grad Đakovo i SAKUD Grada Đakova, a od 2019. godine samostalno organiziramo manifestaciju „Uskrsni stol”, s tim da je posebnost ovakve manifestacije u činjenici da se priređivanjem najboljeg i najljepšeg stola s delicijama njihova kraja za Uskrs predstavljaju članovi KUD-ova, što manifestaciju čini i iznimno edukativnom, ali i ruši stereotipe o tome kako je samo mlado i moderno lijepo.

Društvo je nastupilo na svim značajnim smotrama u zemlji (Međunarodna smotra folklora Zagreb, Špancir fest Varaždin, Aurea fest Požega itd.), mnogobrojnim događanjima lokalnog značaja, te u Bosni i Hercegovini, Austriji, Makedoniji i Crnoj Gori.

Među prvim u Republici Hrvatskoj osnivamo mažoretkinje, a nešto kasnije i suvremene oblike kulturnog izričaja (ritmika, *jazz dance*). U sklopu KUD-a „Sklad” 2013. godine, povodom obilježavanja 150. godišnjice KUD-a, osniva se ženska pjevačka skupina „Skladovke”, na inicijativu Tihomira Ivanetića. Tijekom ovih deset godina „Skladovke” su imale veliki broj zapazanih nastupa te su snimile 7 autorskih pjesmama, a u pripremi su još dvije. Društvo danas broji oko 200 članova u nekoliko sekcija (Mažoretkinje, Ritmika, Jazz dance, Tamburaši, Folklor i ŽPS „Skladovke”), s naglaskom na to da su članovi mahom djeca i mladi. Ove 2023. godine „Sklad” slavi 160 godina postojanja KUD-a.

VODITELJ DRUŠTVA: NIKOLA ŠUĆA

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 35

45. KUD „MILKO CEPELIĆ”

MJESTO: VUKA

DRŽAVA: HRVATSKA

KUD „Milko Cepelić” osnovan je 2017. godine, a nosi ime jednog od najvećih svećenika, povjesničara i etnologa na području Đakovštine koji je rođen i odrastao u Vuki. Cepelić se kao tajnik biskupa J. J. Strossmayera posebno zalagao za očuvanje narodnog života i običaja ovih prostora, što je i jedan od ciljeva ovoga Društva.

Društvo broji 40-ak članova odrasle i dječje skupine. Do sada je Društvo nastupalo na različitim manifestacijama, a posebno se ponosi prošlogodišnjim nastupom u Kninu povodom Dana pobjede, domovinske zahvalnosti i Dana hrvatskih branitelja. KUD „Milko Cepelić” organizator je dječje Smotre folklora „Ringe raja sa Utvaja” te kulturne manifestacije „Blago čuvam, blagom se dičim”, koja će se ove godine održati krajem rujna.

VODITELJICA DRUŠTVA: MARTINA SABO

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 20

46. KUD „STJEPAN RADIĆ”

MJESTO: KONAVALJE

DRŽAVA: HRVATSKA

Kulturno-umjetničko društvo „Stjepan Radić” iz Pridvorja osnovano je 1996. godine, no folklorno stvaralaštvo i djelatnost u Pridvorju ima stoljetnu tradiciju. Službeno osnivanje KUD-a značilo je i obnovu i povratak folklornog stvaralaštva nakon Domovinskog rata. Od svojeg osnutka KUD kontinuirano djeluje te bilježi sudjelovanje na svim većim manifestacijama u Hrvatskoj, poput Vinkovačkih jeseni, Đa-

kovačkih vezova, Brodskog kola, itd., ali i brojne prijateljske posjete te domaća i inozemna gostovanja (Mađarska, Rim, Kosovo, Makedonija itd.).

Kao značajniji povijesni nastupi pridvorskog folklora mogu se istaknuti onaj u Beču godine 1908. i onaj na Međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu godine 1977. KUD okuplja 70-ak članova svih uzrasta. U KUD-u djeluju: plesna, glazbena (mandoline, tradicionalni instrumenti i klapa), tradicijska i zdravičarska sekcija.

Plesna sekcija kao okosnica folklornog djelovanja KUD-a uvježbava i izvodi tradicionalne plesove poput *potkola*, *poskočica*, *čička*, *marice*, *denči*, *seljančice*. Iako unutar dinarske zone po broju i izvođenju plesova, svi plesovi bliski su mediteranskom načinu plesanja, osim *potkola* koje kao najstariji konavoski ples u otvorenom kolu podsjeća na ugođaj makedonskih plesova.

Glazbena sekcija izvodi tradicijske pjesme pučkim stilom pjevanja, pri čemu se posebno ističu napjevi svatovskih običaja. Mandolinisti sviraju tradicionalne pjesme dubrovačkog kraja, dok se tradicionalni instrumenti kao što su lijerica i mijeh sviraju solo i kao pratnja uz plesove. Zdravičarska sekcija njeguje umijeće govorenja zdravice, svečanog svadbenog govora koje je 2021. zaštićeno kao nematerijalno kulturno dobro RH, kao i održavanje njegovih nositelja.

Tradicijska sekcija djeluje kroz održavanja tradicionalnih vještina poput izrade konavoskog veza, koji je 2015. uvršten kao kulturno dobro RH, ali i svakodnevni život i običaje te očuvanje i obnovu fonda narodne nošnje koja kao dio kulturne baštine i povijesti i danas iskazuje identitet ljudi i prostora. Konavoska narodna nošnja, usred iznimno bogate hrvatske narodne nošnje, posebice ona ženska, možda ostaje i njezinim najljepšim predstavnikom.

KUD „Stjepan Radić” iz Pridvorja nastupit će s dva izvorna konavoska plesa. Izvornim kolom *potkolo* te plesom *poskočica*.

VODITELJ DRUŠTVA: VLAHO MUJO

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 35

VODITELJICA DRUŠTVA: MARIJA ILAKOVAC

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 38

47. KUD „ŠOKADIJA”

MJESTO: BUDROVCI

DRŽAVA: HRVATSKA

Kulturno-umjetničko društvo „Šokadija” Budrovci postoji i djeluje neprekidno od 1983. godine i ove godine slavi 40. obljetnicu. Nastupalo je na svim važnijim smotrama u Republici Hrvatskoj, a Budrovce, Đakovo, Đakovštinu, Slavoniju i Hrvatsku predstavilo je u Austriji, Njemačkoj, Mađarskoj, Vojvodini, Bosni i Hercegovini te Makedoniji. Domaćin je Folklorne manifestacije „U Budrovci, na nedilju bilu” i Dječje smotre folklora „Rubina zlatne jeseni”, a sudionik je i Đakovačkih bušara, te sudjeluje na karnevalskim smotrama u različitim krajevima Hrvatske. Društvo djeluje kroz rad dječje folklorne skupine, folklorne skupine odraslih i tamburaškog sastava.

48. KUD „LEDINA”

MJESTO: GAŠINCI

DRŽAVA: HRVATSKA

Društvo je osnovano 1997. godine. U svojem radu njegujemo tradicijske običaje Đakovštine. 60-ak aktivnih članova koji djeluju u Društvu podijeljeno je u 4 skupine: mala, srednja i odrasla folklorna skupina te pjevačka skupina. Nastupali smo na mnogim smotrama diljem Lijepe Naše, a možemo se pohvaliti i inozemnim nastupima (Republika Češka, tri puta Republika Sjeverna Makedonija te više od deset nastupa širom BiH). Osim nastupa organiziramo i mnoga događanja u selu.

VODITELJICE DRUŠTVA: IVANA ČIK

IVANA KOČET

Broj sudionika na 57. Đakovačkim vezovima: 35

Na popis su uvrštene prijavnice sudionika na 57. Đakovačkim vezovima koje su pristigle do 13. lipnja 2023. godine.

PROGRAM 57. ĐAKOVAČKIH VEZOVA

ORGANIZATOR: GRAD ĐAKOVO

SUORGANIZATOR: TURISTIČKA ZAJEDNICA GRADA ĐAKOVA

ZEMLJA PARTNER: REPUBLIKA SJEVERNA MAKEDONIJA

Pod pokroviteljstvom:
Sabora Republike Hrvatske
Vlade Republike Hrvatske

Generalni sponzor: Osječka pivovara

21. lipnja – 9. srpnja 2023.

21. 6. 2023., srijeda

- 21:00 23. Ivanjski kresovi
– Strossmayerov park

23. 6. 2023., petak

DANI OTVORENIH VINSKIH
PODRUMA ĐAKOVAČKOG
VINOGRJA (23. – 24. lipnja)
Mandićevac

- 10:00 i 13:00 Likovne radionice za djecu
– vinska kućica Franjić
- 17:00 Vinska šetnja – vinsko-turistička
cesta „Mandićevac”
- 20:00 Glazbeni program: Munguru
– vinarija Đakovačka vina
- 19:00 Izložba i predstavljanje knjige
„Hrvati ujedinjeni kravatom” –
kuća Reichsmann, Đakovo

24. 6. 2023., subota

DANI OTVORENIH VINSKIH
PODRUMA ĐAKOVAČKOG
VINOGRJA (23. – 24. lipnja)
36. Bonavita, Trnava

- 10:00 Folklorna radionica za djecu
- 17:00 Vinska šetnja – vinsko-turistička
cesta „Zlatarevac”
- 19:30 Program 36. Bonavite
- 21:30 Glazbeni program:
Pozitiv, Cecilija Rudić

28. 6. 2023., srijeda

- 18:30 Predstava za djecu „Tunja”
– kuća Reichsmann
- 19:00 Izložba dječjih likovnih radova
„Tradicijska svadba/svatovi
moga kraja”
– kuća Reichsmann

29. 6. 2023., četvrtak

- 18:30 Pričaonica „Živa Đakovština”
– kuća Reichsmann
- 19:00 Promocija dječjih literarnih
radova „Tradicijska svadba/
svatovi moga kraja”
– kuća Reichsmann

30. 6. 2023., petak

- 19:00 Izložba „Molovanje i farbanje
– prikaz tradicijskog umijeća
bojanja tekstila”
– Muzej Đakovštine
- 20:00 Koncert „10 godina ŽPS-a
Skladovke” – pozornica na
Trgu J. J. Strossmayera
- 21:00 Glazbeni program: The Beatles
Revival Band, Mate Bulić
– pozornica iza crkve Svih svetih

1. 7. 2023., subota

- 10:00 STEM tradicija – Lego radionica
– kuća Reichsmann
- 10:00 Radionice tradicijske kulture za
odrasle – prostorije KUD-a „Sklad”
Đakovo
- 10:00 Edukacija voditelja folklornih
skupina – prostorije KUD-a
„Sklad” Đakovo
- 18:00 Festival „Baština djeci”
– Strossmayerov park
- 19:30 Folklorni koncert KUD-a „Tena”
„Tena i gosti”
– Strossmayerov park
- 21:00 Glazbeni program: Ringišpil, Jole
– pozornica iza crkve Svih svetih

2. 7. 2023., nedjelja

Mali vezovi

- 16:00 Povorka – od crkve Svih svetih do
Trga J. J. Strossmayera
- 16:30 Nastup skupina
– Strossmayerov park

- 16:30 **Radionice za djecu**
– Strossmayerov park
- 20:00 **Glazbeni program: Mia Dimšić, Slavonia Band**
– pozornica iza crkve Svih svetih

3. 7. 2023., ponedjeljak

- Gastrofest Đakovački vezovi (3. – 6. 7. 2023.)**
– prostor iza crkve Svih svetih
- 18:00 **Gastrofest – Lovački gulaš i lovačka jela**
– prostor iza crkve Svih svetih
- 19:00 **Znanstveno izlaganje „Slavonska tradicijska glazba u umjetničkom stvaralaštvu”**
– Gradska knjižnica i čitaonica
- 20:00 **Samostalna izložba fotografija Silvije Butković „Jezerske priče”**
– Hrvatski dom
- 20:00 **Glazbeni program: Electric Corn, Nina Badrić**
– pozornica iza crkve Svih svetih

4. 7. 2023., utorak

- 18:00 **Gastrofest – Fišijada**
– prostor iza crkve Svih svetih
- 19:00 **Znanstveno izlaganje „Tradicijski napjevi iz Slavonije – čuvari jezičnoga identiteta”**
– Gradska knjižnica i čitaonica
- 20:00 **Koncert slavonske tradicijske glazbe – pozornica na Trgu J. J. Strossmayera**
- 20:00 **Glazbeni program: Šokci, Arteški bunar**
– pozornica iza crkve Svih svetih

5. 7. 2023., srijeda

- 16:00 **Radionica odijevanja narodnih nošnji Đakovštine – prostorije KUD-a „Sklad” Đakovo**
- 18:00 **Gastrofest – Đakovački čobanac**
– prostor iza crkve Svih svetih

- 19:00 **Folklorni program „Đakovština u pjesmi i plesu” i revija narodnih nošnji Đakovštine**
– pozornica na Trgu J. J. Strossmayera
- 20:00 **Glazbeni program: Sremci, Posegana**
– pozornica iza crkve Svih svetih

6. 7. 2023., četvrtak

- 18:00 **Gastrofest – Tradicionalni slavonski proizvodi**
– prostor iza crkve Svih svetih
- 20:00 **Glazbeni program: Klapa Šufit, Marko Škugor**
– pozornica iza crkve Svih svetih

7. 7. 2023., petak

- 17:00 **Pučko crkveno pjevanje**
– Centar Amadea
- 21:00 **Svečano otvaranje 57. Đakovačkih vezova**
„Svi se momci oženiše...” – glazbeno-scenski program
– scenarist: Mirko Ćurić
– redatelj: Darko Milas
– Trg J. J. Strossmayera
- 22:30 **Glazbeni program: Slavonske lole, Slavonski vez**
– pozornica iza crkve Svih svetih

8. 7. 2023., subota

- 9:00 **Gastronomija, radionice tradicionalnih zanata i predstavljanje proizvoda zemlje partnera Republike Sjeverne Makedonije**
– Ulica pape Ivana Pavla II.
- 10:30 **Predstavljanje Revije Đakovačkih vezova**
– kuća Reichsmann
- 15:00 **„Nagrada Ergele Đakovo” za jednoprege i dvoprege**
– hipodrom Državne ergele Đakovo

- 18:00 **Gastronomija, radionice tradicionalnih zanata i predstavljanje proizvoda zemlje partnera Republike Sjeverne Makedonije**
– Strossmayerov park
- 18:30 **Nastup gostujućih skupina**
– Strossmayerov park
- 19:30 **Nagrade za najljepše uređen izlog**
– Strossmayerov park
- 20:00 **Folklorni program zemlje partnera Republike Sjeverne Makedonije – Ansambl narodnih igara i pjesama „Orce Nikolov” Skoplje i MKD „Braća Miladinovci” Osijek**
– Strossmayerov park
- 21:00 **Glazbeni program: BestMan Band, Željko Bebek**
– pozornica iza crkve Svih svetih
- hipodrom Državne ergele Đakovo
- 17:00 **Smotra folklora Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema**
– Strossmayerov park
- 20:00 **Slavonijo, zemljo plemenita**
– glazbeno-scenski program:
– Izbor za najbolje nošeno narodno ruho (djevojke, snaše i momci)
– dodjela nagrada i zatvaranje 57. Đakovačkih vezova
– Strossmayerov park
- 21:00 Glazbeni program: Royal, Gazde – pozornica iza crkve Svih svetih

ORGANIZACIJSKI ODBOR ĐAKOVAČKIH VEZOVA

Marin Mandarić, gradonačelnik Grada Đakova, predsjednik
Pavo Cindrić, predsjednik Gradskog vijeća
Antun Galić, zamjenik gradonačelnika
Marija Burek, direktorica Turističke zajednice grada Đakova
Tomislav Vuković, predsjednik SAKUD-a Grada Đakova
Ivanka Perković, predsjednica SAKUD-a Đakovštine
Web: www.djakovacki-vezovi.hr
Facebook: @djakovacki.vezovi
Instagram: @djakovacki.vezovi
YouTube: <https://bit.ly/3wrUA7X>

9. 7. 2023., nedjelja

- 8:30 **Svečana povorka 57. Đakovačkih vezova**
– folklorne skupine, svatovske zaprege i jahači
– od Malog parka do Strossmayerova parka
- 10:00 **Sveta misa** – katedrala sv. Petra
- 10:30 **Međunarodna smotra folklora**
– Strossmayerov park
- 11:30 **Smotra folklora Hrvatske**
– Strossmayerov park
- 15:00 **„Finale Croatia Cupa” za jednoprege i dvoprege**

BEZ ADITIVA BEZ KOMPROMISA

*Ovom oglasu za Osječko
treba samo Osječko.*

OSJEČKO 1664

57. ĐAKOVAČKI VEZOVI

Duša od piva.